

Fazekas Csaba

Kisegyházak és szektakérdés a Horthy-korszakban

Bp., TEDISZ - SzPA, 1996.
(Látószög könyvek)¹

A mű elektronikus változatára a Creative Commons - Attribution-NonCommercial-NoDerivs (Jelöld meg!-Ne add el!-Ne változtasd!) licenc feltételei érvényesek: a művet a felhasználó másolhatja, többszörözheti, amennyiben feltünteti a szerző nevét és a mű címét, de nem módosíthatja, nem dolgozhatja át és kereskedelmi célra sem használhatja fel. A műre vonatkozó felhasználási feltételek részletes szövege az alábbi címen tekinthető meg: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/hu/>

---

¹ A fenti címen és kiadásban megjelent könyv anyagát kisebb megjegyzésekkel, kiegészítésekkel bővítve 1997-ben nyújtottam be az ELTE BTK Doktori Iskolájában doktori (PhD)-disszertációként. A disszertáció védésére 1998. júniusában került sor, PhD-fokozatomat „summa cum laude” minősítéssel 1999 januárjában kaptam meg. (Fazekas Csaba)

TARTALOM

Előszó

Rövidítések

1. Bevezetés

2. A szektakérdés alakulása a húszas években

2.1. Az állami szervek magatartása

2.2. A történelmi egyházak és a szektakérdés

3. A szektakérdés éleződése a harmincas években

3.1. A kisegyházak és az állami szervek

3.2. A történelmi egyházak álláspontjának alakulása

3.3. A közvélemény és a szektakérdés, a kisegyházak
a politikai és a közgondolkodásban

4. Kisegyházak és szektakérdés a második világháború éveiben

5. Összegzés. Eszmetörténeti adalékok a Horthy-korszakból -
a szektakérdés kapcsán

Melléklet

Szórványadatok a magyarországi kisegyházak létszámához,
illetve nagyságrendjéhez, 1919-1949

The Problem of Small Religious Communities and Sects
During the Horthy Era

Előszó

A Szekfű Gyula által „neobarokknak” nevezett két világháború közötti Magyarország társadalmának és közéletének meghatározó tényezői voltak az egyházak, mindenekelőtt a többségi katolikus egyház. De a „hivatalos Magyarország” és annak történelmi egyházai mellett, sőt mögött élt a népi vallásosság, és éltek olyan egyházak és felekezetek, melyek funkcionálisan idegenek voltak a rendszerben. A népnyelv által egyszerűen „szektának” nevezett vallási közösségek sokszor rejtélyes, a kívülállók számára titokzatos élete zavarta a történelmi egyházak együttélését és együttműködését. Ezért a vallási másság, az Istenhez vezető utak nem bevett módon történő keresése egyértelmű elutasításra talált náluk. De ehhez a társadalom által szankcionálható rend megsértését párosították: a társadalmi béke megzavarását, a törvényes rend felforgatásának vádját. Már önmagában a másság devianciának minősült, s a devianciától a bűnig és a büntetőjogi felelősségre vonás alkalmazásáig igencsak rövid volt az út.

Fazekas Csaba eredeti forrásokra támaszkodva, eddig ismeretlen tényeket napvilágra hozva ad áttekintést a Horthy-korszak el nem ismert felekezeteinek „kezeléséről”, ami nagyjából kimerítette az üldözés fogalmát. A szerző szerencsés kézzel szembesíti egymással a hatósági iratok állításait az érintettek véleményével és reagálásaival, keresve-kutatva a történelmi igazságot. Külön érdemes a munkának, hogy nem elfogult az egyébként sok elfogultsággal körülvett felekezetek iránt sem, nem írt apológiát az üldözöttek védelmében. A történelmi valóság pedig csak így közelíthető meg, amire ez a könyv jó példát mutat.

Dr. Gergely Jenő

RÖVIDÍTÉSEK

BAZmLt. - Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár (Miskolc).

ÉL Arch. Nov. - Érseki Levéltár (Eger), Archivum Novum.

MOL - Magyar Országos Levéltár (Budapest).

PL - Prímási Levéltár (Esztergom).

PTI Arch. - Politikatörténeti Intézet Archívuma (Budapest).

RZsL.Közig. - Református Zsinati Levéltár (Budapest), Közigazgatási iratok.

SzSzBmLt. - Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltár (Nyíregyháza).

TtREL - A Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (Debrecen).

* * *

Abay, 1935. - Abay Kálmán: Tárgy- és számmutató a m.kir. csendőrségre vonatkozó rendeletekről 1920. január 1-től 1934. december 31-ig. Bp., 1935.

Balogh-Gergely, 1992. - Balogh Margit - Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon, 1790-1992. Kronológia. Bp., 1993. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak, 1.)

Beke (szerk.) 1992. - Beke Margit (szerk.): A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919-1944 között. I-II. köt. München-Bp., 1992. (Dissertationes hungaricae et historia Ecclesiae XII-XIII.)

Beránné-Hollós (szerk.) 1977. - Beránné Nemes Éva - Hollós Ervin (szerk.): Megfigyelés alatt... Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség működéséből (1920-1944). Bp., 1977.

Csizmadia, 1966. - Csizmadia Andor: A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak alakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban. Bp., 1966.

Csintalan, 1929. - Csintalan József: Ismerkedés az új vallásokkal. Eger, 1929. (Egri népkönyvtár. Új sorozat 16.)

Csonka, 1952. - Csonka Rózsa: A klerikális reakció az ellenforradalom győzelméért. Bp., 1952.

Gallay, 1942. - Gallay Rezső: A vallásügyi közigazgatás és az egyházi szervezetek. Nyíregyháza, é.n. [1942.] (A nyíregyházi községi közigazgatási tanfolyam kiadványai, 19.)

Gergely, 1977. - Gergely Jenő: A politikai katolicizmus Magyarországon. Bp., 1977.

Gergely, 1984. - Gergely Jenő: A magyar katolikus egyház történetének néhány kérdése (1919-1944). In: Gergely Jenő: A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919-1944. Bp., 1984. 5-67. p.

Gergely, 1989. - Gergely Jenő: Katolikus egyház, magyar társadalom 1890-1986. Prohászktól Lékaig. Bp., 1989. (Pallasz Athéné könyvek)

Gyarmathy (szerk.) 1982. - Gyarmathy Zsigmond (szerk.): A munkásság és parasztság élete és mozgalmi Szabolcs-Szatmár megyében, 1919-1944. Források és dokumentumok. Nyíregyháza, 1982.

Hollós, 1971. - Hollós Ervin: Rendőrség, csendőrség, VKF-2. Bp., 1971.

Illyés, 1931. - Illyés Endre: A magyar református földművelő nép lelki élete, különös tekintettel vallásos viszonyaira. Szeged, 1931.

Juhász, 1983. - Juhász Gyula: Uralkodó eszmék Magyarországon, 1939-1944. Bp., 1983.

Kardos, 1969. - Kardos László: Egyház és vallásos élet egy mai faluban (Bakonycsernye - 1965). Bp., 1969.

Kardos-Szigeti, 1988. - Kardos László - Szigeti Jenő: Boldog emberek közössége. A magyarországi nazarénusok. Bp., 1988.

Karner, 1931. - Karner Károly: A felekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában. Debrecen, 1931. (Theológiai tanulmányok, 14.)

Lackó, 1939. - Lackó József: Szekták ismertetése. In: Csendőrségi Lapok, 1939. május 1. 299-302. p.

Lányi, 1948. - Lányi Kamilla: Szekták a demokráciában. Bp., 1948. (Különnyomat a Valóság I-II. számából.)

Mátyás (szerk.) 1933. - Mátyás Ernő (szerk.): A szekták és az ellenük való védekezés módjai. Sárospatak, 1933.

Mészáros, 1978. - Mészáros Kálmán: A pécsi baptista gyülekezet története. Bp., 1978.

L. Nagy, 1984. - Nagy Zsuzsa, L.: Az ellenforradalmi rendszer fő vonásai és a hatalom struktúrája. In: Ránki György (főszerk.): Magyarország története, 1918-1919 1919-1945. Bp., 1984.3 (Magyarország története 8. köt.) 470-488. p.

Nyisztor, 1926. - Nyisztor Zoltán: Szekták Magyarországon. Bp., 1926. (Keresztény kis könyvtár 14.)

Orosz, 1939. - Orosz Tamás: Szekták Szabolcsban. In: Dienes Dénes (szerk.): Szabolcs vármegye (Szabolcs és Ung k.e.e. vármegyék). Bp., 1939. (Vármegyei szociográfiák IV.) 161-165. p.

Püspökkari körlevél, 1926. - A Magyar Katolikus Püspöki Kar közös főpásztori körlevele a különféle szektákról. In: Pécsi Katolikus Tudósító, 1926. 3. sz. 3-6. p., 4. sz. 7-8. p., 5. sz. 14. p.

Ravasz, 1993. - Ravasz László: Visszaemlékezéseim. Bp., 1993.

Révész, 1937.² - Révész Imre: Öntudatos hit. Káté a református egyházba belépni óhajtok számára, valamint a gyülekezeti hitvédelem céljaira. Debrecen, 1929. (1937.²)

Senior, 1948. - Senior: Egy prédikátor-házaspár tragédiája. Barabás János és neje emlékére. In: Emléklapok az 1848-iki szabadságharc századik évfordulójának és az 1873-ban kezdődött baptista misszió-mozgalom emlékére. Bp., 1948. (Jubileumi füzetek 1.)

Somogyi, 1933. - Somogyi Imre: A szekta-kérdés. Megjegyzések „A szekták és az ellenük való védekezés módjai” című füzet tartalmához. Bp., é.n. [1933]

Somogyi, 1937. - Somogyi Imre: A vallásszabadság és a baptisták rövid történeti és közjogi megvilágításban. Bp., é.n. [1937.]

Somogyi, 1941. - Somogyi Imre: Törvénytudató. A vallási élettel kapcsolatos törvények és rendeletek rövid összefoglalása, különös tekintettel a baptista vallásfelekezetre. Bp., 1941.

Szebeni, 1983. - Szebeni Olivér: A baptista hittestvéri közösség élén, 1933-1951. In: Somogyi Barnabás (szerk.): Csontokba zárt tűz. Dr.Somogyi Imre (Emericus) élete és munkája. Bp., é.n. [1983.] 151-169. p.

Szentgyörgyi-Bacsó-Zöldy-Szabóky, 1939. - Szentgyörgyi Lajos - Bacsó Ferenc - Zöldy Miklós - Szabóky Jenő: A honvédelemről szóló 1939:II. törvénycikk magyarázata. Bp., 1939. (Magyar törvények)

Szigeti, 1987. - Szigeti Jenő: A kisebb magyarországi egyházak. In: Lendvai L. Ferenc (szerk.): A magyar protestantizmus, 1918-1948. Bp., 1987. 188-262. p.

További bibliográfiai hivatkozások a lábjegyzetekben.

1. Bevezetés

Hozzávetőlegesen a felvilágosodás korával vette kezdetét az a folyamat, amely a legtöbb európai és észak-amerikai országban módosította a vallási kisebbségekkel szembeni közfelfogást, a hatalmi gyakorlat és a történelmi keresztény egyházak álláspontja szintjén is. Másként fogalmazva a társadalom és az állami irányítás szerkezetének átalakulása maga után vonta a mindenkori hatalom által elismert és/vagy támogatott egyházakon kívüli vallási élet (amelyeket a történelmi köznyelv többnyire „eretnekmozgalmaknak” szokott nevezni) középkori kezelését is. Ez a nagyon lassú folyamat eredményezte, hogy a XIX. század második felére a modern illetve modernizálódó államokban eretnekmozgalmak helyett jobbra szektákról, illetve kiségyházakról beszélünk. Lehetőség szerint a továbbiakban is tartózkodni szeretnénk a meglehetősen pejoratív, negatív jelentésárnyalatot hordozó „szekta” szó használatától. Dolgozatunkban nem ezeket a közösségeket kívántuk minősíteni, hanem annak a kornak a viszonyait megismertetni, amelyben éltek és tevékenykedtek, ezért többnyire az inkább értéksemleges „kiségyház” kifejezés használata tűnt célravezetőnek. Bár ez a terminus is inkább a társadalmi jelentőség szempontjából született, hiszen némely kiségyház - leginkább a baptisták - létszáma már a két világháború közötti időszakban megközelítette, helyi szinten esetleg felül is múlta egyes bevett vallások - pl. az unitáriusok, görögkeletiek - támogatottságát. Utóbbi kifejezés alkalmazása mellett szól továbbá, hogy - mint látható lesz - a húszas-harmincas években a „szekta” azonosult a társadalmi veszélyesség fogalmával, így eleve minősítést hordozott. Mellesleg megjegyezzük, hogy észrevételünk szerint a köztudatban és a hazai vallási terminológiában egyaránt egyre inkább elterjed a „kiségyház” kifejezés a szóban forgó közösségek megjelölésére, egyre inkább háttérbe szorul a „kiségyház” szóban a statisztikai szemlélet.²

A terminológia kapcsán röviden ki kell térnünk néhány gondolat erejéig a „szekta” kifejezés illetve jelenség történelmi jelentésváltozásaira. Abban lényegében egységes az elemzők megítélése, hogy a kifejezés a sequor = követni szóból származik,³ vagyis eredetileg a szekta „valamely tan vagy nézet képviselőinek csoportját, sőt: felekezetét” jelentette, s pejoratív vallási tartalommal (az eretnekség, az elszakadás vádjával) csak később telt meg. A reformációt követően a katolikus értelmezésben lényegében „szektásnak” tekintették a történelmi

---

² Ld. pl. a legutóbbi irodalomból: Clarke, Peter B.: *Kiségyházak*. In: Clarke, Peter B. (szerk.): *A világ vallásai. Az élő hit megértése*. Bp. é.n. [1994] 202-211. p.; Giczi Zsolt: *Kiségyházak*. In: Serfőző Lajos (szerk.): *Szeged története 4. 1919-1944*. Szeged, 1994. 618-619. p. stb. Terminológiai kérdésekről ld. többek között: Szigeti, 1987. 188. p. ill. Kovács János: *Szekták a Duna-Tisza közén*. In: Forrás, 1975. 3. sz. 40-55. p.; 40. p. A „szekta” kifejezés jelentésárnyalatainak illetve a terminológia problémák mögött rejlő szociológiai illetve általában a szemléleti kérdéseket legjobban elemezte: Horváth Zsuzsa: *A vallási pluralizmusról*. In: Csáki Mihály (szerk.): *Hitek és emberek. Horváth Zsuzsa tanulmányai kiségyházakról, vallási mozgalmakról*. Bp., 1995. 339-345. p. Ld. még az idézett kötet más tanulmányait illetve: Horváth Zsuzsa: *Szektaveszély a tények mérlegén*. In: *Egyházforum*, 1995. 2. sz. 39-44. p. stb.

³ Ld. pl.: Kursinszky Kálmán: *Latin jövevényszavak a magyar irodalmi nyelvben*. In: *A gyulai r.[ómai] kath.[olikus] főgimnázium értesítője az 1909-1910. tanévről*. Gyula, 1910. 5-55. p., 46. p. Nyilván egyértelmű jelentéstartalma van annak is, amikor egyes teológusok a szekta kifejezést a *secare* = levágni, lementszeni szóból eredeztetik, vagyis azt juttatják ezzel kifejezésre, hogy a szektások elszakadtak valahonnan, többnyire a római katolikustól. Vö. Nyisztor, 1926. Ld. 2.2.1. fejezet.

protestáns egyházakat is. Magyarországon a XVIII. századra, különösen annak második (felvilágosult) szakaszára tehető az a változás, amikor a katolikus értelmezésben megváltozott a történelmi protestáns egyházak megítélése. Egyszerűen kettévált az „eretnek” és a „szekta” fogalma, mert bár mindent megtettek a reformátusok és evangélikusok visszaszorítása érdekében, tudomásul vették, hogy a homogén katolikus állam illúziója már nem megvalósítható, ezzel szemben a többi vallásos csoportosulásról továbbra is úgy gondolkodtak, mint veszedelemes eretnekekről. A „szektárius” kifejezés a korban még leggyakrabban a reformátusok és az evangélikusok általános gúnyneveként volt használatban, amely ellen egyébként (főleg a türelmi rendeletet követően) maguk is tiltakoztak. Átmeneti állapotnak lehetünk e téren is tanúi, mert jócskán vannak már olyan esetek is, amikor „szektásnak” nem általában a nem katolikus keresztényeket, hanem a reformátustól és evangélikustól is különböző hitéletet folytatókat nevezték. Szily János szombathelyi püspök 1791-ben panaszkodott feletteseinek egyházmegyéje állapotát illetően és Rómából felszólították, hogy „törekedjék egész erejével az új szekták elfojtására”, melyekkel szemben a magyarországi püspököknek azonnal a királyhoz kell fordulniuk.⁴ A XIX. század végétől gyorsult fel a vallási pluralizálódás folyamata annyira, hogy míg a szekta kifejezést korábban csak a keresztény színezetű vallási közösségekre használták, addig a XX. században (különösen annak második felében) annak értelme kiterjedt a nem vagy csak részben keresztény eredetű csoportokra (mormonok, távolkeleti vallások stb.)⁵

Visszatérve általában jelen disszertáció témájához, a kisegyházak létrejötte, terjedése, a hatalomhoz, más felekezetekhez stb. való viszonya általában számtalan kérdést vetett fel az államigazgatás, a belbiztonság, az erkölcsrendészet, a történelmi egyházak magatartása és teológiai megítélése, valamint a sajtó számára, illetve jelentkezett a közélet egyéb színterein is. A kisegyházak létrejötte által mindig is felvetődő, tiltásukra-engedélyezésükre, megítélésükre, egyáltalán tevékenységükre vonatkozó, szerteágazó problémarendszert nevezhetjük összefoglalóan szektakérdésnek, amellyel egyrészt valamennyi ország közéleti tényezőinek foglalkoznia kellett, másrészt a probléma kezelése - azáltal, hogy szoros kapcsolatban van a fentebb említett fórumokkal, szervekkel, továbbá az uralkodó ideológiákkal, az állam és egyház között megfigyelhető mindenkori viszonytal - egyben sajátos szempontból jellemez egy adott rendszert, illetve országot.

---

⁴ Vanyó Tihamér (szerk.): *Püspöki jelentések a magyar szent korona országainak egyházmegyéiről, 1600-1850. Pannonhalma, 1933. (Olaszországi magyar oklevéltár II.)* 240., 259. p.; Mályusz Elemér: *A türelmi rendelet. II. József és a magyar protestantizmus. Bp., 1939. (A magyarországi protestantizmus történetének forrásai)* 204. p.; Mályusz Elemér (szerk.): *Iratok a türelmi rendelet történetéhez. Bp., 1940. (A magyarországi protestantizmus történetének forrásai)* 150. p. stb. Ld. erről: Fazekas Csaba: *Protestáns megújulási mozgalom és szektaügy a XVIII. századi Szabolcs vármegyében. In: Történelmi tanulmányok. Miskolc, 1999. (Studia Miskolcinsula, 3.)* 120-144. p.) illetve: Fazekas, Csaba: *The Borders of Tolerance. Sects, Small Religious Groups and the Enlightenment. (Kézirat, megjelenés alatt.)*

⁵ Ld. erről például: Rosa, Giuseppe de: *Protestánsok, kisegyházak, szekták. Bp., 1991.*; Lelöczky Gyula: *A szekták kihívása. In: Távlatok, 1991. 2. sz. 74-85. p.*; Troeltsch, Ernst: *Egyház és/vagy szekta. In: Egyház és világ, 1991. 15-16. sz.*; Ladocsi Gáspár: *Egyház - egyházak - szekták. In: Vigília, 1995. 4. sz. 242-248. p. stb.*

A Horthy-korszak sajátos, érdekes csoportjait alkották ezek a kisegyházak - amelyek létszámukban és súlyukban kétségkívül kevésbé tűnnek jelentősnek a társadalom egyéb közösségeihez viszonyítva -, mégis kevés, a témával foglalkozó művet ismerünk, azok is jobbra felekeztettörténeti, illetve teológiai szempontok előtérbe helyezésével készültek.⁶ Az ismert és korábban már felhasznált forrásanyagok más szempontú megközelítése, valamint saját kutatási eredményeink alapján az alábbiakban inkább a már említett „szektakérdés” alakulására keressük a választ, különös tekintettel azokra a mozgatókra, amelyek a Horthy-korszak ideológiájának, illetve az államhatalom és a történelmi egyházak tevékenységének alakulását általában jellemezték. (Elemzésünkben a felkutatott dokumentumok szövegelemzését és egy-egy markáns idézet illusztratív szempontokat meghaladó közlését tartottuk leginkább célravezetőnek.)

Más szóval a problémát nem elsősorban a kisegyházak oldaláról (az egyház- illetve felekezettörténet irányából) igyekeztünk megközelíteni, hanem sokkal inkább a korszak általános története szempontjából. (A történelmi keresztény egyházak hozzáállásának elemzésekor sem a „szekták” teológiai felfogását illető kritikákra, dogmatikai vitákra, hanem sokkal inkább a kérdés közéleti megítélésére, az államhoz fűződő viszonyuk és a szektakérdés kapcsolataira koncentráltunk.) Természetesen nem állíthatjuk, hogy a periódus alapvető fontosságú vagy jelentőségű belpolitikai folyamatainak egyikével állunk szemben, mindazonáltal úgy érezzük, hogy a szektakérdésen keresztül (is) tanulságosan kitapinthatók a „nagypolitika” működésének csomópontjai, a hatalom ideológiájának struktúraváltásai és ezzel összefüggésben állam és egyház viszonyának kölcsönös elvei és gyakorlati megvalósulása.

Először is, ha ezen csoportok társadalomban elfoglalt típusát szeretnénk meghatározni, a csupán néhány évtizedes múlta visszatekintő vallási csoportok (jogállástól függetlenül) nem elsősorban a polgári szervezetekkel, egyesületekkel mutatnak párhuzamokat, hanem bizonyos értelemben joggal tekinthetők - az etnikaihoz hasonló - kisebbségeknek. Igaz ugyan, hogy a közösség legfőbb szervező ereje az önként vállalt azonos vallási meggyőződés, míg a nemzeti kisebbségek esetén az oda tartozás általában eleve determinált. Ugyanakkor a kisegyházak mindig is együtt éltek egy sajátjuknál jóval nagyobb, attól eltérő (illetve kifejezetten ellentétes) nézeteket képviselő vallási többséggel, életüket nem kis részben mindig is a többségi-kisebbségi helyzetből fakadó viszonyok határozták meg. A vallási kisebbségek, mint csoport-definíció mellett szól még, hogy az azonos meggyőződés tagjaik között sokszor mindennél szorosabb (esetenként kétségkívül fanatikus) lelki kohéziót eredményezett, továbbá az adott történelmi-politikai viszonyok kiéleződésével ugyanúgy alkalmassá váltak a minden alapot nélkülöző előítéleteképzésre, megbélyegzésre, mint egyes etnikai csoportok.

---

⁶ Ld. pl. a kérdésre többé-kevésbé összegző igénnyel vonatkozó, alábbi munkákat: *Szigeti Jenő: A református egyház kapcsolatai a protestáns kis egyházakkal a két világháború között. In: Szigeti Jenő: „És emlékezzél meg az útról...” Tanulmányok a magyarországi szabadegyházak történetéből. Bp. 1981. 151-164. p.; ennek tartalmát magában foglalja: Szigeti, 1987.; Bányász Jánosné: Adatok a kisegyházak és szekták elterjedéséhez Szabolcs megyében az 1930-as években. In: Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis. Tom. 11/A. Marxizmus-leninizmus. Nyíregyháza, 1987. 65-71. p.; Kardos-Szigeti 1988.; Fodor József: A magyarországi kisegyházak története, elterjedtségük és befolyási övezetük, hitéletük és szociáletikai tanításaik főbb jellemzői. Bp. 1984. (A filozófia időszériú kérdései, 62.); Fekete Péter: Az egyház és a szekta. Doktori értekezés (1967). Bp. 1993. stb.*

A kisegyházak megjelenése és terjedése először a XIX. század második felében váltott ki nagyobb visszhangot Magyarországon, a nazarénusokkal és a baptistákkal kapcsolatban. Kétségtelen, hogy az első világháború és a forradalmak idején, majd azokat követően többnyire a XX. század első évtizedeiben már felbukkant mozgalmak nagyon gyors gyarapodásnak indultak. Az említett nazarénusok és baptisták mellett nagyobb jelentőségre az adventisták, a metodisták, az Üdvhadsereg, a különböző pünkösdi csoportok és a Jehova Tanúi (a korban inkább elterjedt kifejezéssel: Nemzetközi bibliatanulók, millenisták stb.) tettek szert a korszak folyamán.⁷

---

⁷ Jelen munkában szektakérdés kapcsán csak ezekkel a jelentősebb támogatottságot élvező és a „kisegyház” titulust valóban kiérdemlő csoportokkal kívánunk foglalkozni. Tisztában vagyunk azzal, hogy az elmúlt évtizedekben az említett közösségek megítélése meglehetősen sokat differenciálódott, részben az 1945 utáni hatalmi hozzáállásnak, részben a csoportok egymástól való különbségeinek megfelelően. Többségük mára részben elfogadott a történelmi keresztény egyházak és a közvélemény szemében, ellentétben például a jehovistákkal, akik belső szervezetük és missziós módszereik tekintetében teljesen mások, mint a hagyományos egyház-fogalomhoz valamivel közelebb álló baptisták, adventisták stb. A Horthy-korszakban (a differenciált kezelés helyenkénti nyomai ellenére) valamennyi „szektát” a közélet ugyanazon szférájába sorolták - a kérdés tanulmányozása éppen ezért tart számot általános történelmi érdeklődésre.

2. A szektakérdés alakulása a húszas években⁸

2.1. Az állami szervek magatartása

2.1.1. Mielőtt kronologikus rendben kitérnénk a folyamat részleteire, szükségesnek érezzük röviden érinteni a kor vonatkozó általános jogfelfogását.

A Horthy-rendszer ugyanis deklaráltan életben tartotta a századforduló államának egyház-politikai reformjait, köztük a vallás szabad gyakorlásáról szóló 1895/XLIII. törvényt, annak azonban meglehetősen sarkított, szélsőséges értelmezését nyújtotta. Ezzel kapcsolatban már az a tény is sokat mond, hogy az egész Horthy-korszakban nem került sor újabb vallásfelekezet törvényesítésére, bár többen és gyakran megkísérelték kérvényezését. Bevert (azaz az állam által anyagi, erkölcsi és politikai támogatással és számos előjoggal felruházott) vallásfelekezetnek számított tehát a római és görög katolikus, a református, az evangélikus, a görögkeleti és az unitárius egyház, továbbá az izraelita felekezet. Az 1918 előtti liberális törvényhozás az előbbieket és a törvényen kívüli vallási mozgalmak (szekták) közötti középszint megteremtésére törekedett a „törvényesen elismert” vallásfelekezeti státus kialakításával, amely lényegében a működési lehetőség biztosítását jelentette az említett előjogok és állami támogatás nélkül. Mindössze két felekezet élvezte ezt a jogállást, azok is a XX. század első évtizedeiben kapták a címet: a baptisták és a mohamedánok.⁹ (Utóbbiak 1916-ban nyilván nem a vallásuk magyarországi elterjedtsége és jelentősége, hanem a központi hatalmak sorába lépett Törökországnak tett gesztus miatt kapták e titulust, továbbá szerepet játszott a boszniai muzulmánok széles körű megnyerésének igénye is.¹⁰) Jellemző továbbá, hogy bár a baptistákat 1905-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter törvényesen elismert vallásfelekezetté nyilvánította, a Horthy-korban végig mind az állam, mind a történelmi egyházak részéről megfogalmazódó álláspontok szektaként kezelték őket. Ha meg is említették az elismertség tényét (ami egyébként olykor enyhébb hatósági megítélést eredményezett), általában ugyanúgy kezelték őket, mint a többi kisegyházat. (Túlzás nélkül úgy fogalmazhatunk, hogy a törvényesen elismert vallásfelekezeti státussal a Horthy-rendszer nem tudott mit kezdeni, s ennek okát abban láthatjuk, hogy a jogállapotot a Wekerle-kormány annak idején kifejezetten a nem törvényellenes tevékenységet folytató új vallási képződények

---

⁸ Tanulmányunk szerkezeti felosztását illetően megjegyezzük, hogy a Horthy-rendszert vizsgált szempontunkból egyetlen folyamatnak fogjuk fel, a (rugalmasan értelmezett) évtizedhatár alkalmazását leginkább az áttekinthetőség követelménye indokolta. Módszerünket részben alátámasztja, hogy a harmincas években a szektakérdés sok tekintetben élesebb lett a megelőző időszakhoz képest.

⁹ Vö. *Gergely, 1989. 24-25. p.*

¹⁰ Az iszlámot elismertnek nyilvánító 1916-os törvénycikk kifejezetten hangsúlyozta, hogy magyarországi szervezete „összefüggésbe hozható a mohammedán vallást követőknek Boszniában és Hercegovinában fennálló törvényes szervezetével.” *1916:XVII. törvénycikk az iszlám-vallás elismeréséről. In: Az 1916. évi törvények. Bp., 1919. 83-84. p.*

A mohamedán vallás Magyarország területén értelemszerűen később sem tudott jelentős támogatottságra szert tenni. Még az 1940-es évek elején is csupán egyetlen helyen, a fővárosban működött (jobbára bosnyák emigránsok által alapított) hitközségük az országban, jogállásuk felülvizsgálatának igénye - például a baptistákkal és más keresztény irányzatú „túrt” közösségekkel szemben - senkiben sem fogalmazódott meg. *Gallay, 1942. 60. p.* Vö. 3.3.1. fejezet 119. jegyzetében idézetekkel.

legalizálására szánta, amit a történelmi egyházak és a kereszténység elveit politikai eszközökkel megvalósítani kívánó csoportok egyaránt nem tartottak kívánatosnak.)

A szilárdan kialakult három felekezeti kategóriába („bevett”, „törvényesen elismert” és „törvényesen el nem ismert, [vagy túrt] azaz szekta”) tartozó közösségek besorolásában az egész korszak folyamán csak egyetlenegyszer történt (akkor is meglehetősen sokatmondó) változás. A negyvenes évek elején a zsidóság diszkriminációját elmélyítő intézkedések sorában látott napvilágot az 1942/VIII. tc., amely az izraelita vallásfelekezettől megvonta a „bevett” státust, és visszaminősítette „törvényesen elismert”-nek. (Ld. minderről 4.2.2. fejezet.)

Visszatérve a kisegyházak általános jogi helyzetére, egy 1943-ban kiadott kézikönyv tömören fogalmazta meg az egész korszak folyamán hangoztatott felfogást: „A szektákban a szabad vallásgyakorlat jogát élvező egyes személyek önkéntesen társulnak közös vallási céljaik elérésére. E társulásnak azonban sem közjogi, sem magánjogi jogalanyiséga nincs, és semmi vonatkozásban sem tekinthető jogilag szervezett személyösszességnek. Az a szabadság, amit a szekták ilyformán törvényeink szerint élveznek, az őket követő egyesek vallásgyakorlati szabadságának összessége, de annál nem több.”¹¹ Vagyis a hatóságok lényegében arra törekedtek, hogy két egymással nehezen összeegyeztethető elvet egybegyűrjanak: ha ugyanis elismerték volna az egyén jogát bizonyos vallásos hit gyakorlására, nem lehetett volna megindokolni a közösségek korlátozását; ha pedig a kisegyházak tanításait és közösségeit egyszerűen törvényen kívül helyezik, nyíltan ellentmondanak a vallásszabadság elvének.¹² Nem arról van szó, hogy ne lenne önmagában logikus például az „egyesek vallásgyakorlati szabadságának összessége”, mint szabadságjog-megfogalmazás, hanem arról, hogy nem vesz tudomást a vallásgyakorlat egyik alapvető, általánosnak mondható ismérvéről, nevezetesen, hogy a vallási célú összejövetelek (istentiszteletek stb.) jellegükből fakadóan közösségi tevékenységek, s mint ilyenek igényelnek bizonyos legitim szervezettséget. - Csakhogy éppen ezt akarták megvonni tőlük a Horthy-rendszerben.

Egy, ugyancsak az 1940-es évek elején megjelent jogi szakkönyv az előbbihez hasonlóan definiálta a „szekta” fogalmát, ezúttal nem az egyén, hanem a közösség felől közelítve a kérdést: „Azok a hitfelekezetek, melyek az 1895. évi XLIII. t.c. feltételeinek nem felelnek meg [ez egyébként meglehetősen tipikus, szélsőséges értelmezése az idézett törvény szövegének!], mint túrt felekezetek ismeretese, [...] amelyeknek jogi személyiségét a törvény el nem ismeri, vagyonszerzését nem engedélyezi, szervezkedési jogát figyelembe nem veszi. Ilyen egyházak nem vehetik igénybe híveiknek vagyoni hozzájárulását az egyház szükségleteire, egyházközséget nem alakíthatnak, iskolát fenn nem tarthatnak, nyilvános gyülekezeteik a gyülekezési jog általános szabályai alá esnek, és a rendőri hatóságnál bejelentendők s rendőri felügyelet alatt állanak. Istentiszteletük pedig csak annyi otalomban részesül, mint amennyit a vallás szabad gyakorlására nézve a törvény megállapít.”¹³

---

¹¹ Harai László (szerk.): *A vallás- és közoktatásügyi igazgatás hatályos jogszabályainak gyűjteménye. II. rész. Vallásügyi igazgatás. Bp., 1943. 27. p.*

¹² Gallay, 1942. 12-13. p. A kisegyházak rendszeres ellenőrzésének elemeit részletesen ld. 2.1.3. fejezet.

¹³ Megjegyzés: A dilemma egyébként kísértetiesen hasonlított (értelemszerűen más történelmi körülmények, társadalmi viszonyok stb. figyelembevételével) a XVII. század végén - XVIII. század első felében megfigyelhető ellenreformációs törvénykezésre, mely a „magán” és a „nyilvános” vallásgyakorlat különbségét igyekezett kodifikálni. Ld. erről részletesen pl.: *Mályusz Elemér: A türelmi rendelet. II. József és a magyar protestantizmus. Bp., 1939.*

A rendszer joggyakorlatának egyik legélesebb ellentmondása épp a szektakérdés kapcsán vált világossá. A trianoni békét becikkelyező 1921/XXXIII. tc. kisebbségvédelemről rendelkező paragrafusai¹⁴ ugyanis kimondták, hogy „minden magyar állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi” (58. §.). Az 55. §. pedig viszonylag pontosan körülírta a vallásszabadság értelmezésével kapcsolatos alapelveket: „Magyarország minden lakosát megilleti az a jog, hogy bármily hitet, vallást vagy hitvallást nyilvánosan vagy otthonában szabadon gyakorolhasson, amennyiben azok gyakorlata a közrenddel és a jó erkölcsökkel nem ellenkezik. Ezekkel a rendelkezésekkel szemben semmiféle rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz hatályos.”

Az államigazgatás azonban e törvénnyel homlokegyenest ellenkező gyakorlatot honosított meg. Elsősorban azért, hogy a kisegyházak életét több ízben is kizárólag a fenti törvénnyel ellentétes értelmű titkos rendeletekkel szabályozta. Továbbá következetesen megvonta tőlük a nyilvános vallásgyakorlat jogát, rendezvényeiket szigorúan zártkörűnek és csak tagjaik által látogathatónak minősítette. Ezek után érthető, hogy a vallási tevékenység szabad folytatása a gyakorlatban csak üres frázisnak volt tekinthető.

2.1.2. A húszas évek elején adódtak szórványos lehetőségek a szektakérdés békésebb rendezésére. Hogy ennek a nagyon viszonylagos pozitívumnak rohamos háttérbe szorulása az államhatalom vagy a történelmi egyházak tevékenysége nyomán indult-e meg, lényegében eldönthetetlen kérdés, ténynek viszont tény. Minden bizonnyal egymást generáló tényezőkről beszélhetünk. A veszített háború és a trianoni béke okozta sokk egyik hatása lett, hogy az 1919-ben hatalomra került rezsim sok mindent ellenségesen kezelt, kommunistagyanúsak, a magyarság végveszélyérzetét fokozó tényezőnek látott, minden olyan kezdeményezést, amit a „nemzet- és vörösvédelem” küldetésével ellentétesnek látott, és ezekre ingerülten reagált.¹⁵ (Ezt fogalmazta meg többek között Rakovszky Iván belügyminiszter 1922 júliusában, amikor a „nemzetietlen magatartás üldözésére” utasította alárendeltjeit, rendelete azonban elég homályosan - és így tág körben - határozta meg az ellenséget: „A nemzeti egység megerősítésére irányuló minden szervezkedést és törekvést” felszámolandónak ítélte.¹⁶)

Első adatunk arról, hogy állami és egyházi vezetők legfelsőbb szinten - a vélt közös érdekesség okán - kapcsolatba léptek egymással szektaügyben, 1921 decemberéből ismeretes. Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszter bizalmas levelet intézett a történelmi egyházak elöljáróihoz és közelebről meg nem nevezett konkrét esetekre hivatkozva jelezte, hogy

---

¹⁴ *Magyar törvénytár. 1921. évi törvénytörvények. Bp., 1922. 217-218. p.*

¹⁵ Hogy a hatóságok kezdettől fogva fontos szerepet szántak a „nemzetvédelmi” központoknak a vallási szférában is, mutatja pl. a katonai fővezérség 1919. decemberi javaslata: „A nemzet- és vörösvédelmi szolgálat [...] feladata a magyar nemzeti keresztény eszmének a fejlesztése és gondozása, a független Magyarország nemzeti és keresztény valláserkölcsei alapon való felépítése, a betolakodott, idegen, nemzetközi destruktív irányzat végleges letörése, az összes nép és társadalmi mozgalmak megfigyelése, nyilvántartása és a szükséges szervezések kiépítése.” *Hetés Tibor - Morva Tamásné (szerk.): Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez, 1919-1938. Bp., 1968. 213-218. p.* „Az idegen, nemzetközi, magyarellenes” mozgalmak körét ebben az időszakban nem volt különösebben nehéz a kisegyházakra értelmezni. (A „nemzetvédelmi” központok tevékenységéről és elveiről egyébként az elmúlt évtizedekben több forrást is kiadtak, túlnyomórészt azokat, melyek a kommunista illetve baloldali mozgalmakat érintették.)

¹⁶ *Iratszám: 1.111/1922. res. - MOL K149. 651.f. 5/4.*

tájékozódni kíván „egyes újabban felmerült hitterjesztési törekvésekről.”¹⁷ Felkérte őket, hogy területükön (egyházmegyéjükben) végezzenek szigorúan bizalmas, de minden részletre kiterjedő vizsgálatot a kisegyházak terjeszkedésével kapcsolatban és eredményeiket aprólékosan, pontokba szedve terjesszék fel a tárcához.¹⁸ Fontos, hogy a kormányzat nemcsak száraz adatokat, hanem véleményt is kért a címzettektől, jelezve, hogy nemcsak a történelmi egyházak tényszerű információit, hanem szemléletét is hasznosítani kívánja. (Pl. „Méltóztassék lehetőleg megállapítani, hogy [...] az áttérésekre való hajlandóság honnan ered. A térítő, illetőleg agitátorius munka eredményét mely helyi vagy egyéni okok látszanak segíteni.”) Bár a minisztériumi levél inkább a jelenségre való felfigyelés hivatalosságra törekvő hangján íródott, nem hagyott kétséget afelől, hogy szerzője ellenségesen tekint a kisegyházakra. Alapkonceptiója az volt ugyanis, hogy bármilyen „szektárius” agitáció csak valamely „törvényesen bevett felekezet rovására” történhet és előbbieknél ez is kifejezett célja. Maga a bizalmas hangvételű információkérés ténye is jelezte, hogy a tárca szektaügyben a történelmi egyházak adatszolgáltatása és felfogása alapján (s ennek következtében azok hitéleti tevékenységének védelmében) kíván eljárni. (Hogy állam és egyház között ilyen értelemben indult meg a kisegyházak elleni közös fellépés, talán annak is szerepe lehetett, hogy az idézett levelet író kultuszminiszter - később majd egy évtizeden át Bethlen miniszterelnök-helyettese illetve népjóléti és munkaügyi miniszter - katolikus egyházi személy volt, később a kalocsai nagypréposti címet is viselte.) Külön kiemelte a metodisták, az adventisták, a nazarénusok és a baptisták túl élénknek minősített tevékenységét, utóbbiakat - bár a többiektől eltérő felekezeti státusukat a miniszter is megemlíttette - ugyanúgy a megfigyelendő szekták közé sorolta, mint amazokat.¹⁹

Nagyobb mértékben először minden bizonnyal egyes kisegyházak fegyverfogással kapcsolatos tanításai (tilalmi) keltették fel az állami szervek figyelmét. Bár ez kifejezetten csak a nazarénusokra és a jehovistákra volt igaz, a kiélezett külpolitikai helyzetben könnyű volt a történelmi egyházakon kívüli vallásos élet egészéhez kapcsolni a honvédelem érdekeit érzékenyen érintő problémát. A kor felfogására jellemző, hogy néhány száz fős kisegyházak bibliaértelmezése mögött egyesek azonnal a magyarság ellen család összeesküvést szító, diabolizált külhatalmakat feltételeztek. Zadravecz István, a magyar hadsereg tábori püspöke például 1923 novemberében többek között így válaszolt gróf Csáky Károlynak, a Bethlen-kabinet akkori honvédelmi miniszterének, amikor az megküldte számára a szektaügyben befutott bizalmas jelentéseket: „Bár még csak tünetszerűen bukkannak fel a nevezett szekták, de már eléggé kicsillan alap-dogmájuk, mely minden földi fegyelmező, de elsősorban fegyveres erőttől irtózik. [...] És ez annál sikeresebb lesz, mert a magyar lelkiület úgyis hajlandó a külön vallási véleményekre, azaz felekezetieskedésekre; nemkülönben azért is sikeres lesz, mert sok jelből, tünetből az a gyanú is felmerül, hogy valahonnan pénzelve e szektákat, tervszerűen törekszenek azok terjesztésével a Magyarorságot lefegyverezni. Mert a

---

¹⁷ *Iratszám: 196.215/1921. I. - ÉL Arch. Nov. 2637. r.sz. 112/1922.*

¹⁸ A minisztériumi dokumentum kíváncsi volt többek között arra, hogy pontosan mely helységben milyen „hitterjesztési törekvések” fordultak elő, annak terjesztője hová valósi, milyen foglalkozású, nemzetiségű, iskolai végzettségű; milyen aprólékos információk nyerhetők hitéleti tevékenységükről (látogatottság, van-e imaházuk, hol stb.); milyen a szervezetségük, külföldi összeköttetések; voltak-e áttérések, milyen nagyságrendben stb.

¹⁹ Szmrecsányi Lajos egri érsek például szó szerint küldte ki kerületi espereseinek a Vass József rendeletéből született dokumentumot és hat héten belül részletes jelentést kért. A miniszter levele nyomán egyik első reflexiója neki is a baptisták, mint szekta megfigyelésére irányult. *ÉL Arch. Nov. 2637. r.sz. 112/1922. (fogalmazvány)*

csonka Magyarország harcra kész katolikusát és protestánsát csak úgy lesz lehetséges a csonka határok közé beletörni, ha lelkét fordítják el a fegyvertől. Míg ha lelke fegyveres, hiába veszik ki a test kezéből a fegyvert, történelme bizonyítja, hogy kapából, kaszából csinál majd fegyvert hazája visszaszerzésére!!²⁰ Bár Zadravecz saját elmondása szerint a kisegyházak visszaszorítására a „szellemet szellemmel győzni le” álláspontját képviselte, érdekes módon ezzel összeegyeztethetőnek vélte, hogy szektaügyben elsőként szorgalmazza az állam történelmi egyházakhoz fűződő kapcsolatainak szorosabbra fonását. (Zadravecz egyébként kárhoztatta a hazai törvényeket is, melyek véleménye szerint „a bevett és engedélyezett vallások közé sorolják e szektákat, s e lelki szabadsággal szabad folyást engednek a magyar lelki egység szétszedésére.” Ez a gondolat vagy tévedés volt részéről, (a baptistákat kivéve egyik kisegyház sem rendelkezett törvényes jogi státussal, vagy tudatosan fogalmazott így, akkor pedig - jogi helyzetüktől függetlenül - a baptistákat minősítette szektának. - Ld. 2.1.1. fejezet.)

Később a honvédelmi minisztérium katonapolitikai osztálya több témát érintő (és szigorúan bizalmas) helyzetjelentést küldött az egyes parancsnokságoknak, amelyben magáévá tette a tábori püspök álláspontját, kiegészítve a kisegyházak üldözésének okait azzal a sokatmondó indokkal, hogy „a hitélet keretein belül a bevett történelmi egyházak és azok előjárói ellen izgatnak.”²¹ Itt meg kell jegyeznünk, hogy ez a momentum az egész szektakérdés alakulása során gyakran felmerül, amelyben az a legérdekesebb, hogy sehol nem lehet a történelmi egyházak és vezetőik elleni konkrét „izgatás” nyomával találkozni, vagyis lényegében egy bizonyítatlan, ám a vallási kisebbségek megkülönböztetésére később is folyamatosan okot adó tényezővel állunk szemben.

A honvédelmihez hasonlóan 1923-ban az igazságügyi tárca vezetője, Daruváry Géza is értesítette a közvetlenül alá tartozó hatóságokat (főügyészségeket), hogy „antimilitarista propagandát űző” szervezetek alakulnak szerte az országban, s amennyiben a főügyészek ilyesmiről értesülnek, „a tettesek [!] ellen a bünvádi eljárást haladéktalanul és a legnagyobb eréllyel tegyék folyamatba.”²²

A belügyminiszter (ekkor Rakovszky Iván) ennek kapcsán adott ki először titkos utasítást valamennyi alispánnak, csendőr- és rendőrkerületi parancsnokságnak, hogy „az el nem ismert vallásfelekezetek terjeszkedését saját hatáskörükben kísérik éber figyelemmel, és amennyiben azok részéről államellenes vagy antimilitarista propagandát észlelnének, azt haladéktalanul akadályozzák meg.”²³ A kisegyházakat 1923-ban a belügyminisztérium egy másik rendelete is érintette, amely szigorú éberséget írt elő az ízléstelen ponyvairodalommal, a pornográfiával és „a lakosság nemzeti érzését nem egyszer károsan befolyásoló röpiratok”-

---

²⁰ *PTI Arch. 685. f. 2/20 II.köt. 0095. sz.*

²¹ *Nemes Dezső - Karsai Elek (szerk.): Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon. 1924-1926. Bp., 1959. (Iratok az ellenforradalom történetéhez III.) 296. p.*

²² *Iratszám: Bi. 689/1. - PL Csern. 3369/1923. ill. RZsL. Közig. 100/c.*

²³ *Iratszám: 1.670/1923. VII. res. - PL Csern. 3369/1923. ill. RZsL. Közig. 100/c.*

kal szemben.²⁴ A kisegyházak hitéleti kiadványait egész egyszerűen beillesztették ez utóbbiak sorába.

A leginkább figyelemre méltó dolog itt az, hogy a különböző tárcák által kiadott rendeletek nyomán lényegében a helyi hatóságok mérlegelésére lett bízva, hogy a kisegyházak részéről mely megnyilvánulást minősítene pl. „államellenes” propagandának. A rendeletekről egyébként azonnal tájékoztatták a történelmi egyházak vezetőit.

Ami pedig az említett toleránsabb hangokat illeti, 1923-ban Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter hosszú beszámolót terjesztett a történelmi egyházak vezetői elé, amelyben részletesen ismertette az egyes jelentősebb vallási kisebbségekre vonatkozó ismereteit.²⁵ (A dokumentum nyilván az idézett, Vass József minisztersége alatt kelt 1921. decemberi levélre beérkezett információk összegzésével született.) Klebelsberg kiinduló álláspontja is az állam és egyház kölcsönös érdekelttségének és együttműködése fontosságának hangoztatása volt. Úgy vélte, hogy „a szekták [...] néha állam ellenesnek is látszanak s a törvényben bevett egyházakat is sértik, és továbbá természetüknél fogva is internacionális irányúak, amivel az államra nézve veszélyesek is lehetnek, működésük fokozottabb figyelmet érdemel.” Az esztergomi érseknek és a református konvent elnökének egyaránt az alábbi kérést fogalmazta meg: „ezeket a mozgalmakat figyelemmel kísértetni, s esetről-esetre engem is tájékoztatni méltóztassék.” A szektakérdés megoldását és a történelmi egyházakra irányuló veszélyforrás elhárítását elsősorban utóbbiak hitéleti tevékenységének fokozásával, „a lelki gondozás intenzívebbé tételével” vélte elérhetőnek. Bár a kisegyházi vallásosságot az állam szempontjából gyanús jelenségnek tekintette, levelét Klebelsberg mégis azzal a figyelemre méltó javaslattal zárta, hogy egyes kisegyházak (adventisták, metodisták) működését egyesületekként, a kultuszminisztérium fennhatósága alatt kellene legalizálni. „Ezen eljárással meghonosíthatnák a vallásegylet, mely jogi vonatkozásban az előkészítés alatt álló egyesületi törvény kapcsán nyerhetne további szabályozást úgy, hogy ezzel ezen országunk történelméből kinőtt autonomikus alakulatokra és életviszonylatra is kiterjesztetnék törvényhozásunk és kormányzatunk.” Ha Klebelsberg gondolatait tanulmányozzuk, kimutatható benne egyfajta igény a liberális korszak valláspolitikájának (konkrétan a vallás szabad gyakorlásáról intézkedő 1895/XLIII. törvény gyakorlati végrehajtásának) folytatására, vagyis a törvénybe ütköző tevékenységet nem folytató vagy propagáló felekezetek folyamatos elismerésére. Ennek a félbemaradt tendenciának első állomása, mint említettük, a baptisták törvényesítése volt. A kultuszminisztert e lépés szükségességére a helyzet világosabb áttekintésének igénye, az éleződő szektakérdés enyhítése bírhatta rá, amennyiben a felekezetek súrlódásait a politikai - közéleti szférából kizárólag a vallás szférájába kívánta szorítani. Az elismertetések ügye azonban a továbbiakban szóba sem került. (Ld. erről általánosságban a 2.1.1. fejezet.)

---

²⁴ *Iratszám: 60.002/1923. VII. - PL Csern. 3369/1923. ill. RZsL. Közig. 100/c. ill. Magyarországi rendeletek tára, 1923. Bp., 1924. 401. p.* Hasonló tartalmú BM-körrendelet alig egy évvel később is napvilágot látott, melynek kiadását a belügyminiszter az alábbiak miatt vélte szükségesnek: „Arról győződtem meg, hogy egyes közigazgatási és rendőrhatalóságok a sajtótermékek engedély nélkül történő utcai és házaló terjesztésének megakadályozásánál még mindig nem járnak el a kellő eréllyel.” (125.400/1924. BM. sz. rendelet. In: *Magyarországi rendeletek gyűjteménye, 1919-1939. Bp., 1941. IV. köt. 142. p.*)

²⁵ *Iratszám: 111.939/923. II. - PL Csern. 3369/1923. ill. RZsL. Közig. 100/c.*

A belügyminisztérium azonban - Klebelsberg ekkori és hamarosan gyökeresen megváltozó véleményével ellentétben - a problémát már 1923-ban is sokkal súlyosabbnak és veszélyesebbnek vélte, s a szigor fokozásában látta a kivezető utat.

2.1.3. Az első részletesebb belügyminiszteri szabályozás 1924 októberében került a rendőr- és csendőrkapitányságokra.²⁶ A rendelet a szektakérdés toleráns, kizárólag egyházi-vallási kérdésként való kezelése helyett már egyértelműen leszögezte: „az el nem ismert vallásfelekezetek (szekták) állandó éber rendőrhatósági felügyelet és ellenőrzés alá veendőek.” A szigort két okkal magyarázta: egyfelől az állam érdekeit vélte veszélyeztetettnek (a kommunista szervezkedés elfojtásával, illetve a honvédelem és a közérkölcök védelmével), másfelől nyíltan kimondta, hogy a történelmi egyházakat félti híveik elpártolásától. Elrendelte, hogy minden egyes összejövetelt külön be kell jelentetni, azokat rendszeresen figyelemmel kísérni, a 18 éven aluli fiatalokat még a gyűlések engedélyezése esetén is eltiltani, továbbá sajtótermékeik terjesztését a rendelkezésre álló eszközökkel lehetőség szerint meggátolni. A gyülekezési jog ilyen értelmezése egyébként egy 1921-es miniszterelnöki rendeletre vezethető vissza, mely érvényben tartotta az első világháború kitörésekor kiadott rendkívüli intézkedéseket, köztük a mindenfajta gyűlést (ideértve az egyházi rendezvényeket, körmeneteket is) tiltó illetve előzetes hatósági bejelentéshez kötő előírásokat. Szempontunkból ez elsősorban azért érdekes, mert a gyakorlatban hamarosan kikerültek a kötelezettség alól a bevett vallásfelekezetek rendezvényei, az egyéb vallásos tárgyúak azonban nem.²⁷ A polgári egyesületek rendszeres összejöveteleinek szigorú bejelentési kötelezettségét szintén feloldották, ami lényegében azt jelentette, hogy csak a kisegyházak maradtak abban a kategóriában, melyre a rendkívüli állapot során bevezetett intézkedések továbbra is vonatkoztak. Ez az értelmezés adta aztán az egész Horthy-korszakban a szektakérdésben követendő állami magatartás alapját. Az 1914-es rendelet pontosan az „egyházi gyűlések” előzetes engedélyeztetését tette kötelezővé, amelyről később nem volt egészen világos, hogy csak az egyházak szórványosan tartott konferenciáira, vezetői megbeszéléseire stb. vonatkozott-e vagy a (heti) rendszerességgel tartott istentiszteletekre is. Mint a szektaügyi rendeletekből kitűnik, a Horthy-kor első éveiben lényegében a hivatalos egyházak valamennyi rendezvénye az utóbbi (vagyis engedélyeztetést nem igénylő), az el nem ismert felekezetek minden összejövetele pedig az előbbi (vagyis szigorú felügyeletre számot tartó) megítélés alá került.²⁸

---

²⁶ *Iratszám: 14.700/1924. VII. res. - MOL K63. 34-2907-1929. illetve ugyanez: MOL K149. 651.f. 5/6.; RZsL. Közig. 100/c.*

²⁷ *Ld. 11.004/1921. ME. sz. és 6.000/1922. BM. sz. rendeletek. In: Magyarországi rendeletek tára, 1921. Bp., 1922. 332-333. p. illetve Magyarországi rendeletek tára, 1922. Bp., 1923. 218-219. p. Az 1921-es szabályozás alapjául szolgált: 5.481/1914. ME. sz. rendelet. In: Magyarországi rendeletek tára, 1914. Bp., 1915. 1428-1429. p.*

²⁸ A húszas évek elejének egyik leghíresebb törvénye a társadalom rendjét erőszakos eszközökkel megváltoztatni kívánó jobb- és baloldali politikai szélsőségek ellen irányuló 1921/III. tc. volt („az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről”. - *Magyar törvénytár. 1921. évi törvénycikkek. Bp., 1922. 8-10. p.*) Az a felfogás, mely az állam rendjének felforgatását célzó mozgalmakként értelmezte a kisegyházakat, ha nagyon közvetetten is, de párhuzamba állítható ezzel a törvénnyel és annak szellemével, mint az a szektaügyben kiadott belügyminiszteri rendeletek szövegéből is kitűnik.

E ponton röviden ki kell térnünk a 18 éven aluliakkal kapcsolatos tilalomra, ez ugyanis egyike volt a kor legtipikusabb jogértelmezéseinek, melyek egyfelől a vallásszabadságot biztosító törvények érvényben tartását hangoztatták, másfelől azonban elhomályosították, illetve visszajára fordították az eredeti törvényalkotói szándékot vagy a paragrafusok tényleges tartalmát. A kiskorúaknak a kisegyházak összejöveleitől való határozott eltiltását a belügy-miniszter ekkor és később is az 1895/XLIII. törvény 26. §-ával indokolta, holott az csak arról intézkedett, hogy „a gyermekek, kiknek akár mind a két, akár csak az egyik szülője a bevett vagy a törvényesen elismert vallásfelekezetek egyikéhez sem tartozik, valamely bevett vagy törvényesen elismert vallást követnek és abban nevelendők.” Nem tartalmazza tehát a gyermekek egyes más felekezetek összejöveleiben való eseti részvételének tilalmát, ami pedig a húszas-harmincas években számtalan hatósági zaklatás forrása, a szektakérdés egyik leginkább neuralgikus eleme lett.²⁹

A Klebelsberg által korábban kilátásba helyezett törvényesítési lehetőségeket az 1924-es rendelet mereven elutasította: „a szekták - mint vallásfelekezeti szervezetek, - amennyiben céljuk kizárólag dogmatikus, - nem eshetnek az egyesületek fogalma alá és így az egyesületi jog szabályai rájuk nem alkalmazhatók.” A szektakérdés éleződését vonta maga után, hogy a belügyminisztérium a húszas években a „veszély” fokozódására hivatkozva többször kiadott hasonló előírásokat. Mind ekkor, mind később az egész korszakban ezen „Bizalmas!”, „Szigorúan bizalmas!” vagy „Saját kezű felbontásra!” jelzéssel ellátott rendeletek közvetlen címzettjei a kerületi rendőrkapitányok, csendőrparancsnokok és a megyei alispánok voltak.

A kisegyházak tevékenysége iránt egyre fokozódó kormányzati érdeklődést jelezte Rakovszky Iván belügyminiszter 1925. augusztus 12-én kelt bizalmas leirata is, melyet az „adventista és millenista szekták terjeszkedése Zemplén és Szabolcs megyék határszéli községeiben” címmel juttatott el illetékes beosztottaihoz.³⁰ Felszólította őket, hogy „a mozgalom megakadályozására a szükséges intézkedéseket (összejövelek, sajtótermékek terjesztésének megakadályozása, külföldi agitátorok őrizetbe vétele és kiutasítása) saját hatáskörében haladéktalanul tegye meg”. Rakovszky rendelete kiadását megelőzően a budapesti rendőr-főkapitányság politikai nyomozó csoportját kérte fel a határszéli községekből érkezett hírek részletes kivizsgálására. A széleskörű nyomozást végző detektívek igyekeztek beépülni a jelzett közösségekbe és részletes jelentést terjesztettek feletteseikhez,³¹ amely a konkrét ügyön túl is érzékletes képet fest a belügyi szervek kisegyházakat illető véleményéről. Például a jehovistákra és az adventistákra mindenáron rá akarták bizonyítani a nemzetellenesség és a kommunizmus szervezeti-ideológiai kiszolgálásának vádját, a terjedelmes beszámolóiból azonban úgy tűnik, ez meglehetősen felemás eredményt hozott. Igyekeztek ugyanis hitelveikből minden olyan

---

²⁹ *Magyar törvénytár. 1894-95. évi törvéncikkek. Bp., 1897. 306-315. p.; 314. p.*

Figyelemre méltó továbbá, hogy a Horthy-rendszer hatóságai a 18 éves korhatárral kapcsolatban éppen a vallás szabad gyakorlásáról szóló törvény sérelmét emlegették leggyakrabban. Az 1868/LIII. tc. ugyanis tiltotta a 18 év alattiak áttérését, a két világháború között mégsem erre hivatkoztak leginkább, pedig első ránézésre kézenfekvőnek tűnt volna. Ennek okát abban jelölhetjük meg, hogy az „áttérés” fogalmát csak bevett, illetve törvényesen elismert felekezetek esetén tekintették értelmezhetőnek. (A baptisták pedig azzal védekeztek, hogy a bemenítés és az egyházhoz való hivatalos csatlakozás nem azonos jelenségek.) *Szigeti, 1987. 233. p.* Az idézett rendelkezést megerősítette továbbá a kihágásokról szóló 1879/XL. tc. 53. §-a is, melyet a Horthy-rendszer végig érvényben tartott. *Magyar törvénytár. 1879-1880. évi törvéncikkek. Bp., 1896. 200. p.*

³⁰ *Iratszám: 6.367/1925. VII.res. -SzSzBmLt. IV.B. 411. 29.857/1930.*

³¹ *Iratszám: 469/1925. pol.res. - Uo.*

apróságot kiforgatni, mely alkalmas lehetett a fenti eszmekörök propagálására, pl. azt, hogy a jehovisták az általuk hirdetett eljövendő világon az emberek közötti egyenlőségről beszéltek stb. A detektívek még másod-, harmadkézből való értesüléseknek is kész tényként adtak helyt, hogy alátámaszthassák előzetes elképzeléseiket, így a belügyminiszter által jóváhagyott beszámoló még olyan valóban képtelen hitelveket is tartalmazhatott, miszerint pl. „[a jehovisták szerint] az arany korszak eljövetele már útban van, Oroszországban ez már meg is érkezett s megjelent az új világ fejedelme vagy Messiása, aki nem más, mint Lenin.” Vagy rosszmájúan jegyezték meg, hogy „híveik a zsidóságot különösképp tisztelik, igen jó viszonyban élnek mindenütt velük.”³² A zsidókkal való egészségtelen szimpátiát az adventistákkal kapcsolatban is „megállapították”. Összességében azt mondhatjuk, hogy bizonyos elemeket felszínes módon kiemelték a két közösség hitelveiből és azok jelentőségét vallási-teológiai síkról kimozdítva a közéleti-politikai veszélyesség jegyeivel ruházták fel, így lehettek azok a belügyminiszter szemében üldözendő ellenségek. (Ugyanez a tendencia jellemző egyébként a többi vallási kisebbséggel kapcsolatban is.) Az idézett nyomozati anyagban a hatóságok említett igyekezete esetenként önellentmondásokat is okozott. Pl. a jelentés bevezető soraiban a két vallási csoportról összegzően megállapították, hogy „hitelveik és tanításaik között nagyon sok olyan van, amely azonos a kommunista tanokkal, s [...] ezek a szekták nem egyebek, mint vallásosságot színlelő kommunisták társasága.” A végén pedig sajnálkozva írták: „A millenizmusnak a kommunizmussal való direkt kapcsolata nem volt kimutatható.” Logikus továbbá, hogy a Horthy-rendszer hatóságai élénken figyelték minden, a trianoni határok közelében történt eseményre, s a kisegyházak ottani megjelenése mögött csak a kisantant aknamunkáját tudták feltételezni. A nyomozó detektívek egyik megállapítása szerint például „[a kisegyházi csoportokon keresztül] a cseh állam szívesen elősegíti a határszéli községek magyar lakosságának a hazafiatlanság, az internacionalizmus és antimilitarizmus, valamint az egyházi megosztás által való megfertőzését.” (Ami ismét tartalmazott némi önellentmondást, hiszen a detektívek maguk is megírták, hogy Románia betiltotta és üldözte a jehovistákat. Vagyis inkább arról volt szó, hogy ha Csehszlovákiában a jelzett kisegyházaknak nem kellett olyan üldözésekkel szembenézni, mint Magyarországon, az talán inkább az ottani liberálisabb politikai berendezkedéssel illetve vallásügyi igazgatással, és nem a prágai kormány külpolitikai stratégiájával állhatott összefüggésben.³³) A magyar közigazgatási és rendőri apparátus azonban a belügyminiszter rendelete értelmében szigorúan

---

³² A zsidósággal való obskurus együttműködés vádjá ellen egyébként maguk a jehovisták is igyekeztek tiltakozni. Pl. egy röpiratukban hangsúlyozták, hogy nem akarják, hogy „kapzsi zsidók uralkodjanak a Földön”, továbbá teljes érdektelenséggel viseltetnek közéleti kérdések iránt stb. *Új korszak. H.n. é.n. [Bp., 1925.]*

³³ Megjegyezzük, a kisantant harmadik tagállamában, Jugoszláviában is a magyarországiéhoz nagyon hasonló volt az államhatalom felfogása a kisegyházakkal kapcsolatban. Egy tudósítás szerint a húszas évek közepén a vallási kisebbségek (elsősorban a baptisták) gyarapodása olyan méreteket öltött, hogy a szerb ortodox egyház védelmében „a belgrádi államhatalom szükségét érezte annak, hogy a nagy mértékben hódító szekták elé a maga erejével is gátat vessen. A szerb csendőrök és rendőrök épen most járják a bácskai és baranyai egyszerű fehérre meszelt vályogos imaházakat és szuronyokkal verik széjjel a fanatikus ájtatoskodókat [...]” *Berkes József: Szektamozgalmak Jugoszláviában. In: Kálvinista Szemle, 1926. március 27. 103-104. p.*

figyeltetni kezdte a közösségeket és az első adandó alkalommal igyekezett intézkedni ellenük.³⁴

1926-ban (a korábbi, 1924-es rendelet megerősítése mellett) a belügyminiszter országos szinten az „éberség” további fokozására utasította alárendeltjeit, igyekezett pontosítani az intézkedések irányelveit.³⁵ 1924-hez képest szigorítást jelentett például, hogy a vallásszabadság, mint kizárólag egyéneket, és nem mint közösségeket megillető jog ilyen kiegészítéssel került a szövegbe: „az el nem ismert vallásfelekezetek és híveik semmi vonatkozásban nem alkothatnak jogi összességet, és így a hatóságok sem érintkezhetnek magukkal a »felekezetekkel«, hanem csak azokkal az egyes egyénnel, akik a felekezetet követők megbízásából a hatóságoknál eljárnak”. Hangsúlyozták továbbá, hogy utóbbiaknak éles különbséget kell tenni az elismert és el nem ismert felekezetek között. A kétféle közösség ilyen megkülönböztetése az egyes csoportok homogén kezeléséhez, a különböző felekezeteket egy kalap alá vevő szemlélet kialakulásához vezetett, és nem a tényleges hitéleti vagy karitatív tevékenység, hanem előzetes besorolás alapján minősítettek kívánatosnak vagy nem kívánatosnak egyes vallási közösségeket. (A belügyminiszter alárendeltjeinek még a jogi elnevezések - pl. „törvényesen el nem ismert vallásfelekezet” - pontos használatát is előírta, nehogy esetleg összekeveredjenek a különféle típusú vallási közösségek.)

Rendkívül fontos, új elem továbbá, hogy a rendelet - külön hivatkozva a katolikus püspöki kar szektaellenes körlevelére (ld. 2.2.1. fejezet) - előírta „az esetleges agitációk megakadályozására a történelmi egyházak helyi képviselőjének meghallgatását”, ami lényegében azt jelentette, hogy állam és egyház összekapcsolódása a hatalom igényeinek megfelelően nem csupán a legfelsőbb szinten indult meg, hanem a falusi plébánosok és a helyi csendőrség szintjén is. Ez az elv a későbbi szektaügyi rendeletekben folyamatosan helyt - és egyre nagyobb hangsúlyt kapott. (Ld. pl. 3.1.1. fejezet.)

Ugyanakkor a „szekták” egységesnek tekintett tömbjén belül már az 1924-es rendelet lépéseket tett az egyes kisegyházak differenciáltabb kezelésére. A jehovistákkal szemben szigorúbb elbánást helyezett kilátásba, a metodistákkal kapcsolatban viszont lehetőséget adott arra, hogy összejöveteleiket ne csak külön-külön, hanem rendszeresen is engedélyeztethessék. Ennek oka azonban nem a pusztán tolerancia, hanem a metodisták kiterjedt nemzetközi kapcsolataiból fakadó külpolitikai érdekltség volt. Egyébként a szektakérdés kezelésének korai szakaszában elhangzott egyszer-egyszer, hogy a trianoni Magyarországnak jó képet kell kialakítania magáról külföldön ezért a kisegyházak üldözése nem lenne kívánatos.³⁶ Ez az érv a későbbi állásfoglalásokban már ritkábban jelenik meg, sőt a szektakérdésben egyre inkább a burkolt Nyugat-, illetve Amerika-ellenesség hangjai szólaltak meg. Mint a belügyminiszter egyik 1926-os, Klebelsbergnek küldött átiratából kitűnik, az Üdvhadsereg is kedvezőbb

---

³⁴ Ez derül ki például a nyíregyházi rendőrfőkapitány 1925. novemberi jelentéséből, amely az ottani néhány fős közösségekkel kapcsolatban majdnem szó szerint átvette az idézett nyomozati jelentés érveit és stílusát (pl. az adventistáknak a zsidósághoz fűződő viszonyát illetően), továbbá szinte sajnálkozott afelett, hogy „megtorló intézkedéseket” nem fogantatosított, mivel sem agitáción, sem röpirat-terjesztésen nem tudták még őket rajtakapni. *Iratszám: 109/1925. biz. - SzSzBmLt. IV.B. 411. 29.857/1930.*

³⁵ *Iratszám: 3.100/1926. VII. res. - MOL K63. 34-2907-1929. illetve MOL K149. 1926-6-3100.; MOL K149. 651.f. 5/8.; RZsL. Közig. 100/c.*

³⁶ Ezt vallotta például 1923-ban Klebelsberg is, illetve Nagy István, a református egyház belmissziói előadója, aki a kultuszminiszter javaslataira kifejtette egyházának álláspontját. Ld. 2. fejezet, 18. jegyzet.

elbírálást kapott, amelynek indokát Rakovszky a vallásfelekezet kommunistaellenes megnyilatkozásaiban jelölte meg.³⁷ Kijelentette, hogy az Üdvhadsereg tipikus amerikai jelenség, s így leginkább a nagyvárosokban aktív. Budapesten tolerálhatónak tartotta a mozgalmat, majd levelét így zárta: „Azonban a szervezetnek a vidékre való kiterjesztését magam sem tartom kívánatosnak és annak akadályozására módot fogok találni.”³⁸ (Mint a dokumentumból kitűnik, erre a levélváltásra is az esztergomi érsek VKM-hez küldött információi adtak okot.)

A belügyminisztérium következő - a korábbiakat újabb elemekkel megtoldó - állásfoglalására, amelyet már Rakovszky utóda, Scitovszky Béla bocsátott ki, alig egy évet kellett várni.³⁹ Ez a korábbi hangnem alkalmazásával választ keresett a kisegyházak keletkezésére is, s legkézenfekvőbb magyarázatként, a háborút és az azt követő forradalmakat jelölte meg, „melyek a lelkek egyensúlyát megzavarták”; továbbá a magyarellenés külföldet tette értük felelőssé, amelyek állítólag a „szektákat” pénzelik. A dokumentumból kiderül, hogy 1927-ben a Klebelsberg vezette kultuskormányzat egészen más álláspontot foglalt el, mint négy évvel korábban. „Ez a jelenség [ti. a kisegyházak térnyerése] hamarosan nyugtalanságot váltott ki a történelmi egyházak körében, különösen a katolikus egyháznál, egyes vidéki helyeken pedig vallási sűrűlődségre vezetett és ezért a vallás és közoktatásügyi minisztérium részéről ismételten intéztetett megkeresés a belügyminisztériumhoz azzal a kívánsággal, hogy a további terjeszkedés meggátolására tegyen közigazgatási intézkedéseket.” A szektakérdés szigorú rendőrségi kezelésének okát honvédelmi, államrendészeti és „nemzetvédelmi” szempontokkal indokolta, utóbbi szerint „[a kisegyházak erőteljes visszaszorítása] által kis országunk vallási megosztottságának fokozását és ezzel az újabb lelki ellentétek keletkezését elkerüljük.” A szövegből kiderül továbbá, hogy a BM-rendeletek 1924-től négy minisztérium (vallás- és közoktatás-, az igazság-, a bel- és a külügyi tárcák) előzetes egyeztetésével keletkeztek, vagyis lényegében a kormány - és így az államhatalom egységes álláspontjának tekinthetők.

Az 1927-es rendelet hangsúlyozni igyekezett, hogy a törvényesen elismert iszlám és baptista felekezetre az előírások nem vonatkoznak, bár utóbbival szemben meglehetősen homályos megszorítással élt, mondván, hogy a baptistáknak „voltaképp csak a budapesti egyházközsége van elismerve.” Mivel a rendelet alkotója ennek jelentését bővebben nem fejtette ki, lényegében úgy lehetett érteni, hogy a vidéki hatóságok belátására bízta: zaklatják-e a baptistákat vagy nem. (A rendelet szövege nyilván nem a pozitív diszkrimináció irányába mutatott.) A baptisták budapesti és vidéki csoportjainak éles megkülönböztetése az idők folyamán egyre jobban bevésozott a hétköznapi és a jogi közvéleménybe egyaránt. (Pl. egy 1942-ben született megfogalmazás: „Minthogy Magyarországon ezidőszere csak Budapesten van törvényesen megalakult baptista hitközség, ezért mindenki, aki a törvény szerint áttért vagy belépett a baptista hitközségbe, tartozik a budapesti hitközséghez csatlakozni.”⁴⁰) A baptistákat törvényesen elismert vallásfelekezetté nyilvánító 1905-ös VKM-körrendelet szövege nem említette a budapesti közösség ilyenfajta előjogait, de még csak utalásszerűen

---

³⁷ *Iratszám: 3.100/1926. VII. res.* - ld. fentebb 28. jegyzet.

³⁸ Későbbiekben az Üdvhadsereg valamennyi vidéki próbálkozását élénk figyelemmel kísérték. Pl. 1925-ben Szolnokon tartottak gyűlést, amelyről a kerületi rendőrkapitány a belügyminiszter megnyugtatóra azt jelentette, hogy „csekély érdeklődés kísérte”. *Iratszám: 20.300/1925.* - *MOL K149. 651.f. 2. 1925-6-4771.* Az Üdvhadsereg megítélésének változására ld. pl. 3.1.2. fejezet.

³⁹ *Iratszám: 5.064/1927. VII. res.* - *MOL K63. 34-2907-1929.*

⁴⁰ *Gallay, 1942. 52. p.*

sem tartalmazott hasonlót. Sőt, éppen ellenkezőleg, azáltal, hogy jóváhagyta a baptisták egyházi szervezetét, elismerte az újonnan alakuló helyi hitközségek jogszerűségét és egymással való egyenjogúságát is.⁴¹ Ugyanakkor kétségtelen, hogy a kultuszminiszter 1906-ban, majd egy évvel később is rendeletben jelentette ki, hogy „csak a budapesti baptista hitközség tekinthető Magyarországon törvényesen megalakultnak”, s a baptista vallásra való áttérés csak a székesfőváros polgármestere előtt jelenthető be; viszont azt is leszögezte, hogy a budapesti baptista hitközség területi illetékessége az egész országra kiterjed.⁴² A Horthy-korszakban azonban Budapestet egyre inkább területi egységként és nem a vidéki hitközségek egyházszervezeti központjaként értelmezték, vagyis a megyei, községi stb. hatóságok általában nem vettek arról tudomást, hogy a vidéken élő baptista hívők szintén elismert felekezet tagjaiként gyakorolták hitüket, tehát velük szemben a zaklatásnak ugyanúgy nem lett volna jogi alapja, mint a budapestiek esetén. (A vidéki hatóságok, mint gyakorlatukból kitűnik, a második világháború végéig eléggé tájékozatlanok voltak a fenti rendeletek pontos alkalmazásáról. Figyelemre méltó, hogy a belügyminiszter szükségesnek tartotta precízen szabályozni a szektákkal szembeni korlátozásokat, ezt a problémát azonban szinte csak érintette.) Továbbá a baptisták 1920-ban nagyszabású egyesítő kongresszust is tartottak, ami nyilván átértelmezte belső szervezeti viszonyaikat. (Ugyanakkor tény, hogy a több ponton is homályos, tisztázatlan jogi és szervezeti kérdések gyakran okoztak a korszakban belső problémákat a baptista egyház számára.)

(A szektakérdés sajátos kezelésére mutat az a tény is, hogy a két törvényesen elismert felekezet közül hangsúlyosan mindvégig csak a baptisták szerepeltek a szektaügyi rendeletekben, a mohamedánok soha. [Vö. 2.1.1. fejezet.] E ponton jegyezzük meg, hogy a két elismert vallási közösség megkülönböztetése - vagyis a baptisták státusának a szektákéhoz való közelítését célzó indoklás - alapjául az a gyakran elhangzott tényező szolgált, hogy a mohamedánokat az országgyűlés által hozott törvény [1916/XVII. tc.], a baptistákat pedig „csak” egy VKM-rendelet nyilvánította elismertté, vagyis utóbbi minden további nélkül felülvizsgálható vagy hatályon kívül helyezhető, továbbá a helyi hatóságokat sem köti annyira. Ez a szélsőséges érvelés azonban nem vette figyelembe, hogy egyrészt az említett 1905-ös rendelet is törvény, mégpedig a vallás szabad gyakorlásáról szóló 1895/XLIII. tc. alapján született, továbbá ugyanez az érv nem hangzott el egyszer sem például a kisegyházakat szintén rendeleti úton diszkrimináló BM-utasításokkal szemben.)

Scitovszky Béla belügyminiszter 1927-es rendeletének zárszavában megállapította, hogy a „szekták” nem okoztak eddig különösebben nagy kárt az országnak. Ezt azonban nem jellegükből fakadó dolognak, hanem a bethleni konszolidáció közéleti hatásának és a minisztérium korábbi rendeleteinek tulajdonította, majd így folytatta: „Azonban tekintettel egyrészt a szekták részéről állandóan megnyilvánuló törekvésre, mely szabadabb kezelésüket és gyakorlatuk enyhítését célozza, másrészt ezzel ellentétben a történelmi egyházak ismételt állásfoglalásaira, melyben a szektákkal szemben még szigorúbb eljárást sürgetnek, szükségesnek tartom egy, a vezetésem alatt álló minisztériumban tartandó miniszterközi enként történő megtárgyalását és ennek eredményéhez képest esetleges újabb szabályozását.” Gondolatai egyrészt a szektakérdés jelentős, súlyos problémaként való megítéléséről tanúskodnak,

---

⁴¹ 77.092/1905. sz. VKM-körrendelet. In: *Magyarországi rendeletek tára, 1905. Bp., 1906. 1364-1454. p.; 1364-1365. p.* A hitközséggé alakulást „A baptisták egyházi szervezete” 1-4. §-a rögzítette. Uo. 1365-1367. p.

⁴² 1.347/1907. VKM. sz. rendelet. In: *Magyarországi rendeletek tára, 1907. Bp., 1908. 214-216. p.* Ugyanitt hivatkozás a 99.205. VKM. sz., hasonló tartalmú rendeletre.

másrészt világossá tették, hogy a történelmi egyházak érdekeinek hatósági úton való érvényesítését kívánta előmozdítani.

A Scitovszky által jelzett tárcaközi egyeztető konferencia 1928 júniusában ült össze, amelynek eredményeként a rendőr- és csendőrhatóságok újabb szigorúan bizalmas rendeletet kaptak szektaügyben.⁴³ Ez a dokumentum, bár a korábbiaknál jóval terjedelmesebb volt, és azokat hatályon kívül helyezte, lényegében új elemet nem tartalmazott, inkább csak - helyenként kifejezetten szövegszerű megfelelésekkel - összegezte azok megállapításait. (Éber ellenőrzés, a történelmi egyházak helyi képviselőjével való kapcsolattartás stb.) Fontos újdonság azonban az eddigi rendeletekhez képest, hogy a minisztérium a szabályozáshoz mellékelt függelékben részletes kimutatás keretében tájékoztatta beosztottait a legfontosabb kisegyházakról. (Az adventistákról, a jehovistákról, a nazarénusokról, a metodistákról, az Üdvhadseregről és az ókatolikus egyházról közöltek történelmi adatokat és a bizalmas jelentésekből összeállított aktuális információkat. A korábbiakhoz képest egyetlen markáns különbség a metodistákkal kapcsolatban született intézkedés, miszerint a belügyminiszter a közeli jövőben kilátásba helyezte esetleges elismert felekezetté nyilvánításukat, s ezért ideiglenes jelleggel a kötelező hatósági bejelentést és ellenőrzést átmenetileg felfüggesztette, pontosabban hatályban tartotta 1928 márciusában kiadott rendeletét.⁴⁴ Az elismertetésből azonban ezúttal sem lett semmi, s a metodistákat - bár árnyalatnyival pozitívabb hangot megütve - továbbra is „szektaként” kezelték. Valamivel kedvezőbbnek mondható az Üdvhadsereg megítélése is, ami szintén nemzetközi kapcsolatainak, illetve szervezettségüknek volt tulajdonítható, de működésüket - mint említettük - kizárólag a fővárosra igyekeztek korlátozni.⁴⁵)

Az 1928-as előírások stílusával, illetve az addigi rendelkezések részletes szabályozattá történt szerkesztésével az államhatalom nyilvánvalóvá tette: kialakította és véglegesnek szánja szekta kérdésben elfoglalt álláspontjának irányelveit és szerkezeti elemeit.

A kifejezetten kisegyházakat rendszabályozó rendeletek mellett a szekta kérdés más belbiztonsági területeken is hangot kapott. 1927-ben például Scitovszky (a korábbi rendeletek elégtelenségére hivatkozva) újraszabályozta a ponyvairodalom elleni védekezéssel kapcsolatos előírásokat.⁴⁶ Ezzel a „a néplélekre és főként az ifjúságra mértelyező hatást” gyakorló „selejtés és értéktelen fércmunkák” ellen hirdetett határozott fellépést. A pontos szabályozás csak a terjeszteni kívánt nyomdatermékek „nemzeti, erkölcsi, szociális és általános kulturális” szempontból való előzetes szakszerű vizsgálatát írta elő, vagyis a rendelet nem nevezte meg konkrétan a vallási elemet. Egy évvel később azonban ugyanazon címmel („A ponyvairodalom elleni védekezés”) kibocsátott körrendeletben⁴⁷ az engedélyek kiadásakor nemcsak a „legnagyobb óvatossággal és körültekintéssel való eljárás”-t írta elő, hanem azt is, hogy „engedélyt csak olyan sajtótermékekre adjanak, melyeknek terjesztését vallási, erkölcsi, művelődési és nemzeti szempontok teszik kívánatosná.” A vallási megfélemlítés kritériumának

---

⁴³ *Iratszám: 6.200/1928. VII. res. - MOL K63. 34-2907-1929.*

⁴⁴ *Iratszám: 4.400/1928. VII. res. - MOL K149. 651.f. 5/10.*

⁴⁵ Az Üdvhadsereggel kapcsolatos hasonló vélemények a történelmi egyházak körében is megfogalmazódtak. Ld. 2.2.1. és 2.2.2. fejezet. Róluk ld. részletesen: *Macher Ádám: Egy hadsereg, amely a szívével harcol. (Az Üdvhadsereg Magyarországon, 1922-1949.) Bp., é.n. [1990.]*

⁴⁶ *127/491/1927. BM. sz. rendelet. In: Magyarországi rendeletek tára, 1927. Bp., 1928. 1674-1675. p.*

⁴⁷ *60.062/1928. BM. sz. körrendelet. In: Kihágásokat megállapító törvények és rendeletek. Bp., 1941. (Próbacsendőörök tankönyve 3.) 292. p.*

(első helyen való) bekerülése nyilvánvalóan a történelmi egyházakon kívüli felekezetek ellen irányult. Mindezt a rendelet egyéb pontjai is sejteni engedik: „Visszaélések elkerülése végett elvileg ilyen [ti. a szabad terjesztést biztosító] engedélyek csak a terjesztésre hivatott, megbízható egyesületek és vállalatok részére adhatók, egyeseknek pedig csak abban a kivételes esetben, ha a teljes megbízhatóság mellett egyéb méltánylandó körülmény is fennforog (pl. hadiözvegy, hadirokkant).” Mint fentebb láttuk, a kor joggyakorlata szigorúan tiltotta, hogy kisegyházakat jogi személynek vagy egyesületnek tekintsenek, azok csak magánszemélyek együtteseként voltak értelmezhetők, akiket az előbbi rendelet alkotójának szándéka bizonyára nem sorolt a „teljesen megbízható” kategóriába.⁴⁸

Emellett számos rendelet született, melyeket - pontatlan meghatározásaik miatt - egyes intézkedő közegek könnyen a kisegyházak tagjai ellen fordíthattak. Pl. a belügyminiszter még 1921-ben előírta, hogy a kiskorúakat „vallás- vagy nemzetellenes szellemben” nevelő szülők illetve, gyámok ellen „fontos nemzeti érdek”-ből kifolyólag szigorúan kell eljárni, indokolt esetben akár a gyermeknek a szülőtől vagy gyámtól való elvételével és „megfelelő” neveltetésről való gondoskodással.⁴⁹ Indoklására ld. pl.: „ha az atya gyermekét vallás- vagy nemzetellenes irányban neveli, atyai hatalma azért szüntethető meg, mert ezzel az eljárással gyermeke [...] erkölcsiségét veszélyezteti.” (Mint láttuk, a kisegyházakkal szembeni hatósági eljárások fő érvei éppen a nemzetellenesség, illetve a történelmi egyházak mint az erkölcsiség letéteményesei elleni izgatás voltak.)

A kisegyházakat egyéb állam- és társadalomellenes mozgalmakkal egy kalap alá vevő szemlélet a hatóságok mindennapi gyakorlatában is hangot kapott. Például 1926-ban titkos ügynökök jelentették a belügyminisztériumnak, hogy Bécsben élő kommunisták állítólag merényletet terveztek Bethlen István ellen. A kivizsgálásról szóló jelentésben szerepel, hogy a feltételezett elkövetők lakókörzete (az „Eden” nevű kerület) „excentrikus, sokszor erősen szélsőséges gondolkozású emberek gyülekezete volt mindig.”⁵⁰ Utóbbiakat részletezve az anarchisták, teozófusok és egyéb csoportok adventista egyházzal való békés együttéléséről is tudósítottak, mindezeket lényegében hasonló jelenségnek minősítve.

2.1.4. Ami az így kialakult jogi szabályozás alapelveit illeti, leginkább hézagossága szembetűnő. A helyi szervek számára továbbra sem volt pontosan körülírva, hogy mely okok miatt kell fokozott rendőri ellenőrzés és szigorú elbírálás alá vetni a kisegyházakat. Az „államra veszélyes”, a „történelmi egyházakat sértő” tanok hirdetése túlzottan is tág értelmezési lehetőségeket biztosítottak, amelyeket az esetek többségében az alispáni, szolgabírói vagy csendőrkapitányi hivatalok nem tudtak a konkrét helyzetekre alkalmazni. A lényegre tapint Szigeti Jenő megállapítása: „Lényegében a helyi hatóságok jó- vagy

---

⁴⁸ Hogy az értéktelen tömegkultúra korlátozásán túl a rendeletnek nyilvánvaló vallási tartalma is volt, jelzi, hogy egyes református teológusok úgy érezték: nemcsak a kisegyházakkal szemben, hanem a katolikus egyház társadalmi szerepvállalásának növekedése esetén az előírások éle akár ellenük is irányulhat. Ld. pl.: „[Érthető a belügyminiszter szándéka,] De mi lesz, ha egy titkos kéz például egyszer csak a protestantizmus ellen is fordítja ugyanezen rendeleteket?” *Sebestyén Jenő: A ponyva-irodalom megrendszabályozása. In: Kálvinista Szemle, 1928. július 28. 245. p.*

⁴⁹ 84.587/1921. BM. sz. rendelet. In: *Magyarországi rendeletek gyűjteménye, 1919-1939. Bp., 1941. IV. köt. 69. p.*

⁵⁰ *Iratszám: 4.331/1926. VII. res. - MOL K149. 651.f. 5/8. ill. 4.464/1926. VII. BM. - Uo.*

rosszindulatának voltak kiszolgáltatva a szabadegyházi missziók.”⁵¹ Ami természetesen azt is jelentette, hogy a vidéki szervek nemcsak negatívan, hanem esetenként „lazábban” is értelmezheték a jogszabályokat.

Nézzünk meg néhány konkrét esetet a szektakérdés helyi szinten való kezeléséről. A hatóságok élénk érdeklődéssel viseltettek valamennyi kisegyházi akció iránt, és azokról az illetékes kerületi parancsnokságok havi helyzetjelentéseikben pontosan beszámoltak a belügyminisztériumnak.⁵² A folyamatos és rendszeres hatósági jelenlét és ellenőrzés jelentette egyrészt, hogy kijelölt hatósági személyek rendszeresen részt vettek a kisegyházi összejöveteleken, a megjelenteket ellenőrizték, az elhangzottakról és a rendezvény lefolyásáról jelentést tettek, továbbá előfordult, hogy bekérették a tagok névsorát és erkölcsi bizonyítványát.⁵³ Mindemellett igen gyakori volt a különböző kisegyházi összejövetelek betiltása, az engedély nélkül összejövőök bíróság elé állítása és elítélése. Az ítéletek önmagukban többnyire nem voltak súlyosak, de elég gyakran előfordultak ahhoz, hogy az érintettek folyamatos zaklatásként éljék át. A baptisták elismert felekezetnek számítottak, ennek ellenére olyannyira „szektaként” szerepeltek a köztudatban, hogy az egész korszakban gyakran megesett: előzetes hatósági engedély hiányára hivatkozva betiltották gyülekezeteiket. 1924 novemberében a gyönki járásbíróság Stinner István baptista prédikátort két hónap börtönre és horribilis összegű pénzbüntetésre ítélte, mert a baptisták szokása szerinti bemelegítésen 18 éven aluliak is részt vettek. Másodfokon „bűncselekmény hiányában” felmentették.⁵⁴ (A fiatakorúak eltiltása, mint láttuk, csak az el nem ismert vallásfelekezetekre vonatkozott, vagyis a baptistákra - de jure - nem. El nem ismert közösségekkel szemben értelemszerűen gyakran alkalmaztak emiatt korlátozásokat, már a húszas évek közepén is. 1925-ben például, mint a szegedi kerületi rendőrfőnök jelentéséből kitűnik, Csongrádon nemcsak az adventista gyülekezet ellen indítottak eljárást, mert fiatakorút engedtek az összejövetelre, hanem még a helyiséget bérbeadó tulajdonos ellen is.⁵⁵)

Egy évvel később egy vidéki főszolgabíró elsőfokú ítéletét a belügyminiszternek kellett módosítania, mely bizonyára az 1924-es BM-rendelet túlbuzgó (félre)értelmezése nyomán született, s tizenegy baptista személyt marasztalt el tiltott gyülekezés címén. Ennek kapcsán (20 évvel a baptisták állami elismerése után!) keletkezett egy elvi jelentőségű határozat, mely szerint „nem követ el kihágást az, aki a baptista [...] vallásfelekezetnek áhítatos összejövetelein részt vesz, mert ezekhez az összejövetelekhez akkor sem kell rendőrhatósági engedély, ha azokon esetleg más vallásfelekezetűek is megjelenhetnek.”⁵⁶ A rendelkezés mindazonáltal nem érte el a baptisták által óhajtott célt. 1927-ben a belügyminiszternek újra

---

⁵¹ Szigeti, 1987. 207. p.; A rendeletek ismertetését és rövid értékelését ld. továbbá: Csizmadia, 1966. 20-21. p.

⁵² Arra, hogy milyen fontosságot tulajdonítottak a kisegyházi misszióknak, jellemző például a diósgyőri rendőrségi kirendeltség 1925. július havi jelentésében a politikai mozgalmakról, közhangulatról szóló beszámoló egyik részlete: „Említésre méltó, hogy a nagy propagandával megkezdett adventista gyűléseket e hó végével már beszüntették [...]” *Iratszám: 3391/1925. - MOL K149. 651.f. 2. 1925-6-4771. Stb.*

⁵³ Utóbbira ld. pl. Lestyán Sándor: *Látogatás a „bibliamagyarázók” budapesti egyházában.* In: *Az Újság, 1925. március 12. 5. p.*

⁵⁴ Somogyi, 1937. 98. p.

⁵⁵ *Iratszám: 689/1925. res. - MOL K149. 651.f. 2. 1925-6-4771.*

⁵⁶ 4.348/1925. BM. kih. sz. rendelet. In: *Belügyi Közlöny, 1926. 6. sz. 119. p.*

rendeletet kellett alkotnia, melyben kimondta, hogy a baptista istentiszteletek nem eshetnek a gyűlések fogalma alá, vagyis nem kell azokat előzetesen bejelenteni. Ugyanezt 1929-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter is kinyilvánította.⁵⁷

Adventista összejövetelek betiltásáról már 1922-ből van adatunk.⁵⁸ Az 1924-es évtől kezdve azonban az ő zaklatásuk is gyakoribbá vált. Például ebben az esztendőben a putnoki járás főszolgabírája megtiltotta, hogy a járás területén az ottani öt fős (!) adventista csoport összejöveteleket tartson, pedig szabályos engedélyt is kértek. Az ítélet indoklása azonban sokkal súlyosabb ügyre engedne következtetni. Többek között így írt: „Nemzetgazdasági szempontból nagy mérvben esik kifogás alá a szekta működése, mert miután tagjait éppen a szegényebb rétegből toborozza, azokat a munkától elvonja egy teljes napon át.⁵⁹ Azonban nemzeti közérdekből sem kívánatos a szekta működése, mert a nemzet és haza iránt való közöny örve alatt a szociáldemokrácia és kommunizmus internacionalizmusát olthatja be a szívekbe, mert híveiket legtöbbször a kevésbé művelt, teljesen vagyontalan és minden félreértésre könnyen hajló, vagyonszűkösségről ábrándozó néprétegből verbuválják. [...] Abból kiindulva, hogy a szekta központja külföldön van, valószínűvé válik a feltevés, hogy az egész akciót külföldről pénzelik és a vallás leple alatt esetleg kémiszolgálatra használják fel a szekta híveit [...], teljesen jogos a hatóság azon vélelme, hogy a vallás leple alatt óhajtja a szekta

---

⁵⁷ 3.779/1927. BM. sz. illetve 240/2-1929. VKM. sz. rendeletek. Idézi: Somogyi, 1941. 11. p. Ugyanakkor jellemző, hogy alig egy évvel az idézett belügyminiszteri rendelet kiadása után Baranya megyében a szentlőrinci járás főszolgabírája megtehetette, hogy egy nem zárt helyen, hanem szabad téren tartott baptista összejövetelt saját hatáskörben „népgyűlésnek” minősítsen és erre (valamint az okozott „népcsődületre és zenebonóra”) való hivatkozással megbüntesse a helyi baptista lelkipásztort. A kiszabott (bírságra változtatható) elzárást még a másodfokon eljáró hatóság is helybenhagyta, s csak miután a baptisták a kultusz- illetve a belügyminisztériumhoz fordultak, született harmadfokon felmentő ítélet. [Csopják Attila]: *Baptista istentisztelet nem népgyűlés. In: Békehiresh, 1928. június 2. 180-181. p.*

⁵⁸ Szigeti, 1987. 210. p.

⁵⁹ Ez az adventisták tanai szerinti hétvégi munkavégzés tilalmát jelenti. Persze egyrészt a vasárnapi munkaszünet a társadalom egy része számára amúgy is adott volt, továbbá a Horthy-korszakban előfordult, hogy a történelmi egyházak képviselői is sérelmezték, ha egyesek valamely számukra fontos napon dolgoztak. Ld. pl. Grösz József püspök érdekes újévi beszéde az anyakönyvi keresztényekről. In: *Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap, 1943. január 6. 5. p.* Előfordult, hogy amikor a kereskedelemügyi miniszter elrendelte, hogy a vasárnapi és ünnepnap vásárokat hétköznapra helyezték át, a kalocsai érsek felszólította papságát, hogy kapcsolódjanak be a rendelet végrehajtásába. *Kalocsai Főegyházmegyei Hivatalos Közlemények, 1926. Nr. 2320. 8. sz. 34. p.*

De nemcsak a történelmi egyházak, hanem az azokhoz ideológiailag közel álló politikai erők is felvetették a teljes vasárnapi munkaszünet törvénybeiktatásának szükségességét. Szabolcs és Szatmár vármegyék közgyűlései például „a lelkekben és az erkölcsökben” keletkezett rettenetes pusztulásra, és az azzal egyedül dacolni képes „keresztény hit és erkölcs” védelmére hivatkozva 1921 áprilisában külön ilyen értelmű feliratot terjesztettek a kormány elé. Javaslatuk szerint a teljes vasárnapi munkavégzési tilalom „Magyarország keresztény jellegének kidomborítását”, vallás-erkölcsi és szociális helyzetének megszilárdulását (vagyis a történelmi egyházak súlyának növekedését) vonta volna maga után. *Gyarmathy (szerk.) 1982. 97-98. p.*

nemzet- és hazafiatlan elveit megvalósítani.”⁶⁰ Túl azon, hogy az adventisták hitelvei között nyoma sem volt a baloldali politikai ideológiákkal való rokonságnak (amit tudniillik a megtevesztett fejekbe kellett volna csepegtetnie), az előítéletektől is hemzsező hatósági vélemény jól tükrözi, hogy miként kapcsolódtak össze a főszolgabíró (és más hivatalos személyek) gondolkodásában a Horthy-rendszer által „veszélyesnek” tartott tényezők és a „nemzetvédelem” olykor sarkított, túlzó megfogalmazása. Továbbá a kortársak némelyike a putnoki ügy és általában a szektakérdés politikai hátterét is vizsgálat alá vette. Az eset a Népszava publicistája számára például a rendszer egyházakkal való összefonódásának leleplezésére, kritizálására, a vallásszabadság üres frázisának támadására adott lehetőséget, s felvetette, hogy ebből a hozzáállásból az ország külpolitikai kényelmetlenségei is következhetnek, Nyugaton Magyarországot könnyen Romániával vehetik egy kalap alá, mely nemkívánatos következményért - a cikk szerzőjének sugalmazása szerint - a Bethlen-kormányt terheli a felelősség.⁶¹

A kisegyházakkal kapcsolatban a kormány politikájában bekövetkezett egyre szigorúbb megítélést az adventisták későbbi sorsa is jól példázza. Két évvel a putnoki eset után újabb Borsod megyei községben tiltották be működésüket.⁶² Az indoklás hasonló volt az előbb idézetthez: állami és társadalmi szempontból nem kívánatos (állítólagos kommunisztagyanús elemek részvétele miatt) illetve „felekezeti meghasonlást idéznek elő”, mivel „meg nem engedhető módon a nagy egyházak hívei közül toboroznak a maguk számára híveket.” Mindebben az a legérdekesebb, hogy azon a helyen már 16 éve működött adventista gyülekezet, vagyis nyilván nem arról volt szó, hogy ilyen súlyú veszélyességüket csak a húszas évek közepén vették észre a hatóságok, hanem arról, hogy ekkorra váltak a politikai körülmények számukra kedvezőtlenekké. (A „felekezeti meghasonlás” veszélyének elhárítására való hivatkozás például nyilvánvalóan a történelmi egyházak érdekeinek állami eszközökkel történő védelmét jelentette a törvényesség megőrzésének látszatával.)

A vidéki hatóságok hozzáállásáról érdekes példa lehet továbbá az említett 1925-ös (Zemplén és Szabolcs megyék „szektamozgalma” nyomán keletkezett) belügyminiszteri rendelet végrehajtása kapcsán a tiszalöki főszolgabíró 1925. szeptemberi jelentése.⁶³ Mint írja, Tiszaeszláron és környékén az hívta fel a hatóságok figyelmét a jehovisták megjelenésére, hogy többen bejelentették kilépésüket bevett felekezetükből. A főszolgabíró erre „kivallatta őket”, majd a csendőrséggel karöltve házkutatást tartatott náluk, és többeket tekintélyes összegű pénzbüntetésre és elzárásra ítéltetett. A hatóságok korlátozó intézkedéseit tekintve érdekes megemlíteni, hogy amikor újabb kitérni szándékozókra tudomást szerzett, „formai ürügyet hozva fel”, megakadályozta azt. Később, összefüggésben tartásához kértek engedélyt, amiről a

---

⁶⁰ *Kommunisták-e az adventisták? In: Az Est, 1925. november 4. 12. p.; L.E.: Rendőri felügyelet alá helyezték az ádventista gyülekezet működését. In: Pesti Napló, 1925. december 13. 42. p.* Az adventisták egyébként megfellebbezték a döntést, továbbá az ügy kapcsán nyilvánosságot kapott, hogy hány helyen zaklatták akkoriban közösségeiket, illetve hogy mennyire különböző volt a helyi hatóságok szektakérdéshez való hozzáállása. Érdekes, hogy Zeiner Alajos prédikátor szerint Egerben még az érsek is elnézően viselkedett velük szemben. *szabadság a kurzusban. In: Népszava, 1925. november 5. 10-11. p.*

A putnoki főszolgabíró ebben az időben más, kisegyházak ellen irányuló intézkedést is életbe léptetett, például sajtótermékek elkobzására utasított. *BAZmLt., IV.B. 822. 161. köt. 3.367/1925. sz.*

⁶¹ *Vallásszabadság a kurzusban. In: Népszava, 1925. november 5. 10-11. p.*

⁶² *A miskolci rendőrség betiltotta az ádventisták gyülekezetét, mert a biblia kommunista szellemben való magyarázásától féltette a híveket. In: Világ, 1926. március 13. 2. p.*

⁶³ *Iratszám: 53/1925. - SzSzBmLt. IV.B. 411. 29.857/1930.*

tisztviselő így számolt be felettesének: „ezt [ti. a gyűlésezést] a legszigorúbban megtiltottam nekik s figyelmeztettem, hogy jövőre annyiszor, ahányszor feljelentés érkezik ellenük, kérlelhetetlenül lesznek büntetve”. Bár a csendőrséggel folyamatos kapcsolatban állt a jehovisták tevékenységét illetően, el kellett ismernie, hogy „még communisticus elveket nem hangoztattak”.

Az egyik legnagyobb port felvert eset 1926-ban Debrecenben történt. Varjas János orvostanhallgató és társai szabadkeresztyén csoportot szerveztek, ami hamarosan a rendőrség tudomására jutott, s a detektívek rajtaütöttek az egyik összejövetelükön. A csoport tizenöt tagját mintegy kéthetes börtönbüntetésre és pénzbírságra ítélték engedély nélküli gyűlésezés címen.⁶⁴ (Úgy látszik hitelveikben ezúttal, nem tudtak politikai szempontból kivetnivalót találni, mert erre vonatkozó említéssel nem találkoztunk.) Varjasék megfellebbezték a döntést, majd az ügy a belügyminiszter elé került, aki másodfokon helybenhagyta a büntetés kiszabását. Indoklásában már az idézett rendeletekre jellemző ideológiai elemeket is felfedezhetünk: „A bibliamagyarázás nyilvánosan az egyházak hatáskörébe tartozik. Így tehát a [...] szekta hívei ténykedésükkel a történelmi egyházak egységének megbontására törekedtek.”⁶⁵ (A miniszter szavaiból egyébként kitűnik, hogy az „egyház” fogalmát egyáltalán nem vallási, hanem politikai ideológia alapján közelítette meg.)

A kisegyházakkal kapcsolatos előítéletek működési mechanizmusának kialakulására igen jellemző, hogy az ügyet kommentáló újságírók lényegében egyhangúan büntetlen előéletű, jóindulatú, kedves embereknek találták Varjasékat, bűncselekményük mibenléte előttük sem volt igazán világos. Ugyanakkor a tárgyilagosságra törekvő tudósításokat rendszeresen keverték a hatóságok álláspontjával, és alárendelték annak. Ld. pl.: „A rendkívül közlékeny úri-asszonynak [ti. a gyülekezet egyik tagjának] felvilágosításait pusztán csak érdekesség szempontjából adjuk le, mert nem tudjuk eléggé hangsúlyozni, hogy mennyire elítéljük az ilyen mozgalmakat, melyek, ha mindjárt súlytalanok is, mégis alkalmasak arra, hogy éket verjenek ember és ember közé.”⁶⁶ A kéthetes elzárást kimondó ítélet továbbá azért érdekes, mert négy évvel később egy pünkösdistá közösség debreceni csoportjának magánházban

---

⁶⁴ *A két fiatal debreceni „vallásalapító”-t és tizenhárom társukat elzárásra ítélte a rendőrbíró. In: Debreceni Újság, 1927. április 26.*

⁶⁵ *A belügyminiszter jóváhagyta a „vallásalapító” iffj. Varjas János és társai büntetését. In: Hajdúföld, 1928. április 12.; Elítélték a debreceni bibliamagyarázókat. In: Pesti Hírlap, 1928. április 12. 9. p.*

A szabadkeresztyén közösségek értelmiségi tagjai hosszú (és lényegében eredménytelen) harcot kezdtek Varjasékért, még a miniszterelnöknél is instanciáztak. Törekvéseiket támogatták a baptisták, sőt Baltazár Dezső debreceni református püspök is. Ld. pl. *A debreceni szektáriánusok ügyéről nyilatkoznak a „szabad keresztyéni gyülekezetek” főemberei. In: Debrecen, 1928. január 28.; Szigeti, 1987. 210. p.*

A Varjas-féle közösség később engedélyt kapott a gyülekezésre, természetesen csak kijelölt detektívek jelenlétében. *Cserzy Béla: Akik másként imádják az Istent... In: Tiszántúli Hírlap, 1929. november 6. 4-5. p.*

⁶⁶ *Erényi Géza: A debreceni szektáriánusok tizenkét vezetőjét 10-30 napig terjedő elzárásra ítélte a rendőrség. In: Debrecen, 1928. január 21. 7. p.* A cikk további érdekessége, hogy miután ismertette a Varjas-féle csoport elítéltetését, hozzátette; „az egyházak feladata, hogy ennek a szektárius mozgalomnak gátat vessenek”! Pedig a szerző is tudatában volt annak, hogy a „szektárius mozgalom” terjedésének útjába már az első gátat sem a történelmi egyházak, hanem a rendőrség gördítette.

tartott összejöveteleit szintén feloszlatták, s a tizenhét tagot „engedély nélküli gyülekezés” címén bíróság elé állították és börtönbüntetésre ítélték - viszont jóval kisebb mértékűre. (Akinek a lakásán összejöttek, öt, a többiek csak két napot kaptak.)⁶⁷ Mindebben annak bizonyítékát láthatjuk, hogy nem volt pontosan szabályozva a szekták cselekedeteinek hivatalos szankcionálása, és az állami szervek inkább a pillanatnyi érdekeknek, hangulatoknak stb. megfelelően hozták elmarasztaló döntéseiket.

Ami a metodista egyházat illeti, a belügyminiszter 1928-as - a többi el nem ismert felekezethez képest kedvezőbb elbánásról intézkedő - rendelete helyi szinten megint csak nem úgy érvényesült, ahogy az érintettek számítottak rá, vagyis a legtöbb vidéki hatóság szemében a metodista közösség ugyanolyan szekta maradt (ekkor és később is), mint a többi. Tanulságos példa erre Haszics János nyíregyházi metodista segédlelkész 1928. júniusi esete.⁶⁸ Szabolcs községben egy ottani metodista lakásán a házigazda, annak felesége valamint két szomszéd öregasszony részvételével bibliamagyarázást tartott, amikor csendőrök ütöttek rajtuk, a prédikátort pedig letartóztatták és két napig elzárva tartották, arra hivatkozva, hogy személyazonosságát megfelelően igazolni nem tudta. A meghurcolás mögött azonban nyilvánvalóan nem ez az ok húzódott meg, a csendőröket ugyanis Tomory Zoltán községi főbíró hívta ki, s utóbbi jelentéséből kiderül, hogy már egy ideje figyelte a falubeli metodista látogatóját, s csak a megfelelő alkalmat kereste, hogy rajtaüthessen. Az ügy kapcsán keletkezett hivatali iratok már stílusukkal is jelzik a helyi hatóságok metodistákhoz való viszonyát. A főbíró például a rakamazi csendőrőrsöt riasztó hivatalos értesítésében arról írt, hogy letartóztatott „egy ismeretlen prédikátor szekta féle embert, akinek a dudás és flótás csoportja már [korábban is] összecsdítette a falut”. A letartóztatáskor felvett (egyébként alapvető helyesírási hibáktól hemzsegető) csendőrségi jegyzőkönyv is azt állapította meg, hogy „az ottani lakosságot összecsdítette”, holott nyilvánvaló volt, hogy a segédlelkész csak egy baráti beszélgetés kereteit meg nem haladó, magánlakáson tartott „rendezvény” főszereplőjeként került csendőrkézre. (A négy fős hallgatóságot egyébként néhány sorral lejjebb érdekes módon maga a jegyzőkönyv is tényálladákként rögzítette.) A dokumentum tanúsága szerint is Haszics többször kijelentette, hogy metodista vallású, ennek ellenére az őrsparancsnok - a korabeli hatóságokra jellemző rosszindulatú gyanakvással - az alábbi konklúziót vonta le: „az megállapítható szintén nem volt, hogy nevezett Methodista, Nazarénus vagy Spiritizta stb. vallást akarja hirdetni [...] és attól lehet tartani, hogy a lakosság között egymás ellen vallás gyűlöletet akar szítani”⁶⁹ - holott erről nyilván szó sem volt. A szabolcsi főbíró vallomása szerint a bibliaórákat tartó Haszicsot községe számára „veszedelmesnek látszó egyénnek” nevezte és kijelentette, hogy mindig így fog velük szemben eljárni. Vagyis egyáltalán nem az érdekelte, hogy mit és hogyan képviselnek a metodisták, hanem az, hogy messze kerüljék el községét.

A helyi előjáró elszántságát mutatja, hogy később is folyamatosan puhatolózott a falubeli metodista nyomában, és néhány nappal később hivatalosan kérte egy csendőrfőnök kirendelését „Szabolcs község nyugalma érdekében [!]”, hogy egy következő vasárnap ismét érkező Haszicsot újra tartóztassák le és „ezen gyanús összejövetelt” akadályozzák meg.⁷⁰ A Horthy-

---

⁶⁷ *A nevető szekta tagjait tiltott istentiszteletek tartása miatt elítélte a kihágási bíróság. In: Debrecen, 1930. november 16. 5. p. Vö. 3.3.1. fejezet, 124. jegyzet. Az ügy érdekessége továbbá, hogy az elítéltek között két 18 éven aluli is volt, akiket a bíróság „dorgálásban” részesített.*

⁶⁸ A hónapokig húzódó ügy iratai: *SzSzBmLt. IV.B. 411. 29.857/1930.*

⁶⁹ *Iratszám: 2/68/1928. - Uo.*

⁷⁰ *Iratszám: 1.231/1928. - Uo.*

rendszer vallási és közéleti szférát összemosó hozzáállását jellemzi, hogy a segédlelkészt házába invitáló metodistát ugyanez a dokumentum „politikai tekintetben megbízhatatlan egyén”-nek minősítette. A helyi szervek azonban a megyei szintet, sőt a belügyminisztert is elérő fellebbezési hullám ellenére lényegében elérték céljukat, legalábbis akciójukkal sikerült a metodistákra negatív módon felhívni egy kisebb közösség figyelmét. A dologban továbbá az a legérdekesebb, hogy a belügyminiszter a szabolcsi incidens előtt alig két és fél hónappal küldte ki az alsóbbfokú hatóságoknak a metodisták kivételes kezelését rögzítő rendeletét, amely az intézkedést éppen a kisegyház tanainak kevésbé veszélyes voltával indokolta.

Wallrabenstein Jakab, metodista főesperes Scitovszky belügyminiszterhez írt levelében⁷¹ tiltakozott a szabolcsi eljárás ellen. Sorai általában a kisegyházak hozzáállása szempontjából tanulságosak, ugyanis teljes jóhiszeműséggel viseltetett a „legfőbb állami közegek” irányában, miközben arra panaszkodott, hogy „az alsóbb közegek a vallásszabadságot meg nem engedett módon lábbal tapossák a csendőrrel kísértetnek”. A főesperes kérte tudatosítani a belügyminisztérium alárendeltjei számára, hogy „a metodista egyház nem zugmozgalom, nem titokban munkálkodó veszélyes szekta, aminek őt deklarálják”. Wallrabenstein azonban alaposan túlértékelte a kormányzat és beosztottai közötti szakadékot. Mert a belügyminisztérium, bár tett néhány apró lépést a metodisták helyzetének enyhítése érdekében, önmagáért beszél az a tény, hogy a kisegyháznak a Horthy-rendszerben nem adatott meg, amiről főesperesük idézett levelében így nyilatkozott: „rövid idő kérdése, hogy mi is elismert felekezet leszünk”.

A magyarországi kisegyházak túlnyomó többsége külföldi missziók nyomán kezdte meg itteni működését, akadt azonban egy-két olyan csoport, amely helyi alapítású volt és külföldi párhuzammal nem rendelkezett. Az egyik legnagyobb visszhangot kapott ilyen kezdeményezés az 1920-as évek derekán a Szabolcs megyei Ibrány községben keletkezett, legfontosabb tanításuknak az egymás közötti bibliai vagyonszövetség megteremtését tekintették. A működésükkel kapcsolatban született tekintélyes iratcsomókból és sajtócikkekből azonban egyértelműen megállapítható, hogy bár különös életmódot folytattak (ami leginkább környezetükhöz viszonyított feltűnő erkölcsösségükben és szelíd életmódjukban fejeződött ki), közveszélyesség vagy politikai aktivitás a legkevésbé sem volt rájuk jellemző.⁷² E ponton csak abból a szempontból érintjük őket, hogy esetük újabb adaléka a hatóságok tevékenységének és „ötletességének”. A közös gazdálkodásra való törekvés (jóllehet ez távolról sem jelentette a kommunista mezőgazdasági modell átvételét, de talán még ismeretét sem) a bolsevizmus kézenfekvő párhuzama miatt meglehetősen irritálta a közigazgatási és rendőri apparátus irányítóit. A lassan több, mint száz főre duzzadó és szomszédos községekre is áttérjedő mozgalom azonban akkor váltott ki első ízben hevesebb hatósági ellenakciót, amikor tömegesen kívántak kilépni a református egyházból és élve törvény adta jogukkal, felekezeten kívüli státuszért folyamodtak. Ezt azonban, valamint szabályosan bejelentett összejöveteleik megtartását (többszöri fellebbezés és huzavona

⁷¹ *Iratszám: ad 181.249/1928. BM. - Uo.*

⁷² *Ld. pl. SzSzBmLt. IV.B. 411. 2.091/1931.* Megjegyezzük továbbá, hogy az ibrányi közösségről készült valamennyi korabeli helyszíni tudósítás és későbbi feldolgozás is megerősíti, hogy a vallási csoport tagjai kivétel nélkül törvénytisztelő, békés, erkölcsös emberek voltak, akiktől távol állt a felforgató tevékenységnek még a látszata is. *Ld. pl.: B.B. [Bodó Béla]: Nem bírnak az ibrányi szekta fantaszta hívőivel. In: Az Est, 1928. április 18. 7. p.; B.B. [Bodó Béla]: Az ibrányi „bibliás emberek”. In: Pesti Napló, 1928. június 14. 8. p.; Andreánszki István: Ibrány. In: Munka, 1932. december. 745-748. p.; Orosz, 1939.; Tóth Béla: Tiszajárás (55-62.) In: Tiszatáj, 1984. 8. sz. - 1985. 3. sz.; Hegedűs Dezső - Szurdoki Miklós: A rétközi Ibrány. Bp.-Ibrány, 1990. 204-219. p. stb.*

ellenére) az illetékes főszolgabíró, a megyei alispán illetve a belügyminisztérium minden eszközzel (nem egyszer nyilvánvalóan alaptalan formai hiányosságokra hivatkozva) megakadályozták.⁷³ (Az első jelentősebb következményekkel járó feljelentést is a helyi református lelkész adta be ellenük.) A hitelveiket egyáltalán nem agresszív - sőt, a rendelkezésre álló információk alapján kifejezetten törvénytisztelő - formában propagáló földművesek a törvényekre hivatkozva szabályos kérvények útján próbálták igazukat érvényesíteni. (A zaklatások okozta sérelmek orvoslása érdekében még Horthynak is írtak helyzetüket ismertető levelet.) A hatóságok azonban 1928 tavaszán megunták az ibrányiak okozta „papírmunkát” és a közösség 12 vezetőjét egyszerűen bezáratták az ország hat különböző elmeorvóintézetébe.⁷⁴ A legsötétebb diktatúrák eszköztárát idéző - és mivel az elhurcoltak teljesen épelméjűek voltak, így alaptalannak bizonyuló - eljárást előbb a sértettek szabadon engedése majd újabb hivatali procedúrák követték a közösség felszámolásának vagy legalább lejárátásának céljával. (Az elmeorvóintézet alkalmazása is nyilván ez utóbbira irányult.) A vélt kommunista terjeszkedés visszaszorítása illetve a történelmi egyházak védelme érdekében azonban mind a közigazgatási apparátus, mind a rendfenntartó erők egyes képviselői a későbbiekben is az erőszak alkalmazását vélték ellenük a leghatékonyabbnak.⁷⁵ Önmagáért beszél továbbá az a gyanakvás, amellyel a Belügyminisztérium helyettes államtitkára vélekedett az ibrányi csoportról. A főispánnak küldött bizalmas leiratából⁷⁶ kiderül: a fővárosi illetékesek komolyan úgy gondolták, hogy a szabolcsi falvak vallási mozgalmait „Amerikán keresztül [sic!] a bolsevista Oroszország szítja.” De nemcsak a képtelen feltételezést fogadták kész tényként, hanem tudni vélték a községben felbukkanó titokzatos „jól öltözött urakról”, szabályos kémtörténetre kerekítve az ibrányi szekta esetét. A magas beosztású belügyi tisztviselő végül úgy vélte, hogy a Szovjetunió „a szektáriusokkal is a vallási s így a nemzeti [sic!] széttagoltságot, s azon keresztül a bolsevizmust” kívánja

⁷³ Az a különleges helyzet is előfordult, hogy istentiszteleteiket azzal az indoklással nem engedélyezték, hogy a résztvevők reformátusok, s nem felekezeten kívüliek (ez a hivatkozási alap példátlan a kisegyházak korlátozását illetően), utóbbit azonban nem vagy igen nagy huzavona árán tudták volna elérni, pedig többször is kinyilvánították, hogy a református valláshoz semmi közük, sőt (a törvényes előírásnak megfelelően) hajlandók a hitközségi adó fizetését is előbbi egyházuknak megfizetni. *Iratszám: 6.517/1927. - SzSzBmLt. IV.B. 411. 2.091/1931.; 591/1928. - Uo. stb.* Az ibrányi közösség zaklatását fokozta, hogy a hatóságok életmódjuk minden apró elemében szabálysértést „fedeztek fel” és vetettek ki rájuk bírságokat.

⁷⁴ Pl.: *Iratszám: 185.517/1928. VII. - Uo. stb.*

⁷⁵ Pl. a szomszédos község, Nagyhalász csendőrparancsnoka 1931 januárjában a vallási közösség ellen éppen zajló ügyészégi vizsgálat nyomán így vélekedett: „Mint az állam érdekére veszélyes szekta tagjait, ha közös életmódjukat másképp megakadályozni nem lehet, célszerű volna egy fogolytáborba internálni az egészet.” *Iratszám: 1/1931. kt. - Uo.* Az illetékes főszolgabíró is úgy vélte, hogy „ha az ügyészség vállalná ellenük a vádat, akkor perbe kellene fogni az egész társaságot, a vezetőket [...] le kellene tartóztatni és egypár évig fogságban tartani.” *Iratszám: 452/1931. - Uo.*

A hatóságok egyébként a nagy vihart kavart elmeorvóintézetbe zárás után úgy próbálták az ibrányi földműveseket elveik feladására bírni, hogy ki akarták fizettetni velük a kórházi ápolás költségeit, jöllehet nem orvosi végzés alapján vagy különösen nem saját kérésükre kerültek tébolydába, hanem teljesen egészségesen szabályosan elhurcolták őket. Amikor pedig a magas összeget kifizetni nem tudták (illetve a képtelen eljárás miatt nem is nagyon akarták), lefoglalták kevés ingóságukat (házukat, bútoraikat, háziállataikat) és elárverezték azokat. A református egyházba való visszalépésüket - amellyel mindezt megúszhatták volna - ezzel sem sikerült kicsikarni.

⁷⁶ Gyarmathy (szerk.) 1982. 256. p.

előmozdítani. Az ibrányi csoport véleménye szerint „nagy veszélyt jelent az országra.” A megyei alispán egy 1931-es jelentése továbbá arra világít rá, hogy az illetékesek folyamatosan keresték ugyan a lehetőséget a beavatkozásra, de a „megszokottakon” túl nem találtak arra jogalapot: „Úgy a ref., mint a r.kath. lelkész mindent elkövetnek, hogy ezeket az eltévelyedetteket az egyházba visszatérítsék, illetve hogy az egyházból való kilépést megakadályozzák. Így, bár kommunista rendszer szerint élnek, ez idő szerint nem viselkednek úgy, hogy ellenük másért, mint engedély nélküli gyűlésekért eljárást lehetne indítani.”⁷⁷ Az ibrányiak meghurcolásának további érdekes tanulsága, hogy ellenük az ügyészégi vizsgálatot az 1921/III. tc. megsértésével (vagyis az „állami és társadalmi rend felforgatására irányuló tevékenységgel”) indokolták, ami megerősíti, hogy a korszakban a kifejezetten belpolitikai célzatú intézkedéseket a tisztán vallási csoportosulások ideológiájára is értelmezték.⁷⁸

A hatóságok részéről alkalmazott módszerek között később is előfordult, hogy egyes kisegyházakat külföldi állampolgárságú vezetőik kiutasításával igyekeztek ellehetetleníteni.⁷⁹ Vagy a sajtótermékek visszaszorítását oly módon vélték elérhetőnek, hogy különösebb magyarázat nélkül egyszerűen megvonták a kolportázs-jogot, pl. 1924-ben a baptisták nyomdájától.⁸⁰ Stb.

A szektakérdés szélesebb körű összefüggéseire utal, hogy a kor szinte valamennyi ideológiai irányzata, sajtóorgánuma érintette a témát, saját álláspontjának kidomborítása céljából. Igen érdekes például a Pesti Naplónak az ibrányi csoporttal kapcsolatban született - de a vallásszabadság általános kérdéseivel foglalkozó - szektaügyi publicisztikája.⁸¹ Szemben a Horthy-rendszer hivatalos állásfoglalásával a különös (de nem közveszélyes) vallási felfogásokat magánügynek tekintette, amivel megítélése szerint az állami szerveknek és a csendőrségnek nem is szabadna foglalkozni. Éles stílusban ítélte el a hatóságok erőszakos fellépését és a magyar kormány kötelességének nevezte az állampolgárok megvédését az ellen, hogy vallási nézetei miatt bárkit bántalmazás érjen, felvetve a logikus következtetést, miszerint ilyen alapon bárkit elmeógyógyintézetbe lehet utalni. Megállapításának jóval általánosabb keretet is adott: „Ha egy állam polgárai az ilyesmivel szemben védelemben nem részesülnének, akkor én nem bírnám belátni, hogy az állam tulajdonképpen mi célból létezik?” A rendszer vallás- és lelkiismereti szabadság korlátozására irányuló politikáját elítélte és nevetségesnek tekintette a hatóságoknak a szekták korlátozására irányuló aprólékos buzgalmát. De nem nyilatkozott elismerően azokról az egyházi személyekről sem, akik (mint az ibrányi református lelkész) az erőszak alkalmazását is megengedhetőnek tartották a vallásváltoztatás megakadályozására. Sorait így zárta: „A civilizált emberek óriási többsége lenézi és megveti

---

⁷⁷ *Iratszám: 49/1931. Eln. - MOL K149. 651. f. 2. 1932-6-6735.*

⁷⁸ Vö. 2. fejezet, 21. jegyzet. Az ibrányiak elleni ügyészégi eljárásra ld.: *iratszám: 3474/1931. - SzSzBmLt. IV.B. 411. 2.091/1931.; 2190/1931.K. - Uo.; B.801/3/1931. - Uo. stb.*

⁷⁹ Ld. pl. *P.[ásztör] Á.[rpád]: Rároháékat, az „Istenek gyülekezetei” misszionáriusait kitiltották Magyarországról. In: Pesti Napló, 1931. január 6. 9. p.* A helyesen Istengyülekezetnek nevezett pünkösdi közösség vezetőinek egyébként a helyileg illetékes rendőrkapitányság hozta tudomására a végzést. A hivatalos indoklás szerint: „Nem kívánatos elem.” Később csehszlovák vízummal visszatértek, de a hatóságok azonnal előállították és toloncházba zárták őket, majd újra kiutasították az országból. Ld. *Rároha F. Dezsőt az ördögűző misszionáriust feleségével együtt toloncházba szállították. In: Pesti Napló, 1931. június 18. 13. p.*

⁸⁰ *Somogyi Barnabás: Egy szép vállalkozás története. In: Somogyi Barnabás (szerk.): Egyháztörténeti és hitépítő írások. Bp., 1988. (Emléklapok 4.) 5-31. p.; 21. p.*

⁸¹ *Az ibrányi „felekezetnélküliek”. In: Pesti Napló, 1928. április 18. 4. p.*

az erőszak minden megnyilatkozását a gondolkozás, a hit, a lélek szabadságával szemben. Ha erről megfélekednének a papok, roppantul megsokasodnának a felekezetnélküliek.”

Ezzel szöges ellentétben más lapok üdvözlötték és követendő példának tartották a kisegyházi vezetők elleni ilyenfajta hatósági fellépést. Pl. a kormánypárti Budapesti Hírlap: „A[z ibrányi] szekta vezéreit elmeógyógyintézetbe szállították. Méltán. Mert valóban megfigyelőbe valók azok, akik kilépnek felekezetükből [sic!], hogy ne tegyenek olyat, amit bennmaradva sem kellene megtenniük, - sőt, aminek még az ellenkezőjét is megtehetnék.”⁸² (Vagyis a tudósítást készítő újságíró szerint a történelmi egyházak tagjaként alkoholt fogyaszthatnak, dohányozhatnak, káromkodhatnak stb., amit az ibrányiak egymás között tiltottak.) Hasonlóan foglalt állást helyi sajtó is, amikor az 1918-1919-es forradalmakat okolta a nyírségi parasztok lelki egyensúlyának megbomlásáért, és az ibrányiak fő bűnét a rendszer stabilizációs tényezőjének tekintett állam-egyház viszony megbontásában jelölte meg, s ilyen súlyú tettel szemben még az elmeógyógyintézet eszközét is jogosnak vélte: „Nem új vallásra van szükség, hanem új erőre, új hitre és bizalomra a boldogabb jövő iránt és akkor nem lesznek vallásalapító fanatikussaink a nép között, akiket tébolydába kell zárni, mert fanatikus terveikkel meg akarják bolygatni a társadalom és az egyházak évszázados rendjét.”⁸³

A hazai politikai lapokon túl még az illegális KMP Bécsben megjelenő folyóirata is általánosságban foglalkozott a hazai kisegyházak által keltett problémakörrel,⁸⁴ érdekes módon egyetértve azzal a rendőri szervek által képviselt véleménnyel, miszerint a szóban forgó vallási közösségekben bizonyos kommunista tendenciák is kimutathatók. Azzal a különbséggel persze, hogy ezt a „megfigyelést” pozitívként, a nép ösztönös kitörési kísérleteként értelmezte, amely csak azért nem „igazi” kommunizmusért harcol, mert történelmi idők óta vallási ideológia hatása alatt áll, továbbá „vallásosságuk [a földkérdés rendezetlensége nyomán fellépő] elmaradottságnak, kiszolgáltatottságnak, megcsalatottságnak [...] ideológiai visszfénye.” Úgy vélte, hogy a kommunistáknak be kell kapcsolódni „a szektamozgalmakban megnyilvánuló szociális gyökerű elégedetlenségbe”, amelyhez elsősorban a munkásság tisztánlátását akadályozó „hamis és oppurtunista szociáldemokrata elméletekkel” kell leszámolni. Utóbbi - a kommunista mozgalom tipikus érvelésének részeként - a cikk szerzője szerint azt jelentette, hogy a munkásosztálynak nem elég egyházellenesnek lenni, hanem harcos ateistaként a vallásosság semmilyen formájának létét sem szabad elfogadnia. (Szemben a fő ellenségnek tekintett, a „marxizmust feladó” szociáldemokráciával, mely az egyén vallásosságát magánügynek nevezte.) A kisegyházak gyarapodása láttán a kommunisták úgy vélték, hogy éber figyelemmel kell kísérniük minden vonatkozó megnyilvánulást, és az „elnyomottak széles, ideológiailag elmaradott rétegeit komolyan és szervezeten bevinni az osztályharcba.” Ez az elméleti indíttatású cikk arról tanúskodik, hogy a Tanácsköztársaság bukása után külföldre menekült kommunisták nemcsak a kisegyházak működéséről rendelkeztek a valóságtól gyökeresen elütő képpel, hanem a hazai parasztság tényleges életviszonyait és felfogását illetően is.

---

⁸² *Ibrány szabolcsmegyei községben [...] In: Budapesti Hírlap, 1928. április 18. 11. p.*

⁸³ *Új vallás. In: Nyírvidék, 1928. április 20. 4. p.*

⁸⁴ *Szektamozgalmak Magyarországon. In: Új Március, 1926. 3-4. sz. 198-201. p.*

A további példák szaporítása szükségtelen. Látható tehát, hogy a szektakérdés a húszas évek folyamán az államigazgatás szintjén egyre élesebbé vált. Ez a kisegyházak tevékenységének drasztikus korlátozásához, és ami legalább ilyen fontos: lejárataához vezetett. Nyilvánvaló, hogy az összejövetelek rendőrök és csendőrök általi rendszeres látogatása a közvélemény jelentős része számára önmagában is egyet jelenthetett a „gyanússal”, „veszéllyessel” stb., akkor is, ha közvetlen ismeretei nem voltak a kisegyházak tevékenységéről.

2.2. A történelmi egyházak és a szektakérdés

2.2.1. Mint már fentebb utaltunk rá, a probléma nem kis részben a történelmi egyházak magatartásának függvényében alakult. Az állam és egyház viszonyában leginkább szerepet játszó három egyház (római katolikus, református, evangélikus) a húszas évek elején a korábbinál jóval élénkebb érdeklődéssel fordult a szektakérdés felé, s összességében megállapíthatjuk, hogy (befolyásuk csökkenése miatti önmagában érthető aggodalmuk mellett) meglehetősen ingerülten reagáltak a felmerült problémákra. A kisegyházak visszaszorítását alapvetően kétféle módon képzelték el: teológiai síkon, saját hitelveik erőteljesebb propagálásával, illetve a kérdéses vallási közösségek kritizálásával; valamint azáltal, hogy a „szektáknak” a nemzet és az állam ellen irányuló tevékenységét hangoztatták, ami értelemszerűen maga után vonta a hatósági eszközök hatékonyabb igénybe vételét, a zaklatások szorgalmazását. A „szektaveszély” egyrészt szorosabbra fűzte állam és egyház viszonyát, másrészt önmagában demonstrálta, hogy mennyire szoros ez a kapcsolat, s így (a szektakérdésen túl is) érdekes adalékot szolgáltat a két világháború közötti rendszerre. (Vö. 5. fejezet.)

A katolikus püspökök már a húszas évek elején megfogalmaztak olyan nézeteket, miszerint érdekeik érvényesítésére az állam hathatós beavatkozására van szükségük. Hanauer Á. István váci püspök például 1921 szeptemberében „az Alföld lelkipásztori ellátásáról” kelt, s a vallás- és közoktatásügyi miniszter figyelmébe ajánlott emlékiratában⁸⁵ - annak ellenére, hogy a katolikus egyház már a Horthy-rendszer első hónapjaiban is számos privilégiumot élvezett - meglehetősen sötét színekkel ecsetelte a katolicizmus helyzetét vidéken. Elsősorban a hitoktatás hézagosságát és a paphiányt tette felelőssé többek között azért, hogy „a nép, a maga elhagyatottságában érezvén a vallási gyakorlatok szükségességét, vagy a nazarénus és anabaptista [sic!] szekták áldozata lesz, vagy pedig tudatlanság által félrevezetve babonás gyakorlatokban keres kielégülést.” Vagyis feltételezett az alföldi agrárnépességben egy transzcendencia iránti igényt és nézete szerint, amennyiben ezt nem a katolikus hitgyakorlás tölti be, az emberek beteges reakciókra képesek. Utóbbi szempontból egy kalap alá vette a kisegyházi missziókat és a katolikus hitgyakorlás olyan (általa is elítélt) babonás formáit, mint pl. hogy egyes helyeken ostyát szegeztek egy bádogkeresztre, az előtt hajlongtak és a mellüket verték, Pusztamérges községben egy öregasszony celebrálta a misét stb. A babonák és a szekták ellensúlyozását illető következtetéseit állam és egyház következetes érdekérvényesítésével összegezte: „Az államhatalom feladata lenne teljes erővel segíteni az alföldi községek decentralizálását erőteljes tanyaközpontok alakítása által. [...] Egy erőteljes tanyaközpont

---

⁸⁵ *Iratszám: 154.475/1921. I. - ÉL Arch. Nov. 2637. r.sz. 4479/1921.*

templommal, lelkésszel, közigazgatási kirendeltséggel, ez az, amire törekedni kell. [...] Az államhatalomnak egész erejével támogatni kell a hitoktatást is a tanyai iskolákban.”⁸⁶

A kisegyházakkal kapcsolatban a római katolikus egyház, mint említettük, már Klebelsberg 1923. évi javaslatai előtt is egyértelműen az erélyesebb hatósági fellépés álláspontján volt.⁸⁷ A római katolikus püspöki kar 1922. márciusi ülésén szóba került, hogy „veszedelmesen terjednek az országban a különféle szekták (baptisták, adventisták, nazarénusok, metodisták stb.), amelyeket az amerikai hitsorsosok jelentékeny összegekkel támogatnak.” A püspöki kar határozata nemcsak egyházkormányzási szempontból, hanem az egyház állami szerepvállalását illetően is sokatmondó: „Az egyes püspökök a lelkipásztorokat és a közhatóságokat [!] éberségre, fölvilágosító munkára és a visszaélések elfojtására szólítják föl.”⁸⁸ A következő évben (minden bizonnyal Klebelsberg 1923-as javaslataival összefüggésben - ld. 2.1.2. fejezet) már kiterjedt levelezést folytattak a kisegyházak visszaszorításával kapcsolatban,⁸⁹ s - ismerve Klebelsberg más témájú későbbi nyilatkozatait - joggal feltételezhetjük, hogy a katolikus egyház hatással volt a kultuszminiszter álláspontjának megváltozására.

Később, Klebelsberg toleránsabb felfogásának háttérbe szorulása után, az 1925. márciusi püspökkari értekezleten újra szóba került a probléma. Ismertették a belügyminiszter álláspontját, amelyben a „szekták terjedésére” hívta fel a figyelmet, „s megfelelő ellenpropagandát sürget”.⁹⁰ Ekkor lehetünk tanúi első ízben, hogy az egyház a hatósági eszközök alkalmazása mellett a közvélemény szélesebb körű mozgósítását is javasolta a szektakérdés kezelésére.⁹¹ Határozatában ez áll: „A Szent István Társulat s egyéb katolikus kiadóvállalatok adjanak ki a szekták ellen népiratkákat. Főpásztori körlevelek, prédikációk és egyesületi beszédek

---

⁸⁶ Önmagában érdekes, hogy a váci püspök idézett megállapításai szinte teljesen megegyeznek egyes magas beosztású politikusok vidéket érintő kormányzati stratégiájával. Schandl Károly, a földművelésügyi minisztérium államtitkára pl. egy 1926-os rádióelőadásában úgy vélte, hogy „[a magyar falvak megújulásának] alapja a tiszta erkölcs. Ez pedig a vallásos hitből fakad. [...] Templom és iskola a tanyai központok kialakításának kezdete.” Az államtitkár egy másik megállapítása - többek között - könnyen értelmezhető lett továbbá a községekben megjelenő kisegyházi csoportokra is (különösen a történelmi egyházaknak tulajdonított szereppel összefüggésben): „Azokra hallgasson a falu népe, akiket naponta lát, akik - mint a falu papja, tanítója, jegyzője vagy gazdaköri elnöke - hivatott vezetői [sic!] a falunak, nem pedig idegen agitátorokra, akik csak a sebeket szagatják, de a bajokon nem gyógyítanak.” Az előadás szövege megjelent: *A magyar falvak jövője. In: Új Barázda, 1926. február 23. 3. p.*

⁸⁷ Ld. pl. Zdravec tábori püspök véleményét - 2.1.1. fejezet. Általánosságban érdemes mindezt összevetni a katolikus egyház saját, 1920-as évek elején megfogalmazott céljaival, ld. pl. a püspöki kar Horthyhoz írott levelét: „[az egyház] a vallás erejével a híveket természetfölötti célokra irányítván, megtisztítja azoktól a szenvedélyektől, amelyek az állami és társadalmi rend megbontói lehetnek.” Idézi: *Orbán Sándor: Egyház és állam. A katolikus egyház és az állam viszonyának rendezése. 1945-1950. Bp., 1962. 25. p.*

⁸⁸ *Beke (szerk.) 1992. I/95. p.*

⁸⁹ *PL Mutatókönyvek 190/1923. 4092/1923.*

⁹⁰ *Beke (szerk.) 1992. I/155. p.*

⁹¹ Megjegyzés: Általánosságban is elmondhatjuk, hogy a kétféle ellenakció (hitvédelem és egyház-fegyelem erősítésének nyilvános szorgalmazása, illetve a hatóságok igénybevétele) közötti arányok valamennyi esetben a szektakérdés kezelésének egyik legjellemzőbb fokmérőjének bizonyultak. A baptisták esetén ld. ugyanerre: *Mészáros, 1978. 132. p. stb.*

alakjában is küzdeni kell a szekták ellen.” Még az év októberében újra a püspöki kar elé került az ügy, s a jegyzőkönyvből kiderül, hogy a beígért röpiratok készítését ekkor már a kultuszminisztérium is sürgette. (A „szektárius és antiszektárius” iratterjesztéssel kapcsolatos ügyek, vagyis a szektaellenes propaganda kiadványok terjesztése később is az egyházi vezetők érdeklődésének középpontjában állt.⁹²) 1925-ben határozatot hoztak továbbá arról, hogy közös főpásztori körlevelet adnak ki a kérdésben, illetve újra felkérlik a Szent István Társulatot, hogy „a népies írásmódban gyakorlott szerzőkkel alkalmas röpiratokat készíttessen az egyes szekták ellen.”

Ami a pásztorlevelet illeti, megfogalmazását a korábban tevékeny politikai szerepet vállaló Prohászka Ottokár székesfehérvári püspökre bízták, s 1925 karácsonyát követően valamennyi katolikus templomban felolvastatták. Kiadásának tényéből is nyilvánvaló, hogy az egyház vezetői a legszélesebb fórumot akarták igénybe venni, szektakérdéssel kapcsolatos véleményüket minél több emberhez eljuttatni, és könnyen elfogadtatni. Hiszen a felekezeti sajtót, még a gyakorló hívők sem olvasták rendszeresen, továbbá karácsony és újév táján általában többen mentek el a templomokba, mint az év egyéb napjain.⁹³ Erre a törekvésre mutat az a körülmény is, hogy főpásztori körlevelet vagy katolikus hitélettel összefüggésben, vagy olyan valóban fontos közéleti eseménnyel kapcsolatban szoktak kiadni, melyben az egyház álláspontját feltétlenül ismertté akarta tenni.⁹⁴ A Prohászka által készített dokumentum⁹⁵ szenvedélyes szavakkal ostromozta általában a „szektákat” (csak ritkán nevezte meg külön a baptistákat, adventistákat, metodistákat), mint a lelki eltévelyedés forrásait, s a római katolikus dogmák történelmileg létjogosult primátusát, az egyházi tekintélyeknek való feltétlen engedelmesség fontosságát hirdette. A körlevél bevezetőjében a szektásodásért egyértelműen Amerikát és a vallásszabadság ottani liberális értelmezését tette felelőssé, s a vallási pluralizmusról az alábbi - elég negatív - véleményt fogalmazta meg: „Óriási vásár ez,

---

⁹² Ld. pl. *PL Mutatókönyvek 2532/1926. 469/1927. 470/1927. 1080/1927.*

⁹³ A körlevelet pl. Fetser Antal győri püspök az újévet követő első vasárnapon (január 3.) olvastatta fel a szószékekről. *Litterae circulares ad venerabilem clerum almae dioecesis Jauriensis dimissae Anno Domini 1925. Jaurini 1926. Nr. 3251., 48. p.*

Rott Nándor veszprémi püspök a területén lévő plébánosoknak csak annyit írt elő, hogy „január hó közepéig az egyik legalkalmasabb vasárnapon” kötelesek a püspökkari körlevél tartalmát nyilvánosságra hozni. Hozzátette továbbá, hogy megítélése szerint Magyarországon veszélyes mértékben nő a „szektárius mozgolódás és propaganda”, ezért „szükséges, hogy a papság teljesen tájékozott legyen”. Ugyanitt hívta fel papjai figyelmét Nyisztor Zoltán szektakérdést elemző könyvére (ld. alább) és egy német nyelvű teológiai műre (*Konrad Altermann: Christliche Sekten und Kirche Christi*), mindkettőt lényegében előírva tanulmányozás végett. *Litterae circulares ad venerabilem clerum almae dioecesis Wesprimiensis dimissae anno 1925. Wesprimii 1925. Nr. 4532., XI. sz. 82. p. stb.*

⁹⁴ Jellemző, hogy 1920-1944 között összesen csak tizennégy ilyen dokumentumot adtak ki, ebből kettőt csak a papság részére. A fennmaradó, hívek számára közreadott tizenkettőben található többek között XI. Pius aranymiséjének köszöntése, illetve Boldog Margit szentté avatásának bejelentése stb. *Beke (szerk.) 1992. II/485. p.*

⁹⁵ *Püspökkari körlevél, 1926.* Illetve: *PL Csern. Cat. D/a. 3916/1925.* A dokumentumot szinte valamennyi katolikus sajtótermék közölte részben vagy egészben, és közülük több is tipikus szófordulattal „gyönyörű körlevélnek” nevezte azt. Pl. *Egyházközségi Értesítő (Regnum Marianum-plébánia, Budapest), 1926. február., 2-4. p.; Egyházközségi Élet (Lipótváros-Lőportárdűlő, Budapest), 1926. március 14. 1-2. p. stb.*

hol mindenki a maga portékáját kínálja s dicséri.”⁹⁶ Ebben az értelemben még a kisegyházak karitatív tevékenységét is elítélte: „Van amerikai város, melynek egy hosszabb utcájában húsz-harminc különböző felekezetnek temploma áll. Úgy jár az ember ott, akárcsak egy új Babelben v.i. a lelki zűrzavarnak városában járna. [...] Már most K[edves] H[íveink], ha Magyarországon nincs is olyan város, melynek egy utcájában is húsz különféle templom állna, de azért vannak itt nálunk is, kik az anyaszentegyháztól különválva, kis gyülekezeteket alkotnak, s ott az Evangéliumot saját kedvük szerint magyarázzák. [...] Vannak, kik amerikai pénzzel győzik, s tejet s ruhát osztogatnak s árvaházakat tartanak fenn, ami szép dolog volna, ha az amerikai pénzzel az amerikai hóbortokat nem hoznák magukkal, s nem szándékoznának híveinket hitüktől megfosztani. Ezek ellen meg kell védnünk titeket, K[edves] H[íveink], hogy meg ne zavarodjatok [...]”⁹⁷ A szerző a kisegyházakban nem önálló vallási tevékenységet folytató csoportokat, hanem egyetlen ellenséget látott, akinek titokban megfogalmazott legfőbb célja a katolikusok hitüktől való megfosztása. (Ezt egyébként a többi történelmi egyház is hasonlóan érezhette. Ld. pl. 2.2.2. fejezet stb.) Bizonyára az sem volt véletlen, hogy a nemcsak belső, egyházi, hanem általános közéleti szempontból is fontos katolikus elveket rögzítő dokumentum megfogalmazását a belpolitikában is tevékeny Prohászka Ottokárra bízta. Prohászka ugyan 1922 után csalódottan fordított hátat a keresztény kurzus elveit véleménye szerint feladó politikai vezetésnek, közéleti érdeklődését azonban továbbra is megőrizte.⁹⁸

A szektakérdést általános belpolitikai folyamatokba illesztette a legfelsőbb szinten Csernoch János esztergomi érsek is, aki a húszas évek közepe táján Klebelsberg Kunónak írt levelében igen határozott hangon szorgalmazta a fokozottabb állami szerepvállalást, amit a Bethlen-kabinet legfontosabb bel- és külpolitikai célja (a konszolidáció) veszélyeztetésének hangsúlyozásával vélt elérhetőnek: „Kérem Excellenciádat, hogy kegyeskedjék a belügyminiszter úr Öexcellenciáját megkeresni, hogy utasítsa bizalmasan a hatóságokat a szektárius propaganda megakadályozására, a vándorprédikátorok szigorú kezelésére, a gyűlések betiltására, vagy legalábbis kemény ellenőrzésére, egyéb alkalmas eszközök által, amilyeneket a helyi hatóságok a viszonyok különfélesége szerint mindig találnak. Ilyen szigorú kezelés megvédi az államot a szekták káros befolyása ellen, gyorsítja a konszolidációt, így szorosabbra fűzi a nemzet lelki egységét.”⁹⁹

Az egyes egyházi eljárók Csernoch Jánoshoz hasonlóan közös állami-egyházi problémának ítélték meg a szektakérdést. Szmrecsányi Lajos egri érsek például 1924. őszi terjedelmes körlevelében¹⁰⁰ nemcsak maga hívott fel a kisegyházi missziók ellensúlyozására, hanem közzé is tette a VKM-től részére megküldött, szektákkal kapcsolatos információkat, konkrétan a

---

⁹⁶ *Püspökkari körlevél, 1926. 14. p.*

⁹⁷ *Püspökkari körlevél, 1926. 4. p.* Prohászka a karitatív módszerek ismertetésével lényegében az Üdvhadereg tevékenységének általánosító leírását adja.

⁹⁸ Prohászka ekkori nézeteiről ld.: *Gergely, 1977. 38-43. p.*; illetve újabban részletesen: *Gergely Jenő: Prohászka Ottokár, a „napbaöltözött ember”. Bp., 1994. 204-222. p.* Vö. 5. fejezet.

⁹⁹ A levél eredetije a VKM levéltára egyházi anyagának szinte teljes egészével együtt 1956-ban bizonyára megsemmisült. *Bélay Vilmos: A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium levéltára. (1867) 1916-1945 (1949). Repertórium. Bp., 1963. (Magyar Országos Levéltár. Levéltári leltárak 18.) 4. p.*

Csernoch levelét korábban közölte: *Csonka, 1952. 48-49. p.* A levél pontos keletkezési dátuma - a szövegből következően - talán 1924-re, vagy valamivel korábbra tehető.

¹⁰⁰ *Egri Egyházmegyei Közlemények, 1924. VIII. Nr. 4597. 22. p.*

jehovisták legutóbbi betiltásáról intézkedő leiratokat. („Kísérjék t. lelkészeim továbbra is éber figyelemmel a szekták mozgolódását [...] s mihelyt e tekintetben bármit is észrevesznek, azonnal jelentsék be a járási főszolgabírói (városokban rendőrkapitányi) hivatalnak, s eljárásukról egyházmegyei hivatalomhoz is tegyenek jelentést.” - írta többek között.) A Szmrecsányi által közzétett levelekből kitűnik, hogy a belügy- illetve a kultuszminiszter hálásan megköszönte a katolikus papság közreműködését a rendvédelmi szervek szektaellenes fellépésekor illetve valósággal el is várták azt.

Gróf Zichy Gyula kalocsai érsek 1925 áprilisában kelt körlevelében „az üdv hadseregének és más eretnek felekezeteknek aknamunkájára” hívta fel papjai figyelmét.¹⁰¹ (A kisegyházak megjelölésére következetesen az „eretnek” kifejezést alkalmazta, s a középkori ízü terminus használata is kifejezi a vallási viszonyokkal kapcsolatos álláspontját.) Az „amerikai protestáns” szekták - megítélése szerint - csak azért jöttek Magyarországra, hogy megingassák hitükben a katolikusokat. Az érsek katolikus üdvösség-értelmezés hangsúlyozásával is a kisegyházak elleni harcra igyekezett buzdítani: „Mindezen jelenségek nagyobb éberséget és fokozott buzgalmat kívánnak a lelkészkező papságtól, nehogy az ő lelköket terhelje, ha mulasztásuk miatt a hívek hitöket elveszítenék.” Panaszkodott továbbá, hogy nem fogynak kellő számban a katolikus hitbuzgalmi kiadványok.

Rott Nándor veszprémi püspök egyik (a szószékekről szintén 1925 tavaszán felolvasott) körlevele szintén a súlyos nemzeti megpróbáltatásokra vezette vissza a kisegyházak keletkezését, és a magyarság vélelmezett „egységének”, a nemzet életerejét gyengítő jelenségnek értelmezte az „adventisták, baptisták és hasonló szekták mozgolódását”.¹⁰² Többek között így vezette fel a témát: „A megpróbáltatások nehéz napjait éljük. Szükség van arra, hogy a megmaradt maroknyi magyarság összefogjon, szoros egységet képezzen, és távol tartson magától minden olyan mozgalmat és befolyást, mely széthúzást, ellentétet, az erők gyengülését eredményezhetné.” Vagyis a katolikus dogmatikával szembeni ellentmondást is (egyébként a korban tipikusan) nemzeti sérelemként értelmezte. Az állam és az egyház közös fellépését és érdekelttségét leplezetlenül és elég szenvedélyes, agitatív stílusban fogalmazta meg: „Ne kíméljük a fáradságot! Intenzív pasztorizáció! - legyen a jelszó. Fratres, operamini! Ha valamelyik plébániában ilyen szektamozgalmat észrevesznek, kérem T[isztelen]dő Papságomat, hogy azonnal tegyen jelentést hozzám és a járási főszolgabíróhoz.” Követendő pozitív példaként megemlített egy esetet, amikor az egyik főszolgabíró erélyesen megbüntette a „propagandistákat” és csendőrséggel figyelte őket, nem titkolt elégedettséggel nyugtázva, hogy „azóta a propaganda megszűnt.” A püspöki körlevél azért is érdekes, mert kertelés nélkül közzétett olyan egyértelmű előítéleteket, amelyek a valóságnak nyilvánvalóan nem feleltek meg, a szektakérdés éleződését eredményező viszonyok között azonban alkalmasak voltak arra, hogy a gyakran semmiféle információval nem rendelkezőket a kisegyházakkal ijesztgessék, s a közhangulat felkeltésével ellenségképet alakítsanak ki. (Minderről ld.

---

¹⁰¹ *Kalocsai Főegyházmegyei Hivatalos Közlemények*, 1925. Nr. 1490. 4. sz. 13. p.

¹⁰² *Litterae circulares ad venerabilem clerum almae dioecesis Wesprimiensis dimissae anno 1925. Wesprimii* 1925. Nr. 1116., III. sz. 23-24. p.

Megjegyzés: Az az egyházi vezetők részéről megfogalmazott igény, hogy a plébánosok a kisegyházak ellen haladéktalanul forduljanak a közigazgatási vagy a rendőri apparátushoz, más egyházmegyékből is megfogalmazódott, gyakran valótlan indokok vagy előítéletek alapján. Egy Baranya megyei plébános például azért jelentette fel a siklói főszolgabírónál a helyi baptista prédikátort, mert úgy tudta, hogy utóbbi összetört egy út menti kőkeresztet. A széles körű nyomozásba fogó csendőrök megállapították a bejelentés alaptalanságát. *Mészáros*, 1978. 125. p.

részletesen a 3.3.1. fejezet.) Rott Nándor azt írta például, hogy a baptistákat külföldről, dollárok tömkelegével pénzelik és azok (rútul kihasználva az általános szegénységet!) ingyenes amerikai hajójegyet és tengerentúli munkaalkalmakat kínálnak csupán azért, ha valaki hajlandó baptistának áttérni stb.

A kisegyházak általánosító megítélése ehhez hasonlóan széles körben és alsóbb szinten is elterjedt, helyenként pedig szélsőséges formákat is öltött. 1928-ban például egy Csernochhoz érkezett (egyébként hitelpolitikai témájú!) javaslat - felemlgetve a kisegyházak korlátlanul vélt amerikai pénzügyi segélyezését - valamennyi vallási mozgalomról azt írta, hogy tiltják a fegyverfogást (ez távolról sem felelt meg a valóságnak), s azok jelentős része mögött „szabadkőmíves” támogatásokat gyanított. Ennek részletesebb kifejtéséről nincs tudomásunk, a vidéki „tragikus” viszonyokat nem ismerő esztergomi érsek figyelmét azonban a jövő iránti mélyszéges aggodalommal hívta fel a jelenségre: „Szombatisták, lábmosók, baptisták stb. nagyon gyorsan kezdenek szaporodni, nem kell nekik 5-6 év, s már egészen meglepő arányokat mutatnak.”¹⁰³

De mint láttuk, az egyház arra is törekedett, hogy népszerű formában megírt röpiratok jussanak el az emberekhez. A püspöki kar határozata nyomán Nyisztor Zoltán, a kor ismert katolikus publicistája kapta a feladatot, amelynek hamarosan eleget is tett. A határozat 1925 márciusában született, Nyisztor pedig „Szezták Magyarországon” című összefoglaló munkájának kéziratát az év pünkösdjén le is zárta. (Csak a következő évben látott napvilágot.) A szerző 1925-1928 között számos röpiratot publikált a legfontosabb kisegyházakkal (baptisták, adventisták, jehovisták, nazarénusok, Üdvhadsereg) kapcsolatos katolikus álláspont széles körű propagálása érdekében, e helyütt - általános érvénye miatt - csak az említett munkájából idézzük a legfőbb gondolatokat.

Alapeszméje a „szeztaveszélyt” ismét a tragikus magyar sorsra, a Nyugat negatív erkölcsi, kulturális, ideológiai hatására vezette vissza. „A vallási élet őrtállói nem kis szomorúsággal állapíthatják meg, hogy a vallási erjedéseknek, szeztárius kalózkodásoknak termékeny talaja a magyar haza. Miért? Talán mert még mindig nagyon keleti a magyar? Álmodozásra, rajongásra, fanatizmusra kész? Vagy talán nagyon is nyugati? Degenerált, hajlékony, ellenállásra képtelen? A háború, a nyomor, a szenvedés, a munkanélküliség mindenesetre sokat tesz. Az elemi csapások, katasztrófák, lelki megrázkódtatások örök forrásai a vallási mozgalmaknak, lelki újjászületéseknek. Az is igaz, hogy az érdekesség, az újság ingere mindig is vonzotta az embereket. Sőt - közfelfogás szerint - a dollár varázsa se állt utolsó helyen. De mindegy, akármi is legyen, mi katolikusok előre védekezzünk. Mielőtt a veszedelem naggyá nőne,

---

¹⁰³ PL Csern. 2012/1928. (A „lábmosók” az Isten Egyháza nevű szabadkeresztény közösség elnevezése, jelentősebb csoportjaik a pünkösdi mozgalomhoz csatlakoztak. *Szigei, 1987. 232-233. p.*)

fenyegetővé válna.”¹⁰⁴ S bár a kisegyházakat halálra ítélt jelenségeknek nevezte (mivel véleménye szerint hiányoztak náluk a legitimitás kizárólagos forrásaként értelmezett történelmi hagyományok), harcot hirdetett velük szemben. Katolikus dogmatikai alapról indulva a szektaveszélyt a nemzet és a társadalom rombolásán túl egyetemes magasságokba emelte: „A haszon mellett sokkal óriásibb a kár, amit a szekták okoznak, úgy Isten, mint az ember, mint a társadalom szempontjából. [...] De a szekták rombolásának igazi mértéke akkor domborodik ki, ha magát az emberiséget vesszük szemügyre. [...] a társadalom is, mint ilyen megkapta a szektásoktól a maga súlyos, gyógyíthatatlan sebeit [...]”¹⁰⁵ Nyisztornak és a kor többi katolikus teológusának szekta-meghatározása egyébként éles párhuzamot mutat az említett hatósági rendeleteknek azzal a kitételével, mely a két elismert felekezet közül a baptistákat - bár megemlítve az eltérő jogállapot tényét - lényegében a szekták közé sorolta a mohamedánokkal szemben. (Vö. 2.1.3. fejezet.) Eszerint a szekta lényege a keresztény (ebben az értelemben: katolikus) egyházból való kiszakadásban ragadható meg, vagyis nem tekinthetők szektának az indiai vallások és az iszlám sem. („A buddhizmus vagy az iszlám tehát nem szekta, mert az anyaszentegyház testéhez semmi köze, de viszont minden eretnekség szekta, mert az Egyház fájáról tör le egy-egy ágat” - írta Nyisztor.) Viszont ebben az értelemben valamennyi keresztény irányzatú vallási közösség, amely hitéletét nem a katolikus egyház keretein belül gyakorolja - „szekta”, vagy legalábbis erősen szektás jellegű felekezet, akkor is, ha a reformátusok és az evangélikusok esetén a történelmi múlt bizonyos legitimitást eredményezett. (Nyisztor kerülte, hogy nyíltan „leszektazza” a reformátusokat és az evangélikusokat, találóan úgy fogalmazott, hogy „szeretik ezeket történelmi egyházaknak nevezni”; korábban azonban az volt a véleménye róluk, hogy eretnekek, és minden eretnek egyben szektás is, továbbá a kisegyházaknak már a keletkezését is a reformáció továbbgyűrűzésének tulajdonította.¹⁰⁶)

A katolikus egyházi sajtó már a húszas évek elején is foglalkozott a kisegyházakkal, később azonban egyre gyakrabban, egyre élesebb stílusban említette őket.¹⁰⁷ Csak néhány jellemző példa: a Pécsi Katolikus Tudósító 1925-ben így írt: „Sejtettem, hogy baptistáról van szó, de nem ismertem még ennek a folyton terjedő, veszedelmes szektának a fakírokat is megszégyenítő fanatizmusát! [...] [A „szektásodás”] terjed, mint valami új ragály, titokban, föld alatt. Egyszer baptisták, másszor nazarénusok, methodisták, ádventisták, pünkösdi gyülekezet

¹⁰⁴ Nyisztor, 1926. 5-6. p.

Nyisztor egyébként a szektásodásért Amerika mellett leginkább a protestantizmust tette felelőssé, amiért az szabadon az emberek kezébe merte adni a Bibliát. (Ebből azt a következtetést is levonta, hogy a protestáns felekezetek törvényszerűen tehetetlenek a kisegyházak terjedésével szemben - ellentétben értelemszerűen a katolikussal.) Néhány sorral korábban azonban érdekes módon még másként fogalmazott: „Mi sem természetesebb [...], minthogy a csak magában bízó emberi elme összekeverte a keresztény tanokat a maga zsidó vagy pogány nézeteivel. Ez a szekták igazi forrása.” A kétféle eredetet nem próbálta meg összeegyeztetni. Nyisztor, 1926. 9-10. p.

Figyelemre méltó továbbá, hogy nemcsak a baptistákat, hanem még az 1848/XX. tc. óta bevettnek számító unitáriusokat is a „szekták” közé sorolta. Ugyanennek az elemnek református oldalon való megjelenésére ld. 3.2.2. fejezet.

¹⁰⁵ Nyisztor, 1926. 27-29. p.

¹⁰⁶ Nyisztor, 1926. 7-8. p.

¹⁰⁷ Ld. pl. P.Omerovich S.J.: *Az adventista propaganda*. In: *Egyházi Lapok - Papok Közlönye*. 1923. április 1. 114-116. p. stb.

a nevük.”¹⁰⁸ Ez a szerző is homogén ellenségképet vélt felfedezni a kisegyházakban, amely esetenként különböző arcait mutatja. Az óbudai egyházközség lapjában például ezt olvashatjuk: „Szeretettel figyelmeztetjük a kedves Híveket, hogy vigyázzanak. Báránnyörbe bújtatott farkasok járnak közöttünk. Közelünkben, a Margit-körúton egy adventista gyülekezet működik. [...] Aki figyelmeztetésünk dacára is elmegy, Isten és saját lelke ellen súlyosan vétkezik.”¹⁰⁹ Egy miskolci katolikus lap elemzése¹¹⁰ szintén büszkén állapította meg, hogy a kisegyházaknak „katolikus helyeken nincs talaja” s elítélte Amerikát, mint „fő tenyésztőhelyüket”. A katolikus egyházhoz tartozás, mint az üdvösség egyedüli útjának hangsúlyozásán túl figyelemreméltó, hogy kiindulópontja szerint „toleránsnak” kell lenni a szektákhoz, mert azok - nézete szerint - gyengítik a fő ellenséget, a protestantizmust. Ezt a toleranciát, mint kiderült, azonban igencsak viszonylagosnak szánta, és csak addig tekintete érvényesnek, amíg a kisegyházi missziók katolikusok körében nem jelentkeznek. Egyházközségének minden tagját erőlyesen tiltotta a „szektásokkal” való bármilyen kapcsolatfelvételtől, az utóbbira irányuló pusztá kísérleteket például „az igazság megtagadásának” és így bűnnek minősítette stb. Ezek az egyházi folyóiratokban megjelenő megnyilatkozások általában a kisegyházak lenézésével, arroganciával, a katolikus vallás felsőbbrendűségének természetes tudatával szólaltak meg, nemcsak a helyi lapokban, hanem az országos katolikus orgánumban is. Pl.: „[Valamennyi kisegyház híve] jobb ügyhöz érdemes buzgósággal osztogatják kórházakban, iskolás gyermekek közt, mesedélutánokon, jótékonyági adományosztáskor badarabbnál badarabb, csapnivaló fordításban magyarra kényszerített írásaikat. [...] Szegény tudatlan jó magyar nép, melynek lelki éhségét ilyen ostobasággal csillapítják, szegény apostolok, akik mind e buzgóságukkal ily ostoba ügy szolgálatába állnak; szegény katolikusok, akik ezek láttára sem becsülittek meg a ti Egyházatokat és a színigazságot [...]”¹¹¹

A püspöki kar idézett határozata Nyisztoron kívül más, a „népies írásmódban gyakorlott” szerzőkre is hatással volt, például Csintalan József diósgyőri plébánosra, aki kiterjedt kutatómunkába kezdett szektaügyben, de Nyisztor gondolatai is tükröződnek füzetében. Erre utal, ahogy a szekta fogalmát - a katolikus egyházra mint legfőbb tanítói hivatalra hivatkozva - meghatározta: „A török mohamedán, vagy kínai vallás nem szekta, mert nem a kereszténységből fakadt. A református, luteránus vallás alapjában szekta, azaz szakadár, eretnek vallás volna [...] De testvéri figyelemből mi katolikusok mégsem használjuk velük szemben ezt a helyes szót [sic!], mert a protestánsok neheztelni szoktak érte.”¹¹² Általában elmondható, hogy az idézett szerző Nyisztornál sokkal szókimondóbban, nyíltabb agitatív szándékkal kezelte a témát. Emögött minden bizonynyal a gyakorló vidéki plébános és az ideológiai kérdésekben illetékes vezető szemlélete közötti különbség érhető tetten. Csintalan a szektakérdés mögött obskurus anyagi érdekeket feltételezett, mondván, hogy a forradalmak utáni magyar gazdasági nehézségeket kihasználva „minél alacsonyabbra süllyedt nyomorúságos papírkoronánk értéke, annál gögösebb lett a győztes dollár. Ezt az időt használták ki az amerikai szekták [...]”¹¹³

¹⁰⁸ Bräutigam Ferenc: *Szektárius rajongók*. In: *Pécsi Katolikus Tudósító*, 1925. 3. sz. 6-8. p.

¹⁰⁹ *Plébániánk*, 1930. november., 11. p.

¹¹⁰ Szita Gyula Emil: *Újabb vallási eszmeáramlatok*. In: *Miskolci Kath.[olikus] Tudósító*, 1927. 9. sz. 2-4. p.

¹¹¹ B.Z. [Bernhard Zsigmond S.J.]: *Gombamódra szaporodnak az adventisták, nazarénusok, methodisták, bibliatanulók stb. szektái [...]* In: *Magyar Kultúra*, 1924. 4. sz. 229. p.

¹¹² *Csintalan*, 1929. 4. p.

¹¹³ *Csintalan*, 1929. 33. p.

Kissé arrogáns feltételezésében odáig jutott, hogy az adventizmust például egyszerűen „dollárvallás”-nak nevezte. (Korábban - nem túl hízelgően - közölte, hogy nem tudott közöttük egy intelligens embert sem felfedezni.)¹¹⁴ A kisegyházakról összességében lesújtó véleménnyel volt: „[A »szekta«] tépdesi az ősi hitegységet, szaggatja a magyar összetartozást és még meg is fizetik érte! Bizony, felfordult állapot!”¹¹⁵ A kisegyházakat minden rossz és erkölcstelen forrásának és gyűjtőmedencéjének tekintette, leplezetlenül arra törekedve, hogy lejárássa őket, ijesztgesse velük az egyszerű olvasót, akkor is, ha vádjaira többnyire semmiféle konkrét bizonyítékkal nem rendelkezett. Olyan dolgokat is felrótt a vallási kisebbségeknek, amelyeknek ténylegesen semmi alapjuk sem volt. Többek között obskurus éjszakai szeánszokkal, halottidézéssel, vallásgyalázással, anyagi és szexuális visszaélésekkel stb. hozta kapcsolatba a kisegyházakat. Még azt is hangsúlyozta egy helyen, hogy egyháza azért ellenzi a vegyes házasságot, mert annak következménye lehet, hogy a protestáns fél „szektába” vezeti katolikus hitvesét.¹¹⁶ Más helyen azt is sérelmezte, hogy egy vidéki baptista gyülekezet címére az „elég zsidós szellemű »Népszava«” jár¹¹⁷ stb.

Egyes sajtócikkek utalnak arra is, hogy a központi rendeleteknél megfigyelhető differenciált elbírálás halvány nyomai a történelmi egyházak körében is hangot kaptak, leginkább az Üdvhadsereg esetén. Elismerték karitatív tevékenységét és a katolikus érdekekre való viszonylagos „veszélytelenségét”, de - szintén a belügyi állásponttal párhuzamosan - alapjában véve ugyanolyan szektának tekintették, mint a többi vallási kisebbséget. Nyisztor Zoltán például sokatmondóan így összegezte a katolikus álláspontot: „Mi katolikusok az Üdvhadseregnek nem lehetünk ellenségei. Bennünket sohse bánt s egységünket megbolygatni, megbontani nem akarja. Sőt, mivel a lelkek üdvéért Krisztus lobogója alatt dolgoznak, az erkölcstelenség és iszákosság ellen nagylelkűen és önfeláldozóan küzdenek, fegyvertársakat kell bennük látnunk. Azon is csak örülnünk kell, hogy a nemzetközi szociáldemokráciával elvileg szembeszállnak s a szociális kérdés erős valláserkölcsei kihangsúlyozásával a keresztényszociáлизmusnak lesznek önkéntelen úttörői. [De] Az Üdvhadsereg is csak szekta; ha jobbindulatú és kevésbé veszedelmes is, mint a többi sok száz.”¹¹⁸ A Magyar Kultúra című katolikus orgánus a húszas évek közepén két ízben is foglalkozott az Üdvhadsereggel, szerzőik azonban Nyisztornál egy fokkal rosszabb véleménnyel voltak a közösség működéséről. 1924-ben egyik cikkük¹¹⁹ költői

---

¹¹⁴ *Csintalan*, 1929. 36. ill. 16. p.

¹¹⁵ *Csintalan*, 1929. 38. p.

¹¹⁶ *Csintalan*, 1929. 39-42.; 46. p. A kisegyházak általános erkölcsi színvonalának alacsony voltával összefüggésben még nyílt valótlanságokat is leírt, pl.: „[a »szektában«] meg van engedve az elválás. A bagóhiten élő vadházast tárt karokkal fogadják a szektában és bűnéért még fel is magasztalják.” *Csintalan*, 1929. 47. p. Pedig már a kortársak többsége is elismerte, hogy a kisegyházak ezen a téren általában igencsak szigorú elveket vallottak, a vallási közösségek túlnyomó többsége a házasság előtti illetve azon kívüli kapcsolatokat szigorúan, nem egyszer azonnali kizárással büntette. Ilyen kizárási esetek jegyzőkönyvszerű leírását többek között ld. pl. az adventistáknál: *MOL P1380. 14-15. p.* stb.

¹¹⁷ *Csintalan*, 1929. 49. p.

¹¹⁸ *Nyisztor*, 1926. 65. p.

¹¹⁹ B.Z. [Bernhard Zsigmond S.J.]: *Az Üdv-hadserege*. In: *Magyar Kultúra*, 1924. 11. sz. 605-606. p. A katolikus publicisták helyi szinten sem voltak túl jó véleménnyel az Üdvhadseregről, többnyire lenéző, gúnyos szavak kíséretében tiltották a katolikus híveket, hogy szóba álljanak velük, akik mögött rosszindulatú anyagiasságot, ellenséges indulatokat feltételeztek. Ld. pl. *Az üdvhadsereg [...] In: Miskolci Kath.[olikus] Tudósító*, 1923. 3. sz. 35. p.

képpel vázolta fel az első világháború utáni tragikus magyar valóságot, amelyet a kisegyházak melegágyának tekintett. (Bizonyos jelenségekkel kapcsolatban a kor publicisztikai stílusában egyébként is jelentős szerepet kapott a háború előtti „romlatlan magyar lélek” tendenciózus szembeállítás a forradalmak és Trianon okozta tragédia ideológiai következményeivel, vallási téren ezt gyakran a szektakérdéssel kapcsolatban hangoztatták. Ugyanakkor, ha éppen arra volt szükség, a korábbi liberális kormányok „egyházellenességét” kárhoztatták.) Az idézett cikk például ezt írta: „Most azonban a háború után, a lelki és anyagi leromlás zűrzavarában dollárerőre támaszkodva újabb kísérletet tesznek minálunk is [az Üdvhadsereg tagjai].” A közösség működését a katolikus egyház viszonylagos instabilitásával hozta összefüggésbe, és így a katolicizmus minden eszközzel való megerősítését szorgalmazta: „[az Üdvhadsereg] törvény szerint nem recipiált felekezet [...] Sikereik az Üdvsergebbelieknek - épp úgy, mint a baptistáknak, adventistáknak s a többieknek - csak ott vannak, ahol pap- és templomhiány miatt az elhagyatott és elhanyagolt pásztor nélküli nyáj vezetőinek tolhatják fel magukat.” Két évvel később talán még egyértelműbben fogalmaztak (feltehetően a közben megjelent püspökkari körlevél hatására): „a katolikus hitélet szempontjából az Üdvhadsereg terjeszkedése nem is mondható öröndetesnek. [...] a vallási indifferentizmusnak meg a természetfeletti életet tagadó naturalizmusnak válik úttörőjévé.”¹²⁰ A közösség fellépése láttán a kongregációk tevékenységének és a laikusok egyházi szerepvállalásának fokozását szorgalmazta, hogy az „erkölcsi és anyagi nyomorban sínylődő” katolikusok ne kerüljenek kapcsolatba a kisegyház munkájával. (Ugyanezen tudósításokból kiderül továbbá, hogy élénken figyelemmel kísérték a közösség - és így nyilván más kisegyházak - gyarapodását is, a jelzett időszakban majdnem havi rendszerességgel és pontos információkkal rendelkeztek az Üdvhadsereg taglétszámát illetően.)

Összességében a katolikus illetékesek a közvélemény ilyen jellegű tájékoztatása mellett (melynek következményeként általában a napi sajtó is átvette a történelmi egyházak érveit, érték- és gondolatrendszerét) továbbra is szoros kapcsolatban maradtak az állami hatóságokkal. Az 1926. márciusi püspökkari értekezlet jegyzőkönyvében például az alábbi tömör, sokatmondó bejegyzés szerepel: „Olvastatik a belügyminiszter legújabb bizalmas rendelete a szekták ügyében.”¹²¹

2.2.2. Bár a protestáns egyházak - mint kisebb létszámuk miatt jobban „fenyegetett” felekezetek - sajtója már 1919 előtt is gyakran foglalkozott a kisegyházakkal, s lelkészi konferenciákat is tartottak a témában, a húszas években reakcióik a közvélemény helyett inkább az állami hatóságok felé irányultak.

A református egyház Klebelsberg 1923-as indítványára írt válaszában (ld. 2.1.2. fejezet) lényegében elfogadta a kultuszminiszter álláspontját, kijelentve, hogy „legjobb tudása szerint” az elismertetésre javasolt metodistáknak és az adventistáknak „a magyar állam bármily viszonylatú érdekeivel ellentétben álló célja nincs. Ellenkezőleg, egyháztársadalmi tevékenységük általában a jólékonyságban merül ki, szociális politikáinknak pedig áldozatkészségük követendő például szolgálhat.”¹²² A szektakérdést úgy ítélte meg, hogy „a

¹²⁰ Kecskés Pál: Az „Üdvhadsereg”. In: *Magyar Kultúra*, 1926. 297-305. p. Az Üdvhadsereg iránti katolikus érdeklődést mutatja továbbá, hogy az esztergomi érsek ekkoriban bizalmas levelezést folytatott a témáról. *PL Mutatókönyvek* 3229/1926. 3387/1926. 172/1927. 334/1927.

¹²¹ Beke (szerk.) 1992. I/177. p.

¹²² *Iratszám*: 2.530/1923. - *RZsL. Közig.* 100/c.

m. kir. kormány beavatkozása ebben a kérdésben épp oly célszerűtlen, mint felesleges volna, mert állam-érdekből kívánatos feladatának - amíg e mozgalmak az országos törvények és közerkölcsiség keretén belül mozognak - az eddig is gyakorlatban volt megfigyeléssel és ellenőrzéssel úgyszólván eleget tett.” Sőt, néhány héttel később - lényegében túltéve még Klebelsberg elképzelésein is - a pünkösdi mozgalmak előbbiekhöz hasonló elismertetésének támogatását is kilátásba helyezték.¹²³

A kisegyházak okozta veszélyérzet meglehetősen mélyen áthatotta a református vezető körök gondolkodását, s az ellenük való harcot ekkor még szinte kizárólag a hitélet eleve nebbé tételével képzelték el. Például Csikesz Sándor (kisegyházi ügyekben az egyik legaktívabb kálvinista teológus, ekkor még csak egyszerű lelkészként) 1923 elején egy konferencián az ország vallási életének egyik legsúlyosabb problémájaként aposztrofálta a szektakérdést, mely saját egyházának (az ateizmus, a hitetlenség és a szekták ellen irányuló) „háromfrontos harcából” a legfontosabbá vált. Beszédének nemcsak tartalma, hanem hangvétele is erről tanúskodik: „egyesek ideig óráig meg tudnak nyugodni a két első front támadásai között. [...] De nem tudják megállani azt, hogy a szekta szó hallatán föl ne jajduljanak még azok is, akikben a hittudomány csak egyszerű történelmi emlékké zsugorodott össze, még azoknak is vérbe borulnak a szemhéjaik, ha a szektákra gondolnak.”¹²⁴ A szektakérdés egyébként más zártkörű református egyházi gyűléseken is a középpontba került, pl. 1925 augusztusában az Országos Református Lelkészegyesület kecskeméti konferenciáján, ahol többek között „az amerikai pénzen terjeszkedő [...] baptisták, methodisták” és egyéb „szekták” elleni stratégiát vitatták meg a megjelentek.¹²⁵ A református hitélet fellendítése, mint a szekták elleni harc hatékony eszköze, nemcsak a vezetők gondolkodásában, hanem alsóbb szinten is elterjedt nézet lehetett. Erre utal például 1922-ben egy újonnan kiadott énekeskönyvet lelkes hangon ismertető cikk, amely a kiadvány legfőbb értékét abban látta, hogy „egyházunkban a szekták térfoglalásával szemben erős gátnak kezd bizonyulni”.¹²⁶ A szektakérdés későbbi éleződése alapjaiban változtatta meg ezt a szemléletet.

Mint láttuk, 1923-ban a református vezetők lényegében még támogatták a szektakérdés liberálisabb kezelését, beleértve az adventisták esetleges törvényesítésére vonatkozó javaslatokat is. 1926-ban a debreceni lelkészképző intézet adventistákkal kapcsolatos állásfoglalása már egészen másként hangzott: „bizalmas véleményezésünk az, hogy ezek az adventisták, ha csak vallásos elveik vezetik őket, szépen elhelyezkedhetnek hazánkban a már meglevő túrt,

---

¹²³ *Iratszám: 2.923/1923. - RZsL. Közig. 100/c.* Itt említhetjük meg, hogy az Üdvhadsereggel kapcsolatban a református vezetők egy része is árnyalatnyival toleránsabb hangot ütött meg. Ravasz László református püspök pl. lényegében úgy vélte, hogy a közösség missziós tevékenysége háttérbe szorult erőteljes karitatív munkája mögött. Ld. *Szigeti, 1987. 231. p.* illetve *Sebestyén Jenő: Az „Üdvhadserege” református szempontból. In: Kálvinista Szemle, 1925. november 28. 480-481. p.* Utóbbi írás elismerte, hogy imponáló a közösség emberbaráti tevékenysége, de szükségesnek tartotta, hogy az Üdvhadsereg a kálvini reformációt „végezze el önmagán”.

¹²⁴ *Csikesz Sándor: A szekták újabb terjeszkedéséről. Előadás a budapesti református teológia konferenciáján. 1923. január 18. (Kézirat) - TiREL 1.26. 2.dob.* A kisegyházak megjelenését és misszióit - nem éppen hízolgően - a vörheny terjedéséhez hasonlította.

¹²⁵ *Ismerteti: Sebestyén Jenő: Baptisták és reformátusok. In: Kálvinista Szemle, 1925. szeptember 12. 351. p.*

¹²⁶ *Molnár Zoltán: Az új énekeskönyv bevezetése Hajdúhadházon. In: Debreceni Protestáns Lap, 1922. 7. sz. 52-53. p.*

bevett és törvényesen elismert keresztyén egyházakban; különalakulatra szükség nincsen.”¹²⁷ A vélemény politikai indíttatása nyilvánvaló, hiszen az adventista felekezetet létrehozó vallási meggyőződés hozzávetőleges ismerete (továbbá annak a törvényes egyházak hitelveivel össze nem egyeztethető volta) a VKM által véleményezésre felkért református teológusokról is elmondható.

Ezen a magatartás tipikus voltát mutatja, hogy korábban hasonló hangvételű levélváltás zajlott a minisztérium és a református vezetők között a pünkösdista irányzatú „Őskeresztény gyülekezet” rákoscsabai csoportjával kapcsolatban. Először 1924-ben kérték összejöveteleik engedélyezését, amelyet a református konvent - közelebbi indoklás nélkül - szintén „nem kívánatos”-nak minősített. Mint a kultuszminisztérium leveleiből kiderül, egy évvel később a közösség újra próbálkozott.¹²⁸ Ekkor az ügy a tiszántúli püspök érintésével Csikesz Sándor debreceni teológia professzorhoz került véleményezés végett. Csikesz fejtegetésében nyoma sincs államellenes tevékenységre utaló jelnek, sőt az „őskeresztények” hitelveit is inkább tárgyilagosan ismertette, mint református szemmel elmarasztalta, sorait azonban „a biztonság kedvéért”-szerű megfontolásból így zárta: „Magyarországon még nincs mély gyökere ennek a szektának, nem is kívánatos, hogy szabad vallás gyakorlat alapján állhassanak.”¹²⁹ (Érdekes, hogy már a VKM legelső, történelmi egyházakat véleményadásra felkérő leveléből kiderült: a vizsgálat előtt készen volt a később meghozandó határozat is. Pl.: „mielőtt a belügyminiszter úrral elutasító álláspontomat közölném, a rendelkezésre álló [...] vizsgálati anyagot kiegészítendő oly felkéréssel van szerencsém a méltóságos Elnökségnek megküldeni, hogy amennyiben ezen vallási irányzat az állam és a törvényesen elismert vallásfelekezetekkel szembeni viszonylatot illetőleg tanai és az esetleges külföldi összeköttetése és elterjedtsége a méltóságos Elnökség előtt ismeretes, arról engem tájékoztatni méltóztassék.”¹³⁰ A konvent rendkívül szűkszavú válasza elsősorban szóhasználatára miatt figyelemre méltó, amelyet a későbbiek ismeretében aligha lehet pusztán elírásnak minősíteni: „nevezett vallásos irányzatnak az államhoz és bevett vallásfelekezeteihez [sic!] való viszonyáról, valamint külföldi összeköttetéseiről semmi pozitív adat rendelkezésünkre nem áll. Az előiratokból az állapítható meg, hogy a gyülekezési engedély kiadása nem kívánatos.”¹³¹)

1927-ben református részről újabb javaslatot juttattak el a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz a szektakérdés megoldására (nyilván az említett 1928. évi szabályozás előkészítésével összhangban), amelyben kijelentették: „A szekták elleni küzdelem elsősorban a történelmi egyházak kötelessége, mely küzdelmet szellemi és erkölcsi téren kell megvívniok.”¹³² E toleráns alaphangnak azonban élesen ellentmond, hogy ugyanebben a dokumentumban a református vezetők is egyre inkább átvették a belügyminiszteri rendelet szövegét és érveit, lényegében támogatva a szigorú rendőri ellenőrzést és fellépést. Előterjesztésük - összevetve pl. Klebelsberg 1923-as javaslatára írott válaszukkal - arra utal, hogy az egyház hivatalos véleményét egyes esetekben a mindenkori hatalmi állásponttal

---

¹²⁷ *Iratszám: 39/1926-27. - RZsL. Közig. 100/c.* Az adventisták, elismertetésüket szorgalmazva hitelvi nyilatkozatot juttattak el a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak, ahonnan a történelmi egyházak vezetői is megkapták véleményezés végett. A kérelmet ezek után nyilván elutasították.

¹²⁸ *Iratszám: 44.624/1925. II. - RZsL. Közig. 100/c.*

¹²⁹ *Fogalmazvány. - TtREL I.26. 1. dob.*

¹³⁰ *Iratszám: 10.169/1924. II. - RZsL. Közig. 100/c.*

¹³¹ *Iratszám: 2.980/1924. - RZsL. Közig. 100/c.*

¹³² *Iratszám: 692/1927. - RZsL. Közig. 100/c.*

igyekeztek harmonizálni: „a szektárius irányzatok működésének korlátozását elvileg ott és akkor látjuk helyénvalónak, ahol s amikor azok a fennálló állami rendet veszélyeztetnék s illetve azok működése a fennálló törvényekbe s közerkölcsökbe ütköznék. Nem lehet azonban elzárkózni annak felismerése elől, hogy a számtalan irányba szétágazó szektárius irányzatok erősödése végeredményben a már kipróbált és nemzeti szempontból is jól bevált valláserkölcsei elveket valló történelmi egyházak és államfenntartó társadalmi erők [sic!] gyengülésével jár, az államra nézve nem lehet közömbös s helyénvalónak tartjuk, hogy az állam, a lelkiismereti szabadság megóvása mellett ez irányzatok továbbterjedését a maga részéről nem törekszik előmozdítani s a törvényes keretek között azok elterjedését gátolja.” Érvelésüket az teszi figyelemre méltóvá, hogy éppen azok a törvényes lehetőségek és pontos szabályozások hiányoztak, amelyek a szektakérdés kezelésének jogi kereteit biztosították volna.

Néhány héttel később, 1927 májusában a református egyetemes konvent ülésén újra szóba került a szektakérdés, ezúttal a kisegyházi sajtó ellenőrzésével kapcsolatban. A kultuszminiszternek küldendő levelükben a református vezetők - hasonlóan az előbbi állásfoglalásukhoz - hangsúlyozni kívánták: „Az egyetemes konventi elnökség elvileg helyesnek tartja a szektárius iratterjesztés engedélyezésének megszorítását és szigorú ellenőrzését, de felhívja a miniszter figyelmét a vallásszabadságot biztosító országos törvényre és arra kéri, hogy a megszorításban és az ellenőrzésben csak akkor lépjen fel erélyesen, ha a szektás iratterjesztés bebizonyítottan az állam fennálló törvényeibe és az erkölcsiségbe ütköző útra tévedne.”¹³³

A református vezetők egyébként helyi szinten is gyakran fordultak az állami hatóságok embereihez.¹³⁴ A jelenség minden bizonnyal nem a Horthy-korszak terméke, hanem csak a korábbi megoldási módszerek egyszerű továbbéltetése volt. Erre utal például, hogy 1918 őszén, amikor felmerült az állam és az egyház korábbinál teljesebb körű szétválasztásának alternatívája, a baptisták is csatlakozni kívántak a Nemzeti Tanácshoz. Aktivitásukat a református egyház sem nézte jó szemmel, az eseményekben érdekeinek súlyos fenyegetettségét látta. Ekkor írta egy református publicista: „[A baptisták nem törődnek] a történelmi egyházakkal, azok kulturális érdemeivel, teljes szeparációt kívánnak.” A történelmi fordulatok nyomán az egyik legfontosabb, egyházakat érintő következménynek az alábbiát vélte: „Az összeroskadó, fogyó ref. gyülekezetek romjain megjelenik majd az »atyafi«, akit nem lehet majd »karhatalommal« elvezettetni.”¹³⁵

Vizsgált korszakunkból csak egyetlen példát idézünk, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Ramocsaháza református lelkészének 1960-as évek közepén írt visszaemlékezésének sorait: „Fiatal, kezdő helyettes lelkész koromban egy alföldi gyülekezetben magam is csendőrökkel ugrattam ki »a futkározó atyafit« az ablakon és idéztettem »rapportra« a főszolgabíró elé

---

¹³³ *Iratszám: 1.440/1927. - RZsL. Közig. 100/c.*

¹³⁴ Ld. pl. Kádár Imre: *Az egyház az idők viharaiban. Bp., 1957. c.* visszaemlékezését: „Nemegyszer csendőrpofonokkal intéztette el a lelkipásztor a faluban megjelenő baptista prédikátort.” (95. p.); Kardos-Szigeti, 1988. 286. p. stb.

¹³⁵ *Baptisták dicséreti. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1918. 45. sz. 339-340. p.*

azokat a híveimet, akik vasárnap d.e. istentiszteletre indultak és becsalogatták őket.”¹³⁶ (1945 után már elítélte ezt a hozzáállását.)

Az 1924-es, majd a későbbi belügyminisztériumi szabályozások nyomán az államhatalom és a református egyház közötti viszony szektaügyben egyre bensőségeesebb hangvételű és közvetlenebb lett. 1925 áprilisában például Klebelsberg utasítására az egyik minisztériumi tanácsos a jehovisták Sajószentpéter környéki (nagyvisnyói és bótai) csoportjával kapcsolatban kereste meg a református egyház legfelsőbb vezetőit.¹³⁷ Leveléből kiderül, hogy folyamatos és minden részletre kiterjedő megfigyelést végeztek az ügyben (s bizonyára nemcsak a nagyvisnyói jehovistákkal kapcsolatban jártak el így). Mire az információk az állam képviselőjéhez Budapestre érkeztek, az említett csoport, mint széles körű és a nemzet életét alapjában megrendítő mozgalom mutatkozott, amely egy falu közösségét lényegében kommunistává tette. Ld. például: „Bizalmas úton arról értesültem, hogy a Budapesten góccal bíró »Nemzetközi Biblia Tanulók Egyesülete« néven ismert szektárius alakulat egyik tagja [...] vallási beszédeket tart, melyek azonban állam, kormány és nemzetellenes izgatást tartalmaznak, továbbá a keresztény vallás és a papok ellen lázítanak. [...] a nép széles rétegében oly tiltott nyomtatványokat terjeszt, melyek mind a legnagyobb mértékben alkalmasak arra, hogy a nép lelkét megmértelyezzék és a kommunizmus felé hajtsák. [...] működésének Bóta községben ma már az a következménye, hogy templomba alig négy-öt ember jár és a gyerekek az iskolában kommunista verseket szavalnak és ilyen nótákat énekelnek a papok és a tanítók minden küzdelme ellenére.” Bár a jehovisták ottani tevékenységét pontosan nem ismerjük, a dolgoknak ez a beállítása legalábbis erős túlzásnak tűnik. A levélben az állam és a történelmi egyházak érdekeinek védelme egyébként több ízben is hangot kapott. Érdekes továbbá, hogy a minisztérium illetékese valamennyi történelmi egyházat hasonlóképpen értesítette, illetve kereste meg ebben az ügyben: „Van szerencsém megjegyezni, hogy ezen szektárius alakulat létezéséről már régebben tudomással bírok, s tekintettel működésének s az általa terjesztett iratoknak történelmi egyház ellenes és nemzetellenes irányára, a budapesti góc [...] rendőrhatalósági ellenőrizhetőségére illetőleg működésének megakadályozására a belügyminiszter urat már régebben és most ismételtelen is felkértem. Az ügyre felhívtam valamennyi egyházi főhatóság figyelmét, hogy a helyzet feltárása folytán módjukban álljon az egyházuk érdekeinek védelme érdekében esetleg szükségesnek mutatkozó intézkedéseket megtenni [...]” Az ügyben a református konvent elnöksége - a tiszáninneni püspökön keresztül - a helyileg illetékes lelkésztől, Bodolay Miklóstól kapott további információkat,¹³⁸ aki már korábban is kapcsolatban állt az állami szervekkel: „A polgári hatóságokat figyelmeztettem a mozgalom megindulására és terjedésére.” De nemcsak a csendőrségnél szorgalmazta visszaszorításukat. Tudomására jutott például, hogy a közösség egyik vasutas tagja szabadjegyét arra használta, hogy jehovista iratokért utazzon: „Ezt jelentettem Miskolcra Berényi Béla MÁV üzletvezetőnek és kértem az innen való elhelyezést. Eddig azonban nem történt meg.” A súlyos helyi konfliktusokat keltő

¹³⁶ *Iratszám: 29/1964. - TtREL I.34.B. 42.dob.* (A nyíregyházi esperesi hivatal 1964-ben részletes jelentést kért az egyes egyházközségek lelkészeitől a helységükben található „szektákról”, létszámukról, tevékenységükről stb. A szektakérdés megítélésében bizonyos tendenciák továbbélését mutatja, hogy hasonló felmérést készítettek korábban az 1959. januári lelkészi konferenciát követően, amikor érdekes módon a „szekták” mellett külön a zsidóság helyi létszámáról is pontos kimutatást kértek a helyi lelkészekől az egyházkerület központja számára. Ld. pl. az esperesi hivatal vezetőjének levelét az elmaradt jelentések pótlásáról. *Iratszám: 378/1959. - TtREL; I.34.B. 42.dob.*)

¹³⁷ *Iratszám: 30.693/1925. II. sz. - RZsL. Közig. 100/c.*

¹³⁸ *Iratszám: 17/1925. - RZsL. Közig. 100/c.*

és kölcsönös türelmetlenségről, bizalmatlanságról tanúskodó ügy megoldását a nagyvisnyói lelkész egyáltalán nem a hitvédelmi, illetve egyházfegyelmi tevékenység erősítésével vélte megoldhatónak: „Sok méltatlan bántást kellett és kell elviselnem. De azért a hitem erős s hiszem, hogy ha a polgári hatalom továbbra is erős kézzel nyúl bele a titkos, rejtett célú társaság munkájába, akkor mint könnyű és súly nélküli valami el fog enyészni.” (Jelentése szerint egyébként községében ekkor összesen tizennyolc jehovista élt.)

Az állam és a református egyház közötti együttműködés nemcsak konkrét ügyek kapcsán vált megfigyelhetővé, hanem bizonyos ideológiai elemek kölcsönös átvételében is. Révész Kálmán püspök például 1926-ban a baptista gyülekezetek terjeszkedésében semmiféle vallási elemet vagy kiváltó okot nem tudott felfedezni, „külföldi propagandának s az agitátorok amerikai pénzadományának” tulajdonította azt. „Mi is meg vagyunk győződve, hogy itt nem vallási mozgalomról van szó.” - nyilatkozta.¹³⁹

Mindemellett persze a református sajtó is foglalkozott a szektakérdéssel, amelynek élénkülésében a húszas évek derekától a katolikus főpásztori körlevélhez hasonló okok játszottak szerepet, vagyis a minél szélesebb körű nyilvánosság megszólaltatásának igénye. 1923-ban jelentek meg például Makkai Sándor átfogó vallásfilozófiai tanulmányai, ebben külön fejezetet szentelt a szektakérdésnek,¹⁴⁰ melyben újra összefoglalta egy korábbi előadásának megállapításait. Meglehetősen elmarasztaló véleményében egyszer sem említett konkrétan egyetlen kisegyházat sem, „a” szektát egyetlen vallási jelenségnek tekintette, melynek „legjellemzőbb vonása az éles ellentét a történeti egyházzal.” Gyakorlatilag minden negatívummal felruházta „a” szektát, pl. ellensége a fejlődésnek, a kultúrának, történelmietlen, önelégült, egyházellenes, műveletlen, tudatlan stb. De nemcsak teológiai alapon értelmezte a jelenséget, hanem általánosságban is: „negatív a szekta káros, beteges jelensége az emberi életnek” illetve: „a szekta [...] az önfenntartás egy beteges formája”, s mindebből tömören az alábbi következtetést vonta le: „Mint lelki csökevény, vadhajítás az emberi szellem élőfáján, föltétlenül kiirtandó.” A vallási kisebbségek legfőbb hiányosságát a legitimáló erejű történelmi hagyományok hiányában jelölte meg (s lényegében megkerülte azt a problémát, hogy ilyen hagyományai keletkezésekor a reformációnak sem voltak, hiszen nem is lehettek). A szektaellenes harcban legfontosabbnak a református gyülekezetekben a „történeti öntudaton sarkalló, lobogó személyes vallásosság felkeltését” nevezte.

Már a húszas évek elején láthatjuk nyomát annak, hogy a református egyház nemcsak a fentihez hasonló mélyebb teológiai kézikönyvekben lépett fel a kisegyházak ellen, hanem néhány oldalas, könnyen érthető (így széles körben terjeszthető), szenvedélyes hangú füzeteken keresztül igyekeztek egyházukat „megvédeni”. Egy 1923-ban Debrecenben megjelent iromány például a kisegyházak hazai megjelenését így magyarázta: „előmozdítja [azt] a valutáris viszonyokból könnyen megmagyarázható anyagi támogatás”, majd kitörő szenvedéllyel próbálta felrázni és mozgósítani a református közvéleményt: „E szekták terjedése a magyar református anyaszentegyház jövője és feladatának betölthetése szempontjából mérhetetlenül veszedelemes. Ezért emeljük fel kiáltó, figyelmeztető szavunkat: református magyarok, ébredjétek öntudatra, közöttetek járnak a báránybőrbe bújt farkasok! [...] a magyar református anyaszentegyháznak úgy történeti, mint lelki egysége veszélyben van! [...]” A szerző ugyanakkor más helyeken igyekezett megnyugtatót olvasóit, hogy a

---

¹³⁹ *Baptista offenzíva Borsodban. In: Kálvinista Szemle, 1926. február 27. 71. p.*

¹⁴⁰ *Makkai Sándor: A szekta. In: Makkai Sándor: A vallás lényege és értéke. Vallásfilozófiai előadások. Turda-Torda, 1923. 148-151. p.*

történelmi múltból táplálkozó református egyház „túléli az idők változásaihoz kötött szektákat.”¹⁴¹

Református oldalon a téma egyik jelentős illetéke a már említett Csikesz Sándor volt, aki nem rejtette véka alá a kisegyházakat illető meglehetősen negatív véleményét, de viszonylag toleráns hangot ütött meg, s definícióiban a problémát elsősorban egyházi vonalon vélte megoldhatónak: „A szekta az egyház elősdi. [...] Az embereket nem lehetne tisztaságra szoktatni, ha nem volnának férgek, melyek a szennyből táplálkoznak. Az egyházakat csak így lehet kényszeríteni folytonos belső megújulásra, benső reformációra. [...] Senki ne merjen a szektákkal szembeszállni, akinek nincs nagyobb hite, nincsen nagyobb igazsága [...]”¹⁴² Ugyanakkor bevezetőjében a kisegyházak problémáját az állam és egyház - a korban tipikusan értelmezett - viszonyával kapcsolatban is felvetette: „Vizsgálhatjuk a szekták kérdését állam-raison szempontjából is. Ősi, több évszázados együttélés nemcsak közjogi és közigazgatási, de közoktatási és közérkölciségi téren is szorosan egybefűzte az államot a bevett vallásfelekezetekkel. A szekta pedig ezeket a felekezeteket, az állam épülete vastraverzeit [sic!] támadja meg, kezdi ki és gyengíti le. Nem lehet közömbös az állam előtt ez a lassú rozsdarágás és felbontó vegyi folyamat; s nem csoda, ha túlbuzgó állami szervek a karhatalom megtorló erejével lépnek fel.”¹⁴³ (Önmagában is érdekes, hogy ezt a historizáló érvelést az 1920-as években egy református teológus fogalmazta meg így, hiszen az állammal való „ősi, évszázados együttműködés”-re való hivatkozásnak leginkább katolikus oldalon találjuk nyomát, éppen protestánsellenes kontextusban. Vö. Nyisztor Zoltán idézett véleményével. - 2.2.1. fejezet.)

A fentihez hasonló elvi álláspont tükröződik például Szentpéteri Kun Béla teológusnak a korábban említett Varjas-féle debreceni ügyet elemző cikkéből: „[...] a törvény szerint csak a vallásfelekezetek tarthatnak nyilvános közös istentiszteletet, mások ellenben a gyülekezési jog korlátai alá esnek. Ezt megsértették a debreceni szektások, kemény büntetésüket megkapták. Tudniillik éppen az ítéletnek keménysége az, amit középkori eszköznek találunk. Ha a rendőrbíró az azt hiszi, hogy a szektásoktól elhagyni kívánt vallásfelekezetnek tesz szolgálatot az ilyen szigorú büntetéssel, akkor nagyon téved. Nekünk, reformátusoknak meg, akik ebben az esetben érdekelve vagyunk, egyenest tiltakoznunk kellene az ellen, hogy ilyen eszközökkel akarjanak bennünket megvédeni.”¹⁴⁴ Kiindulópontja tehát az a bizonyos körben jellemzőnek tekinthető református álláspont, hogy az elítéltek büntetése jogos, hiszen a Horthy-rendszer törvényeit megsértették; a szektakérdés rendezésében azonban a legfontosabb feladatot egyháza belső szervezetsége fokozásának, a hitvédelemnek és az egyházfegyelem erősítésének szánta. (A reformátusok egy másik csoportja ugyanakkor, mint láttuk, egyre inkább a fokozott rendőri beavatkozás híve lett.) Kun felfogása lényegében megfelelt a protestáns történelmi tradíciókat, az abban rejlő függetlenségi eszméket és egyfajta „ellenzékeséget” megtestesítő gondolkörnek, mely a Horthy-rendszer realitását elfogadta, az egyházat azonban az állami szférával teljesen összemosni, érdekeiket egymásnak minden

¹⁴¹ Gyülvészi István: *Báránybőrbe bújt farkasok. Debrecen, 1923. (Apró füzetek, 3.) 1-3. p.*

¹⁴² Csikesz Sándor: *A szektákról. In: Theológiai Szemle, 1925. 1. sz. 61-67. p.; 67. p.* (A tanulmány a szerző fentebb, a 117. jegyzetben idézett 1923. januári előadásának alaposan kibővített, jegyzetekkel ellátott változata. Állam és egyház szektakérdésben vallott nézeteire vet némi fényt továbbá, hogy az előadás szövegét a kultuszminisztérium külön e célra kirendelt képviselője jegyezte le és küldte meg Csikesz Sándornak.)

¹⁴³ Uo. 62. p.

¹⁴⁴ K.[un] B.[éla]: *Szektárius mozgalmak. In: Debreceni Protestáns Lap, 1928. 7. sz. 63. p.*

ponton kölcsönösen megfeleltetni nem kívánta.¹⁴⁵ Jól kifejezik ezt a szektakérdéssel kapcsolatban Kun alábbi szavai: „Ha már rátámaszkodtunk is az állam mankójára, odáig még sem vagyunk, hogy a meggyőzés, felvilágosítás, lelki gondozás evangyéliomi fegyverei helyett börtönnel akarjunk magunknak híveket szerezni vagy megtartani.” Ugyanezt a véleményt - hasonlóan markáns formában - más orgánumok is magukévá tették. A Kálvinista Szemle például így kommentálta Varjasék elítélését: „az ilyenfajta összejöveteleket, amelyek tisztán vallási jellegűek, tehát nem valami politikai vagy társadalmi összeesküvést készítenek elő, a szabad vallásgyakorlat és a lelkiismereti szabadság elve alapján nem lenne szabad ily szigorúan kezelni.” A kisegyházak rendőri úton történő felszámolását a szektások értelmetlen mártírrá emelése miatt is kifogásolta. Szemben azzal a történelmi egyházakban gyakran megfogalmazódó véleménnyel, miszerint a régi valláshoz leglazábban kapcsolódó híveket ragadják el a kisegyházak, ez a cikk elismerte, hogy „éppen a leghívőbb elemek közül is hódít magának ez az irányzat”, ezért a debreceni reformátusok fokozottabban „erős és öntudatos szellemben” való nevelését szorgalmazta.¹⁴⁶

Általában elmondható, hogy a szektakérdés erősödése hatással volt a református hitvédelem fejlesztésének igényére, nemcsak a kisegyházakkal, hanem a katolicizmussal, illetve a külsőségekben mutatkozó modernizációval, látens ateizmussal szemben is. Például az egyik egyházi lap publicisztikai írása¹⁴⁷ a szektakérdést a hitvédelem általános szükségességével kapcsolta össze: „nem ok nélkül fog el erős aggodalom református egyházunk újabb reformálása miatt, mert évtizedek óta folyik az elpápisztásítás. Mi lehet az oka?... Az, amit a minap olvastam egyik egyházi lapunkban: haladni kell a korrall! [...] Nos, kérem szeretettel, aki azalatt a haladni kell a korrall cím alatt cifrázza a templomot, az istentiszteletet [...], beviszi egyházunkba a változatosságot, modernizálja őseink hagyományait: [...] az nem lehet igazi, hanem csak talmi református, akinek csak cégér a református vallás [...] Nagyon erősen közeledünk külső-belső kicsiségekben a pápista atyafiakhoz. Sőt a nazarénusokhoz, baptistákhoz, akik hívőknek nevezik magukat.” Más egyházi írók a református hitvédelem fokozásának szükségességét nem egyházi-teológiai, hanem (hasonlóan pl. a belügyi szervek szektaellenes érveivel) egyértelműen történelmi-politikai tényezőkre vezették vissza. Pl.: „Bizonytalan időket élünk. A nagy vihar, amely végigvonult a világ felett, még mindig érezteti hatását. Az átélt borzalmak és az azt követő nyomor beteges tüneteket, kóros elváltozásokat váltott ki az emberi élet minden területén.” Utóbbi „kóros kinövés” közé sorolta a

---

¹⁴⁵ Ez a viszonylagos „ellenzékiesség” leginkább Baltazár Dezső tiszántúli püspök nevével fémjelezhető. Továbbá olyan egyesületekben jelentkezett, mint a Soli Deo Gloria stb. *L.Nagy, 1984. 485. p.* A „keresztény nemzeti” ideológiával összefüggésben: *Gergely, 1989. 77-78. p.*

Baltazár halálakor a klerikális irányzatú Nemzeti Újság igen jellemzően azt írta, hogy „a mindenáron való protestálás anakronisztikus színe” tűnt el a közéletből, akinek a nevével fémjelezhető „debreceni irány” utasította el mereven Prohászka Ottokár szivárványhídját Pannonhalma és Debrecen között.” Idézi: *A felekezeti béke reális tartalma. In: Református Élet, 1936. augusztus 29. 295. p.*

¹⁴⁶ *M.M.M.: Szektárius mozgalom Debrecenben. In: Kálvinista Szemle, 1928. február 4. 37. p.*

¹⁴⁷ *Védekezzünk! In: Debreceni Protestáns Lap, 1929. 221-222. p.* Ennek előzménye volt: *A baptisták térhódítása. In: Kálvinista Szemle, 1929. április 28.* Hasonló hitvédelmi indíttatású írások, cikksorozatok egyébként - persze nem függetlenül a magyarországi teológusoktól - a környező országok magyar református lapjaiban is megjelentek. Ld. pl.: *Mátyás Ernő: A szekták és az ellenük való küzdelem. In: Az Út, 1926. 5. sz. 134-139. p.*

szektákat, melyek „mindjobban előtérbe nyomulnak [...] zavart és nyugtalanságot keltve a lelkekben.”¹⁴⁸

Az egyházépítés belső igénye sokatmondóan fogalmazódott meg továbbá a belügyminiszteri szektarendeletek kiadása után Révész Imre teológus káté-formában megírt népszerűsítő református hitvédelmi füzetében.¹⁴⁹ Az egész kiadványt kimondottan a szektakérdés éleződése, továbbá a római katolicizmussal szembeni identitás stabilizálása hívta életre. Az olvasók figyelmét tudatosan a szektákra irányította, attól félve, hogy a kálvinizmus jóvátehetetlenül eltorzul, ha csak a katolicizmus ellen fejt ki álláspontját. Pl. az előszóban így írt: „Ennek a káténak komoly, alapos használata tehát kizárta teszi annak a lehetőségét - amire sűrűn látni példákat - hogy pl. a Róma kebeléből hozzánk áttérő, a maga csak Róma felé kiépített evangéliumi öntudatosságával, hamarosan a szekták propagandájának essék olcsó prédájául; meg hogy az »erős kálvinista« gyülekezeti munkás, aki a Rómával szembeni hitvédelmet talán sikerrel űzi, teljesen érzéketlen legyen a millénizmus vagy a spiritizmus terjeszkedése iránt.”¹⁵⁰ Valamennyi kérdés-felelet a különböző kisegyházi és részben katolikus tanítások cáfolatát tartalmazta, egy helyen a „szekta” fogalmát is pontosan definiálva. Utóbbi megint nem jogi, hanem teológiai értelmezést jelentett, vagyis a baptistákat gondolkozás nélkül beleértette elemzésébe: „A történelem folyamán már voltak olyan szekták - így a baptisták, a methodisták - amelyek külföldön idővel hatalmas egyházakká nőttek ki magukat. De szekta-mivoltuk még ma is világosan felismerhető [...]”¹⁵¹

Továbbá meg kell említeni azt az érdekességet, hogy a kisegyházakkal szembeni védekezés reflexe esetenként ugyanazokat az érveket szólaltatta meg katolikus és református oldalon egyaránt. Vass Vince református lelkész például 1925-ben (túlnyomórészt teológiai kritikát, illetve ismertetést tartalmazó cikkében) Nyisztor Zoltán említett művéhez és más konzervatív katolikus gondolkodókhoz hasonlóan a szektakérdés kapcsán a dualizmus korának kritikáját és azzal összefüggésben éles liberalizmus-ellenességet fogalmazott meg, továbbá a „szektákat” elsősorban a történelmi kontinuitás hiánya miatt tartotta negatív jelenségnek. Ld. például: „[...] magyar talajon szekta nem született. Csak akkor tudtak egyházunk falai közé betörni az idegen szekták, amikor rések támadtak a falon, amikor a múlt század második felében a racionalizmus és a vallási liberálizmus meglazították az evangéliumi világnézet bordázatát.”¹⁵²

---

¹⁴⁸ *A szekták. In: Református Egyházi Értesítő (Miskolc). 1925. 5. sz. 4-5. p.* A kálvinista hitvédelmi eszközöket tekintve érdekes, hogy ugyanez a lap két évvel később rövid közleményben, tíz pontba szedett tilalmakkal igyekezett a reformátusokat elrettenteni a baptista missziótól. Kiss Lajos: *Miért nem szabad református keresztyénnek baptistává lenni? In: Református Egyházi Értesítő (Miskolc). 1927. 13. sz. 3-4. p.* Ld. továbbá: Csekey Sándor: *Egypár szó a baptistákról. In: Kálvinista Szemle, 1926. július 24. 246-247. p.*

¹⁴⁹ Révész, 1937.² Munkájának 1944-ben egy harmadik, változatlan kiadása is megjelent, amely csak az izraelita háttérből reformátusnak áttértek lelkigondozására vonatkozó néhány sort nem tartalmazta - a vallásváltoztatásnak ez a módja ugyanis a zsidótörvények után már nem volt megengedett. Vö. 4.2.2. fejezet.

¹⁵⁰ Révész, 1937.² 4. p.

¹⁵¹ Révész, 1937.² 42. p. Ez a felfogás, illetve a katolicizmus és a kisegyházak azonos elbírálása másoknál (pl. Csikesz Sándornál) is megjelent. Vö. 3.2.2. fejezet.

¹⁵² Vass Vince: *Baptizmus, nazarénizmus, methodizmus. In: Theológiai Szemle, 1925. 367-379. p.* Vö. 3. fejezet, 96. jegyzet.

A kisegyházak tagjaival kapcsolatos további felfogásbeli azonosság a két történelmi egyház körében nemcsak publicisztikai téren, hanem a mindennapi élet szintjén is megfigyelhető volt. Ilyen közös elem például, hogy saját felekezetük szempontjából elveszett embernek, gyakran „halottnak” tekintették a baptistának, adventistának stb. áttért híveiket, esetenként teljesen azonos motivációkat is kiváltva. Katolikus és református egyházközségekben ugyanis egyaránt előfordult, hogy ha valakinek a „szektába tévedése” a falusi plébános, illetve lelkész tudomására jutott, akkor a történelmi egyházak temetésre kongatták a harangokat - ezzel nemcsak a kitérőkhöz való viszonyulásukat fejezték ki, hanem lehetőség szerint az egész falu figyelmét fel kívánták hívni a történetekre és a szóban forgó személyekre¹⁵³ stb.

2.2.3. Érdekes módon az evangélikusok magatartása e téren - a húszas években legalábbis - több párhuzamot mutatott a katolikusokkal, mint a reformátusokkal. (Vagyis kevésbé tartották az egyházak belső, hitvédelmi indíttatású feladatának a vallási kisebbségek elleni harcot; nemzeti érdekekre hivatkozva sokkal inkább a hatósági szervek fellépését szorgalmazták.) Állásfoglalásuk viszont még szélsőségesebb, s még inkább szorgalmazta a szigorú állami szerepvállalást.

1926 novemberében a magyarországi evangélikus egyház egyetemes közgyűlése a római katolikus püspöki karhoz hasonlóan szintén felszólította „a lelkészeket, hogy adott esetben a szószékről hívják fel híveik figyelmét ezen, a történelmi egyházakra káros munkára, s annak ellensúlyozására a lelkészek maguk is foglalkozzanak biblia s egyéb vallásos iratok terjesztésével”. Az egyházzal érintkező közvélemény megmozgatása mellett azonban hangsúlyozza: „szükség esetén sürgősen forduljanak a közig[azgatási] hatóságokhoz.”¹⁵⁴

A közgyűlés határozata alapján Radvánszky Albert egyetemes felügyelő a fenténél jóval részletesebb levélben kereste meg a belügyminisztert, amelyben durva támadást intézett konkrét megnevezés nélkül általában a kisegyházak ellen, lelkek vásárlásával, erkölcstelenséggel stb. vádolva őket. (Hogy mennyire nem vallási, hanem rendőrségi ügynek tekintették a szektakérdést, önmagában az is mutatja, hogy az idézett levelet közvetlenül a belügyminiszternek címezték; Klebelsbergnek, a kultusztárca vezetőjének csak tájékoztatásul küldték meg.) Figyelemre méltó azonban, hogy az egész nemzet vészhelyzetéről, az erők szükséges összpontosításáról stb. beszélt, teljes érdekazonosságot, sőt egységet fogalmazott meg az állam - nemzet - történelmi egyházak között, melynek legveszedelmesebb ellenségeit vélte a „szektákban” felfedezni: „A szektárius mozgalmak kérdésével a Nagyméltóságod bölcs vezetése alatt álló minisztérium is állandóan foglalkozik és igen helyesen ítéli meg azokat a veszedelmeket, amelyeket a szekták terjesztése magában hordoz. A mai súlyos viszonyok között egyháznak és államnak egyaránt érdeke az erők koncentrálása. [!] Eltekintve minden egyébtől, már magában véve az a tény is megfontolást igényel, hogy a szektáknak felburjánzása szétforgácsolja az egyháznak és azokkal együtt a nemzeti társadalomnak erőit is, miáltal megbolygatja azoknak egységét.” Hasonlóan a nemzeti ideológia érveit sorakoztatta fel akkor is, amikor az evangélikus egyház érdekeinek védelmét igyekezett megfogalmazni.

---

¹⁵³ Ezt a motívumot katolikus, illetve református oldalon ld.: Csintalan, 1929. 38. p., ill. Dienes Dénes: *Fejezetek Ároktő múltjából. Kézirat. H.n. é.n. [Ároktő, 1989.] - II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc. Helyismeret, 908 D66. 74. p.; Újfajta hitvédelem. In: Magvető, 1928. 2. sz. 8. p.*

¹⁵⁴ *A magyarországi ágostai hitv. evang. keresztyén egyház 1926. évi november hó 11. napján megtartott rendes egyetemes közgyűlésének jegyzőkönyve. 38. sz. - Evangélikus Országos Levéltár, Közgyűlési iratok.*

Ezáltal kívánta felkelteni a kormány figyelmét, és támogatni „nemzeti értékeket” előtérbe helyező törekvéseit: „A mi evangélikus népünknel ezenfelül a vallásos élet bensőségessége adja meg a gyülekezeteknek speciális lutheri jellegét. Mindezek olyan tulajdonok, amelyek népünk lelki értékét alkotják. A nemzeti karaktert is támadják tehát a szekták akkor, amikor szűkebbre zsugorítják a nép látókörét, azt formalításra szoktatják és képmutatóvá teszik.”

Az evangélikus vezető végső konklúzióját határozottan, a helyzet súlyosságát érzékeltető komolysággal fogalmazta meg, újra hangsúlyozva a nemzeti egységnek ezt a vallási ideológiával átszőtt értelmezését. A közgyűlés állásfoglalása odáig ment, hogy már „idegen szellemű” agitátoroknak tekintette a kisegyházakat, ami pedig egyértelműen a kirekesztő szándékú ideológia elemét képezte: „Nagyméltóságodhoz azt a bizodalmas kérést intézi egyetemes közgyűlésünk, méltóztassék a szekták rendszerint idegen szellemű, országjáró megbízottainak szigorú ellenőrzéséről gondoskodni, méltóztassék már árusítási engedélyük kiadásának megszorításával is agitációjuknak gátat vetni, s méltóztassék a közigazgatási hatóságoknak oly irányú utasítást adni, hogy azok egyházunk lelkészeivel egyetértésben igyekezzenek a történelmi egyházak s a magyar nemzeti társadalom egysége ezen falbontogatóinak a népünket demoralizáló és sajátos karakteréből kiforgató, ezen sok esetben gyanús egyéneknek aknamunkáját a maguk hatáskörében megakadályozni.”¹⁵⁵

Az idézeteknek megfelelően nemcsak legfelsőbb szinten, hanem az egyes evangélikus egyházközsegekben is a fentihez hasonló állásfoglalások és ellenakciók születtek. Bakony-csernyén például a községben megjelent vallási csoportokat úgy igyekeztek visszaszorítani, hogy 1922-ben megtiltották a „szektások” temetőhasználatát, másokat pedig oly módon akartak visszatartani, hogy gyermekeik iskolai beiratkozását csak magas (300 koronát kitevő) tandíj befizetése ellenében engedélyezték. Szempontunkból ez azért fontos, mert az említett módszerek alkalmazása már jóval túlment az egyházközség hitvédelmi eszközeinek igénybevételénél, s lényegében a kisegyházakkal szimpatizálók életvitelébe, társadalmi kapcsolataiba való erőteljes beavatkozást jelentett. Mindez pedig a szektakérdésnek nem lelki, hanem hatalmi szóval és erővel történő megoldása irányába mutatott. Ehhez hozzávehetjük továbbá, hogy a helyi evangélikus lelkész igyekezett megakadályozni a kisegyházak híveinek munkavállalását a környékbeli bányában stb. De az egyház saját hatáskörében is megpróbált „bevetni” minden korlátozó, illetve elrettentő eszközt: minden lehetséges módon akadályozta kilépésüket az egyházból, kötelezte őket az egyházi adó fizetésére (amit egyébként általánosságban is inkább vállaltak a kisegyházak a zaklatások elkerülésére) stb. Az evangélikus egyház országos vezetőinek 1926-os nyilatkozata egyébként helyi szinten sem maradhatott hatástalan, a bakonycsernyei lelkész későbbi visszaemlékezése mindenestre annak több tartalmi párhuzamát is magában foglalta, többek között hangsúlyozta „a hívek lelki egységének” megőrzését a kisegyházakkal szemben stb.¹⁵⁶

Az említett közgyűlést követően, továbbá az evangélikus egyház más fórumain is hangot kapott a szektakérdés jelentősége, a kisegyházakkal szembeni fellépés hangoztatása. Egy 1927

---

¹⁵⁵ *Iratszám: 972/38/1926. - RZsL. Közig. 100/c.*

¹⁵⁶ *Kardos, 1969. 73. p.*

Megjegyzés: Az, hogy a bevett egyházak gyakran a kisebb közösségek tagjainak életvitelébe is bele akartak szólni, megélhetési lehetőségeiket kívánták korlátozni, nemcsak a történelmi protestáns egyházak helyi képviselői esetén figyelhető meg. A mecseki erdők jó része például a pécsi püspökség birtokállományához tartozott, ahol gyakorlatnak számított, hogy nem alkalmaznak „eretnek” munkásokat. *Mészáros, 1978. 132. p.*

májusában tartott lelkészegyesületi rendezvény egyik előadója¹⁵⁷ például az „adventisták, nazarénusok, különösen a baptista és methodista szekta” gyarapodásában szinte valamennyi, saját korában megfogalmazott, jóllehet a szektakérdéssel eléggé közvetett kapcsolatban álló elemet felsorakoztatott. (A vesztes háború, a kommunizmus, Trianon, amely mind „feldúlta az emberek lelki egyensúlyát [...] megdöntötte a tekintélyek hatalmát”; egyéni pszichikai tényezők, mint például a sérelmezett egyházi adó, a kifogást kereső lelkület, vallási buzgóság stb.) A kisegyházaknak nemcsak konkrét vallási tevékenységét kritizálta, hanem még azt is felháborítónak tartotta, hogy a baptisták nyomdát tartanak. A rendkívül szenvedélyes stílusú előadás az evangélikus hitélet fejlesztése iránti erőteljes agitációvá tette a szektakérdést. Ld. például: „Törődjünk a lelkekkel többet, mint a gazdálkodással, többet, mint egyéni érdekeinkkel!”

2.2.4. Az állam és a történelmi egyházak között kialakult (fentiekben többször érintett) együttműködés a szektakérdés mélyebb összefüggéseit is felvetette. Az iratokból ugyanis nyilvánvaló, hogy az el nem ismert felekezetekkel kapcsolatos hatósági döntések meghozatalánál kivétel nélkül kikérték a történelmi egyházak véleményét, sőt: utóbbit minden esetben magukévá téve hozták meg döntéseiket. Az érintett szaktárcák (bel-, kül-, igazságügy stb.) ugyanolyan szoros kapcsolatot, ugyanolyan hangvétellű levelezést alakítottak ki egymással e téren, mint az egyházi vezetőkkel. Egy kisegyház összejöveteleinek törvényesítési kérelme, zaklatások elleni panasza, sajtótermékének terjesztési igénye egyaránt bizalmas levelezés tárgyát képezte a két szféra között, s mint mindebből kitűnik: állam és egyház elválasztottságáról a Horthy-korszak folyamán egyre kevésbé beszélhetünk. (Ennek igénye egyébként a két világháború közötti évek során nyilvánvalóan meg sem fogalmazódott egyik fél részéről sem.)

Például Klebelsberg a húszas évek első felében gyakran küldött adventista füzeteket a történelmi egyházak vezetőinek, az alábbihoz hasonló kísérőlevelekkel: „A csatolt sajtótermékeket oly felkéréssel van szerencsém a méltóságos Elnökségnek megküldeni, méltóztassék megállapítani és lehető sűrűn nyilatkozni arra nézve, hogy ezen iratok vallásos tartalommal bírnak-e, arra, hogy valamely felekezeti misszió által térítési célzattal felhasználhatatnak-e. Van szerencsém egyben megjegyezni, hogy a belügyminiszter úr a terjesztési kérelem teljesítését aggályosnak tartja, mert a cég mögött [...] az úgynevezett Vallásos Iratok Nemzetközi Kiadóhivatala rejtőzik, és így kézenfekvő, hogy e terjesztők az engedélyt adventista agitációra használnák fel.”¹⁵⁸ A református vezetők néhány nap múlva válaszoltak a megkeresésre: „[a kérdéses füzetek] nagyon is alkalmasak arra, hogy egy adventista felekezeti propaganda céljaira használtassanak fel. [...] De ettől eltekintve a kiadó személye sem bizalomgerjesztő és minden garancia nélkül való. Ezért a belügyminiszter úrnak a terjesztési kérelem teljesítését aggályosnak tartó véleményét mi is teljes mértékben osztjuk.”¹⁵⁹ Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy véleményük nem volt minden esetben mereven elutasító, azonban csak a teljesen „veszélytelennek” látszó iratok kiadását támogatták.

Az ügyről a kultuszminisztérium természetesen a katolikus egyházat is tájékoztatta, az esztergomi érsek pedig a véleményezés mellett¹⁶⁰ külön felhívta püspökeinek figyelmét az

¹⁵⁷ Gerencsér Zsigmond: *A szekták elleni védekezés*. In: *Lelkipásztor*, 1927. 7. sz. 4-9. p.

¹⁵⁸ *Iratszám*: 109.520/924. II. - RZsL. Közig. 100/c.

¹⁵⁹ *Iratszám*: 3.524/1924. - RZsL. Közig. 100/c.

¹⁶⁰ *PL Mutatókönyvek* 521/1925. 861/1925. 1399/1925. 1482/1925. stb.

„adventista propaganda” terjedésére. Utóbbiak saját hatáskörben, szószékről felolvasott körlevelek útján igyekeztek tájékoztatni híveiket Michnay László adventista prédikátor tevékenységének „veszélyeiről”, továbbá megakadályozni, hogy katolikusok kézbe vegyék a szóban forgó füzeteket.¹⁶¹ Hasonló adventista kiadványokkal fordult elő valamivel korábban, hogy a kultuszminisztérium a történelmi egyházakra nézve sérelmesnek vélte azok tartalmát, és Csernoch János esztergomi érseket tervezett ellenlépéseiről tájékoztatta: „[...] e sajtótermékek országos utczeni terjesztésének eltiltása és a bünvádi eljárás megindítása iránt intézkedni szándékozom.”¹⁶² A miniszter megbízásából eljáró Breyer István helyettes államtitkár azonban nemcsak értesítette Csernochot, hanem kifejezésre juttatta, hogy az érsek véleménye legalábbis sokat számít a további esedékes hatósági ellenakciókkal kapcsolatban: „[...] kérem arra vonatkozó nagybecsű nyilatkozatát is, hogy [...] az egyébként is antimilitarista tendenciájú [sic!] adventista mozgalommal szemben erélyesebb közigazgatási intézkedést nem tartana-e Főmagasságod indokoltnak?” A szövegezés azért is érdekes, mert alig három hónappal Klebelsberg azon idézett javaslata után keletkezett, amelyben a miniszter éppen az adventista egyház törvényesítésének lehetőségét vetette fel, s látható, hogy a történelmi egyházak érdekeivel szemben tolerancia-felfogása igencsak gyöngye lábakon állt. (Csernoch egyébként válaszában támogatásáról biztosította a tárca tervezett hatósági intézkedéseit.)

Mint a katolikus püspöki kar tárgyalásai kapcsán említettük, a történelmi egyházak azonnal értesültek a belügyminiszter döntéseiről. A református konvent például e szavak kíséretében továbbította püspökeinek (az eredetileg titkos, csak a hatóságok vezetőinek saját kezű felbontásra küldött!) BM-rendeleteket: „A m. királyi belügyminiszter úrnak a szektárius mozgalmakkal kapcsolatos intézkedések tárgyában a vallás és közoktatásügyi miniszter úr által [...] megküldött rendeletének másolatát szíves tudomásulvétel végett van szerencsénk tisztelettel megküldeni.”¹⁶³

---

¹⁶¹ A veszprémi püspökség területén pl.: *Litterae circulares ad venerabilem clerum almae dioecesis Wesprimiensis dimissae anno 1926. Wesprimii 1926. Nr. 2927., 67. p.* A kalocsai érsek is figyelmeztetett a „Kiskörös és Kalocsa környékén járó gyanús elemekre” (vagyis az adventista könyvterjesztőkre): *Kalocsai Főegyházmegyei Hivatalos Közlemények, 1929. Nr. 2260. 8. sz. 36. p.*

¹⁶² *Iratszám: 149.233/1923. I. - PL 4092/1923.*

¹⁶³ *Iratszám: 1.783/1926. - RZsL. Közig. 100/c.*

3. A szektakérdés éleződése a harmincas években

3.1. A kisegyházak és az állami szervek

3.1.1. A gazdasági világválság és a Bethlen-kormány bukása sokak szemében bizonyos értelemben tovább fokozta a „veszélyeztettség” érzését, s így nem meglepő, hogy a Gömbös-kabinet megalakulását követően a szektakérdés megítélése a húszas években megfigyelt módon folytatódott. A rendszer fokozatos jobbra tolódását a fenti tendenciák elmélyülése kísérte, s így a kisegyházi közösségek helyzete egyre súlyosabbá vált. (Vagyis nem arról van szó, hogy a harmincas években más irányba módosult volna a szektakérdés megítélése, azt - hasonlóan a korszak belpolitikai rendszerének egészéhez - egyetlen folyamatként értelmezhetjük. A probléma súlypontjainak áthelyeződése azonban éppen a Horthy-rendszer belső arányainak változásaival mutat párhuzamokat.)

1933. december 23-án Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter titkos rendeletben utasította a központi és helyi csendő- illetve rendőrhatalásokat, hogy folyamatos és részletes adatgyűjtést végezzenek a „politikai pártalakulatokról és a sajtóról”.¹⁶⁴ Ez utóbbiakat nem egyszerűen kiegészítették a „szektákkal”, hanem a kisegyházakat lényegében az amúgy is megfigyelendő társadalmi jelenségek közé sorolták. 1934-ben a belügyminisztérium belső használatra valamennyi pártot, egyesületet, polgári szervezetet átfogó összefoglaló kötetet készíttetett, nyilván a közélet áttekintése céljából.¹⁶⁵ Ebben külön helyet kaptak a kisegyházak, illetve a kormány újra meghatározta e közösségek mibenlétét, rögzítette szektakérdésben elfoglalt álláspontját. Többek között így írtak: „A szekták tisztán vallási mozgalmak. Az úgynevezett bevett (történelmi) katolikus, református, ágostai evangélikus, görög keleti, unitárius és izraelita vallásfelekezettel, valamint az elismert vallások: a baptista vallásfelekezet, és az islam vallással szemben a szóbanforgó szektárius mozgalmak harmadrendű jelentőségű szervezetek.” A húszas években kiadott rendeletek elemeinek egyszerű megismétlésével azok szigorúbb betartatására figyelmeztetett. (Állandó rendőri felügyelet, 18 éven aluliak eltiltása, közerkölcsök és államrend védelme, a történelmi egyházakkal való szoros kapcsolattartás stb.) A „veszélyességre” jó adalékot kínálhat, hogy a dokumentumhoz kapcsolódó tájékoztató 35 különböző jelentőségű kisegyházat ismertetett, köztük több néhány fős, vagy éppen megszűnt csoportot is, egyeseket pedig más-más nevek alatt is számításba vett. Érdekes továbbá, hogy az Egyesült Államokat mint a „szekták hazáját” említette, ami ebben a kontextusban nem éppen pozitív kicsengésű minősítés.

---

¹⁶⁴ *Iratszám: 13.384/1933. BM. VII-b.res. Ismerteti: Abay, 1935. 771. sz.*

¹⁶⁵ *MOL K149. 651. f. 7.*

Két évvel később Keresztes-Fischer utóda, Kozma Miklós (Horthy egyik legközelebbi bizalmasa) újabb titkos rendeletben utasította az államigazgatási és rendőri szerveket a „szekták” visszaszorítására.¹⁶⁶ Ez tartalmilag nem sok eltérést mutat az 1934-es idézett kötethez képest, jellegéből adódóan azonban más a stílusa, és máshová helyezte a hangsúlyokat. (Előbbi egy vizsgálati, tájékoztató jellegű anyag, utóbbi valamennyi rendőri szervnek megküldött utasítás volt.)

Az 1936-os rendeletet tekintve megfigyelhető, hogy a húszas évek elejétől a kisegyházakkal kapcsolatban kiadott hatósági rendeletek újabb és újabb elemeket tettek a már meglévők mellé, így a szabályozások fokozatosan egyre terjedelmesebbek lettek. (1923-ban alig néhány soros, 1936-ban már 14 oldalas rendeletet vehettek kézhez az illetékesek.) Kozma Miklós a szektakérdésben kiadott szabályozások legfőbb, többször idézett elemeit szintén megismételte, és minden addiginál szigorúbb hangot ütött meg. Pl.: „Az engedély nélkül tartott összejövetelek résztvevői ellen a kihágási eljárást a legszigorúbban kell lefolytatni, s amennyiben nevezettek működése a közbiztonságra vagy a közrendre aggályos, velük szemben [...] a rendőri felügyelet alá helyezési eljárást kell megindítani. Ha pedig az összejövetelen bűnvádi eljárás megindítására alkalmas esemény (felekezet elleni izgatás, állami és társadalmi rend felforgatására irányuló cselekmény stb.) fordulna elő, úgy a bűnvádi eljárás folyamatba tétele iránt azonnal intézkedni kell.”

Új, a korábbiakban nem jellemző elem ebben a rendeletben például, hogy (konkrétan nem megnevezve egyetlen kisegyházat sem) a tulajdonviszonyok átalakítására irányuló tanítások hangoztatásával (vagyis kommunistagyanús agitációra való bujtogatással) vádolták őket: „A beérkezett jelentések szerint ugyanis egyes szektamozgalmak már túlhaladják a vallásos kereteket, s összejöveteleiken és sajtótermékeikben a magántulajdon megszüntetésének szükségességét propagálják [...]”. Az érvelés középpontjába már egyértelműen a történelmi egyházak hitéleti tevékenységének határozott, ha kell, kemény hatósági védelme került: „[a szekták] a történelmi egyházak valamint azok hitelveinek létjogosultságát kétségbe vonják, ami által a közrendet és az egyházak között kívánatos fennálló békés egyetértést veszélyeztetik [...]” Mindezt általánosságban, elméleti síkon is megfogalmazta, ezzel lényegében nyíltan ellentmondva a vallás szabad gyakorlásáról szóló (és Kozma által is hivatkozott!) 1895/LXIII. törvénynek: „A vallás gyakorlatának szabadsága nem terjedhet annyira, hogy annak alapján a Magyarországon bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetek hitelvi felfogását és híveinek vallási érzületét sértő tanokat lehessen hirdetni.” Ez pedig rendkívül érdekes megállapítás, hiszen egyáltalán nem törekedett pontosítani (mivel lényegében nem is lehetséges) a rendelet egyik legfőbb irányultságát, azt, hogy mit is értett a „bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetek hitelvi felfogásának”, illetve „vallásos érzületének” sérelmén. Hiszen számtalan olyan teológiai elem ismert (és közsímt) volt akkor is, amelyben a nagy történelmi egyházak egymásnak is élesen ellentmondó álláspontot képviseltek. Ezek egyáltalán nem voltak másodlagosak, hanem olyan elemek, melyekre lényegében identitásukat is alapozhatták. Például a katolikus eucharishtiával, a pápaság intézményével, Szűz Máriával és a szentek kultuszával stb. kapcsolatos közsímt és ekkoriban gyakrabban hangoztatott protestáns álláspont; nem is beszélve továbbá a szintén bevett izraelita felekezetnek a keresztyén egyházaktól gyökeresen elütő vallásgyakorlatáról, vagy arról, hogy a történelmi egyházak teológiai folyóirataikban, röpiratokban, előadásokban stb. az egész korszakban hányszor illették éles kritikával a

¹⁶⁶ *Iratszám: 8.300/1936. VII. res. - MOL K149. 1936-7-5788. Kivonatosan megjelent: Szigorúan bizalmas. Két dokumentum állam és egyház viszonyáról a Horthy-korszakban. Közzéteszi: Fazekas Csaba. In: HIT Infó, 1994. 3. sz. 23-25. p.*

törvényesen elismert, de Kozma Miklós által is „szektaként” aposztrofált baptisták „hitelveit és híveinek vallásos érzületét”. Vagyis a rendelet szövegében kimondatlanul, de félre nem érthetően benne volt, hogy az esetek többségében nem az egyháztagságra vonatkozó, a keresztség módozataival, az istentiszteleti renddel stb. kapcsolatos teológiai értelmezéseket tekintette az államra veszélyesnek, hanem az azokat hirdető és megélő kisegyházi csoportok pusztta létét, működését ítélte nemkívánatosnak. Kozma Miklós rendeletének ehhez kapcsolódó következő eleme állam és egyház viszonyának szempontjából az érdekazonosság nyílt megfogalmazása miatt figyelemre méltó: „Fontos államérdek [sic!] tehát, hogy azoknak a szektamozgalmaknak, amelyek már a vallásos kereteket túlhaladják s a magántulajdon elvének elvetésével, továbbá a történelmi egyházak hitelveinek és vezetőinek támadásával az egyházak közt kívánatos békés egyetértést s a közbiztonságot és közrendet veszélyeztetik, további terjedése minden rendelkezésre álló módon megakadályoztassék.”

Ezen a ponton kell kitérnünk a Horthy-rendszer egyik legfontosabb belbiztonsági és rendfenn-tartó szervének, a csendőrségnek szektakérdésben játszott szerepére. Erre a korábbiakban is tettünk már utalásokat, a harmincas években azonban szolgálati területén minden bizonnyal megnőtt a csendőrség kisegyházi ügyekben tanúsított aktivitása. Erre látszik utalni, hogy a vallási kisebbségek felbukkannak a kifejezetten fontos, a rezsim számára figyelemre méltó belpolitikai ügyek kivizsgálására hivatott szerv, a csendőrség központi nyomozó parancsnok-ságának törzsalosztálya hatásköri meghatározásában. (A testületet a már említett Scitovszky Béla belügyminiszter 1930. március 1-jén kiadott rendeletével hívta életre Budapesten és néhány vidéki nagyvárosban.¹⁶⁷ Az intézkedés még egyértelműbbé tette, hogy az állam éberén ellenőrizni és szigorúan szankcionálni kívánja nemcsak azokat a társadalomban felbukkanó különféle politikai és vallási mozgalmakat, melyek kétségkívül állam- vagy közveszélyesek, hanem azokat is, melyeket önmagára nézve veszélyesnek gondolt.)

A csendőrség nyomozó alosztályát két főcsoportra, (államrendészeti és bűnügyi) részlegre osztották. Előbbinek öt további alcsoportja működött; az I. a (szélső)jobboldali szervezetek (nyilasok, Magyar Megújulás Pártja stb.), a II. pedig a baloldali, illetve annak tekintett egyéb pártok, mozgalmak (MSZDP, FKGP, kommunisták, szakszervezetek, polgári demokrata csoportok stb.) éber és rendszeres megfigyelésére szakosodott, és ez utóbbi kapta feladatul a kisegyházak szemmel tartását is.¹⁶⁸ A szektakérdés jelentőségére mutat, hogy a biztonsági szervek feladatmeghatározásában a kisegyházak csoportja volt az egyetlen, mely (az összes többivel ellentétben) nem, illetve nem jellemzően politikai, vagy arra irányuló tevékenységgel hívta fel magára a Horthy-rendszer kiemelt fontosságú belpolitikai ügyekben nyomozó

---

¹⁶⁷ Ld. 71.464/1930. sz. BM-rendelet. A testület egyébként közbiztonsági szempontból közvetlenül a belügyminiszternek volt alárendelve. *Rektor Béla: A magyar királyi csendőrség oknyomozó története. Cleveland, 1980. 175. p.*

A csendőrség nyomozó osztályának felállításáról egyébként egy évvel korábban született belügy-miniszteri döntés. *Iratszám: 2.272/1929. res. VI-b. sz. In: Beránné-Hollós (szerk.) 1977. 149-150. p.*

¹⁶⁸ *Hollós, 1971. 99. p.*

A további három alcsoport a zsidó és a nemzetiségi szervezetekkel, továbbá a külföldi kémkedéssel, hírszerzéssel foglalkozott.

Megjegyzés: A csendőrségnek ilyen típusú nyomozó szervekkel való kiegészítése egyébként az egész testület jellegét és munkamódszereit befolyásolta 1881-ben történt felállításához képest. Vö. *Szakály Sándor: Egy közbiztonsági testület létrehozása a 19-20. század fordulóján. (A Magyar Királyi Csendőrség). In: Á. Varga László (szerk.): Rendi társadalom - polgári társadalom 3. Társadalmi konfliktusok. Salgótarján, 1989. 325-330. p.*

hatóságainak figyelmét.¹⁶⁹ (Az ő felfogásukban a kisegyházak érthető módon inkább a baloldali mozgalmakkal kerültek azonos megítélés alá.)

A csendőrség politikai nyomozó szerve nem is utolsó helyen foglalkozott a „szektákkal”. Erre utal például az 1937 decemberében készült összefoglaló jelentésük is, mely az egyik fő veszélyforrást újra a honvédelem érdekeinek sérelmeiben vélte felfedezni: „Rendőri eszközökkel is meg kell akadályozni az olyan szektárius mozgalmakat, amelyek a hitéleten keresztül antimilitarista propagandát folytatnak.”¹⁷⁰ De jóval korábban, a Gömbös-kabinet hatalomra kerülését követően a nyomozó alosztály saját hatáskörben is utasította a csendőralegységeket például a kisegyházak sajtótermékeit illetően követendő eljárásról.¹⁷¹

Megjegyezzük továbbá, hogy a csendőrség a vizsgált vallási közösségekkel kapcsolatos eljárásában minden esetben szabályzatának egy pontjára hivatkozott, mely a csendőr szolgálati feladatai között említette „az állami és társadalmi rend, vallás elleni, nemzetiség, munkás- és egyéb társadalmi mozgalmak” figyelemmel kísérését, „észleléséről” jelentés tételét stb.¹⁷² A Horthy-korszakban követett joggyakorlat ismeretében nem túlzás azt állítani, hogy a paragrafus megfogalmazója tulajdonképpen a történelmi egyházak hitéleti tevékenységét azonosította a „vallás” fogalmával.

A szektaügyben követendő eljárás alapelveit egyébként a csendőrség igyekezett szolgálatot ellátó tagjai között minél szélesebb körben elterjeszteni. Erre utal, hogy nem egyszer foglalkozott vele a csendőrség személyi állománya által sokat forgatott Csendőrségi Lapok is.¹⁷³ A lap egyik 1939-ben megjelent hosszabb elemzése¹⁷⁴ azért is figyelemre méltó, mert lényegében szó szerint tartalmazta az éppen érvényben lévő 1936-os (szigorúan titkos) belügyminiszteri rendeletek intézkedéseit és azok elvi indoklását, forrásának pontos megnevezése nélkül. Kiinduló pontjában pedig a kor nem egyszer túlzásba vitt historizálási

---

¹⁶⁹ Hangsúlyozni szeretnénk, hogy mint eddigiekben is látható volt: kizárólag a vallási közösségekkel foglalkoztunk, vagyis azokkal, amelyeknek ha volt is politikai állásfoglalása, ezt nem nevezhetjük meghatározónak a hitéleti jellegű tevékenység mellett. Nem tekinthetjük tehát kisegyháznak (és így a szektakérdés vizsgálata tárgyának) azokat a mozgalmakat, amelyek politikai, társadalmi programjában járulékos volt a vallási elem. Mindezt azért tartjuk fontosnak leszögezni, mert gyakran előfordult (a korszakban is - vö. 3.3.2.2. fejezet), hogy a kaszás- illetve nyilaskeresztes stb. mozgalmakat azonos vagy hasonló jelenségnek ítélték az adventistákkal, metodistákkal, pünkösdiakkal stb. Ezt a megítélést a tárgyalt közösségek életének és tevékenységük irányának, jellegének akár csak felületes ismeretében sem tartjuk elfogadhatónak. A vallási és politikai jellegű mozgalmakat - szervezeti és nem ideológiai szempontból - egyébként a Horthy-korszak (meglehetősen gyakran általánosító) hatóságai is elválasztottan kezelték. A „szektaügyi” rendeletekben nyoma sincs pl. a kaszáskeresztesek vagy hasonló csoportok említésének. A szélsőségesen antiszemita és „fajmagyar” szertartásokat képviselő turáni mozgalom (ld. részletesebben: 3.1.3. fejezet) pedig azért kerülhetett az említett iratokba, mert szintén a vallási jelleg dominált benne, jóllehet a többi kisegyházzal ellentétben meglehetősen durva keresztényellenes kontextusban, s agresszív módszerekkel.

¹⁷⁰ Hollós, 1971. 115-116. p.

¹⁷¹ *Iratszám: 518. Nyo. Bkt. (Kelt: 1933. április 25.) Tartalmi leírása: Abay, 1935. 420. sz.*

¹⁷² 13. §. 64. pont. 5. In: *Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára. I. Szervezet. II. Szolgálat. Bp., 1941. 31. p.* Vö. továbbá: Beránné-Hollós, 1977. 153-155. p.

¹⁷³ Ld. pl. a *Csendőr lekszikon* [sic!] c. sorozat vonatkozó címszavait. In: *Csendőrségi lapok, 1928. február 10. 157. p.; 1934. április 1. 212. p.* stb.

¹⁷⁴ Lackó, 1939.

frázisait fedezhetjük fel, a szerző ugyanis saját történelmi periódusában a teljes körű vallásszabadság megvalósulását ünnepelte, amit azzal indokolt, hogy „közismert az a nagy türelmesség, amellyel a vallásszabadság terén a vallásüldözés korában a magyar nemzet viselkedett.”¹⁷⁵

3.1.2. A húszas évekhez képest a miniszteri tárcák között szektakérdésben megfigyelhető együttműködés szintén szorosabb lett. Erre utal, hogy alig egy hónappal Kozma Miklós idézett leiratának kelte után Lázár Andor igazságügyminiszter bizalmas levélben értesítette a királyi főügyészt a belügyi tárca rendeletéről, „az ország területén egyre sűrűbben jelentkező szektamozgalmak” elleni védekezés szükségességéről.¹⁷⁶ Többek között így írt: „[...] felkérem Méltóságodat, szíveskedjék a felügyelete alatt álló kir. ügyészségeket bizalmasan utasítani, hogy a szektamozgalmak, különösen pedig a »Turáni Egyistenhívők« [vö. 3.1.3. fejezet] eszméinek terjesztésére szolgáló sajtótermékeket fokozottan őrizték ellen [sic!], s amennyiben a sajtótermék tartalma valamely bűncselekmény (osztály, hitfelekezet vagy tulajdon elleni izgatás, az állami és társadalmi rend felforgatására irányuló bűncselekmény, a sajtótörvényben meghatározott bűncselekmények) tényálladékát valósítja meg, a bűnvádi eljárás folyamatba tétele iránt haladék nélkül intézkedjenek.” A szövegben leginkább figyelemre méltó, hogy a különböző minisztériumok ugyanazon elvi hozzáállással ugyanazon intézkedések megtételére utasították saját alsóbbfokú hatóságait, ami arra utal, hogy a szektakérdést továbbra sem tartották megoldottnak, sőt - a rendeletek szigorából következően - a korábbinál veszélyesebbnek ítélték. (Lázár rendeletének bevezetőjében például a szektaellenes fellépést azzal indokolta, hogy „vallási tanokon túlmenő, büntetőjogi és államrendészeti szempontból súlyos kifogás alá eső elveket is hirdetnek - így a magántulajdon megszüntetésének szükségességét hangoztatják [...]” - mindez az említett belügyminiszteri szabályozás szó szerinti és kritika nélküli átvételének minősíthető.)

A szektakérdés állami megítélése jól tükröződik például az Üdvhadsereggel kapcsolatban 1936 decemberében keletkezett dokumentumokban.¹⁷⁷ A csoport magyarországi vezetője az enyhébb hatósági megítélés elérése érdekében kérelmet intézett a belügyi szervekhez. Egyidejűleg egy Hankinson nevű lelkész a külügyminisztérium sajtóosztályát is megkereste és - az előbb említettel azonos tartalmú - kérvényt nyújtott be, amelyet az Üdvhadsereg londoni központja készített. A felekezet nyilvános gyűlések engedélyezését, sajtótermékük terjesztését, utcai és házaló gyűjtés folytatását, a fiatalok istentiszteleteiktől való eltiltásának feloldását, külföldi állampolgárok vezető tisztségeiben való alkalmazásának lehetővé tételét kérték; továbbá azt, hogy a börtönökben is kifejtthessenek karitatív, illetve missziós tevékenységet, „mint ahogyan a többi nem római katolikus szervezetnek meg van engedve.” Hankinson és az Üdvhadsereg más vezetői újra Magyarország nemzetközi presztízsének hangoztatásával, hazánk érdekeinek külföldi képviselésével próbáltak érvelni: „Úgy gondoljuk, hogy ha az itteni [vagyis angliai] vezető körök tudnák azt, hogy az Üdv Hadserege [...] emberbaráti és evangéliumi munkálkodása teljesítésénél Magyarországon nehézségekbe ütközik, belátnák, hogy ez nem könnyíti meg a magyar nemzet iránti rokonszenv és érdeklődés megteremtését, amely annyira kívánatos.” A külügyi tárca

---

¹⁷⁵ Lackó, 1939. 299. p.

¹⁷⁶ Iratszám: 25.367/1936. I.M.IV. - MOL K149. 1937-7-12259.

¹⁷⁷ MOL K149. 1937-7-5078. Az Üdvhadsereg memorandumáról az állami szervek egyébként azonnal tájékoztatták a történelmi egyházakat is. Ld. pl. PL Mutatókönyvek. 1344/1937.

sajtóilletékese azonnal Kozma Miklós belügyminiszterhez továbbította Hankinson levelét, e szavak kíséretében: „Nem tartom ildomosnak, hogy a magyar ügy igazsága iránti rokonszenv kérdése hasonló petíciók sikerétől tétessék függővé.” Vagyis a külpolitikai érdekeltség egyes hivatalos személyek gondolkozásában már egyértelműen háttérbe szorult a szektakérdés határozott „rendezésének” igénye mögött.

Ez kitűnik a belügyminisztérium illetékes osztálya által készített állásfoglalásból, amely a kérelemben foglalt valamennyi pont határozott elutasítására tett javaslatot, s véleményük indoklásában újra kimutatható a történelmi egyházak érdekeinek határozott állami képvisellete. Például az istentiszteleti korlátozásokkal kapcsolatban így vélekedtek: „Véleményünk szerint gyűlési szabadságot egy Üdv Hadsereg [sic!] részére nem lehet adni. A kultuszminiszter úr régebben leszegezett álláspontja szerint az Üdv Hadsereg szektának minősítendő, s gyűléseik és összejöveteleik e szerint bírálандók el.” A korábbi BM-előírásokhoz hasonlóan (ld. 2.1.3. fejezet) Budapest mellett elvben lehetőséget adott egyes vidéki ipari központokban való tevékenységükre, „ahol a szociális viszonyok a szóbanforgó szekta működését kívánatossá teszik, és ottani működésük ellen a történelmi egyházak képviselői észrevételt nem tesznek.” A tervezet különösen élesen utasította el a 18 éven aluliak gyűléseken való részvételét, azzal a tömör indoklással, hogy „az Üdv Hadsereg ugyanis szekta”. Utóbbi elem arra mutat, hogy a „szekta” kifejezéshez nem (illetve nem csak) bizonyos negatív vallási tartalmat, hanem a hatóságok által követendő magatartási mintát is társítottak. A kisegyházak csendőrségi kezelésének látványos jelét fedezhetjük fel abban is, hogy a nyomozó osztályparancsnokság 1933-tól heti rendszerességgel országos méretekben ún. nemzetiségi és/vagy „szektaösszesítőket” készített a belügyminiszter számára, amelyekben aprólékosan ismertettek minden, kisegyházakkal kapcsolatos információt.¹⁷⁸

Láthattuk, hogy a húszas évek második felében szigorúbbá vált a sajtótermékek terjesztésének elbírálása, s ez a tendencia a következő évtizedben szintén felerősödött, ami a kisegyházi iratterjesztést továbbra is nehezítette.¹⁷⁹ A fokozódó szigor, az államra veszélyesnek ítélt tanok elleni hatékonyabb védekezés igényének megfogalmazása nyilvánvalóan a Gömbös-kormány tevékenységének, a jobboldali tendenciák felerősödésének egyik sajátos, a vallási szférát érintő következménye. Mindez megerősíti, hogy a kisegyházak kérdése szorosan kapcsolódott a kor általános politikai folyamataihoz.

3.1.3. Visszatérve az említett 1934-36-os belügyminisztériumi anyagokhoz: mindkettőhöz részletes tájékoztató készült az egyes kisegyházakról. Ezekből kiderül, hogy a központi hatóságok kivétel nélkül pontos információkkal rendelkeztek róluk, állandóan nyomon követték lakcímváltozásaikat, létszámukat, tanaikat stb. Míg a belügyi kormányzat a kisegyházi kérdést egyfelől gyanús, veszélyes, folyamatos figyelésre méltó jelenségnek tekintette, másfelől megfigyelhetők a szektakérdés differenciáltabb kezelésének halvány nyomai is. A metodistákkal

---

¹⁷⁸ A „szektaösszesítők” sorozatát ld.: *MOL. K149. 651f. 9. cs. Vö. 4.3.2. fejezet.*

¹⁷⁹ A terjesztési engedély kiadásának amúgy is szigorú feltételeit (ld. 2.1.2. fejezet) tovább nehezítette, hogy 1938-ban a hivatalos engedélyt megszerzőknek karszalag viselését és külön rendőrhatalósági igazolványt tettek kötelezővé. *115.950/1938. BM. sz. rendelet. In: Magyarországi rendeletek gyűjteménye, 1919-1939. Bp., 1941. V. köt. 1504-1507. p.*

kapcsolatban fenntartották az 1928-ban kimondott kedvezőbb elbírálás elvét, amely azonban továbbra is meglehetősen akadozva ment át a gyakorlatba (vagy éppenséggel sehogy).¹⁸⁰

Az egyik legveszélyesebb közösségnek, a kommunizmus nyílt szálláscsinálójának továbbra is a Jehova Tanúit tartották. „E szekta terjesztését a hatóságoknak feltétlenül meg kell akadályozniok és a sajtótermékek terjesztői ellen az eljárást meg kell indítaniok.” (1936)¹⁸¹ Az 1934-es belügyi anyag így foglalta össze a jehovistákkal kapcsolatos hatósági ismereteket: „fanatizáltak és tanításaikból igen könnyű az átmenet a kommunizmusba [...]” A feltételezésekben a belügyi tisztviselő szinte hajmeresztően messzire jutott, és a kommunizmus - jehovizmus összekapcsolásában már túllépett a felületes vádaskodáson, homályos feltételezéseken; tényként rögzítve kész ideológiát, valódinak vélt összeesküvést igyekezett velük kapcsolatban leleplezni: „A hivatalos orosz körök véleménye szerint [!] ez az új vallás törli majd meg az eddigi antibolsevista egyházak ellenállását. Általában hittételeik egyeznek a marxi ideológiával [!], azzal a különbséggel, hogy a kollektív alapon való társadalmi berendezéshez a jogalapot ők a bibliából veszik. Nincs kizárva, hogy a moszkvai Komintern ezen szektát használta agitációs lehetőségek megteremtésére: hogy azok, akik a köztudat szerint vallásellenes kommunista pártba nem akarnak belépni, ezen szekta révén kerüljenek oda.” Megítélésünk szerint mindez nem igényel különösebb magyarázatot. Az említett 1937-es csendőrségi anyag szintén velük foglalkozott a legtöbbit, és kifejtette, hogy 1935-36 folyamán a jehovisták száma jelentősen megnőtt az országban, amely (különösen a tiszántúli megyékben) mindenképpen erőteljes állami beavatkozást igényel. A csendőrség nyomozói szintén odáig jutottak feltételezéseikben (bizonyára nem függetlenül a belügyminisztérium illetékeseitől), hogy a vallási csoportot a Komintern fedő-, illetve falazó szervezetének gyanították, abból a megfontolásból, hogy a jehovisták az emberek közötti jövőendő egyenlőségről tanítottak egymás között.¹⁸²

Megjelent egy új, a korábbi rendeletekben nem szereplő vallási képződmény is, amelyet a Kozma Miklós-féle rendelet a „turáni egyistenhívők” szektájának nevezett. A turánizmus,

---

¹⁸⁰ Vö. 2.1.3. fejezet. 1928-ban a metodisták közeljövőben esedékes törvényes elismerésére hivatkozva döntöttek a szigor lazításáról, 1936-ig azonban e téren semmi sem változott.

¹⁸¹ A jehovista és egyéb kisegyházi sajtótermékek figyelésére, betiltására, gyakori elkobzására egyébként továbbra is bőségesen van adatunk. Ld. pl. *A postai szállításból kitiltott vagy bíróilag lefoglalt sajtótermékek jegyzéke. Bp., 1938.*

¹⁸² Az 1934-es BM-anyagra ld. *MOL KI49. 651. f. 7. 1934.* (Megjegyzés: hogy a kommunizmusnak milyen volt a kapcsolata a jehovizmussal, az Magyarországon 1945 után közismert lett, csak az akkori belügyi szervek már nem a bolsevizmus, hanem az amerikai imperializmus szálláscsinálóját, a magyar nép egységének bomlasztói helyett a szocialista társadalom szétverőit üldözte bennük. Ld. röviden: 5. fejezet, 25. jegyzet.)

A csendőrségi jelentésekre ld.: *Hollós, 1971. 116. p.* Lényegretörőnek tekintjük a szerző alábbi megállapítását: „Ilyen mozgalmakban és ehhez hasonló vallási, társadalmi jelenségekben, amelyekben volt valami elütő az általánostól, ahol szociális gondolatok kerültek előtérbe és valamely homály, titok fedte a mozgalmat, a szervezet életét, azonnal a KMP-t gyanították.” Fontosnak véljük azonban, hogy ismereteink szerint egyik kisegyházról sem mondható el, hogy kifejezetten társadalmi-politikai programot fogalmazott volna meg a nincstelenek mozgósításának szándékával a „gazdagok” ellen, mint ahogy a hatóságok tudni vélték. Sokkal inkább arról volt szó, hogy bizonyos vallási tanítások közéleti szinten való értelmezése, továbbá pusztán létük is a Horthy-rendszer egyfajta kritikáját jelentette. Az eddigi adatok alapján tévesnek kell továbbá minősítenünk az idézett szerző azon megállapítását is, miszerint a rendőrhatalóságok nem tettek jelentős intézkedéseket a kisegyházak ellen.

mint identitásteremtő ideológia persze jóval korábban is létezett (nézeteik közül a hunokkal való „szittya” rokonság, a magyarság nem nyelvi vagy kulturális, hanem faji alapon történő definiálása stb. volt nevezetesebb; továbbá a századelő óta önálló egyesületet működtettek Turul Szövetség néven), tevékenységük, felfogásuk azonban többnyire nem alakult át vallásgyakorlattá, a honfoglaló magyarok sámánisztikus szertartásainak - kissé torz - felelevenítésévé.¹⁸³ A vallásos turánisták nemcsak a nemzet ideális, külső erőktől meg nem rontott állapotát látták a Szent István előtti viszonyokban, hanem életmódjukkal is az ősi, „magyar” valláshoz akartak visszatérni, és általában kereszténység- és modernizáció-ellenes, antiszemita tanokat hirdettek. Feltűnésüket ezúttal valóban a szélsőjobboldali ideológiák térnyerésének vallási szférában történő megjelenésével is összefüggésbe hozhatjuk,¹⁸⁴ amit a fentiekben túl alátámaszt, hogy (ellentétben a baptistákkal, adventistákkal stb.), nem külföldi misszió nyomán vagy azzal kapcsolatban keletkeztek, tevékenységük kizárólag Magyarországra terjedt ki.¹⁸⁵ A belügyminiszter a hatóságokat a turánizmus szigorú üldözésére utasította, a lényegi jegyeket tekintve azonban ugyanolyan „szektá”-nak tekintette őket, mint a többi, a turániaktól alapvető jellemvonásokban különböző kisegyházat. Pl. míg az általunk vizsgált keresztény irányzatú kisegyházak tevékenysége valóban kimerült saját elveik (lehetőségek szabta) békés propagálásában és egyéni meggyőzés útján hívek toborzásában, a turánisták bizarr pogány

---

¹⁸³ A turánizmusra vonatkozó irodalomból ld. pl.: Zrinszky László: *A turáni fajvallásról*. In: *Világosság*, 1961. 10. sz. 38-41. p.

Érdekességgként megemlíti, hogy 1921-ben egy református lelkész (Muraközy Béla) helyesen állapította meg, hogy a turánizmus szélsőséges Nyugat-ellenessége, nacionalizmusa előbb-utóbb szélsőséges vallási irányban fog megnyilvánulni: „A kereszténység nem a nemzeti vonások elmosódásában és letompításában, hanem azoknak összhangzó kibontásában áll. Féltő, hogy a turánizmus nagy gondolata ide fut ki és mint egy kisiklott mozdony - megfeneklik az őspogányság homokjában.” In: *Órálló*, 1921. november 27. Ismerteti: *A turánizmus veszedelme*. In: *Kálvinista Szemle*, 1921. december 10. 411. p. Ld. továbbá: Sebestyén Jenő: *A turánizmus képtelenségei*. In: *Kálvinista Szemle*, 1924. április 5. 117. p. stb.

Később hasonló véleményt fogalmazott meg egy-két katolikus orgánum is. Ld. pl.: „Ez idő szerint kétféle irányt észlelhetünk: egy veszedelmes és egy józan turánizmust.” *Csintalan József: Háborúság a turánizmus körül*. In: *Katolikus Ösvény*, 1935. 2. sz. 4. p. Illetve: *Lublóváry Gaszton: Veszedelem a turánizmus?* In: *Katolikus Ösvény*, 1935. 10. sz. 4. p.; *Avar Gyula: Miért veszedelmes a turánizmus?* In: *Vigilia*, 1935. 1. sz. 178-186. p. Stb.

¹⁸⁴ A turánisták „sámánjai” gyakran személyükben is elkötelezettek voltak a szélsőjobboldal irányában, például az orosházi nyilas alapszervezet elnöke stb. Ld. erről többek között: *Vallásos összejövetelek örve alatt politikai propagandát folytatnak a „turáni egyistenhívők”*. *Nyilaskeresztes garázdálkodás Orosházán*. In: *Szabadság*, 1936. 29. sz. 4. p. Ezt a csendőri megfigyelések is minden tekintetben alátámasztják: *MOL. K149. 651.f.-1933-1934*.

¹⁸⁵ A külföldi kapcsolatokkal nem rendelkező hazai vallási mozgalmak közül nagyobb jelentőségre a turánisták mellett a már érintett ibrányi felekezeten kívüliek tettek szert (Ld. 2.1.4. fejezet.), amelyet a belügyminisztérium összesítője gyakran „szeretet-szektának” nevezett, s bár ismereteink szerint a tagok közötti szeretet fontosságát hangsúlyozták, nem propagáltak semmiféle szexuális devianciát. Működésük felszámolására a belügyminiszter 1933. január 10-i rendeletében utasította beosztottait. Tevékenységük sem ekkor, sem később sem lehetett jelentős, amit igazolni látszik, hogy egyik szektaügyi rendeletben vagy a hatóságok intézkedéseiben sem bukkantunk nyomukra. A betiltásukra: *117.943/1932. BM. sz. rendelet*. Ennek említése: *Iratszám: 8.300/1936. VII. res. - MOL K149. 1936-7-5788. illetve MOL. K149. 651.f.-1934. (Vö. 3.1.1. fejezet, 3. jegyzet.)*

szertartásokat rendeztek, például „sámánjaik” újszülöttek véres avatását hajtották végre stb.¹⁸⁶ A magyarországi szektakérdés nemzetközi érdeklődésre számot tartó voltát mutatta többek között, hogy a turánizmusra egyes csehszlovákiai nacionalista körök is felfigyeltek. Legalábbis ez tűnik ki az egyik kassai lap egy 1937-es tudósításából,¹⁸⁷ mely a csoport tanításainak majdnem hiteles ismertetésével a szervezetet (erősen tendenciózus túlzással) többezres tömegmozgalomként mutatta be, mely szerintük a magyar hatóságok hallgatólagos támogatását élvezte. A tudósítás nyilvánvalóan a Magyarországról való rossz, szélsőséges kép kialakítását célozta.¹⁸⁸

3.1.4. A vidéki rendőr- és csendőrhatóságok húszas években megfigyelhető bizonytalan hozzáállása, információhiánya az 1934-36-os rendeletekkel semmit nem csökkent, sőt jelezte, hogy konzerválódik a megelőző évtizedben megfigyelt állapot. A különbség a kettő között mégis szembevetendő: a szaporodó ellenőrzésekből és súrlódásokból fakadó mennyiségi eltérés értelemszerűen a kisegyházakat érintő egyre negatívabb minőségi változást vont maga után.¹⁸⁹

Mindenekelőtt megszorodtak a rendszeres rendőri ellenőrzést tanúsító szolgabírói, alispáni - az egyes „szektamozgalmakról” készült - jelentések, elég sokat foglalkoztak velük a központi apparátus mellett az önkormányzati szervek is.¹⁹⁰

A baptista egyház harmincas évekbeli történetén tanulságosan megfigyelhető, hogy továbbra is milyen sok múlott a helyi szervek ismeretén, egyes parancsnokok személyes megítélésén stb. Mint többször említettük, ők voltak a fontosabb kisegyházak közül az egyetlenek, akik törvényesen elismert státussal rendelkeztek, amit a központi hatalom több rendelete is megállapított. A belügyminisztériumi összefoglaló anyagok azonban mindig a szektákkal együtt sorolták fel őket,¹⁹¹ lényegében átvéve a történelmi egyházak álláspontját. Mindez arra utal, hogy az állami szervek az „el nem ismert vallásfelekezet (szekta)” fogalmának

---

¹⁸⁶ Minderről korabeli képriportok is beszámoltak, pl. egy Orosházán történt turánista szertartásról: *Az első pogány gyermekavatás Magyarországon Attila uralomralépésének 1502. évében.* In: *Magyarország, 1936. április 16. 3-4. p.* Ld. még: Sinka István: *Szellő segits, táltos nyerits.* In: *Komádi és Vidéke, 1934. augusztus 19. 5. p.* stb.

¹⁸⁷ A kérdéses cikkről (*Novosti, 1937. június 9.*) a belügyminiszter kapott tájékoztatást a közbiztonsági nyomozó osztály vezetőjétől. *Iratszám: 7.211/B.kt. 1937. - MOL K149. 1937-7-9680.*

¹⁸⁸ Állításainak alaptalanságát mutatja, hogy a budapesti rendőrkapitányság nyomozást indított a cikk valóságtartalmának felderítésére, de semmi jelentősebb, általuk ismeretlen tényezőre nem bukkant. *Iratszám: 1.892/1937.fk. - MOL K149. 1937-7-9680.*

¹⁸⁹ Az önkormányzati, illetve helyi rendfenntartó szervek információhiánya ugyanakkor szórványos esetekben éppen a pozitívabb megítélés forrása is lett. Előfordult például, hogy egy helyi közösség, illetve vezető méltányolta valamely kisegyház karitatív vagy egyéb tevékenységét, még ha korszakunkban távolról sem ez a jellemző. Pl. amikor az adventisták egy ízben idős embereknek szánt menhelyet létesítettek egy Mezőkövesd környéki faluban, Máday Lajos, Miskolc szociális ügyi előadója és Budaváry László képviselő is üdvözölte a kezdeményezést és a közösség tevékenységét. *V.Gy.: A vattai „Öregek Otthona” felavató ünnepsége.* In: *Advent-Hírnök, 1938. 4. sz. 2-7. p.* illetve *BAZmLt. IV.B. 904/b. 509. köt. 23.071/1938. sz.*

¹⁹⁰ Utóbbira ld. pl.: Kispeszt közgyűlésén 1931-ben is tárgyalták az egyik legjelentősebb pünkösdi csoport, az Istengyülekezet „megrendszabályozására” irányuló indítványról. *S.K.: A „Szent Fetrengők” Szektája Kispesten.* In: *Tolnai Világlapja, 1931. június 24. 14-16. p.*

¹⁹¹ Ld. pl. 1934. októberi szektaösszesítő: *MOL. K149. 65lf.-1934. stb.*

éppenséggel nem a jogi, hanem a teológiai értelmezését valósították meg a gyakorlatban. A baptista összejövetelek zaklatása a harmincas években tovább folytatódott,¹⁹² általában a bejelentés hiánya miatt. A félreértéseket többnyire sikerült tisztázni, ám a zaklatások a csendőrök gyakori durva végrehajtásával párosulva nemcsak a baptistákban hagytak nyomot, hanem az őket körülvevő - és egyre inkább a többi „szektával” azonosnak értékelő - közvéleményben is.

1933-ban például előfordult, hogy nem egy egyszerű vidéki összejövetelüket, hanem a közösség Hajdúböszörményben tartott országos konferenciáját oszlatták fel egy rövid időre.¹⁹³ Érdekes módon nem a konferencia első, hanem második napján történt, hogy egy előadást félbeszakítva rendőrök rontottak a terembe és mindenkit kizavartak. Mintegy kétórás intézkedés, a kultuszminisztérium illetékesével, Hajdú vármegye főispánjával történt telefonbeszélgetés után folytathatták a félbeszakadt tanácskozást. Somogyi Imre baptista vezető tájékoztatása szerint az esetre a „közgyűlés előzetes bejelentésével kapcsolatos sajnálatos félreértések” miatt került sor.¹⁹⁴ Később kiderült, hogy az események mögött valószínűleg Krasznai Pál városi rendőrkapitány állt, aki saját korában ismert volt arról, hogy minden adandó alkalmat kihasználta a kisegyházak zaklatására, sőt gyakran a tagjaikkal szembeni tettelegességre. (A felosztatás miatt utóbb persze bocsánatot kért, a zavart azonban nem lehetett könnyű csillapítani.)¹⁹⁵ A konferencia első napján egyébként a baptista vezetők levélben köszöntötték Horthyt, Gömböst, Hómant és Szálkay Antalt, Hajdúböszörmény polgármesterét. A történet egyik fő érdekessége, hogy a baptisták többször is hangoztatták a Horthy-rendszer iránti (minden bizonnyal őszinte) lojalitásukat, hazafias lelkesedésüket és törvénytisztelő magatartásukat, szavaik azonban nem voltak képesek ellensúlyozni a „szekta”-mivoltukból fakadó atrocitásokat.¹⁹⁶ Mindenesetre bizonyára nem véletlen, hogy a baptisták a harmincas években további konferenciáikat a fővárosban, illetve környékén (Újpest, Pestszenterzsébet)

---

¹⁹² Általánosságban ld. pl. Laczkovszki János emlékezését, miszerint „szinte hetenként visszatérő jelenség volt” a hatóságok fellépése. „Kötetre menő jegyzőkönyvek, bírósági ügyiratok, panaszos levelek tanúsítják az államhatalom képviselőinek szégyenletes tevékenységét és a vallási türelmetlenségtől fűtött magatartását.” *Laczkovszki János: Hálaadás és reménység. Előadás a Magyarországi Baptista Egyház 125 éves jubileumának megnyitó ünnepségén. In: Somogyi Barnabás (szerk.): Emléklapok a Magyarországi Baptista Egyház 125 éves jubileumáról. Bp., 1972. 7. p.*

¹⁹³ Megjegyzés: A baptisták gyűléseinek felosztatását, betiltását továbbá érdekessé teszi, hogy a Horthy-rendszer által - gyakran csak névleg - hatályban tartott XIX. századi törvények között szerepelt, hogy „aki az állam által elismert vallás szertartását erőszakkal megakadályozza vagy zavarja, vétséget követ el és 1 évig terjedő fogházzal vagy 1000 forintig terjedő pénzbüntetéssel sújtható.” (*Büntető törvénykönyv. 1878/V. tc. 190. §. In: Magyar törvénytár. 1877-78. évi törvények. Bp., 1896. 131. p.*) A baptisták esetében éppen a törvény végrehajtására hivatott testület akadályozta vagy zavarta meg leggyakrabban összejöveteleiket.

¹⁹⁴ *A Magyarországi Baptista Gyülekezetek Szövetségének VI-ik konferenciája. Hajdúböszörmény, 1933. évi május hó 9-11. Második nap. In: Békehírnök, 1933. május 27. 147. p.*

¹⁹⁵ *Szebeni, 1983. 152. p.*

¹⁹⁶ Gömbösnek például így írtak: „A Baptista Gyülekezetek Szövetsége országos közgyűlésének mély-séges tiszteletét hazafias ragaszkodással tolmácsoljuk és Nagyméltóságod nemzetmentő tevékenységére a gondviselő Isten áldását imánkban kérjük.” Hómant pedig „a magyar kultúra és lelki élet [!] hivatott apostolának” titulálták. *A Magyarországi Baptista Gyülekezetek Szövetségének VI-ik konferenciája. Hajdúböszörmény, 1933. évi május hó 9-11. Első nap. In: Békehírnök, 1933. május 20. 139. p. Vö. 3.2.2. fejezet, 76. jegyzet.*

rendezték, ahol a hatóságokkal régebbi és sokkal jobb kapcsolatuk volt, mint a vidéki kisvárosokban.¹⁹⁷ (Korábbi konferenciájukat egyébként 1930-ban Karcagon bonyolították le, a vidéki helyszínek előtérbe helyezése bizonyára missziójuk erősítését célozta.)

Az említett Somogyi Imre (egyébként több baptista egyháztörténeti és hitvédelmi munka szerzője) 1937-ben azt állapította meg, hogy a baptistákkal szembeni „minden törvény- és jogalapot nélkülöző” hatósági zaklatások három fő okra vezethetők vissza: a 18 éven aluliak bementetésére, nem baptista vallásúak részvételére az istentiszteleteiken és az összejövetelekre, mint gyűlések előzetes bejelentésének hiányára.¹⁹⁸ Mint láttuk, ezek mind olyan elemek, melyek a belügyminiszteri rendeletekben a „szektákkal” (el nem ismert felekezetekkel) szemben fordultak elő, vagyis a helyi hatóságok szinte következetesen alkalmazták azokat a baptistákkal szemben is.¹⁹⁹

Tanulságos volt többek között 1934 augusztusában a lénárdaróci baptisták ügye is.²⁰⁰ Újonnan megnyitott imaházukban (tehát nem magánlakásban, hanem állandó istentiszteleti helyen) hamarosan csendörök a falu előjáróival közösen szétoszlatták az egybegyűlteket. A hatályos jogszabályokra való hivatkozást nem fogadták el, s feltűnően gorombán bántak az érintettekkel. Az eset kapcsán Somogyi több szempontból is tanulságos levelet intézett Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterhez: „Méltóztassék elrendelni, hogy a közigazgatási hatóságok és közegek a vallásügyi kérdésekben teljes tájékozódást szerezzenek. Számos esetben szinte arcpirító tájékoztatatlanságot árultak el az ebben a tekintetben magasállású közigazgatási funkcionáriusok.” Ami azért érdekes, mert ez az információhiány csak részben írható a helyi szervek tudatlanságának számlájára, hiszen a belügyminiszteri rendeletek minden igyekezetük ellenére sem tudtak világos képet rajzolni arról, hogy pontosan mit és miért kell tiltani. Somogyi mindenesetre a sérelmek orvoslását „az ország kultúrnívójára” hivatkozva kérte.²⁰¹ Szorgalmazta továbbá, hogy a belügyminiszter utasítsa beosztottait

---

¹⁹⁷ Sőt, 1934-es konferenciájukon Nagy Pál hitközségi előjáró úgy fogalmazott, hogy „még Pest megyében is” akadt hely, ahol akadályozták a munkájukat. Hogy maguk a baptisták sem voltak pontosan tisztába jogaikkal, alábbi szavai mutatják: „[Ahol a hatóságok szétzavarják őket,] végre is engedni kénytelenek a törvény szavának.” (A „törvény szava” éppen nem ezt tartalmazta.) Ugyanitt Somogyi azt javasolta, hogy ahol még csak éppen formálódik a baptista gyülekezet, a helyi szervekkel való kapcsolattartásban legyenek nagyon óvatosak. *Országos konferencia Újpesten. A Magyarországi Baptista Gyülekezetek Szövetségének VII-ik közgyűlése. In: Békehírnök, 1934. május 12. 146-149. p.*

¹⁹⁸ *Somogyi, 1937. 96. p.*

¹⁹⁹ A kor kisegyházi irodalmában hasonló gondolatokat, illetve panaszokat fogalmazott meg: *Kiss Ferenc: A magyar vallásszabadsági törvények jelentősége az egyházi és gyülekezeti kereszténység, valamint az állam életében. Bp., 1927.* illetve: *Michnay László, a Hetednapi Adventista Egyház magyar Unió-misszió előjárójának beszámolója az adventisták nemzetközi gyűlésén. In: Advent-Hírnök, 1938. 4. sz., 21-22. p. stb.*

²⁰⁰ *Somogyi Imre: A szabad vallásgyakorlat nevében és védelmében. Kommentárok egy misszió-hírhoz. In: Békehírnök, 1934. szeptember 8. 281-283. p.*

²⁰¹ Vagyis Somogyi ebben a levelében lényegében azon az állásponton volt, hogy a hazai törvények és rendeletek biztosították a baptista vallásgyakorlatot, csak ezeknek a rendelkezéseknek érvényt kellene szerezni. Kristóf Domokos baptista teológiai szemináriumi tanár mintegy évtizeddel korábban még azzal érvelt, hogy „vallásügyi törvényeink egy része sérelmes az igazi vallásszabadságra és vallás egyenlőségre, s ezért alkotmányos úton törekednünk kell azok megváltoztatására.” *Kristóf Domokos: Vallásügyi tájékoztató. Bp., 1926.* Idézi: *Somogyi, 1988. 30. p.*

valamivel emberségesebb bánásmódra, legérdekesebb azonban alábbi felkérése: „Méltóztassék elrendelni, hogy a hatósági közegek mindenkor csak felettes hatóságaiktól fogadjanak el utasításokat, és más polgári vagy egyházi személyektől eredő jogtalan beavatkozási kísérletet ne vegyenek figyelembe. [...] tiltakozunk, hogy bármely más felekezet vezetősége a mi szabad mozgásunkat s tevékenységünket hatósági segédlettel korlátozza vagy megakadályozza. A magyar hatóságok a magyar polgárokért vannak felekezetre való tekintet nélkül, és a hatóságok vezetői, mint közegei egyetlen felekezet ügyvédévé sem válhatnak. A tételes magyar törvények minden magyar állampolgárral, még a törvényhozókkal szemben is kötelező erővel bírnak, s ezért mi a vallás szabad gyakorlásáról szóló törvényeknek mindenki által való megtartatását kérjük a m. kir. Belügyminiszter Úr Önagyméltóságától.”²⁰² Somogyi érvelése két szempontból tipikus: az állam iránti lojalitásából következően a központi hatóságokat és vezetőiket teljesen jószándékú, feddhetetlen személyiségeknek tekintette, akik csak bölcs döntéseket hozhattak, legfeljebb azokat az alsóbbfokú hatóságok félreértették.²⁰³ Másrészt a szerző éppen a harmincas évek közepén kérte, hogy egyházi személyek ne vehessék igénybe a hatóságokat a kisegyházakkal szemben, akkor, amikor a belügyminiszteri rendeletek újra hangsúlyosan előírták, hogy „a szektárius mozgalommal kapcsolatos intézkedés megtételénél a történelmi egyházak helyi képviselőit is hallgassák meg.”²⁰⁴ (Ld. 2.1.3. fejezet) Ha pedig a helyi katolikus vagy református előjárók a baptistákat szektának tekintették (mint láttuk, ez az álláspontjuk lényegében az egész korszakra jellemző), akkor a helyi hatóságok joggal vélték ellentmondást felfedezni az előírásokban, s inkább a „biztonság”, mint a homályosan körvonalazható vallásszabadság szellemében jártak el. A hasonló esetek szaporodásából a szektakérdés éleződésére, továbbá állam és egyház viszonyának szorosabbá válására következtethetünk. A baptistákkal kapcsolatban elmondhatjuk még, hogy problémáik sajátos jogi helyzetükből fakadtak. A XX. század első éveiben megindult, az arra érdemes kisegyházakat törvényesíteni kívánó folyamat ugyanis nyilván nem ért volna véget az ő elismerésükkel. A Horthy-korszak azonban nem kívánta folytatni ezt a gyakorlatot, bár egyelőre nem is akarta megsemmisíteni az érvényes törvényeket, illetve rendeleteket, inkább azok tartalmát értelmezte át, saját érdekei szerint. Ez a kettős állapot eredményezte, hogy a súlyos diszkriminációk, a rendszeres „leszektázás” mellett a belügyminiszter a harmincas években is adott ki a baptistákra nézve kedvező

---

²⁰² Máshol Somogyi még egyértelműbben fogalmazott, különösen megütközve a protestáns felekezetek ilyen irányú tevékenységén: „Egyes vallásfelekezetek lelkészei beavatkozásra ösztönzik a hatóságokat. Nem mondom, hogy általánosan, de sajnos nagyon sok esetben rájöttünk arra, hogy a durva beavatkozások mögött a helyi protestáns (!) lelkész keze húzódott meg. Voltak olyan esetek, amikor a lelkész személyesen dirigálta a baptisták elleni felvonulást [...]” *Somogyi, 1937. 130. p.*

Több adat van arra, hogy katolikus papok is gátolták a közösségek zavartalan működését, pl. Kovácsóczy Kornél tardi esperes-plébános évekig meg tudta akadályozni, hogy a baptisták ottani imaházukat használhassák. *Szebeni, 1983. 156-157. p.*

²⁰³ Ld. pl. Somogyi alábbi szavait: „Mint hazánk hű polgárai teljes harmóniában kívánunk élni a társadalmi rend őreivel és letéteményeseivel [...] Hálával kell megemlékeznünk a vallásfelekezetünk közvetlen felügyeletét gyakorló magas kultuszminisztériumról, ahonnét mindenkor a legkifogástalanabb támogatásban részesültünk.” *Somogyi Imre: Istennel előre a cél felé... In: Békehírnök, 1933. május 20. 137-138. p. Vö. 3.2.2. fejezet, 76. jegyzet.*

²⁰⁴ Ld. 3.1.1. fejezet, 3. jegyzet.

rendeleteket, s például újból kénytelen volt kijelenteni, hogy nem szükséges hatósági bejelentés az összejöveteleikhez.²⁰⁵

A kisegyházak zaklatására a fent említett tényezők mellett számtalan, komikus vagy elszomorító apróság is okot szolgáltatott. 1934 nyarán például arra utasították a szegedi baptistákat, hogy festessék át vagy vegyék le az imaházuk ajtaján elhelyezett bibliai idézetet, mert az „közrendészeti szempontból” kifogásolható.²⁰⁶ 1936-ban egy községben szinte középkori jellegű intézkedésekre került sor a kisegyházak amúgy is sokat vitatott temető-használatával kapcsolatban. Mivel a helyi előjáróság által kijelölt temetőhelyet kifejezetten kegyeletsértő jellege miatt a baptisták nem fogadták el, a közösség egyik tagja felajánlott egy (egészségügyi stb. szempontból kifogástalan) telket halottaik elföldelésére. A községi önkormányzat két tagja csendőrökkel kihantoltatta a faluban elsőként elhunyt baptistát, és az eredetileg kijelölt helyszínen újratemette. (A tiltakozás nyomán másodszor is exhumálták a halottat, és az végleg a baptisták temetőjébe került.)²⁰⁷ Az intézkedésben az eretnység középkori megítélésének egy kései, vagy inkább újra megfogalmazódott felbukkanását figyelhetjük meg, hiszen a XIX. század második felében hozott, de jure érvényben tartott törvények kimondták, hogy a különböző (bevett, illetve elismert) felekezetek vegyesen is temetkezhetnek, a községi temetők esetén pedig semmiféle megszorítás nem alkalmazható. A dolog érdekessége továbbá, hogy 1906-ban a félreértések elkerülése érdekében a belügyminisztérium a temetkezés szabadságát kifejezetten kiterjesztette a baptistákra is, mivel „újabbán a magyarországi baptista szövetségi bizottság emelt panaszt [...], hogy egyes községekben, ahol községi temető még nincsen, a felekezetükhöz tartozók halottjainak eltemetése elé különböző címeken jogtalanul akadályokat gördítenek.”²⁰⁸

A baptistáknak veszélyességgel, szélsőbaloldali politikai indítékokkal való felruházása nem pusztán a rendőri szervek, hanem a közigazgatási apparátus gondolkodásában is megfigyelhetők. Helyi önkormányzati képviselők egyes megnyilatkozásai kifejezetten tudatlansággal párosult rosszindulatról tanúskodnak. Szatmár vármegye 1935. májusi közgyűlési jegyzőkönyvében olvashatjuk pl. az alábbiakat: „Fórizs Lajos közigazgatási bizottsági tag aggályát fejezi ki azon mind erősebben észlelt jelenségek fölött, hogy a kommunista ideák mennyire terjednek a marxista eszméktől eddig mentes néprétegek között, amelyeknek a különböző

---

²⁰⁵ 4.074/1935. BM. sz. rendelet. In: *Somogyi, 1941. 11. p.*

Vagy korábban a hadügyminiszter is kimondta, hogy baptista katonák is kaphatnak szükség esetén szolgálatmentességet ünnepeik, lelkigyakorlataik időtartamára. 12.860/1930. Eln. HM. sz. rendelet. Idézi: *Somogyi, 1941. 38. p.*

²⁰⁶ *Somogyi, 1937. 101. p.*

²⁰⁷ *Somogyi, 1937. 120. p.* Temetőhasználat korlátozására ld. korábban: 2.2.3. fejezet.

²⁰⁸ 57.891/1906. BM. sz. körrendelet. In: *Magyarországi rendeletek tára, 1906. Bp., 1907. 1007. p.* A rendelet kimondta továbbá, hogy „ahol a meglévő felekezeti temetőkbe más felekezetbeliek hulláinak eltemetése akadályokba ütközik, községi temetőket létesítsenek.” Ld. továbbá „a közegészségügy rendezéséről” szóló 1876/XIV. tc. 116. §. *Magyar törvénytár. 1875-1876. évi törvények. Bp., 1896. 382. p.* Hasonló intézkedést hozott korábban az 1868/LIII. tc. 22. §. is, bár ez utóbbi csak a „törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek viszonyáról” rendelkezett. *Magyar törvénytár. 1836-1868. évi törvények. Bp., 1896. 508. p.*

összejöveteleken ártatlannak hangzó könyvek felolvasása a legjobb melegágya. Így például a baptista gyülekezeten felolvasott »Énekeskönyvek« stb.»²⁰⁹

(Ezen a ponton röviden meg kell említenünk, hogy a szektakérdés éleződése nemcsak a kisegyházaknak az államhoz, illetve a történelmi egyházakhoz, hanem egymáshoz való viszonyában is torzulásokat okozott. A baptisták között ugyanis előfordult, hogy miközben a hatóságok felé egyre gyakrabban hangoztatták elismert felekezet voltukat, kezdtek görbe szemmel tekinteni más közösségekre, és azok veszélyességéről, visszaszorításának szükségességéről hasonlóan nyilatkoztak, mint ahogy a történelmi egyházak velük kapcsolatban. Például a pünkösdi gyülekezetekkel korábban viszonylag jó kapcsolatban voltak; a húszas években egy ízben még a központjukban, a fővárosi Nap utcában lévő egyik helyiségüket is átengedték összejövetelek céljára.²¹⁰ 1933-ban aztán az egyik baptista vezető így nyilatkozott: „[A pünkösdisták] sok gyülekezetünkben kísérleteztek és több helyen eredménnyel is, legalábbis szám tekintetében. De igen kevés kivétellel leginkább a megromlott vagy beteges tagokat sikerült elvinni. [...] nem lehet a mozgalmat szerencsésnek nevezni, mert ahol a pünkösdiak forgószele átvonul, a téren fekvő maradnak sokan, mint idegroncok, mint megcsalódott lelkek és a bűn posványába vagy a hitetlenségbe visszazuhanó lelkek.»²¹¹)

A rendfenntartó erők és az állami tisztviselők harmincas években kelt jelentéseinek hangneme arról tanúskodik, hogy a kisegyházak esetenként már nemcsak „gyanúsak” számítottak, hanem kifejezetten mindenkor potenciális veszélyforrásnak, amelynek fenyegetése elérte azt a fokot, hogy a legkisebb jelzésre le kelljen rá csapni. Hasonló éberséget tanúsítottak a rezsimre veszélyesnek ítélt politikai mozgalmakkal is, figyelmen kívül hagyva, hogy utóbbiak kifejezetten a rendszer ellen irányuló kritikát, illetve támadást fogalmaztak meg, ezzel szemben a kisegyházak legfeljebb teológiai elveikben mutattak erre utaló halvány célzásokat. A vidéki hatóságok hozzáállására jó példa a békési járás főszolgabírája 1936. októberi jelentésének részlete:²¹² „Békés, Mezőberény és Köröstarcsa községekben az ú.n. hetednapos adventisták tartanak összejöveteleket. Összejöveteleket évek óta előzetes hatósági (rendőrhatalósági) engedély alapján tartják, és minden egyes összejöveteleket kiküldöttem ellenőrizni. Az ellenőrzés abban áll, hogy az összejöveteleken elejétől a végéig részt vesz ellenőrző közelem, és az összejövetelek lefolyásáról havonként jelentést tesz abban az esetben, ha az összejöveteleken semmi említésre méltó cselekmény nem történik; ha történne, vagy az összejövetelek a magyar államra és a fennálló rendre káros lenne, vagy olyan tanokat hirdetne, ami a fennálló törvényekkel és rendeletekkel ellentétes volna, úgy arról nyomban tenne jelentést [sic!].” A békés megyei csendőrség által készített másik (a szegedi kapitányságra küldött) korabeli jelentés készítője további érdekes „megfigyelést” tett: „A

---

²⁰⁹ Gyarmathy (szerk.) 1982. 419. p. Néhány héttel később egyébként a fehérgyarmati járás főszolgabírája tájékoztatta a Szatmár megyei alispánt arról, hogy körzetében milyen „baptista [sic!] összejövetelekre” került sor, s megállapította, hogy „a közbiztonsági állapotokra vonatkozóan aggályos, így beavatkozásra okot adó működést nem fejtettek ki”. A tisztviselő azonban tájékozott lehetett feletteseinek kisegyházakról alkotott véleményét illetően, mint ez kiderül jelentésének a baptistákat érintő szakaszának befejezéséből: „Tekintettel azonban arra, hogy tanaik erősen szélsőséges jellegűek [!], működésüknek éber figyelemmel kísérése nem látszik szükségletlennek.” Gyarmathy (szerk.) 1982. 420. p.

²¹⁰ Somogyi, 1937. 136. p.

²¹¹ Baranyay Mihály: Misszióink általános helyzete. In: Béke hírnök, 1933. május 27. 145-146. p.

²¹² Iratszám: 54/1936.eln.sz. - MOL K149. 1936-7-11664. A főszolgabíró jelentését a megyei alispán a belügyminiszterhez továbbította. Iratszám: 72/1936.Biz.sz. - Uo.

tanaik igen hasonlítanak a kommunisták tanaihoz, sőt mondhatom, azonosak.”²¹³ Egyszerűbben szólva: az illető csendőrpáncsok bizonyára kommunistának látta azokat is, akikről nem tudta, valóban azok-e. A politikai szempontból való alkalmatlanság bizonyítására néha a rendvédelmi szervek komoly erőfeszítéseket tettek, viszont a vonatkozó hivatalos nyomozati anyagokban szinte kivétel nélkül olyan bejegyzéseket olvashatunk, mint a Kapolcs községben élő pünkösdistákról: „Ezen szekták tagjai nagyobbbrészt egyszerű emberek, kik vallásos alapon, de különösebb politikai célzat nélkül tömörültek gyülekezetekbe.” *MOL. K149. 65lf.-1934.*

1936-ban történt a Tolna megyei Szakály faluban, hogy a helyi csendőrök feljelentést tettek az ottani metodisták ellen, mert az egyik „istentiszteletre Patkó József szakályi lakos Gyula nevű fiataikorú gyermekét is magával vitte, a fiatakorút ott időzni engedte [...]”²¹⁴ A feljelentés nyomán a járási főszolgabíró a metodisták további működését betiltotta. Az esetben nemcsak a rendeletek igen szigorú betartása figyelemre méltó, hanem az is, hogy pont a metodistákkal történt, akiket pedig korábban a kedvezőbb elbírálás tett nevezetessé.²¹⁵ A gyűléseket hamarosan ismét engedélyezték, ám az ügynek tanulságos nemzetközi visszhangja is lett, ami újra a szektakérdés differenciált kezelésére utal, illetve arra, hogy a külpolitikai érdekek esetenként továbbra is befolyásolhatták a kisegyházak megítélését, noha nyilván nem ez volt a jellemző. A washingtoni magyar nagykövetség hamarosan arról értesítette Kánya Kálmán külügyminisztert, hogy az ügy már az Egyesült Államokban is ismert, s a metodisták ottani kiterjedt kapcsolataira tekintettel (tehát megint nem a tolerancia miatt!) javasolták, hogy hagyjanak fel a közösség zaklatásával.

Hogy helyi szinten mennyire voltak kedvezményezett helyzetben a metodisták a többi kisegyházzal szemben, jól mutatja egy több szempontból is érdekes, 1937-ben történt Szeged-környéki eset. Az ottani metodisták szerettek volna imaházat építeni, amit az illetékes hatóságok nem engedélyeztek, arra hivatkozva, hogy szalmával fedett épületről van szó. Később egyik vezetőjük ezt úgy próbálta megkerülni, hogy kétszobás családi ház építéséhez kért engedélyt; de a tervrajzok alapján kiderült, hogy gyülekezésre akarják használni az épületet. Az eset az ottani metodisták elleni kampány apropóját, „veszélyességük” leplezetlen bizonyítékát jelentette. (Talán nem árt megjegyezni, hogy az imaház-építetést kezdeményező metodista csoport négy családból, összesen 16 tagból állott!) Az esetről tudósító egyik újságcikk²¹⁶ például az „engedélyes gazda előéletét ismerve” ítélte el az akciót. A lap érdekes módon a továbbiakban úgy vélekedett, hogy a történelmi egyházaknak akkor és ott kell fellépni, amikor a foganatosított hatósági eszközök már nem vezetnek a kisegyházak elszorításához. (A kortársak többsége azért fordítottnak vélte a szektaellenes harc módszereinek

---

²¹³ Idézi: *Csonka, 1952. 48. p.*

²¹⁴ *Iratszám: 9.725/1936. VII. res. - MOL K63. 34-1936-2877.* Megjegyezzük, nem volt ritka, hogy a kisegyházak tagjai magukkal vitték gyermekeiket az összejöveteleikre, s megpróbálták kijátszani a tilalmat. Például oly módon, hogy a fiatakorúak egy „vészkijárat” közelében foglaltak helyet, hogy hatósági személyek érkezésekor könnyen elmenekülhessenek. Pünkösdisták esetén ld. erről pl.: *Géczi István kortárs pünkösdista személy visszaemlékezése. (Magnófelvétel, 1994. július 14. A szerző birtokában)* stb.

²¹⁵ Rendezvényeiket ugyanúgy figyelték továbbra is és ugyanolyan jelentéseket küldtek róluk a VKM-be, mint más kisegyházakról. 1934. május 19-22. közötti dombóvári missziói konferenciájukról például részletes beszámoló is készült: *MOL. K149. 65lf.-1934. stb.*

²¹⁶ *Imaházat építenek Alsóközponban az élénken szervezkedő metódisták. In: Tanyavilág, 1937. november 21. 3. p.*

alkalmazási sorrendjét.) A cikk így ír: „Alsótanya területén - a déli részeken - a metódistákon kívül Jehova tanúi, a nazarénusok és az úgynevezett szabad keresztények szervezkednek. A tanyán lelkeskedő katolikus papság éber gonddal tartja szemmel a szektáriusok mozgolódását. A tanyai plébánosok máris tervbe vették a családlátogatások fáradságos tevékenységének fokozását, mert a pasztorizációnak ez a módja nyújt egyedül védelmet a szekták terjeszkedése ellen. Ott, ahol a hatóságok keze formailag kötve van, az áldozatos, terhes papi tevékenység tudja csak erősíteni a hívők egyházhoz való hűségét.” Végül a publicista biztosította a tanyai papságot, hogy ebben a munkában számíthat lapja elkötelezett támogatására.²¹⁷ (E ponton megjegyezzük, hogy a baptistákhoz hasonlóan a metódisták is mindent megpróbáltak, hogy hangoztassák a veszélyességükről szóló hírek alaptalanságát illetve a rendszer iránti lojalitásukat. Egy metódista prédikátor például felekezetének ismertetésében szükségesnek vélte hangsúlyozni, hogy nyíregyházi közösségük korábbi vezetőjének „magyar érzelméhez kétség nem fér”, sőt még egyes történelmi egyházakkal való együttműködési készségét is kinyilvánította: „a nyíregyházi meth.[odista] közösség sorsa a nyíregyházi ev.[angélikus] egyház sorsa is egyúttal. Mi nem tagadhatjuk le a vele való sorsközösséget. Az ev.[angélikus] anyaegyház életterében élünk és mozgunk mi is. Lelkiismeretünk és a Szentírás szelleme megtiltják nekünk, hogy anyaegházunk ellen dolgozzunk.”²¹⁸ stb.)

1938 nyarán a belügyminiszter arról kapott tájékoztatást, hogy Várpalotán egy magánlakásban tizenhárom pünkösdistá gyűlt össze, akiket a csendőrök (a fennmaradt jelentés szavaival) „tetten értek” és be nem jelentett összejövetel tartása miatt a veszprémi főszolgabírónál azonnal feljelentettek.²¹⁹ Stb.

Továbbá egyes adatok arra utalnak, hogy folytatódott az a húszas években megfigyelt tendencia, miszerint nemcsak a rendőrség és a csendőrség lépett fel hatalma teljes szigorával a kisegyházakkal szemben, hanem a közigazgatási apparátus helyi vezetői is. (Ez nyilván nem véletlen, hiszen ugyanazon szövegű belügyminiszteri intenciókat vették kézhez.) Az alispánok, főszolgabírák, polgármesterek stb. többnyire „kihágás címén zaklatták ezeket a közösségeket. Így történt például 1933 májusában Pilis községben is, ahol az illetékes monori főszolgabíró 14 pünkösdistát ítélt fogházbüntetésre.²²⁰ (Az eseményt megörökítő sajtóhír szerint egyébként a korban elterjedt kifejezéssel „reszketősöknek” nevezett pünkösdisták voltak a térség legismertebb törvényen kívüli felekezete. A cikk érdekessége, hogy nem nevezte meg konkrétan, hogy pontosan mi alapján született a főszolgabíró elmarasztaló ítélete,

---

²¹⁷ Érdemes megjegyezni, hogy az idézett lap nem sokkal korábban kiadott bemutatkozó számában így írtak: „Nem titkoljuk, hogy politikai szemléletünk a Nemzeti Egység Pártjának programja értelmében és annak szemszögéből kommentálja az eseményeket, s az is természetes [!], hogy kifejezetten erős katolikus öntudat irányítja minden állásfoglalásunkat.” (Szemlélete értelemszerűen nem volt egyedülálló a korabeli hazai sajtóban. Ld. 3.3.2.1. fejezet stb.)

²¹⁸ Márkus József: *A methodista gyülekezet Nyíregyházán. In: Dienes Dénes (szerk.): Szabolcs vármegye (Szabolcs és Ung k.e.e. vármegyék). Bp., 1939. (Vármegyei szociográfiák IV.) 158-161. p.; 160-161. p.*

²¹⁹ *Iratszám: 12.069/1938. B.kt. - MOL K149. 1938-7-9437.* A megyei jelentés hivatkozása alapján egyébként valószínűsíthető, hogy 1938. június 13-án újabb titkos belügyminiszteri szabályozás született szektaügyben, ennek azonban pontos tartalma egyelőre nem ismert. Száma: 9.437/1938. VII. res.

²²⁰ *A pilisi reszketős szentlélekimádók két napra áttették székhelyüket a fogházba. In: Czeglédi Keresztyén Újság, 1933. május 17. 1. p.*

csak azt állapította meg, hogy „ez a szekta már nem egy ízben vonta magára a hatóságok figyelmét”, illetve - a korban jellemző módon adaptálva a hivatalos törvényértelmezés szófordulatait - „olyan vallási orgiákat rendeznek, amik a közszemérmert és közerkölcsöt is veszélyeztetik” - még csak nem is utalva arra, hogy mivel.²²¹⁾

A szektakérdés éleződéséről tanúskodik továbbá, hogy a harmincas évek közepétől nemcsak a helyi szervek hatáskörében végrehajtott vallási kisebbségekkel szembeni fellépésekről van tudomásunk, hanem szervezett országos akciókról is, melyek nyilvánvalóan a vidéki hatóságok bizonytalan jogszabály-értelmezéseinek kiküszöbölése iránti igényt vetítették előre. 1937. március 23. és június 30. között például a Jehova Tanúi ellen a csendőrség hajtott végre országos, központilag irányított és ellenőrzött általános nyomozást „izgatás, sajtórendészeti vétség és kihágás” címén.²²² Az akció kiterjedtségére utal többek között, hogy egyes vidéki városokban a hatóságok erőszakos akcióikkal már 1937-ben a közösség gyökeres kiirtását kívánták megvalósítani.²²³ Az esemény időpontja különösen figyelemre méltó, hiszen Németországban (miután a nácik már közvetlen hatalomra jutásuk után betiltották az addig törvényesen működő felekezet [!] tevékenységét és - mint kommunistagyanús intézményt - lerohanták magdeburgi központjukat) 1936-ban indult meg a jehovisták begyűjtése és internálása, amely 1937 júniusára fejeződött be.²²⁴ A magyarországi és a német rendfenntartó erők hasonló (bár nálunk ekkor még jóval enyhébb lefolyású) akciójában szintén felfedezhetjük a Horthy-rendszer jobbratolódásának, a hasonló ellenséggép kialakulásának nyomait.

3.2. A történelmi egyházak álláspontjának alakulása

3.2.1. Látható, hogy a szektakérdés éleződését a harmincas évek rendeleteiben az állam részéről nem kis részben a történelmi egyházak vélt érdekeinek fokozottabb védelme indokolta. Ezért érdemes egy pillantást vetni arra, hogy az utóbbiak álláspontja mennyiben módosult a húszas évekhez képest.

---

²²¹ Az is jellemző továbbá, hogy cikkének első soraiban - nyilván a „szektaveszély” felnagyításának szándékával - saját korában látta a legsúlyosabbnak „a különféle vallási eltévelyedés apostolai” által okozott helyzetet.

²²² Lackó, 1939. 302. p. Ez a közlemény a letartóztatásokról és a személyek ellen indított eljárásokról nem közölt adatokat, de megemlítette, hogy mintegy hétezer jehovista sajtóterméket koboztak el, amelyből nyolcszáz „külföldi és izgató tartalmú” volt, ebből mindenesetre az akció nagyságáról is képet alkothatunk. A jelzett cikk egyébként a razziákat a csendőrség szolgálati szabályzatának idézett paragrafusával támasztotta alá, mondván, hogy a jehovisták tevékenysége a „vallás ellen” irányult. (Vö. 3.1.1. fejezet.)

²²³ Ld. pl. a hajdúböszörményi rendőrkapitány 1941-ben kelt szavait: „Hatóságom területén 1934-1937 években az u.n. »Jehova Isten Tanúi« szekta szervezkedett. A szekta vezetőit és fanatikusabb tagjait internáltam és rendőri felügyelet alá helyeztem, akik részben jelenleg is rendőri felügyelet alatt állnak.” *Iratszám: 208/1941. biz. - MOL K149. 651.f. 2. 1941-7-6000.*

²²⁴ Palotay Sándor - Szigeti Jenő: *A Jehova tanúi. In: Theológiai Szemle, 1975. 5-6. sz. 163-174. p.; 167. p.* Ld. továbbá 4.3.2. fejezet.

Ami a római katolikusokat illeti, a harmincas évek első feléből kevesebb megnyilatkozásukról van adatunk, mint a korábbi évtizedből, s általánosságban nem került elő a téma többek között a püspöki kar értekezletein sem.²²⁵ Mindez feltételezésünk szerint leginkább két tényezőre vezethető vissza. Először is a katolikus egyház egyre fokozottabb aktivitást mutatott a közélet több területén (egyesületi mozgalom stb.),²²⁶ amely leginkább az 1938-as eucharisztikus világkongresszusban csúcsosodott ki. A katolikus egyház sokrétű társadalmi tevékenysége és aktivitása minden bizonnyal háttérbe szoríthatta a szektakérdést, hangsúlyozottan csak a húszas évekhez képest. Másik lehetséges magyarázat, hogy elégedettek voltak az állami szervek tevékenységével, a kisegyházak visszaszorításának hatósági jellegével és módszereivel.²²⁷

Ugyanakkor ez a nagyon viszonylagos háttérbe szorulás nem párosult toleranciával, vagy korábbi álláspontjuk felülvizsgálatával. A katolikus egyház illetékesei továbbra is éber figyelemmel kísérték a kisegyházak terjedését, legfeljebb a „védekezés” szükségessége nem fogalmazódott meg a legfelsőbb vezetők szintjén, továbbá talán nem folyamodtak olyan erőteljesen a nyilvánosság - korábban előszeretettel alkalmazott - eszközeihez, mint azt az 1925-ös püspökkari körlevél kapcsán láthattuk.

Mindez jól kimutatható a Hanauer Á. István váci püspök által 1935 áprilisában Preszly Elemér belügyminisztériumi államtitkárhoz küldött levélben.²²⁸ A püspök tájékoztatása szerint a lajosmizsei plébános jelentést tett arról, hogy Ladánybene községben egy húsz fős baptista csoport jelent meg. A levélből kiderül, hogy a püspök megbízottaival figyeltette a baptista szervezkedést, és arra kérte az államtitkárt, „kegyeskednék utasítani Ladánybene elöljáróságát, hogy tagadja meg tőlük a letelepedési engedélyt”. Ez mindenekelőtt az állam és egyház összefonódására irányuló tendencia folytatódását, sőt, közvetlensége folytán fokozódását jelenti, továbbá a legkisebb tekintettel sincs a baptista felekezet jogállására. Nemcsak terminológiai problémáról van szó (következtesen „szektának” nevezi őket), hanem reális, fenyegető veszélyforrásnak is tekinti a csoportot. (Képzeltető, hogy milyen hangnemben levelezhettek olyan közösségek esetén, akik még a törvényesen elismert jogállással sem rendelkeztek.)

Mindezen túl a püspök részéről leginkább a veszélyesség megokolása figyelemre méltó. „Baptistáknak adják ki magukat, de a valóságban megfigyelés szerint ennek leple alatt kommunista propagandát üznek” - írja bevezetőjében, majd később: „a viselkedésüket megfigyelő egyik úri embernek az a gyanúja, hogy ezek a vallás leple alatt kommunista elveket terjesztenek. Eme gyanúnak tápot ad az a mindenütt elterjedt hír, hogy Oroszországból pénzelik őket, és a Ladánybenén vett házukat is ilyen pénzből vették.” Világos, hogy a szóban forgó közösség teológiai felfogását a levélíró nem nagyon ismerhette. Ugyanakkor 1935-ben a váci püspök (és bizonyára mások) gondolkodásában közvetlenül összekapcsolódott a „szekta”

---

²²⁵ Vö. Beke 1992.

²²⁶ A katolikus egyház aktivitására, a politikai intézmények, szerzetesek, egyesületek stb. számának megnövekedésére ld. Gergely, 1984.

²²⁷ A húszas és harmincas évek közötti különbséget a katolikus egyház esetén mutatja, hogy legfelsőbb szinten jóval kevesebb levelezés született a „szektárius mozgalmak” visszaszorításáról. 1923-1928 között például az esztergomi érsek (legalább) 26 önálló dokumentumban (ügyiratban) foglalkozott a szektakérdéssel, 1930-1939 között ugyanilyen típusú iratok száma mindössze kettő, s azok sem általánosságban elemzik a szektaveszélyt, mint a korábbiak, hanem egy-egy konkrét kisegyház ügyében születtek. *PL Mutatókönyvek*. (Sajnos az iratok jelentős része jelenleg nem hozzáférhető.)

²²⁸ *Iratszám: 1.752/1935. - MOL K149. 1935-7-6913.*

(jelen esetben a baptisták) és a kommunizmus, s ennek a „következtetésnek” a levonására nem konkrét információk, hanem „az elterjedt hírek” szolgáltattak alapot. S ezek a híresztelések elég okot nyújtottak arra, hogy a levélíró - határozott fellépést kérve - a belügyminisztériumhoz forduljon, utóbbi pedig ezek alapján nyomozást rendeljen el az ügyben.²²⁹ Megjegyezzük, az érvelés logikája sem igazán problémamentes. Ha valaki a harmincas években szovjet segítséggel Magyarországon kommunista szervezkedésbe akart kezdeni, kevésbé valószínű, hogy erre egy falu zárt, az új arcokat hamar megismerő közösségében pont egy kisegyházat választ fedőszervéül, amely köztudottan már amúgy is éber hatósági ellenőrzésnek van alávetve.

Egyes helyeken továbbá a katolikus egyház képviselői a baptistákkal kapcsolatban gyakran ugyanazt a magatartást tanúsították, mint a megelőző évszázadokban a protestáns történelmi egyházakkal szemben tették. A XVIII-XIX. század felekezeti viszonyait idézte például, amikor a Baranya megyei Lánycsók községi plébánosa nem volt hajlandó eltemettetni egy baptistával vegyes házasságban élt hívét.²³⁰

De nem a katolikus egyházi személyek ugyanilyen véleménnyel voltak az adventistákkal kapcsolatban is. Egyik egyházi lapban²³¹ például „tetszetős nevű eretnokség”-nek illetve „biztosan ölü mérge”-nek titulálták a közösséget, majd így ismertették őket: „Farkasok járnak közöttünk s belemarnak a Krisztus nyájába. [...] Arra törekszenek, hogy a kommunista sejtrendszer mintájára [...] lehetőleg minden utcában s minden községben legyen egy [...] agitátoruk.” A szerző szenvedélyes szavakkal ostromozta (ahogy az adventistákat nevezte:) az „ördög sáfárait” és mindenféle szörnyűséggel igyekezett elrettenteni olvasóit attól, hogy akár csak szóba is álljanak velük, mindenkit felszólított, hogy barátait is figyelmeztesse a fenyegető veszedelemtől és legyenek nagyon éberek a veszedelmes és fenyegető ellenséggel szemben. A könyveikkel (és minden a katolikus egyházmegye illetékesének engedélyét nem tartalmazó vallásos sajtótermékkel) kapcsolatban például így írt: „haladéktalanul, kíméletlenül vessük őket a lángok közé! Inkább azok égjenek meg szemünk láttára, semmint mi kerüljünk a hittagadás útján az örök lángok közé!”

Visszatérve a kisegyházak és a kommunizmus vélt kapcsolatához, megállapítható, hogy a vallási mozgalmaknak a bolsevizmus kiszolgálóiként való értelmezése egyaránt megjelent a hatóságok és az egyházi vezetők gondolkodásában, de a katolikus orgánumokban is. A Magyar Kultúra egyik írója 1939-ben a Szovjetunió vallási viszonyait elemezve úgy látta, hogy a bolsevikok alapvetően megvetik a „szektásokat”, mégis erőteljesen támogatják őket, mivel „az ortodoxia letiprásához a legcélravezetőbb s a legkevesebb felelőséggel járó eszköz szerepét leghathatósabban a szekták tudják eljátszani.”²³² (Ugyanez az elem egyébként szinte változatlan formában protestáns oldalon is megfogalmazódott. Ld. 3.2.2. fejezet.)

---

²²⁹ *Iratszám: 6.913/1935. VII. res. - MOL K149. 1935-7-6913.*

²³⁰ *Stinner Henrik: Misszió a németajkúak között. In: Békehírnök, 1937. 11. p. Idézi: Mészáros, 1978. 129. p.*

²³¹ *Farkasok járnak [...] In: Szombathelyi Katolikus Tudósító, 1937. 7-8. sz. 4. p. Ugyanez a lap nem sokkal később még egy cikket közölt az adventistákról, amelyben a szerző még a kisegyház névhasználatát is élesen elutasította. Á-ó: Adventi lelkek - nem ádventisták. In: Szombathelyi Katolikus Tudósító, 1937. 10. sz. 4. p.*

²³² *Murai Frigyes O.F.M.: A szekták diadala és az ortodoxia válsága Oroszországban. In: Magyar Kultúra, 1939. I. 362-364. p.*

Érdeemes röviden ugyanennek a lapnak egy 1931-es írását is megemlíteni.²³³ (Úgy véljük, tartalmával inkább a húszas években megfigyelt egyházi magatartáshoz kapcsolódik, s mint említettük, figyelemre méltónak tartjuk azt a tendenciát, hogy a katolikus sajtó a harmincas évek közepén kevesebb szektaügyi elemzést közölt. Utóbbiak száma észrevételünk szerint a második világháború alatt, illetve az azt közvetlenül megelőző időszakban újra szaporodott.) A cikk azzal az ismert fordulattal kezdődik, hogy az első világháború által okozott súlyos lelki válság jeleként értelmezi a kisegyházakat, „addig [ugyanis] a romlatlan magyar közgondolkodás megvetéssel fordult el tőlük”. Nem titkolt irigységgel szemlélte a kisegyházak tagjainak odaszántságát, főleg anyagi áldozatvállalását. A szektakérdés sajátosan katolikus értelmezésére utal az a nyíltság, amellyel intoleráns álláspontját megfogalmazta: még a kérdésfeltevést is feleslegesnek tartotta a „szekták” valódi életével, hitelveivel kapcsolatban, azok pusztá léte irritálta és sarkallta a felszámolás követelésére. Lásd például: „Nem ismerjük és nem is akarjuk megismerni a szektának, mint vallásnak a hitelveit.” (A cikk egyébként minden bizonnyal egy pünkösdistá közösséggel kapcsolatban született, amelyet a szerző sehol nem nevezett meg, csupán következtetni lehetett rá - ezzel is jelezve, hogy a szektakérdésben teljesen hidegen hagyta a kisegyházi közösségek mibenléte.) A szekták keletkezésére vonatkozó gondolatai mögött pedig fel sem merül vallási elem, csupán a rosszhiszemű anyagi haszonszerzés feltételezése: „Minden vallási szekta keletkezésének oka elsősorban - üzlet.” A kisegyházak vezetőit kivétel nélkül gyors meggazdagodásra vágyó szélhámosoknak festette le, akik visszaélnék a széles tömegek bizonytalanság-érzésével, társadalmi helyzetével. (Egy ponton némileg önellentmondásba is keveredett, ugyanis a kisegyházakat a nyomortól sújtott térségek haszonélvezőinek mutatta be, korábban pedig arról írt, hogy újabban a budai kispolgárok - vagyis anyagilag inkább biztosított réteg - között vannak leginkább híveik.)

Apró megjegyzésekből úgy tűnik, hogy a szerző feszegette a katolikus egyház felelősségét is, amiért sokakhoz nem tudta eljuttatni saját hitelveit, és többen ezért csatlakoztak újkéletű vallási kisebbségekhez: „ha [az egyénnek] nincs alkalmá inni az igaz hit üdítő forrásából, hát iszik, szívesen iszik a szektáriusok mocskos korsójából.” A szektakérdés kapcsán a katolikus öntudat erősítésének fokozását is szorgalmazta, tipikus módon azonban a katolicizmus befolyásának növelését (ellentétben a legtöbb hasonló protestáns felfogással) nem pusztán egyházi-hitéleti feladatként értelmezte, hanem összekapcsolta egyfajta társadalmi programmal. Őszinte sajnálattal említette továbbá a hatóságok - sajátosan értelmezett - „tehetetlenségét” (ez nyilván tendenciózus szerzői túlzás, hiszen, mint láttuk, a belügyi szervek igyekeztek minél szorosabban kézben tartani a kisegyházakat), továbbá felvillantotta, hogy a szektakérdést igazából hatalmi eszközök által véli kezelhetőnek. Mindezekén túl a kisegyházak mögött obskurus összeesküvéseket feltételezett, vagyis azt, hogy vallási tevékenységükkel tudatosan terelik el a figyelmet a Horthy-rendszert bomlasztani kívánó céljaikról: „Közigazgatási úton egyelőre, sajnos, nem lehet fellépni a szekták ellen, mert kínosan ügyelnek arra, hogy »nyilvánosan« ne sértsék a jó erkölcsöket és ne lázítsanak a fennálló állami és társadalmi rend ellen. Valójában azonban mégis forradalmi fészkek minden szektárius gyülekezet, mert kiöli a lelkekből a konstruktív hit gyökereit s [...] mégis csak lázít.” Mindebben az a leginkább figyelemre méltó, hogy ugyanez az ellenségkép, ugyanezek az összeesküvés-elmélettel és „forradalmi” tevékenységgel kapcsolatos gondolatok a harmincas évek különböző pártállású világi közíróiban is megfogalmazódtak, ami újra a szektakérdés általános közéleti-politikai alapozottságára utal.

---

²³³ Léber János: *Szektárius tombolás a Bibic-telepen*. In: *Magyar Kultúra, 1931. II. 186-189.p.*

Szektaellenes írások továbbá megjelentek a katolikus hitbuzgalmi folyóiratokban is, bár talán kevesebb számban, mint a korábbi évtizedben és lényegében új momentumot nem tartalmaztak azokhoz képest. Főbb elemek továbbra is: a kisegyházak hibáznak, mert az emberek kezébe adják a Bibliát, félremagyarázzák az írásokat, a katolikus egyházat elhagyni, más felekezetet képviselőjét érdemben meghallgatni nem megengedhető, „ajtót kell mutatni nekik” stb.²³⁴

3.2.2. A református egyházzal kapcsolatban elmondható, hogy továbbra is a korábbi élénk érdeklődés jellemezte vezetőik állásfoglalását, véleményük azonban sok helyen szélsőséesebb lett a húszas évekhez képest. Emögött minden bizonnyal az áll, hogy az ellenségkép-keresés elért egyes református személyiségeket is, akik a „veszély” ellensúlyozására igyekeztek a szélesebb nyilvánossághoz fordulni. Kétségtelen tény azonban, hogy saját gyülekezeti munkájuk elmélyítésével is ellensúlyozni próbálták a kisegyházakat, s nem mondhatjuk, hogy azt egységesen államhatalmi feladatnak tekintették. A református közvéleményben megfogalmazódtak olyan (ha nem is általánosan jellemző) nézetek is, melyek kizárólag a történelmi egyházak befolyásának csökkenésében, elerőtlenedésében keresték a kisegyházak lábra kapásának okait. Lásd például: „Nem értenők meg népünknek a szektákkal szembeni állásfoglalását, de a szekták támadási pontjait sem látnók jól, sikereit sem értenők meg, ha nem szemlélnők tisztán vallásos életünk táplálkozási módját, egyházi életünk berendezését [...] A szekták mozgalma visszahatás a régi, sokakat ki nem elégítő vasárnapi kegyesség, megcsontosodott egyháziság, babonás képzetekben elmaradottság, s a tömegbűnök ellen.”²³⁵

1933. április 6-án és 7-én Sárospatakon egyházi lelkeszi értekezletre került sor, melynek nyomtatásban is kiadott anyaga a szektakérdés református megítélésének nevezetes darabja, egyik jelentős fordulópontja volt.²³⁶ Annak ellenére, hogy a szektakérdést döntően egyházi ügynek tekintette, már előszava is a kor tipikus nemzeti ideológiájának jegyeit viselte magán: „Református anyaszentegyházunk az ostromlott várhoz hasonló. Ma inkább, mint bármikor. A különböző oldalról jövő támadások keresztüzében áll. Áll szilárdan. Anyaszentegyházunkat le nem kicsinyelhető veszedelem fenyegeti a szekták részéről.”²³⁷ A füzet hét tanulmánya végig a „végveszélybe jutott ostromlott vár” felfogás alapján közelítette meg a szektakérdést.²³⁸

Három írás egy-egy „szekta” tanainak részletes cáfolatával foglalkozik, az adventisták és a jehovisták mellett a baptistákkal; vagyis utóbbiak még mindig (illetve újra) ugyanannak az

---

²³⁴ Ld. pl. *Óvakodjunk a szektáktól*. In: *Jézus Szíve Egyházközségi Tudósító (Kaposvár)*. 1935. 4. sz. 3-4. p. stb.

²³⁵ *Illyés, 1931. 174. ill. 185. p.* A harmincas évek elejének kisegyházakat érintő református cikkeiből ld. pl.: *Publius: A szektárius kegyesség önhittsége*. In: *Kálvinista Szemle, 1931. 269-270. p.* Stb.

²³⁶ *Mátyás (szerk.) 1933.*

²³⁷ *Mátyás (szerk.) 1933. 3. p.*

²³⁸ Az „ostromlott vár” felfogásra később ld. pl. többek között: *Ravasz László: Az egyház létében fenyegetve van*. In: *Református Élet, 1936. november 21. 406-407. p.* Ugyanitt a püspök érdekes módon azt hangoztatta, hogy az állam ne szövődjék össze „sem egyik, sem másik felekezettel, mert éppen azért állam”. Mivel láthattuk, hogy pl. a szektakérdésben egyes református vezetők (köztük nem egyszer Ravasz László is) igényt tartottak a hatóságokkal való szoros együttműködésre, gondolatai mögött minden bizonnyal a katolicizmus ellensúlyozásának igénye húzódott meg.

általánosító megítélésnek estek áldozatul, mint korábban.²³⁹ Ez az egy kalap alá vevő szemlélet élesen megmutatkozik a füzet első tanulmányában, mely a szektakérdés keletkezésére igyekszik református magyarázatokat adni.²⁴⁰ mintegy tíz oldalon keresztül a legkülönbözőbb típusú negatívumokkal ruházza fel a „szektákat” (történelmietlenség, hedonizmus, fejlődésképtelenség, kultúraellenesség, nemzetietlenség, kozmopolitizmus stb.), anélkül, hogy akár egyszer is megnevezne egyetlen kiségyházat! Sőt, szóhasználata végletesen homogenizálónak alakul, nemcsak általában beszél a szektákról, hanem egyes számban „a szektá”-ról, „a szektáskodó lelkület”-ről stb.

Ha a szektakérdés megítélését illetően eltekintünk a füzet teológiai, illetve egyháztörténeti fejtegetéseitől, megfigyelhető benne a Horthy-korszak egyes jelenségeire jellemző nyugat-, sőt bizonyos fokú modernizáció-ellenesség is. Utóbbira tanulságos példa a következő: „A sajtó

---

²³⁹ Az egyik szerző például együtt említette a baptistákat és a metodistákat, majd érdekes szóhasználatlaltal „nálunk szektaként szereplő egyház” terminussal illette őket. *Mátyás (szerk.) 1933. 51. p.*

A sárospataki konferencia anyagára egyébként általánosságban, de különösen a baptista hit- és egyházvédelem álláspontjáról reagált: *Somogyi, 1933.* A szerző pontról pontra elemezte és visszautasította a reformátusoknak a teológiai fogalomhasználatra (pl. eretnek, szekta), történelmi előzményekre, külföldi kapcsolatokra stb. vonatkozó vádjait, illetve állításait. A Mátyás Ernő szerkesztette füzethez hasonlóan a válaszirőpirat is tartalmaz néhány, a kor általános politikai gondolkodására és nyomósnak vélt érvrendszerére vonatkozó adalékot. Pl.: „Nyíltan vagy rejtve a füzetnek majdnem minden írója a szekták nemzetietlenségét, hazafiatlanságát panaszolja. [...] Mi baptisták nem kérünk abból a nacionalizmusból, amely elorozza a hit legdrágább kincseit. De nem kérünk abból az internacionalizmusból sem, amely rombadönti a családi oltárt és megsemmisíti a nemzet értékeit. [...] Nem tartozik ide annak a felsorolása, hogy úgy külföldön, mint belföldön milyen szolgáltatásokat tettünk a trianoni Magyarországnak. Csupán annyit jegyez meg, hogy a baptista prédikátorok annakidején testületileg léptek be a Revíziós Ligába, amelynek e sorok írója igazgatósági tagja. [...] Úgy is, mint törvényesen elismert vallásfelekezet, s úgy is, mint magyar állampolgárok az államhatalommal szemben lojálisan viselkedünk [...]” *Somogyi, 1933. 33-34. p.*

²⁴⁰ *Dr. Vasady Béla: A szekták keletkezésének okai. In: Mátyás (szerk.) 1933. 5-14. p.* Az összefoglaló kötetben kívül a szerző hasonló tartalmú munkája megjelent: *Sárospataki Református Lapok, 1933. április 30.* (Vasady Béla előadása egyébként szinte szóról szóra megegyezik Makkai Sándor 1923-ban megjelent tanulmányának főbb pontjaival, azt tulajdonképp csak újrafogalmazta és kiegészítette. Ld. 2.2.2. fejezet.)

A Sárospatakon elhangzottakat egyébként református részről is érte kritika, ha nem is éppen a legmagasabb szintről (a szerző az Országos Református Szeretetszövetség hejőpapi árvaházának - saját elmondása szerint - „méltatlan szolgálója”; továbbá jellemző, hogy észrevételeit éppen a baptisták lapja közölte): *Gulyás Erzsébet: „Szekta” - vagy szeretet. In: Békehírnök, 1933. július 8. 191. p.* Sorai mégis tanulságosak, mert arra utalnak, hogy a kortársak között is voltak, akik a politikai közéletből ismert ellenségkeresés egyházi változatának tartották a „szektázást”. Hiszen - mondja a szerző - ha valóban a református hit védelme motiválta a konferencia előadóit és más egyházi vezetőket, akkor sokkal veszélyesebb jelenségekkel szemben hirdettek volna harcot. Továbbá kritizálta a sárospataki szerzők fogalomhasználatát is. Ld. pl.: „Ki tudná bebizonyítani a Szentírásból, a keresztyén történetből, hogy mi [reformátusok] nem voltunk vagy nem vagyunk szekták? Ha pedig mi is azok vagyunk, miért hangoztatjuk ezt folyton más közösségekre olyan értelemben, mintha ezáltal is kisebbiteni és megalázni akarnánk őket. [...] És bármilyen szigorúan vizsgáljuk is meg ezen szekta-csoportok alakulatait, be kell látnunk, hogy a mi református egyházunknak a megújulására, újjászületésére nézve sem akadályt, sem veszélyt nem jelentenek [...] Nem ezen hívő közösségek ellen kell nekünk védelmi állásba helyezkednünk, hanem egyházunknak belső ellenségeivel, a sátán, a bűn, a világiasság és a két úton járó névleges keresztyénség ellen; ne a szektákért akarjunk újjászületni és jobbá lenni, hanem mi magunkért, a saját lelkünk üdvösségéért.”

révén hatalmas propaganda eszközhöz jutottak napjainkban a különböző szekták. Nem szájról szájra terjednek ma már téves tanításaik, mint századokkal ezelőtt, hanem a sajtótermékek ezrei és tízezrei ontják azokat magukból. [...] Érdekes, hogy a szegényebb embereknek ezt a nyomtatott betű hiszékenységet és a vallásos kérdések iránt való, sokszor megható érdeklődését a kommunisták is felismerték, és többször vallásos iratokba rejtve árasztanak el egyes vidékeket megmételvező tanításaikkal.”²⁴¹ Vagyis a nyomtatott sajtóban jelölte meg a kisegyházak terjedésének egyik okát, s fejtegetéseiben (másokhoz hasonlóan) elkötelezett, titkos kommunistákat fedezett fel a „szekták” híveiben. Ami pedig az Amerika-ellenességet illeti, kétségtelen, hogy a kisegyházak többsége onnan, illetve Nyugat-Európából érkező missziók nyomán alakult, akkor is, ha külföldi kapcsolataik csak lazák vagy formálisak voltak. Maga a tény azonban a református teológusok gondolkodásában is megerősítette azt a tendenciát, mely a kisegyházak tevékenységét nem a vallási szerveződésekre jellemző módon, hanem a „kibocsátó” térség (értelemszerűen hazafiatlan, magyarellenes stb.) kultúráját tervszerűen és minden anyagi áldozat árán meghonosítani akaró intézmények expanziójaként értékelte. Lásd például: „A háború után egyre nagyobb arányokban feltűnő szektárius mozgalmak valamennyien külföldi forrásból táplálkoznak. [...] Akár Németországból, akár Amerikából jöttek, legnagyobbbrészt amerikai pénzzel dolgoztak és dolgoznak részben még ma is. Élénk bizonyosága ennek az, hogy amikor az Egyesült Államokban még nem ütötte föl fejét a gazdasági válság, amikor odaözönlött még a világ minden tájáról az arany, csak úgy dőlt onnan a pénz a szektárius törekvések számára is.”²⁴²

Fenti sorok szerzőjének (Kovács J. Istvánnak) a gondolatmenetében megfigyelhető a korábban ismertetett református álláspont továbbélése, miszerint a kisegyházak terjedésének meggátolását alapvetően az egyházfegyelem erősítésével, a református hitvédelem eszközeivel vélte elérhetőnek. Érdekes módon a szekták terjedéséért bizonyos mértékig a Horthy-rendszer egyházpolitikáját is felelőssé tette, s az állammal való szoros együttműködésben látta a kálvinizmus történelmi hagyományainak, missziói lelkületének elerőtlenedését: „[...] évtizedeken át nem bántottak minket, akik évszázadok véres és vértelen küzdelmei árán tudtuk csak eleink megszentelt örökségét a boldogabb jövőendő számára átmenteni! Nemcsak nem bántottak minket, de üldözés helyett az államhatalom egyre nagyobb mértékben kezdett hönünk alá nyúltni. Egyre nagyobb mértékben kezdtünk állami mankókon járni mi is, akik századokig a magunk lábán jártunk [...] Ma már nyilvánvaló az államsegélyes egyházpolitika csődjé. Nagy léptekkel sietünk, szinte rohanunk e felé.”²⁴³ Kétségtelen tehát, hogy a szektakérdés megoldása nála inkább a kálvinista hagyományok restaurációjának, mint a Horthy-rendszer minden téren való erősítésének igényével kapcsolódott össze, s vezette néhány - minden bizonnyal már saját korában is anakronisztikusan csengő - programpont megfogalmazására: „Talán áldozatokat kell hoznunk ezzel [ti. az állammal való szoros együttműködés stratégiájának feladásával] kapcsolatban gyülekezeteink, iskoláink körében, de a reánk szakadó veszteségeket ellensúlyozza majd a várható nyereség. Nyilvánvaló, hogy a mai kényszerű egyháztagság helyét az önként, szabad elhatározásból vállalt új egyháztagság típusa

²⁴¹ Mátyás (szerk.) 1933. 50. p. Az, hogy a szektaellenes küzdelemben milyen nagy szerepe lehet a sajtónak, a református szakírók már korábban is megfogalmazták. Pl. egy 1924-es írás érdekes módon arról panaszkodott, hogy könyvkiadásuk „liliputi pepecselés” a szektákéhoz képest, s utóbbiak ősi protestáns fegyverekkel (a nyomdával és a sajtóval) „verik meg” a reformátusokat. Sebestyén Jenő: *A millenista beszédek. In: Kálvinista Szemle, 1924. december 6. 397. p.*

²⁴² Mátyás (szerk.) 1933. 50-51. p.

²⁴³ Mátyás (szerk.) 1933. 52. p.

fogja fölváltani. Nyilvánvaló, hogy a teherhordozás is önkéntes lesz a mai kényszerű, több helyütt végrehajtással kapcsolatos egyházi adózás helyett. Ezzel együtt lélek, tűz, missziói erő fogja áthatni egyházunkat. Hódító egyház leszünk újból, mint voltunk a XVI. században.”²⁴⁴

Két további előadás is foglalkozott a református közösségek „védelmének” részletekbe menő kérdéseivel, a kisegyházak visszaszorítását célzó különböző stratégiákkal (egyházfegyelmi intézkedések, ifjúsági munka, a „szektások” nevetségessé tétele, kipellengérezése stb.), utóbbiakra bőségesen hozva valóságból vett illusztrációkat.²⁴⁵ A szektakérdés kizárólag belső egyházi ügyként való kezelése ugyanakkor itt már nem annyira egyértelmű, mint az előbb idézett előadó esetén, sőt megfigyelhető a kisegyházak erőszakos visszaszorítása melletti komoly állásfoglalás is: „A szektaellenes küzdelem egyik dogmává lett általános szabálya, hogy semmi külső kényszerszert nem szabad velük szemben alkalmazni. [...] Amennyire hiba a csak külső erőszakkal való mártírcsinálás, annyira hiba volna számításon kívül hagyni azt az eshetőséget, hogy olykor nagyon is helyénvaló lehet a szektákkal, vagy ingadozókkal szemben a gyülekezeti közvélemény, az egyházi közösség sokszor könnyen felkelthető nyomását erőteljesen alkalmazni.”²⁴⁶ Hasonló gondolatok fogalmazódtak meg egyes helyi református közösségek körében is, melyeket a sárospataki konferencia egyes előadói bizonyára nem véletlenül idéztek a fentebbi, Kovács J. István által képviselt vélemény ellensúlyozására. Például: „Ha tőlünk valaki luteránusnak állna ki, azt csak elnézném, mert nem sok különbség van köztünk, de ha hívőnek, azt már nem. Én az ilyet megverném, meg megveretném, hogy többet sose jutna eszébe se neki se másnak. [...] Az én falum presbiterei nem helyeslik, hogy szekták vannak, s a kormányt hibáztatják, minek engedi, hogy legyenek. Elég annyi vallás, amennyi van. Minek csinálnak még többet. [...] Szét kellene veretni őket. Lelki munkával győzni meg őket? -: Az ölba vasvilla kell, nem evőkanál.”²⁴⁷

A harmincas években tehát újra megfigyelhető a kétféle szemlélet együttélése a református egyházban: az egyházi sajtóban akadt egy-egy teológus, aki kizárólag a hitvédelem eszközeit tartotta alkalmazhatónak, ugyanakkor a nem nyilvánosságnak szánt dokumentumok alapján úgy tűnik, hogy a református egyház egyes vezetői egyre inkább az állammal (pontosabban a rendfenntartó erővel) való szoros együttműködés alternatíváját választották. A sárospataki konferencia pedig éppen ebben a vonatkozásban gyakorolt jelentős hatást a református

---

²⁴⁴ *Mátyás (szerk.) 1933. 51-52. p.* Kovács J. István ismertetett véleménye meglepő hasonlóságokat mutat a már idézett Szentpéteri Kun Bélával, mind a szektakérdés, mind állam és egyház viszonyának általános megítélésében. Vö. 2.2.2. fejezet, 137-138. jegyzet.

²⁴⁵ Ezeket - mint a füzetből kiderül - rendszeresen kibocsátott „gyülekezettanulmányozó kérdőívek”-ből merítették. *Mátyás (szerk.) 1933. 63. p.* Megjegyezzük, hogy ezen illusztrációkban gyakran kerültek elő újra a baptisták, mint az egyik legveszélyesebb szekta.

²⁴⁶ *Mátyás (szerk.) 1933. 69. p.*

²⁴⁷ *Mátyás (szerk.) 1933. 65. p.* A „hívő” egyébként a szektásoknak a korban - leginkább református vidéken - elterjedt, kissé pejoratív árnyalatú elnevezése. A szóhasználat visszaszorítását a sárospataki konferencia is kezdeményezte. Vö. 2.2.2. fejezet. (Másik gyakori, sokkal inkább gúnyos elnevezés a „futkározó atyafi” volt, ezen is baptistát, adventistát, jehovistát stb. értettek.)

egyházi közvéleményre. (A hitvédelmi indíttatású szektaellenesség egyébként emellett később is hangot kapott református folyóiratok hasábjain.²⁴⁸)

A sárospataki rendezvénynek a reformátusok szektaellenes stratégiájára gyakorolt hatása (vagyis az állami eszközök fokozottabb alkalmazásának igénye) nagyon gyorsan megmutatkozott. Alig egy hónappal a konferencia után például a baptisták „visszahódításának” megkönnyítése céljából a tiszántúli egyházkerület gyűlésén szóba került, hogy a református egyetemes konventhez küldjenek egy felterjesztést, miszerint „méltóztassék a Konvent oly törvényes intézkedést kieszközölni, hogy a kitérő [vagyis itt a baptista felekezetből ki-, a református egyházba pedig belépni szándékozó] jelentkezése a baptistáknál ne Budapesten, hanem a szekta helybeli előljárójánál történhessen.”²⁴⁹ A javaslat azért keltheti fel a figyelmünket, mert mint láttuk, a mind az állami szervek, mind a történelmi egyházak hangsúlyozták, hogy - jogi értelmezésük szerint - csak egy „törvényesen megalakult” baptista egyházközség létezett, s az Budapesten működött, vagyis a kisegyházhoz csatlakozni csak a fővárosi illetékeseken keresztül lehetett. A reformátusok tehát (lényegében a felekezeti egyenjogúság elvének megsértésével) arra törekedtek, hogy a baptistának áttérők dolgát az állami vallásügyi igazgatás szigorításával nagyban megnehezítsék, az onnan kitérni igyekezőkét pedig jelentősen megkönnyítsék, hiszen utóbbiaknak elég volt szándékukkal egy vidéki baptista prédikátort felkeresni, előbbieknak nem. (Az egyházkerületi közgyűlés egyébként a javaslatot „pártolólág” továbbította az egyetemes konventhez.)

---

²⁴⁸ Ld. pl. Szabó Lajos: *Álljatok ellene a gonosznak! c. szektaellenes cikksorozata. In: Keresztyén Család, 1938. 7-16. számokban.* Bár ez a részletes elemzés teljesen teológiai indíttatású volt (pontról pontra végigkritizálta a több ízben is a „Sátán bibliásai”-nak nevezett - bár szinte soha nem konkretizált - kisegyházak tanításait, a református „látszat-keresztyének” hibáit, súlyosan figyelmeztetett az egyházi szertartások komolyan vételére stb.), ugyanakkor problémafelvetésének még ez a szerző is helyenként általános közéleti kicsengést adott. Ld. pl. első közleményének bevezető sorait: „A sok testi és lelki nélkülözést ismerő magyar földön a különböző politikai és vallási szekták téves utakra hívogatják az éhező és szomjúhozó lelkeket. Lelkiismeretlenek lennének, ha [mindezt] nyugodt tétlenséggel szemlélnők [...]” (A szerző egyébként magáról azt írta, hogy „ifjúságának legszebb idejét háborúban töltötte” - a szekták elleni háborúban.) Szabó Lajos: *Álljatok ellene a gonosznak! In: Keresztyén Család, 1938. 7. sz. 2. p.* Ld. még: Szabó Lajos: *Antikrisztus a Tiszánál. Bodrogek, 1935.; Szabó Lajos: A világvége Tiszazugban. In: Őrség, 1936. február 1. 2-3. p. stb.* A református cikkekből helyi szinten ld. továbbá: Jégh Gyula: *Néhány szó a hazai szektákról. In: Református Egyházi Értesítő (Miskolc). 1932. 4. sz. 7-13. p.*

²⁴⁹ *A tiszántúli református egyházkerület 1933. évi jegyzőkönyvei. I. Debrecen, 1933. 21. p.* A reformátusok egyoldalú kezdeményezése azért is figyelemre méltó, mert lényegében nyitott kaput döngtetett. A vallás- és közoktatásügyi miniszter ugyanis már 1932. január 25-én rendeletben hagyta jóvá a baptisták 1929-es gyűlésén született elhatározást, miszerint mind a belépési, mind a kilépési szándék bejelentésével a területileg illetékes baptista hitszónok (lelkész) illetve helyettese kereshető fel, persze a református kezdeményezés csak a baptista felekezet elhagyását kívánta megkönnyíteni. 240-25/1931. VKM. sz. rendelet. In: *Magyarországi rendeletek tára, 1932. Bp., 1932. 233. p.* A rendeletről egyébként bizonyára a történelmi egyházak is értesültek, a kalocsai érsek például egy későbbi körlevélben újra felhívta arra papjai figyelmét: *Kalocsai Főegyházmegyei Hivatalos Közlemények, 1936. Nr. 721. 4. sz. 14. p.*

1933 őszén továbbá Ravasz László püspök hivatalosan értesítette az egyetemes konventet, hogy az érsekcsanádi egyházközség presbitériuma a nazarénusok „állami hatóságok útján való megrendszabályozását” kezdeményezte.²⁵⁰ A témával foglalkozott a konvent 1934 áprilisában összehívott ülése is, amelynek jegyzőkönyvéből kiderül,²⁵¹ hogy az érsekcsanádiak mindhárom „illetékes” szaktárcát meg kívánták kerestetni. Az igazságügyminisztert azért, hogy az anyakönyvvezetők csak akkor írják be felekezet nélküli szülők gyermekeinek vallási adatait, ha hivatalosan igazolják, hogy oda tartozik. A kultuszminisztert olyan rendelet kiadására kérték, hogy „a nazarénusok gyermekeik által igénybevett elemi népiskolák fenntartási terheihez olyan mértékben tartoznak hozzájárulni, amilyen összegbe az igénybevett iskolában egy gyermek taníttatása az iskolafenntartónak kerül.” A belügyminisztert - szintén nem ismeretlen módon - arra kérték, hogy „kísérje éber figyelemmel a nazarénusoknak törvényt nem tisztelő, hazafiatlan, nemzetromboló munkáját, és azt, hogy közöttük gyakran jelennek meg külföldi agitátorok.” Egyértelmű, hogy az idézett törekvések nem csupán a nazarénusok ellen irányultak, hanem általában a kisegyházak ellehetetlenítését célozták. A konvent végül az iratok visszaküldéséről döntött (vagyis nem fordult a miniszterekhez), indoklásuk azonban figyelemre méltó: „az 1895. XLIII. törvénycikk a felekezeten kívüliek ügyeire vonatkozóan részletes rendelkezéseket tesz s így az érsekcsanádi egyházközségből érkezett kívánságok a meglévő országos törvények alapján rendezendők”, vagyis - mivel tudatában voltak az érvényben lévő hivatalos törvény-értelmezéseknek és belügyminisztériumi szabályozásoknak - lényegében úgy vélték, hogy az érsekcsanádi akció nyitott kaput dönget.

1933 tavaszától a szűkebb körű egyházi konferenciák nyilvánosság elé nem került anyagaiban is egyre többet bukkant fel a szektakérdés. Csikesz Sándor például a sárospataki konferenciát követően egy év leforgása alatt (legalább) három nagyobb szabású rendezvényen tartott előadást a témában.²⁵² Elvei lényegében nem sokat módosultak a húszas évekhez képest (ld. 2.2.2. fejezet), azonban ideológiailag sokkal megalapozottabban, határozottabban fogalmazta meg azokat. Elméletének egyik legérdekesebb pontja (amelynek a húszas évek első felében nem találtuk nyomát, legalábbis akkor ennyire biztosan nem hangsúlyozta), miszerint a kisegyházakat és a római katolicizmust azonos dogmatikai töről fakadt jelenségeknek tartotta, lényegében utóbbit is szektának tekintve.²⁵³ Megítélése szerint ezek a szférák ugyanazt (!) a veszélyt jelentették egyházára. Álláspontját az „ostromlott vár”-megközelítés kifinomultabb, teológiailag jobban alátámasztott szemlélete eredményezte. Vagyis nem csak azt mondta, hogy a református egyház kétfrontos harcot vív (ezt korábban ő is, illetve mellette mások is megfogalmazták), hanem azt is, hogy lényegében nem két különböző ellenséggel, hanem egy ellenségnek más-más megnyilvánulási formáival akadt dolguk. (A katolikus egyház

---

²⁵⁰ *Iratszám: 3.018/1933. - RZsL. Közig. 101/a.*

²⁵¹ *Kivonat a magyarországi református egyház egyetemes konventje Budapesten, 1934. évi április hó 17-18. napjain tartott ülésének jegyzőkönyvéből. 277. sz. - RZsL. Közig. 101/a.*

²⁵² A neves református teológus és levéltáros például úgy vélte, hogy a „szektaügyben” született református tanulmányok és a sárospataki konferencia egyáltalán nem zárták le, hanem inkább az első lépést tették meg a „szekta-kérdés [...] egységes, mindenre kiterjedő nagyvonalú feldolgozása” felé. Csikesz Sándor: *A magyar református gyakorlati teológia. Referátum az Országos Református Teológus Tanári Konferencián. Debrecen, 1934. február 1-2. (Kézirat) - TtREL I. 26. 1. dob.*

²⁵³ Csikesz Sándor: *A református egyház, a katolicizmus és a szekták. Előadás a Magyar Református Teológusok Országos Szövetsége nyári konferenciáján. Budapest, 1933. június 26. (Kézirat) 25 p. - TtREL I. 26. 2. dob.*

valamennyi szembetűnő - és a reformátusoktól elűtő - jellemzőjét megtalálni vélte a „szektákban” is.)²⁵⁴

Néhány hónappal később egy lelkésztovábbképző tanfolyam vette fel tematikájába Csikesz szektákat elemző előadását.²⁵⁵ A szekták létrejöttét és terjedését református környezetben a lelkészek hanyagságában, a kálvinizmus elveinek erőtlenségében, nemtörődöm képviselésében látta, fő ellenszernek tehát az egyházfegyelem, a lelkigondozás erősítését tekintette. Felfogására ugyanakkor nem lehettek hatástalanok a kor kisegyházakkal kapcsolatban megfigyelt általános (illetve államhatalmi) vélekedései sem. Például szembeállította néhány vallási kisebbség külföldi és magyarországi csoportját: „[egyes kisegyházak] külföldön nem mennek szekta számba: pl. a methodizmust nem számítják szektának - nálunk tiszta szekta módszerrel dolgozik, a külföldi protestantizmusban a baptizmust nem számítják szektának, [...] a kálvinizmus egyik mellékhatásának veszik [...], csak nálunk ilyen szekta-szerű, mert a szekták ilyen erőszakos, behálózó és folyton missziói gondolatával dolgozik.”²⁵⁶ Abban, hogy a hazai baptistákat, metodistákat veszélyesebbnek, erőszakosabbnak tartotta nyugati hittestvéreinél, véleményünk szerint a magyarországi szektakérdés egyre élesebb jelentkezése, a hátrányos megkülönböztetés indokainak mind több irányú (esetleg mások által sugallt) keresése figyelhető meg. Gyakran ugyanis éppen azzal vádolták a szóban forgó csoportokat, hogy a nyugati országokban elterjedt mozgalmakat megpróbálják egyszerűen átültetni a (számukra értelemszerűen „idegen”) magyar kultúrába, vagyis a baptizmust, methodizmust stb. eredendően negatív jelenségeknek tartották. Itt éppen ellenkezőleg, Csikesz azt mondta, hogy esetleg elfogadható lenne ezen csoportok tevékenysége, de nem abban a formában, ahogy Magyarországon akkor megnyilvánultak.

Csikesz és a többi református szakíró egyébként egyre szorosabbra igyekezett vonni az egyházi szféra határait, és ennek kapcsán szektakérdésben polemizálni az (elsősorban Nyisztor Zoltán által képviselt) katolikus érvekkel. A katolicizmusnak például arra a gyakori vádjára, miszerint a szekták keletkezéséért a protestantizmus (és annak a Szentírást a hozzáértő papság kezéből a tanulatlan egyháztagek kezébe adó gyakorlata) a felelős (vö. Nyisztor korábbi nézeteivel, 2.2.1. fejezet, 97. jegyz.), Csikesz oly módon reagált, hogy teljesen megfordította a rossz hírbe keverő vélekedést. Úgy vélte ugyanis, hogy a „szektárius lelkület” kialakulását, valamint az azt képviselő csoportok létrejöttét éppen a római egyház tette lehetővé, dogmatikájának egészségtelen vallási rajongása, emberi tekintélyeknek feltétlen tiszteletet parancsoló gyakorlata, misztikus szertartásai stb. révén, melyek a katolicizmusnak és a szektáknak egyaránt legmeghatározóbb vonásai. „A róm.katolicizmusból azért nem támad

---

²⁵⁴ Csikesz véleménye szerint „szektárius vonások a római egyházban és római vonások a szektákban”: mindkét vallásos magatartás (valamennyi kisegyházat ismét differenciálatlanul azonosított egymással) Istenhez a legközelebb állónak, egyedül üdvözítőnek tekinti magát; az isteni kijelentést emberi dolgokkal egészíti ki (ellentétben a reformátusokkal); kiragad valamely bibliai helyet és azt indokolatlanul helyezi a középpontba (pl. a katolicizmus Jézus Krisztus Péterrel kapcsolatos szavait); feltétlen engedelmisséget követel a vezetők felé; egyaránt elfordul a világtól, a természetes élettől (pl. a katolikus szerzetesrendek); erőszakosan térít (pl. az Actio Catholica [!]) stb.

²⁵⁵ Csikesz Sándor: *A szekták lényeges vonásai, különös tekintettel a hazánkban működő szektákra. Előadás a lelkési továbbképző tanfolyamon. Debrecen, 1933. szeptember 28. (Kézirat) 23 p. - TtREL I. 26. 2. dob.*

²⁵⁶ Uo. 14. p. Mint láttuk, a baptistákkal kapcsolatos fenti meggyőződés a sárospataki konferencián is hangot kapott. Ld. 3.2.2. fejezet, 76. jegyzet.

szekta, mert magában a róm.katholicizmus keretein belül éli a szekta életét” - vallotta.²⁵⁷ Ugyanakkor érdekes módon azokon a pontokon, amelyek a kálvinizmust mint egyedül helyes utat képviselő irányzatot nem érintették, Nyisztor érvelése szinte szó szerint felbukkan Csikesz Sándornál is. Egészségtelen, veszélyes szektaként minősítette például (az elismert baptisták mellett) a bevett felekezetnek számító unitáriusokat. Továbbá - ugyancsak historizáló hangvétellel - a kisegyházak működését szintén „halálra ítélt” jelenségnek tartotta, amely ellen meggyőződése szerint azért kell mégis a reformátusoknak minden erejüket latba vetve küzdeni, mert „[ha meghal az egyik,] jön a másik szekta. Egyik kelés után a másik, egyik gutaütést követi a második, a harmadik és következik a halál [...]”²⁵⁸

A történelmi egyházak és az állam együttműködésére utal, hogy Csikesz fejtegetéseihez nemcsak teológiai kézikönyveket, illetve forrásokat használt, hanem - mint mondta - a hatóságok megfelelő anyagai is rendelkezésére álltak. Ezek segítségével a közvéleményt a sajtón kívül más módon is megközelíthetőnek és befolyásolhatónak vélte: „Remélem, [...] egyszer összegyűjthetem azt a tömördek anyagot, amit már eddig a részint a rendőri közigazgatási út, az ügyészség, részint az egyházi közigazgatási út összehordott, amelyikből majd egy ízelítőt próbálunk az Országos Református Kiállításon is bemutatni.”²⁵⁹

A harmincas évek fontos eseménye, hogy a református egyház illetékes szervei egyre többet foglalkoztak a szektakérdéssel, minden bizonnyal a sárospataki konferenciával összefüggésben. A téma mindinkább bekerült a köztudatba, mégpedig az egyház mellett a nemzet veszélyeztetettségének felhangjaival. Például a bodroghközi gyülekezetek 1934. februári értekezletén (és ennek nyomán az alsózempléni egyházmegye közgyűlésén) is foglalkoztak a témával.²⁶⁰ Ez a jegyzőkönyvrészlet is megerősíti a fenti tendenciákat: ugyan a vallási kisebbségek visszaszorítását a hitélet intenzívebbé tételével (a konfirmációra való felkészítés komolyabban vételével, a „szektaellenes küzdelemben” felhasználható bibliai helyek gyermekeknek történő megtanításával, családlátogatások, vallásos estélyek szervezésével, olcsó felvilágosító anyagok terjesztésével stb.) vélte elérhetőnek, de a röpiratok kiadásához szükség esetén indokoltnak látta, hogy „kerestessenek meg anyagi támogatás végett az illetékes minisztériumok, hiszen a szekták nemcsak egyház-, de hazaellenes bomlasztó munkát is végeznek.” A bejegyzés így fejeződött be: „Építsük a védő munkát, hogy aztán támadni is elég erősek legyünk.”²⁶¹

Érdekes az apátfalvi Istengyülekezet nevű pünkösdista közösség ügye is 1933-ból. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter megkereste a református konventet, hogy véleményezzék: az „új szekta tanai hitelvi szempontból hogyan minősülnek, s a szekta működése s annak tanításai erkölcsi és állambiztonsági szempontból nem esnek-e kifogás alá”, mivel a

---

²⁵⁷ Uo. 12. p.

²⁵⁸ Uo. 10. ill. 17. p.

²⁵⁹ Uo. 2. p. Jellemző továbbá, hogy milyen hangnemben nyilatkoztak református egyházi személyek a bevett egyházként tevékenykedő unitáriusokkal kapcsolatban. Csikesz idézett sorai mellett egy másik teológus véleménye: „Ez a szekta, amely tulajdonképpen alig is nevezhető keresztyénnek, szemmel láthatólag csak a múltnak az örökségéből él. Nemcsak tagjainak csekély száma, hanem megkövesedett volta miatt is, hazánkban teljesen jelentéktelenné lett.” *Karner, 1931. 77. p.*

²⁶⁰ *Kivonat az Alsózempléni ref. egyházmegye 1934. május 4-én Sárospatakon tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből. 241. sz. - RZsL. Közig. 101/a.*

²⁶¹ Az egyházmegye törekvéseit egyébként a tiszáninneni püspökség is támogatásáról biztosította.

csoport összejöveteleinek engedélyezéséért folyamodott a hatóságokhoz.²⁶² Tömör és sokatmondó a vizsgálatot lezáró püspök véleménye: „Bár kérelmezők sem egyház, sem államellenes dolgokat nem cselekszenek, az engedély megadását még sem tartom kívánatosnak”. Szó szerint ugyanezt az állásfoglalást továbbította a konvent elnöksége Hómannak, aki bizonyára ennek megfelelő döntést hozott az ügyben.²⁶³ Vagyis egyes állami és az egyházi hatóságok eljutottak oda, hogy beismerték: nem indokolható semmilyen konkrétummal a kisegyház tudatos hátrányos helyzetbe hozása; egyszerűen előítéletek, félelmek motiválták a hatalmi döntéseket. A reformátusok hangvételére egyébként egy tévedés folytán további érdekes adalék született. A konvent titkára ugyanis a Csanád megyei Apátfalva helyett a zempléni Bélapátfalván illetékes egyházmegyénél kezdeményezte a vizsgálatot, mire a tiszáninneri egyházkerület püspöki hivatala visszaküldte az iratokat. Kísérőlevelüket így zárták: „Mozgolódnak ugyan ezek az istenesek Zemplénben is, de azt hiszem, a most nemrég tartott szektakonferencia meglehetősen a nyakukra lépett.”²⁶⁴ (Nyilván a sárospataki rendezvényre célzott.)

Általában elmondhatjuk, hogy a harmincas években a református közvéleményben uralkodó lett az a nézet, hogy a kisegyházak terjedése nem pusztán egyházi vagy vallási kérdés. Egy református lelkész jellemzően így írt: „Ez a tény [ti. hogy a kisegyházak jelentős része »össze-
ütközésbe jut a társadalmi rend mai formájának alapelveivel«] azután kiemeli a szektakérdést az egyház sajátos problémái közül és mint újszerű társadalmi kérdést az érdeklődés homlokterébe állítja. Foglalkozni kell vele, mert tényezőjévé vált annak a hatalmas folyamatnak, amely a társadalmat állandóan formálja [...]”²⁶⁵ Ugyanez a szerző a szekták keletkezésének magyarázatánál egyszerre valószínűsítette a „valláserkölcsei, gazdasági és politikai természetű” okokat, s ami a vallási eredetet illeti, a református hitélet erőteljes fellendítésének szándékával nem tartózkodott saját egyházának kritikájától sem: „az utóbbi idők keresztyénsége sok tekintetben elvesztette lélekformáló erejét. A történelmi egyházak inkább csak a kultuszformák betartására ügyeltek, világi tekintélyük és politikai befolyásuk kiépítésén fáradoztak [...]”²⁶⁶

Voltak aztán olyan református teológusok is, akik a szektakérdés elemzésekor a harmincas évek általános lelki válságát, kiüttalanságát összekapcsolták a kisegyházak térnyerésével, és olvasóikra a magyarság „végveszélybe” kerülésének elégikus képeivel igyekeztek hatást gyakorolni, a szekták tevékenységének fel nem ismert, többoldalú veszélyeire figyelmeztetni, azt már-már természetfölötti magasságokba emelve. Lásd például: „Az egyházakban belső válságok gyötrelmei és lázai égnek. Meghasonlott katolikus papok járnak protestáns lelkészi hivatalokban elhelyezkedés után kutatva. A protestáns egyházak tagjai között a szekták végzik ma még eléggé nyilván nem tartott izgatásaikat, amelyeket egyházközségek, sőt kerületek is szemérmesen és szégyenkezve takarnak el. [...] Az egyház pedig lelkésze körül kisebb-nagyobb belső pereit vívja. Tiszáninnen forró szektárius lelkület ciklónjai csapnak reá egyik-

---

²⁶² A konvent további részletes vizsgálat céljából a tiszáninneri püspöknek továbbította az ügyet. *Iratszám: 2.180/1933. - RZsL. Közig. 101/a.* Az apátfalvi pünkösdistákkal kapcsolatos levezés megjelent: *Nem tartjuk kívánatosnak... Adalékok a református egyház és a kisegyházak kapcsolatának történetéhez. Közzéteszi: Fazekas Csaba. In: HIT Infó, 1995. 2. sz. 18-19. p.*

²⁶³ *Iratszám: 1.597/1933. - RZsL. Közig. 101/a.*

²⁶⁴ *Iratszám: 723/1933. - RZsL. Közig. 101/a.*

²⁶⁵ *Orosz, 1939. 161. p.*

²⁶⁶ *Orosz, 1939. 162. p.*

másik falura.”²⁶⁷ A szerző mellett, hogy általános közéleti kérdéseket elemző írásában a kisegyházakat egyetlen természeti csapás képében egyesítette, az egyház és a nemzet pusztulásának rémképét egyaránt előre vetítette: „Nem mondhatjuk, hogy egyházunkban missziói munka nem történik, de ha csak néhány centiméterrel alacsonyabb a gát, mint amilyen magas az ár, a legszorgalmasabban épített töltés sem védi meg a mezőket. Ha nem olyan munka indul meg egyházunkban, amelyik elég erős arra, hogy [...] megvédje egyházunk épületét, akkor a belső csatavesztések elkerülhetetlenek.” Nemzetet féltő aggodalma pedig az ismert módon kapcsolta össze a kommunizmus terjeszkedését a kisegyházi missziókkal: „Mindeközben pedig [...] a bolsevizmus toborozza a maga roppant hadseregét, küldi a maga titkos ügynökeit és a meglévő társadalmi életnek nyomorúságaiból, hazugságaiból, hitványságaiból készít fegyvert a maga számára. A mi társadalmunk oktanul, öntudatlanul dolgozik a kezére...” Természetesen a szerző a kommunizmus titkos ügynökei közé értette a szektásokat, köztük a baptistákat is.²⁶⁸ (Bár a baptistákat a református teológusok végig szektának minősítették, a református konvent 1937-ben határozatot hozott a velük való kapcsolatfelvételtől, amely nyilván misszióik „megszelídítését” tűzte ki célul, vagyis azt, hogy minél kevesebb kálvinistát hódítsanak el.²⁶⁹)

3.2.3. Kevesebb adattal rendelkezünk az evangélikus egyház e korban képviselt álláspontjáról. Mint említettük, a húszas években az erőteljes állami beavatkozást szorgalmazó magatartásuk inkább a katolikus egyház hozzáállásával mutatott párhuzamot. Ez a harmincas években kiegészült a reformátusoknál megfigyelhető hitvédelmi szempontokkal.²⁷⁰ Utóbbit röviden tanulmányozhatjuk egy 1934-ben megjelent - tartalmában a sárospataki konferencia anyagához nagyon is hasonló - füzet alapján, melynek szerzője Túróczy Zoltán, a tiszai kerület püspöke volt.²⁷¹ Munkájának alaphangját szintén a korban tipikusnak tekinthető „ostromlott vár” öndefiníció adta: „Aki egy kicsit közelebbről nézi magyarországi evangélikus egyházunk életét, az kénytelen megállapítani, hogy magyarországi evangélikus egyházunk megtámadott egyház.”²⁷² (Érdekes, a „támadók” között hangsúlyosan említette a református egyházat is „a maga, sokszor önteltségig kiépített felekezeti öntudatával és beolvasztó törekvéseivel”.) Az egyházfegyelmi, hitvédelmi eszközök ajánlásán kívül általánosságban figyelemre méltó, hogy

---

²⁶⁷ Muraközy Gyula: *A bolsevizmus közeledik? In: Református Élet, 1936. október 3. 344. p.*

²⁶⁸ Csupán érdekességképpen megemlítünk néhány további tárgyhoz tartozó idézetet a sárospataki konferencia jehovistákról szóló anyagából, melyeknek tömörsége és axióma-jellege megítélésünk szerint nem igényel kommentárt: „a millenizmus a bolsevista ateizmus előszele”; „tagadhatatlan, hogy a szekta a legbensőbb rokonságban van a bolsevizmussal”; „Jehova, aki »fizet«, valahol Moszkvában vagy környékén székel”; „Marx felvette Krisztus arcát” stb. *Mátyás (szerk.) 1933.*

²⁶⁹ *Szigeti, 1987. 215. p.*

²⁷⁰ Helyi szinten a harmincas években többször is sor került arra, hogy a kisegyházak elleni hatósági atrocitásokra evangélikus lelkészek részvételével került sor. Ld. pl. *Kardos, 1969. 73. p.* Vö. 3.1.4. fejezet, 39. jegyzet.

²⁷¹ *Túróczy Zoltán: A szekták keletkezésének okai. Szentgotthárd, 1934.*

²⁷² *Uo. 3. p.* Ugyanerre ld. továbbá: *Ágoston Sándor: A megtámadott egyház. In: A magyarországi evangélikus egyetemes egyház belmissziói munkaprogramja az 1939-40. évre. II. évf. Győr, 1939. 143-148. p.* Ez a munka szintén foglalkozott a „szektáskodó lélekkel”, mely megítélése szerint önmagát zárja ki az egyházból.

ez a szerző sem kezelte differenciáltan a kisegyházakat, homogén tömbként tekintett rájuk, egyformán a „szektárius lélek”-ből fakadó jelenségeknek minősítve azokat.

A kisegyházakkal folytatott polémia, visszaszorításuk szükségessége egyébként a sárospataki rendezvényt követően az evangélikus egyház belső hitéleti konferenciáin, továbbá hitéleti orgánumaiban is egyre nagyobb teret kapott. Például Schmidt János teológus 1934-ben egy lelkesítő konferencián a keresztség tanainak elemzése kapcsán tartott hosszú előadásában²⁷³ általában egyes szám harmadik személyt használva beszélt „a szektáról”, kritizálva „annak” idevonatkozó tanítását, elítélve a tévtanoknak minősített mozgalmak térnyerését. Stílusa - különböző irányzatokat azonosító, kissé lenéző szemlélete mellett - mindazonáltal meglehetősen toleráns volt. Csak előadásának végén nevezte meg külön a baptistákat és nazarénusokat mint „szektákat”.

3.2.4. A szektakérdés éleződésére mutat, hogy a környező országokban élő magyarság egyházi szervei egyre inkább átvették az anyaország és annak egyházai által képviselt - mint láttuk, egyre szélsőségesebb - elveket. Például 1935-ben a jugoszláviai reformátusok egyik esperesi jelentése a kisegyházak (köztük a „baptista szekta”) visszaszorításában - magyarországi hittestvéreikhez hasonlóan - az „intenzív evangéliumi munkának” tulajdonította a fontosabb feladatokat.²⁷⁴ Hasonló tendenciák a szlovákiai magyar reformátusok között is mutatkoztak, erre utal legalábbis az idézett röpiratokkal meglepő szerkezeti-tartalmi párhuzamokat mutató „A szekták és az ellenük való védekezés” (!) című füzet is.²⁷⁵ A szektakérdést ez sem a jogfelfogás alapján, hanem a történetiség oldaláról közelítette meg, s a magyarországi röpiratoknál gyakorta kendőzetlenebb megfogalmazásai miatt figyelemre méltó. Például: „Az általános nyelvhasználat és a világi történelem gyakorlata szerint azonban a szekta csak addig szekta, amíg kevés a követőinek a száma. Amikor már megerősödött, vagyis elegendő számú követőkre talált, a szektának egyház lesz a neve. Így pl. a katolikus egyház kivételével ma már senki se beszél evangélikus szektáról, vagy református szektáról [...], az újabkori szekták közül is a metódizmus ma már sok helyen [...] mint rendes keresztyén egyház van előismerve, valamint a baptizmus is azon az úton halad, hogy rövidesen egyházi rangra emelkedjék.”²⁷⁶ A pusztán mennyiséginek tűnő szemlélet mögött azonban érezhetően minőségi megkülönböztetés is rejlik - értelemszerűen a baptisták rovására.

---

²⁷³ Schmidt János: *A keresztség és a szekta. Lelkesítőkonferenciái előadás.* In: *Evangélikus Élet*, 1936. 31-32., 33-34. sz.; 241-242. p., 247-250. p.

²⁷⁴ *Jelentés az északi egyházmegye gyülekezeteiről. A Szuboticán 1935. augusztus 29-én tartott egyházmegyei közgyűlésen felolvasta Dévay Lajos esperes.* In: *Magvető*, 1935. 10-11. sz. 6. p. A szektakérdéssel a többi jugoszláviai magyar református egyházkerület is foglalkozott ugyanebben az időben. Ld. pl. *Magvető*, 1935. 7-8. sz. 8. p.; 1937. 2. sz. 5. p. stb.

²⁷⁵ Nagy Lajos: *A szekták és az ellenük való védekezés. Komarno (Komárom), é.n.* A pontos megjelenés éve nem ismert, a közzevető kiadót 1924-ben alapították, az említett tartalmi párhuzamok az 1930-as években való megjelenést valószínűsítik.

²⁷⁶ *Uo.* 7. p.

3.3. A közvélemény és a szektakérdés, a kisegyházak a politikai és a közgondolkodásban

3.3.1. A gazdasági válság éveitől a második világháború kitöréséig terjedő periódusban nemcsak az állam és a történelmi keresztény egyházak álláspontjáról mondható el, hogy a „szekták” megítélésében egyre szélsőségesebb formákat öltött, és hogy határozottabbak lettek a visszaszorításukat ideológiailag alátámasztó érvelések. A közvélemény formálására (és megítélésének tükröztetésére) leginkább alkalmas sajtó is átvette és radikálisabb formában továbbadta a hatóságok és a bevett keresztény egyházak álláspontját. Hasonló cikkek, politikusi, illetve egyéb megnyilatkozások természetesen korábban is napvilágot láttak, azonban új és növekvő tendenciaként kell értékelni egy mennyiségi, illetve minőségi változást. Előbbi a téma iránti érdeklődés és publikációs tevékenység fokozódásában, utóbbi a tudósítások egyre szélsőségesebb, lealacsonyító, arrogáns hangvételében nyilvánult meg valamint abban, hogy a kisegyházakat általában nem pusztán negatívumként, hanem örültek által létrehozott köz- és nemzetveszélyes jelenségeként mutatták be. Egyre inkább háttérbe szorult a sajtóban (a bulvárban és a politikai napilapokban egyaránt) a problémaérzékenység, a tárgyilagosság iránti igény.

Más szóval a tényleges tudósítások és a bizonyítatlan, helyenként kifejezetten légből kapott előítéletek vonatkozásában utóbbiak javára következett be eltolódás.²⁷⁷ Ezeket a megalapozatlan, de legalábbis annak tűnő előítéleteket már eddig is több ponton érintettük, szükséges azonban röviden összegezni a legfontosabbakat: a nagyon is különböző elveket valló és életmódot követő kisegyházak összemosása (mint láttuk, a belügyminiszeri rendeletek helyenként halványan differenciáló törekvései ellenére a köztudatba egy egyre inkább homogén szektakép került, amely a „rossz” vallást jelentette, míg a történelmi egyházakat a „jó” vallás, illetve erkölcs képviselőivel azonosították); nemzetellenesség (a vallási szférát szintén „magyar” és „magyarelles” felekezetekre bontva); kommunista szervezkedéssel való kapcsolatok; magyarságot bomlasztó nemzetiségi mozgalmak generálása; antimilitarizmus; kultúraellenesség; történelemhamisítás; anyagi visszaélések; gyermekek elrablása, megrontása; családellegenesség; vallási fanatizmus mezében obskurus, törvénybe ütköző tevékenység (pl. kábítószer-élvezet, testi sértés, szexuális perverzió) stb. Két dolog valamennyi előítélet-elemről elmondható: az esetek túlnyomó többségében nem konkrétumok formájában, bizonyítékok alapján, hanem általánosító érvénnyel, vádként (és ebből adódóan a tényszerűség pusztán látszatával) fogalmazódtak meg; illetve alapvetően politikai-közéleti jellegűek voltak, és nem teológiai megfontolásokból fakadtak. Utóbbi okát abban kereshetjük, hogy a hatalom és a vele összefonódó egyházi struktúra (állandó veszély- és fenyegettség-érzésből származó) ösztönei olyan irányba hatottak, hogy a határozott állami fellépéshez önmagában kevésnek látszott a történelmi egyházak érdekeinek védelmére hivatkozni; a kisegyházak össztársadalmi veszélyességének hangoztatása, a súlypontok erre történő áthelyezése azonban már alkalmas volt arra, hogy a széles közvélemény előtt indokolja a hátrányos megkülönböztetés és megbélyegzés szükségességét.

Mielőtt konkrét sajtópéldákat idéznénk, a szektakérdés iránti növekvő érdeklődés jeleként érdemes megemlíteni, hogy a téma a parlamenti ülésteremben is teret kapott, mégpedig a nemzet „fenyegető válsághelyzetének” felhangjaival együtt. Az 1937-es költségvetési vitában felszólalók például nyomatékosan adtak hangot annak a harmincas években széles körben terjedő véleménynek, miszerint a szektakérdés alapvetően nem vallási-egyházi probléma,

---

²⁷⁷ Fazekas Csaba: *A kisegyházakkal, szektákkal szembeni intolerancia a húszas-harmincas évek Magyarországon. Egy előítélet elemei. Kézirat. (1993.)* Korreferátumként elhangzott a *Jobboldali radikalizmus és intolerancia* c. konferencián. (Miskolci Egyetem, 1993. február.)

hanem az általános társadalmi-politikai válsághelyzet része, illetve súlyosságának fokmérője, világnézeti-ideológiai síkon. Antal István kormánypárti képviselő, az igazságügyi minisztérium államtitkára (1942-től tárca nélküli nemzetvédelmi és propaganda-, később igazságügyminiszter) például úgy vélte, hogy a magyarországi agrárréteget egyszerre két, különböző típusú válság sújtja: „Átmegy egy biológiai természetű válságon, amely fizikai konstitúciójának elsatnyulásában, a néprétegek propagatív képességének visszafejlődésében áll, s átmegy egy lelki és erkölcsi válságon, amely a legfantasztikusabb tömegmozgalmak iránt való fogékonyságban [...] az ország különböző részein [...] vallási szektáriánus hisztériák kifejlődésére vezet.”²⁷⁸ A komplex társadalmi-gazdasági válság tehát Antal szerint az egyén szintjén a munkaintenzitás csökkenését és így a nemzet anyagi pusztulását vonja maga után. De felfogásában - a kor tipikus ideológiai elemeként - a gazdasági válság logikusan kapcsolódott össze világnézeti válsággal, amelynek legmarkánsabb jelét a „szektásodásban” vélte felfedezni. (Persze a kisegyházi missziók túlnyomó többségét erős túlzás volt hisztériának minősíteni.) Antal - hasonló politikai felfogású kortársaival ellentétben - beszédében teljesen másodlagosnak tekintette a szektakérdés egyházi vonatkozásait, erre utal legalábbis, hogy a vallási kisebbségek terjedését függetlennek tartotta a történelmi egyházak hitéleti tevékenységének erősebb vagy gyengébb voltától („talán épp azokon a helyeken, ahol a papság buzgósa a legnagyobb és legerősebb [növekszik a kisegyházak befolyása]”). A tradicionális jobboldali nemzeti-keresztény gondolkodás ugyanis a jelenséget elsősorban a bevett felekezetek befolyásával (annak mindenáron való növelésével) szokta kapcsolatba hozni. A felszólaló képviselő a szektakérdést bár súlyos, de nem megoldhatatlan problémának tekintette: „[a szektakérdés mögött] egy szociális válság lappang, amely válság a szociális prevenciónak közismert eszközeivel megoldható és megelőzhető.”

Antal Sulyok Dezső kispárti képviselő követte, aki - bár az előtte szólóval ellentétben elutasította a költségvetési előterjesztést - a fentiekhez sokban hasonló gondolatokat fogalmazott meg. Ő is meglehetősen pátosszal, drámai képekkel vázolta fel a szektakérdés tragikusnak vélt súlyosságát: „A magyar vidéknek egy másik rokon betegsége [...] a szektáknak, mint vadvizeknek erős felburjánzása.”²⁷⁹ Úgy vélte, hogy a kisegyházak tagjai egységesen (bár „különböfélé nevek alatt”) „a teljes erkölcsi nihilizmusnak, egy szent destruktivizmusnak rabjai lesznek”. Az ország gazdasági helyzetét, azon belül is különösen az agrárkérdést,²⁸⁰ szoros kapcsolatba hozta a vidéki szekták jelentkezésével: „A szekták akkor ütnek fel fejüket, ha gazdasági téren a nép érdekei annyira silány körülmények közé jutottak, hogy a nép pusztja létét nem látja biztosítva.” Ezen az alapon élesen elhatárolta a szektakérdést és az egyházi szférát, lényegében minden vallási elemet kizárva abból: „nálunk nem hit és erkölcs kérdése a szektázás, hanem a gazdasági nyomornak egy különös megnyilvánulása”. Beszédének hangsúlyos pontján a nemzethalál tragikus (és közeli) vízióját vázolta képviselőtársai elé: „eljutottunk oda, hogy a magyarság egyes részeiben kihalt a vitalitás. A

²⁷⁸ Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. Tizenkettedik kötet. Bp., 1936. 496. p. [207. ülés, 1937. május 4.]

²⁷⁹ Uo. 499. p. Sulyok felfogására egyébként nagyon nagy hatással volt Kovács Imre: *A néma forradalom* c. könyve, amelyből a kisegyházakkal kapcsolatos nézeteit is merítette. Ld. részletesen 3.3.2.2. fejezet.

²⁸⁰ Mindezt emlékirataiban Sulyok tömören így összegezte: „A földkérdés a harmincas évek közepe után már régen nem gazdaságpolitikai kérdés volt, hanem a nemzet megmaradásának kérdése.” A szerző soraiban megjelölt időpont hozzávetőlegesen a szektakérdés súlyosabbá válásával (pontosabban annak közvélemény előtti fokozottabb jelentkezésével) is összefüggésbe hozható. Sulyok Dezső: *A magyar tragédia I. A Trianoni Béke és következményei*. Newark, 1954. 322. p.

magyarság egyes részei feladták a létért való küzdelmet, letették a fegyvert és várják a sorsot, amely az ő szemükben az elkerülhetetlen megsemmisüléssel egyenlő.” Sulyok úgy vélte, hogy a magyarság három legsúlyosabb problémája (a kisegyházak terjedése mellett az egykét és a szélsőséges ideológiák fiatalok közötti térnyerését sorolta ide) „ugyanegy gyökérnek három hajtása”. Nem vette azonban figyelembe, hogy a kisegyházak esetén (szemben az egygyermekes családokkal vagy a radikális fiatalsággal) egyáltalán nem lehet valamiféle azonosító jelleget vagy közös nevezőt kimutatni, legfeljebb a jogállásuk tekintetében, ami viszont felülről jött hatalmi döntés és nem belső fejlődés eredménye. Továbbá, ha elhangzottak is közöttük a közvélemény számára újszerű vagy különös hitelvek, senki nem tudta gyakorlati érvekkel bebizonyítani, hogy összességében és általánosságban a vallási kisebbségek bomlasztó hatással lennének a társadalomra, aminthogy azon külföldi országokban sem figyelhetünk meg effélét, ahol régebb óta működhetnek. A kisegyházakhoz csatlakozó személyek döntése mögött többnyire egyéni elhatározások húzódtak meg (az általános gazdasági helyzettel nem hozhatók direkt, hanem csupán érintőleges kapcsolatba), továbbá egyáltalán nem csak az agrárnépességben megfigyelhető jelenségről volt szó. (A közvélemény tekintélyes része ugyanis egyik kisegyházi közösségnek sem került a befolyása alá, pontosabban szólva: könnyebben került a „veszedelmes szektákkal” kapcsolatos szélsőséges előítéletek hatása alá és utasította el a vallási kisebbségeket - helyenként meglehetősen agresszív formában -, akkor is ha legalább olyan rossz anyagi feltételek között élt, mint „szektás” kortársai. Az előítéletekről lásd alább.)

Ha a korabeli magyar sajtó vonatkozó elemzéseit tekintjük, az említett általánosító és homogén negatív tendenciákra számtalan példa hozható; vegyünk először röviden két körképszerű tudósítást. Tanulságos például a Budai Napló egyik írása²⁸¹ kezdő sorainak hangvétele: „Az utóbbi időben újból tombolássá fajult a bizonyos időközökben meg-megújuló szektaláz, amely főleg a hívő és romlatlan, romantikára hajló embereknel arat nagy sikert. Érthető ennél fogva, hogy a népbútításnak ez a féktelen offenzívája a budai polgárságnál arat a legnagyobb eredménnyel [...]”. (Más helyi lapok vallási kisebbségekkel kapcsolatos, hasonló hangvételű tudósításaikban úgy érezték, hogy éppen az ő térségük a leginkább „sújtott” terület.) Az említett lap a továbbiakban több vallási csoportot mutatott be néhány mondattal, meglehetősen csipkelődő vagy inkább gúnyolódó stílusban, általános ostobasággal, meztelenkedéssel stb. vádolva őket. Sőt, a szerző még a Párizs környéki békék egyfajta kritikáját is beleszótta ismertetésébe, érdekes módon azoknak tulajdonítva többek között a jehovisták hazai tevékenységét.²⁸² Ehhez hasonló hangvételű egy két évvel később megjelent fővárosi „szekta-körkép” is.²⁸³ Ennek első sorai: „Amerikában kezdődött évtizedekkel ezelőtt és aztán elterjedt az egész világon. Szektarianizmus, így nevezik ezt a betegséget [...]” Az előbbihez hasonló mélységű bemutatás értékelését azonban nem bírta az olvasóra, hanem sokatmondó következtetését is hozzáfűzte: „Nem folytatjuk tovább. Jó volna azonban, ha a hatóságok rendet teremtenének ebben a veszedelmes őserdőben, ahol műveletlen, tudatlan

---

²⁸¹ m.o.: *Seregszemle a titokzatos budai szekták dzsungeljében. In: Budai Napló, 1936. december 24. 5. p.*

²⁸² Mindezt érdemes azzal összevetni, hogy a Budai Napló a harmincas években lelkesen támogatta a fővárosban az iszlám vallás ügyét, panaszkodott például, hogy a Budapestre látogató mohamedán turisták számára nincs egy templom vagy egy mecset, ahol rendesen imádkozhatnának stb. *Lederer György: A magyarországi iszlám újabbkori történetéhez. I-II. In: Keletkutatás, 1988. ősz. 29-49. p.; 1989. tavasz. 53-72. p.; II/55-56. p.*

²⁸³ *Hallelujázók, jehovások, ráimádkozók és gnosztikusok szektái működnek Budapesten. In: A Mai Nap, 1938. szeptember 20. 2. p.*

»próféták« büntetlenül folytathatják a lélekmérgezést. Ártatlan, jóhiszemű, tisztaérzésű és becsületes gondolkozású szegény emberekről van szó, egyszerű munkásokról, munkásnőkről, kisiparosokról, napszámosokról, cselédekről... Ezeket kell megmenteni.” Vagyis ez a szerző is homogén tömbben látta a kisegyházakat, nyíltan sugallva, hogy a szekták csak és kizárólag rosszhiszeműek, becstelenek stb. lehetnek - ellentétben a történelmi egyházakkal. Az írást egyébként egyfajta küldetéstudat is jellemzi, amennyiben a közvélemény figyelmének odairányításán túl a hatóságok szerepvállalását is ösztönözni kívánta.

Hasonló általánosító tendenciák fogalmazódtak meg továbbá konkrétan egy-egy közösséggel kapcsolatban is, például 1930-ban - az egyébként igen mértéktartó - Pesti Napló hasábjain: egy pünkösdistá személy lelki problémáival kapcsolatban „tébolyról”, majd a „fanatizmus kéjében remegő sikolyokról” tudósított, s következtetése ennek megfelelően: a modern társadalom nem tűrheti a szerző által szélsőségesnek tekintett vallásos magatartást. („Mindez pedig Budapesttől 33 percrenyire történik 1930-ban!”) Ugyanitt előfordult az a meglehetősen homályos, de többször elhangzott vád, miszerint a pünkösdisták vallási céljaik eléréséhez szertartásaikon rendszeresen megkorbácsolták egymást, és ezért közveszélyesek. Fontos hangsúlyozni, hogy ez a (ma már kissé képtelennek ható) elem nem gyanúként vagy véleményként, hanem kifejezetten tényként bukkant fel más orgánumok ismertetéseiben is. Például a Lantos Magazin című folyóirat érdeklődését éppen ez a motívum keltette fel: „A kisperesti pünkösdisták a középkori flagellánsok módjára ördögűzéseket rendeznek, korbáccsal verik ki egymásból az ördögöt.” A tudósítás meglehetősen negatív hangvételére és tartalmára jellemző: „a szekta nemcsak exaltált fanatizmust ébreszt az egyszerűbb néposztályok körében, hanem az orvosi tudomány és a kultúra ellenségei is.”²⁸⁴

E ponton megjegyezzük, hogy fentiek mellett akadtak tudósítások, amelyek - meglehetősen negatív alaphangjuk ellenére - kritikusan viszonyultak a korbácsolás motívumához, s elismerték, hogy valószínűtlen, szélsőséges pletykáról van szó. (Ez azonban egyáltalán nem jelenti, hogy az utóbbi nézet vált volna meghatározóvá az előbbivel szemben, illetve, hogy toleránsabb megítélés forrása lett volna.) Az említett kisperesti közösséggel kapcsolatban például ezt írják: „[...] tévhit, hogy ostromozás, korbácsolás, ördögűzés folyik a helyiségben. Ezt kerekén meg kell cáfolnunk. Hangsúlyozzuk, ártatlan rajongókról van szó, akiknek célja a megigazulás és a szenvedők segítése. Eszközeik azonban célt tévesztettek.”²⁸⁵ S bár a

---

²⁸⁴ p.h.gy. [Pálóczi Horváth György]: Kisperesti ördögűzők között - 1930-ban. In: Pesti Napló, 1930. február 27. 5. p.; illetve Zsembery Á. György: A kisperesti ördögűzők között. In: Lantos Magazin, 1930. 591-593. p.

Mindkét előbb hivatkozott újságíró részt vett az említett vallási csoport egy-egy összejövételén, és nyilvánvaló, hogy maguk a korbácsolásról semmiféle közvetlen tapasztalatot nem szerezhettek. Sőt a Lantos Magazin írásához mellékelte fényképek éppen nem örvengő embereket örökítettek meg. A Pesti Napló pedig későbbi számaiban kifejezetten normális, bár sajátos vallási felfogású embernek ismertette a közösség vezetőjét, aki a hatósági zaklatások ellenére igyekezett biztosítani összejöveteleik folyamatosságát, valamint újságjuk (Apostoli Hit) megjelenését. Pl. Pásztor Árpád: Rároha F. Dávid testvérnél és testvérnőnél Kisperesten. In: Pesti Napló, 1930. december 7. 41. p.

Bár az előbbi tudósítások a pünkösdiakat hangsúlyozottan ostoba, műveletlen embereknek nevezték, akik csak a deklasszáldott külvárosi elemek között tudtak téríteni, apró „elszólásokból” kiderül, hogy bőven akadtak közöttük értelmiségiek (orvosok, egyetemi hallgatók stb.), politikusok (a városi képviselőtestület tagja), rendőrök (!) és egyéb foglalkozási, társadalmi csoportok képviselői is. A témában egyébként még igen sok szélsőséges hangvételű tudósítás született, ld. pl.: Óbudán, a kisperesti ördögűzők testvérszektájánál. In: Pesti Napló, 1930. március 8. 6. p. stb.

²⁸⁵ S.K.: A „Szent Fetrengők” Szektája Kisperesten. In: Tolnai Világlapja, 1931. június 24. 14-16. p.

veszélyességet ez a tudósító óvatosabban kezeli, a közösséget az amerikai kultúra negatívumaival, anyagiassággal, pénzügyi visszaélésekkel stb. ruházza fel. Amikor Oláh György, a Magyarország meglehetősen jobboldali beállítottságú és a szekták iránti pozitív elfogultsággal igazán nem vádolható újságírója Tápiószelén tudakozódott a kisegyházak, köztük a pünkösdisták szertartásai iránt, meglehetősen hitetlenkedve fogadta a szörnyű szertartásokról, vesszőzésekről szóló híreket: „Ki hinné, hogy az a szelíd kis házikó [...] ilyen félelmetes titkokat takar? Ki hinné, hogy ezek a tisztas, fekete főkendős asszonykák [...] ilyen szörnyű szertartással végzik be az énekszót és bibliaolvasást? Ki hiszi el, hogy az a gyermekszemű, pirosarcú, szelíd földműves, aki az előbb olyan szép legendát mesélt nekünk a megtéréséről, ilyen hisztérikus reszketések főrendezője lehet?”²⁸⁶ Vagyis a kívülállóktól hallott információi sehogyan sem egyeztek személyes benyomásaival. Hogy a közvetlen tapasztalatot szerzett újságírók véleménye mennyire más, mint a csupán előítéleteket rögzítőké, jól példázza egy - szintén a kispesti pünkösdistákhoz tartozó közösséggel kapcsolatos - másik tudósítás is: „Amikor Debrecenbe utaztam, hogy megkeressem a »kacagó asszonyokat«, akiket a rendőrség fogházbüntetésre ítélt, még semmit sem tudtam erről a gyülekezetről, és exotikumot, könnyekből kitörő exaltációt kerestem.”²⁸⁷ Korábban pedig így írt: „Utána mentem, nyomára akartam lelteni [a szenzációnak], de másra találtam. A felületes, elnagyolt hírek mögött, amelyeket felelőtlen fantázia repített világgá, egy amerikai eredetű gyülekezetre bukkantam.” (További tanulságos adalék, hogy sem pro, sem kontra nem említette a korbácsolás motívumát. Hogy ez a „megfigyelés” csak a közösség növekedésével együtt fogalmazódott meg, azt az 1920-as évek közepén szerveződött közösséggel kapcsolatos első - helyenként gunyoros, de lényegében tárgyilagos - híradások is megerősítik.²⁸⁸)

A társadalmi előítélet egyik tipikus vonása, hogy az előítélet megfogalmazójának tudatában különböző elemek összekapcsolódnak és erősítik egymás negatív hatását. (Például a zsidósággal szembeni vallási előítélet az anyagi vagy politikai természetű negatívumokkal stb.) Véleményünk szerint ugyanez a tendencia az említett kisegyházzal kapcsolatban is megfigyelhető. Egy másik tudósítás²⁸⁹ például nemcsak arról írt, hogy az illető közösségben megverték egymást, hanem arról is, hogy a műveléért a becsapott, megkorbácsolt emberektől a közösség vezetője (egy bizonyos Rároha F. Dezső) hatalmas összegeket kért, és így busásan meggazdagodott. („Mint a rendőrség kiderítette, Rároha már évek óta üzte mesterségét, mely kitűnő jövedelmet hajtott a számára.”) Az amerikai magyar lapban „címlapsztoriként” megjelent, de Budapestről keltezett írás egy állítólagos feljelentés nyomán keletkezett „szenzációs bűnügyről” tájékoztatta olvasóit, „amelynek szálait most bogozza ki a rendőrség.” A cikk szerint „a meginduló nyomozás kiderítette, hogy Rároha Kispest egyik leggazdagabb embere, [...] jelenleg börtönben ül.” A nyomozás és a börtönbe zárás légből kapott ötlete bizonyára a „korbácsolás” továbbgondolásai nyomán született, mint ez kiderül a prédikátor - meglehetősen megrökönyödést tükröző - válaszából, amelyet az ellene felhozott vádakra írt.²⁹⁰ Mint ahogy nem felelt meg a valóságnak a rövid tudósítás többi része sem, amit megerősít,

---

²⁸⁶ Oláh György: *Akik a világ végét várják. II.* In: *Magyarország, 1933. április 16.* 5. p.

²⁸⁷ Pásztor Árpád: *Az igazság a „kacagó asszonyok” szektájáról.* In: *Pesti Napló, 1930. november 30.* 36. p.

²⁸⁸ Ld. pl.: *David F. Rároha evangyélisa, Villany-utca 6. Póstafigók 71.* In: *Kispesti Híradó, 1928.* 23. sz. 5. p.

²⁸⁹ *Kispesten garázdálkodott Középeurópa ördögűzője.* In: *Amerikai Magyar Népszava, 1930. március 23.* 1. p.

²⁹⁰ *Apostoli Hit, 1930. május 29.* 6-8. p.

hogy az anyagi ellenszolgáltatásért történő korbácsolás motívuma a legtöbb hasonló újságcikkekben nem bukkant fel. Egymás véresre verése ugyancsak kész tényként jelent meg a helyi sajtóban egy kunszentmiklósi pünkösdista csoporttal kapcsolatban.²⁹¹ Önmagában érdekes, hogy a konkrétumokat teljesen nélkülöző, „vallási örjöngésről”, „elfajult tömeghisztériáról” szóló rövid cikk szerzőjének - a legtöbb hasonló hangvételű információval szemben - nem korbácsolásról, hanem botozásról volt tudomása, s nemcsak azzal toldotta meg a véres szeánszokról beszámoló híreket, hogy a piszkos anyagi érdekek által motivált pünkösdisták a botozásért pénzt kérnek és így meggazdagodnak, hanem azzal is, hogy a szertartásokon használt „ördögűző botokat” jó pénzért eladják a „szerencsétlen, megszádlult emberek”-nek. Az írás nyilvánvalóan elég közvetett információk alapján született, vagyis szerzőjének semmilyen közvetlen ismeretei nem voltak az általa már nemcsak elszigetelt jelenségnek, hanem tomboló „tömegőrületnek” definiált mozgalomról. Nemcsak saját feltételezései, hanem a titokzatosságot a végletekig fokozó stílusa is nagyban hozzájárult, hogy a közösséget veszedelmes, sötét üzelmekre hajlamos társaságnak láttatta. Pl.: „Éjnek idején titokban surrannak a megbeszélt helyekre [...]” stb. (Örömmel nyugtázta egyébként, hogy a csendőrség felszámolta működésüket és „a hatóságok erélyes lépésre készülnek a népbolondító, lelkiismeretlen vezetők ellen, akiknek összeszedése csak napok kérdése.”)

Hasonló motívum-kapcsolás egy másik tengerentúli magyar lapban, a meglehetősen baloldali beállítottságú Kanadai Magyar Munkásban is olvasható.²⁹² Nemcsak a korbácsolásról tudósított, vagyis kegyetlennek mutatta be az egyik falusi pünkösdi csoportot, hanem arról is írt, hogy a „szektások” kútba ugrottak, mert valami olyasmit tanították nekik, hogy a mélységből kell a kincseket felhozni; a bűnös cselekedetnek tartott húsevéstől pedig úgy akarják elrettenteni az embereket, hogy felkötött kutyák szőrét meggyújtják. A képtelen (és a pünkösdi közösségekkel kapcsolatos ismereteinknek²⁹³ élesen ellentmondó) információk minden valószínűség szerint a „pletyka-effektus” nyomán keletkeztek, vagyis mire a szerzőhöz elértek, felnagyítottak, kiszínezték vagy éppen hozzátoldottak bizonyos elemeket. De a kanadai lap nemcsak a pünkösdieket szemlélte így, hanem általában a kisegyházakat. A baptistákról például korábban azt írták, hogy kifosztották az indiánokat, becsapják, megalázzák a tudatlan embereket stb.²⁹⁴ Utóbbi cikk azért érdekes, mert itthon általában a kommunista mozgalommal feltételezett kapcsolatok miatt ítélték el a kisegyházakat, ebben az esetben pedig „a tőkések” elvtelen kiszolgálóit marasztalták el bennük.

Egyes további sajtócikkekben és szociográfiákban (ld. 3.3.2.2. fejezet) elterjedt az is, hogy az Alföldön létezik egy „kopláló szekta”, amelynek tanítása szerint addig kell éhezni, míg éhen nem halnak. Ilyennek azonban nem bukkantunk a nyomára, még az egyébként pontosságra törekvő belügyminiszteri szekta-tájékoztatók sem említik őket. Elképzelhető ugyan, hogy valóban tevékenykedett ilyen szélsőséges csoport, minden bizonnyal azonban itt is inkább előítéletről lehet szó: feltételezésünk szerint a közvélemény egy része egyes kisegyházak böjttel kapcsolatos tanításait túlozhatta el és értelmezhetette félre, amelyek (szemben például a

---

²⁹¹ „Ördögűzők” a kiskunsági pusztákon. In: *Ceglédi Napló*, 1936. június 21.

²⁹² *Vallásos örjöngés a magyar faluban*. In: *Kanadai Magyar Munkás*. Melléklet, 1936. október 3. 1. p.

²⁹³ Ld. pl. *Szigeti*, 1987. 225-230. p.; az Apostoli Hit hozzáférhető számai stb. A korabeli pünkösdiek életére, megpróbáltatásaira egyébként sok adatot merítettünk közvetlen élményekből is. *Géczy István kortárs pünkösdistá személy visszaemlékezése*. (Magnófelvétel, 1995. A szerző birtokában)

²⁹⁴ *Scheffer, R. A.: Tőke kereszteshadaiba álltak a baptista hívők*. In: *Kanadai Magyar Munkás*. Melléklet, 1936. szeptember 26. 2., 4. p.

katolikusokkal) nemcsak a húsevés egy-egy napra történő korlátozását jelentették; mindez azonban távol állt az elmebeteg éheztetéstől.

Az obszkurus egzaltáltság, őrjöngés és korbácsolás motívumai egyébként annyira elterjedtek, hogy például 1936-ban ugyanezek merültek fel a jobboldali irányzatú Új Nemzedék hasábjain.²⁹⁵ A cikk első olvasásra valóban ijesztőnek fest le egy pünkösdi jellegű pécsi vallási közösséget: ordítóznak, fejüket a falba verik, vesszőkkel püfölik egymást stb. Figyelemre méltó azonban, hogy a Mucsi Ferenc nevű prédikátor vezette csoport közveszélyessége először nem is tűnt fel a hatóságoknak (a már ismertetett feltételek mellett szabályosan kértek és kaptak rendőrségi engedélyt); elmebeteg vonzódásairól, kegyetlen akcióikról akkor kaptak szárnyra hírek, amikor számuk növekedni kezdett. Az újságíró megfogalmazásában: „A város katolikus társadalma [...] felháborodással vette tudomásul a félrevezető [!] ceremóniákkal működő szekta létezését, és több feljelentést tették a rendőrségen.” A tudósításból kiderül, hogy szerzőjének egyetlen konkrétum sem állt rendelkezésére az őrjöngő, diabolikus jelzőkkel illetett szertartások lefolyására vonatkozólag, „mások elmondása alapján” szerzett információi mégis kikezdehetetlen tényekként rögzültek előadásában. (Az általa megszólaltatott szemtanúk sem támasztották alá az „örült szektáról” szóló ismertetését, sőt éppen ellentmondtak azoknak.) Önmagáért beszél az alábbi megfogalmazás: „Az ördögűző szertartásoknak mind több és több tag vetette alá magát, percekig vesszőzték az »ördögtől megszállottakat« [...] Amikor ismét a feljelentések özöne került a megdöbbentő szertartások miatt, közbe kellett lépni. A hatóság többször tartott ellenőrző szemlét, de ilyenkor csendben voltak, teljesen ártatlan gyülekezetnek tüntették fel magukat, akik, hogy a rendőrségnek is kedvében járanak, még a főkapitányságon is imákat tartottak.”²⁹⁶ Vagyis a kegyetlen vesszőzés tudatában annyira biztos volt a szerző, hogy már nem is tudott jót feltételezni a vallási közösségről. Tulajdonképp kialakult egy olyan általános megítélés, amely belelátott és láttatott olyan momentumokat egy csoport életébe, amelyek nem tartoztak ahhoz, vagy annak gyakran épp az ellenkezőjét képviselték. Ez a fajta gondolkodás azonban nemcsak a jobboldali hírlapíróra volt jellemző, hanem átvették általában az állami tisztviselők (továbbá a közvélemény egy része) is. Lásd például: „A rendőrség máris megindította a nyomozást abban az irányban, hogy hol is folytak le ezek a vesszőzések, amelyeket a ruhátlan híveken vittek véghez.” (Ez utóbbi elemről egyébként semmi többet nem írt.)

A vallási közösséggel kapcsolatban aztán olyan nézetek is felbukkantak a közvélemény egy részében, melyek a problémakör mélyebb összefüggéseire utalnak. A korbácsolás-elmélet kiindulópontjaként megfogalmazódott például az antiszemitizmus történetéből jól ismert vérvád, illetve annak egy sajátos változata. A jelenség gyökere hasonló: a veszélyes, titokzatos, a nyilvánvaló másságot hordozó vallási közösség egyesek gondolkodásában a bűnös tevékenységgel és az emberi vér kultikus kiontásával került összefüggésbe. Lásd például: „A szomszédok nem tudták elképzelni, hogy mi történik a gyülekezetben, arról suttoztak, hogy azoknak, akik »bűnös lelkeknek« érzik magukat, vérért veszik, hogy a kifolyó vérral együtt a bűn, a rossz is eltávozzék a bűnös testből. A hatóságok ekkor [!] figyeltek fel

---

²⁹⁵ Kussinszky Endre: *A pécsi vesszős ördögűzőknél, akikre elég későn a rendőrség is felfigyelt.* In: *Új Nemzedék*, 1936. július 31. 7. p.

A terjedelmes cikkben egyébként ezeken kívül szinte valamennyi fentebb említett vád megfogalmazódott: a csoport tanulatlan, buta vezetője szélhámos, anyagilag kifosztja híveit, akik idegbetegek, műveletlenek, kultúraellenesek stb.

²⁹⁶ Hogy a rendőr- és csendőrhatalóságok elől a kisegyházak mennyire nem tudták eltitkolni valódi tevékenységüket, az eddigiekből is látható volt.

először a gyülekezet működésére, és [...] - elég enyhe megtorlásképpen - kitanácsolták őket a város szélére.” (Ekkor a temető mellett tudtak házat bérelni, ami szerencsétlenségükre újabb titokzatossággal vette őket körül.) Az egész történet vége és tanulsága mindezek után: „Pécsett a rendőrség megindította Mucsi Ferenc ellen a kitiltási eljárást, és így rövid időn belül likvidálják az ördögűző szekta szervezkedését és működését.”²⁹⁷ (A pécsi ügy politikai kicsengéseit lásd alább.)

A kisegyházakkal kapcsolatban az antiszemitizmushoz több ponton hasonló (bár azzal részleteiben sem azonosítható) előítélet-mechanizmus működésére nemcsak a közvéleményformáló (és részben -tükröztető) eszközök vélekedéseiből, hanem egy-egy konkrét ügy lefolyásából is következtethetünk.²⁹⁸ A kisegyházak tagjait a hatósági zaklatásokon túl (illetve azok közvetett következményeként) számos megkülönböztetés, atrocitás, bántalmazás érte csupán vallási hovatartozásuk miatt. Egy ilyen esetet - mivel a sajtó is foglalkozott vele - érdemes közelebbről megvizsgálni.²⁹⁹ 1933 márciusában a szintén pünkösdi irányzatú Óskeresztény gyülekezet egyik budapest-kelenföldi összejövetelére izmos fiatalemberekből álló hangoskodó csoport rontott be, és összeverte Zubor Géza prédikátort, valamint a közösség többi tagját. A sértettek felismerték támadóikat, akik ellen csoportosan elkövetett erőszak vádjával eljárás indult. A tárgyaláson a védelem egyetlen eszközt vetett be: a tizenegy vádlott a jelzett időpontban nem is tartózkodott a helyszínen.³⁰⁰ Az ügyvéd alibijüket igazoló tanúkat is fel tudott vonultatni. Kende Tamás történész a zsidóság ellen elkövetett atrocitásokat elemző írásában felállított egy modellt, amelyben fontos szerepet tulajdonít az események hátterében álló illetőnek, az úgynevezett „játékszervező”-nek. Ez utóbbi személyesen nem vesz részt az eseményekben, az általa gyakran hangoztatott értékrend azonban hatást gyakorol a környezetében lévőkre, és azokat - közvetetten vagy közvetve - gyakran az elítélt vagy megvetett közösség elleni konkrét fellépésre sarkallja. Az általunk vizsgált ügyben az egyik vádlott azt mondta, hogy a helyi katolikus egyházközség irodájában, mások pedig - vallomásuk szerint - a katolikus kultúrházban tartózkodtak a verekedés alatt. A bántalmazott prédikátor elmondta, hogy a garázda társaság egyik tagja később felkereste és bocsánatot kért, elismerve, hogy a közösség ottani működését rossz szemmel néző Takács János katolikus papnak van a legtöbb köze az eseményekhez. A plébános egyébként szinte valamennyi vádlottnak alibit igazolt; bár figyelemre méltó, hogy a sértettek minden támadójuk arcát felismerték, illetve - lévén egyesek ismerőseik - néven is nevezték. Hangsúlyozni szeretnénk: nem feltétlenül arról van szó, hogy az illető egyházi személy tényleges felbujtó volt-e, vagy sem. Sokkal inkább arról, hogy egyházközségét és híveit illető félelme - párosulva a „szektások” veszélyességére vonatkozó, akkoriban közismert(etett) híresztelésekkel - sztereotípiává alakult és egyre erősödött benne, s mindezt növekvő gyakorisággal hangoztatta környezeté előtt (akár a szószékről) is. Egyes hallgatóiban pedig mindeközben megerősödött a meggyőződés, hogy a családra, társadalomra,

---

²⁹⁷ Mucsit végül valamikor 1936 végén vagy 1937 első hónapjaiban tiltották ki Pécs területéről. Vö. *Apostoli Hit*, 1937. április 2. 17. p.

²⁹⁸ A következő elemzéshez ld.: Kende, Tamás: *The Language of the Blood Libels in Central and East European History*. In: Hanák, Péter (ed.): *Pride and Prejudice: National Stereotypes in 19th and 20th Century Europe East and West*. Bp., 1995. (CEU History Department, Working Paper Series 2.) 91-104. p.; Kende Tamás: *A vérvád az újkori Kelet-Európában*. (Megjelenés előtt.)

²⁹⁹ *Felmentették az „őskeresztények” támadóit*. In: *Magyarország, 1934. április 6. 8. p.*

³⁰⁰ Megjegyzés: a védelem stratégiájában egyfajta cinikusság is megfigyelhető, ugyanis eleve épített arra, hogy a sértettek szavahihetősége a közvélemény előtt - éppen vallási hovatartozásuk miatt - kisebb.

nemzetre stb. (vagyis: „a ránk”) veszélyes szekta visszaszorításának célja a tettlegesség eszközt is szentesíti. Az említett konkrét eseménysor és a szektakérdés általános kapcsolatára is éppen az vet fényt, ami a tárgyaláson szóba sem került: a védelem oldaláról ugyanis egyszer sem hangzott el (esetleg jelentéktelen szöveggörnyezetben), hogy egyébként elítélnék az olyan személyek elleni erőszakot, akik ellen azt nem valamely elkövetett cselekedetük, hanem kizárólag vallási hovatartozásuk miatt alkalmazták.

A bíróság végül valamennyi vádlottat - bizonyítékok hiányára hivatkozva - felmentette. (Az ügyvéd védőbeszédében érdekes módon a legnagyobb szerepet a gyülekezet hitéletének elmarasztalása, nevetségességének hangoztatása kapta a konkrét verekedési ügy helyett. Ostoba ájtatoskodóknak mutatta be a csoportot, akik „meztelenül keresztelték a felnőtteket és a serdülteket,³⁰¹ semmibe veszik a polgári és egyházi törvényeket” stb.) Az egyelőre még néhány ponton tisztázatlan ügyből annyi mindenképpen leszűrhető, hogy a kisegyházak tagjai a harmincas évekre már sokak szemében alkalmasak lettek a mélyben dolgozó előítéletek „realizálására”; továbbá, hogy az ellenük elkövetett, köztörvényeket sértő cselekedet egyes esetekben könnyebbnek találtatott a személyükhöz fűződő negatív (és mint fentebb utaltunk rá: túlnyomórészt valótlan) képnél.

A „népharag” és a „játékszervezői” tevékenység hasonló megnyilvánulása más közösségekkel kapcsolatban is megfigyelhető volt. Végző soron a kisegyházak egyre inkább olyan jelenségekké váltak, melyeken a felbujtott csőcselék „levezethette feszültségeit”, s szinte valamennyi közösséggel (még a baptistákkal is) gyakran előfordult, hogy megverték az összejövetelről hazafelé tartókat vagy betörték az imaházak ablakait stb.³⁰² Jól érzékeltetik ezt a közhangulatot egy 1931-es leírás sorai: „A hitéhez hű nép lelkészeinek szavára [!] nem fogadta, nem is fogadja be sok helyen a szekta prédikátorokat, sőt még vasvillát és követ is ragadott ellenük nem egy helyen. Gúnyolta, bosszantotta, megvetette őket és a csendörök eljárását, sőt a bebörtönzést is jogosnak tartotta, tartaná ellenük, mint zavargók és a hit megbolygatói ellen.”³⁰³ Az előítéletek ellenséggé váló konkretizálódása arra utal, hogy a hatóságok és a velük együttműködő történelmi egyházak végző soron elérték közvetett céljukat: a „népet” sikerült a kisegyházak ellen hangolniuk, egyéni problémáikról, a helyi közösség gondjairól a bűnbak- és ellenségkép-kereséssel elterelni a figyelmet. Közvetett módon elérhették továbbá, hogy ne konkrétumok jussanak el az emberekhez az újkeletű vallási mozgalmak tényleges tevékenységével kapcsolatban, hanem az előítéletek verjenek köztük gyökeret. Az idézett leírás már annak a megfigyelésnek is hangot ad, hogy egyes falvak tradicionális (vagy arra hajlamos) légkörében a szektaellenesség, a „kisegyházak, mint az eredendően rossz jelenség” nézete nemcsak közfelfogássá kezdett alakulni, hanem fokozatosan hagyományozódott, az általános közösségi értékrend sajátos részévé vált. (Erre utal például, hogy a kisegyházakkal szembeni „vasvillás” fellépés egyáltalán nem, illetve nem jellemzően a falu bigott katolikusairól vagy protestánsairól volt elmondható, hanem gyakran olyanokról, akik messze elkerülték a templomot.) Továbbá ide tartozó érdekes jelenség, hogy a tekintélyesebb famíliák tagjait presztízs-szempontok is visszatarthatták a kisegyházaktól, a család (vagy a házastárs) ugyanis kitagadta, kivetette magából a „szektához” csatlakozókat. A folyamat eredményéről

---

³⁰¹ Ez utóbbi nyilván előítélet, semmi adatunk nincs arra, hogy erkölcsi elveik ilyen sekélyesek lettek volna, sőt éppen ellenkezőleg. (Az idézett cikkhez mellékelt fénykép is épp egy bemejtkezést örökít meg, ahol a résztvevők alaposan fel voltak öltözve.)

³⁰² A baptistákra ld. pl. *Senior*, 1948. 50-52. p. Pünkösdistákra: *Apostoli Hit*, 1932. október 18. 9. p.; 1933. március 5. 6. p.; 1933. december 12. 11. p. stb.

³⁰³ *Illyés*, 1931. 183. p.

az idézett szerző így írt: „Előttük [ti. a református falusi lakosság szemében] a szektáskodás a múlttal, az ősök hitével való szakítás, merő kizsákmányolás, ködös rajongás, vagy éppen a vörös Moszkvának a lelkekben való zavarkeltése, a hit kiölésére való törekvése, a jövőendő forradalmasítás előlépcsője, szóval valami olyan, aminek nem kellene lenni, ami idegen elem a nemzet testében.”³⁰⁴ (Megjegyezzük, az idézett munka leginkább néprajzi indíttatású, tudatosan realitásra törekvő leírás, gyakran idéz népi közmondásokat, ismertet konkrét eseteket, s - bár a református parasztságot választotta vizsgálat tárgyául - a szektakérdés megoldását illetően nem kívánt sem pro, sem kontra állást foglalni.)

1928-ban egy dél-szlovákiai - minden bizonnyal magyarul - községben történt, hogy a rendszeresen odalátogató szombatistákat felbőszült tömeg fogadta, könyveiket elégették, trágyával, kövekkel hajigálták őket, s a csoport tagjait alaposan helybenhagyva kidobták a faluból. A csoportosan elkövetett garázdaság ügye bíróság elé került, ahol szintén felmentő ítéletet hoztak; a falu szektaellenes hangulatának felforrósításában valószínűleg itt is a helyi hitoktató játszott tevékeny szerepet.³⁰⁵

Nagyon gyakori volt továbbá, hogy az erőszakosan fellépő személyek és intézkedő hatósági közegek zsidónak és/vagy kommunistának (bérencnek stb.) nevezték a - például megfelelően be nem jelentett gyülekezésért - előállított kisegyház-tagokat, ami jelezte, hogy a közgondolkodásban egyre inkább egy csoportba kerültek a kor veszélyes („magyarelles” stb.) elemeivel. Például 1937-ben egy jehovista toloncházba zárásakor is ez a két „vád” hangzott el leggyakrabban.³⁰⁶

A hasonló típusú vádak a harmincas évek végére teljesen meggyökeresedtek a hatóságok gondolkozásában és gyakorlatában. Olyannyira, hogy nemcsak az intézkedő csendőrök cselekedtek egyes vallási közösségek „nyilvánvaló” kommunista kapcsolatai alapján, hanem - egy-egy feljelentést követően - még a bíróságok vizsgálati és ítélethozatali mechanizmusát is teljesen áthatotta ez a vélekedés. Tanulságos példa erre egy 1937-ben Szegeden történt ügy, amikor egy újságíró Juhász Ferenc jehovista cipészsegédről „leleplező” cikket jelentetett meg, írásának már a címében is azt állítva, hogy „kommunisták lázítják a falu népét.” Az említett jehovista sajtó útján elkövetett rágalmozgás miatt feljelentette az újságírót, akit a törvényszék először felmentett a vád alól. Fellebbezést követően az ügy a szegedi ítélőtábla elé került, amely helybenhagyta az ítéletet. Az esetet ismertető sajtótudósításból³⁰⁷ kitűnik, hogy a bíróság egyszerűen ki nem vizsgálta előítéletek alapján dolgozott: „A táblai ítélet indoklása szerint a vádlottnak teljes mértékben sikerült bizonyítania a valóságot. - A törvényszék ugyan nem állapította meg, de a Tábla még azt is bizonyítottanak veszi [sic!], hogy Juhász főmagánvádló és társai kommunisták.”

Érdemes megemlíteni egy 1938-as sajtóvitát is, amely szintén arra utal, hogy egyes közéleti tényezők élénk érdeklődéssel kísérték minden „szektárius” vagy annak látszó megmozdulást - akkor is, ha valójában nem is az volt. Történt ugyanis, hogy a Kelet Népe 1938 januárjában arról tudósított, hogy Dévaványán Békefi Benő református lelkész nyílt szektás propagandát fejt ki, obskurus, bizzar szertartásokat tart híveinek, s mindehhez a református egyházat,

---

³⁰⁴ *Illyés, 1931. 184-185. p.*

³⁰⁵ *Rároha F. Dezsőné: Hagyja-e az Úr az Övéit? In: Apostoli Hit, 1928. február 19. 8. p.* Az ügy és néhány egyéb, környező országokban történt eset arra utal, hogy a szektákkal szembeni előítélet működése egyáltalán nem magyarországi, hanem legalább is kelet-európai jelenség volt.

³⁰⁶ *Lányi, 1948. 38. p.*

³⁰⁷ *Az ítélőtábla is felmentette Puskás Jenőt a Jehova-perben. In: Tanyavilág, 1937. november 7. 6. p.*

illetve annak diakonissza intézetét használja fedőszervül, vagyis ilyen ravaszul igyekszik kijátszani a hatóságok éberségét és a törvény szigorát.³⁰⁸ Az érintett lelkész és a református egyház néhány magasrangú személyisége azonnal élénken tiltakozott a cikkben foglaltak miatt, s kiderült, hogy a tudósítás teljesen alaptalan volt, a „Diakonissza Intézet a református egyház egyetemes konventje ellenőrzése alatt áll.”³⁰⁹ A téves hír elterjedése és nyomtatásban való megjelenése mögött minden bizonnyal azt feltételezhetjük, hogy a „szekta” olyan jelenség lett, amely minden rosszal, visszaéléssel összefüggésbe volt hozható, s a közvéleményben felbukkant legkisebb vonatkozó információ is egy csapásra a valódiság álműjében jelenhetett meg.

3.3.2.1. Az eddigiekből is látható, hogy a szektakérdés jóval több volt néhány sajátos nézeteket képviselő vallási csoport belső ügyénél. A harmincas évek folyamán ez a tendencia tovább erősödött, és a kisegyházak kérdése egyre gyakrabban jelent meg mint valamely „nagypolitikai” problémakör kiegészítő, ám gyakran nem mellékes, hanem a lényegyet kifejezésre juttató jelensége.

A hatalom egyes esetekben szinte reflexszerűen feltételezte, hogy egy kisegyházi közösség létét csak tiltott politikai szervezkedés indokolhatja. A korban ugyanis többnyire úgy vélték, hogy az egyén vallásos, lelki szükségleteinek kielégítésére adottak és elegendőek a meglévő keretek, tudniillik a történelmi egyházak. Úgy gondolták, hogy ha valaki buzgó hívő akar lenni, azt a nagy, jelentős múlttal és társadalmi presztízzsel rendelkező egyházakban megteheti, amiből következik, hogy új közösség létrehozásának csak a vallástól különböző és titkolni való, tehát veszélyes célja lehet. (A felfogás természetesen arról nem vett tudomást, hogy a kisegyházak többsége éppen a történelmi felekezetek hitelveinek sajátos kritikájaként keletkezett.) Ilyen ügyről tudósít például 1933-ban az *Esti Kurír*: „Dunaszekcsőn ifjabb Csányi Ferenc és Bódis István módos gazdák kiléptek a római katolikus egyházból és »Isten hitvallása« címen új szektát alapítottak, amelynek tanait saját primitív felfogásuk szerint állítottak össze. [...] A két embert őrizetbe vették, és miután a csendőrség politikai szervezkedést sejt a vallási szekta szervezése mögött, a pécsi ügyészség utasítására nagy eréllyel folytatja a nyomozást.”³¹⁰

A szektakérdés fontosságára és a korszak sajátos belpolitikai légkörére mutat, hogy a jobb- és baloldali jellegű közéleti irányzatok, publicisták egyaránt érintették a kérdést, egyes részterületeken gyakran hasonló vagy éppen megegyező álláspontot képviselve. Mindkét irányban a nemzet, a magyarság egyetemességének és megmaradásának féltése vezetett a szekták destruktív, bomlasztó tevékenységének „felismerésére”. A legfontosabb különbségek egyike azonban abban áll, hogy a Horthy-rendszert támogató vagy attól jobbra álló gondolkodók szemében a kisegyházak elsősorban a történelmi egyházakat, és ennek következtében az azokkal azonosult nemzetet bomlasztották, míg a baloldaliak általában a nép természetes életmódjának pusztulásához, szociális helyzetének tragikus kilátástalanságához társították azokat.

---

³⁰⁸ *Hatóságilag engedélyezett szekta. In: Kelet Népe, 1941. 1. sz. 59. p.*

³⁰⁹ *Lapunk IV. évfolyam I. számában [...] In: Kelet Népe, 1941. 2. sz. 187-188. p. [helyreigazítás]*

³¹⁰ *Politikai szervezkedést sejtene egy új szekta alapítása mögött. In: Esti Kurír, 1933. március 19. 9. p.*

A jezsuita Bangha Béla vezette Központi Sajtóvállalat egyik napilapja, az Új Nemzedék például egy ízben szenvedélyes hangú vezércikkben elemezte a szektakérdést.³¹¹ Bár a cikk apropóját a Mucsi Ferenc-féle pécsi ügy szolgáltatta, a konkrét eset nem szerepelt az első oldalra került írásban. Valamennyi kisegyházat, illetve a történelmi egyházakon (sőt, a római katolikuson) kívüli vallási élet egészét élesen elítélte, és keletkezésüket egyértelműen a politikai élet következményeire vezette vissza. Lásd például: „A bolondgomba soha ilyen dúsán nem termett és soha ilyen hitványul nem próbáltak még visszaélni a lélek megpróbáltatásaival. A hit, a vallás szentsége bitang prédája minden jöttment csirkefogónak, álmatag számárnak, akik mániákusan vagy üzletszerűen mérgezik a lelket, és teszik még nehezebbé a különben is éppen elég nehéz magyar sorsot.” A sorok mögött megfigyelhető a jobboldali politikai gondolkodás egyes árnyalatainak mindenkori kiindulópontja: a nemzet végveszélybe jutott és - megfogalmazói szerint - ez az állapot mindig az éppen aktuális jelenben a legsúlyosabb, legfenyegetőbb. (Mint láttuk, az 1920-as évek elején ugyanerről az álláspontból érték támadások a kisegyházak működését. Vö. pl. 2.1.2., a későbbiekre 4.3.2. fejezet.) Fontos elem továbbá, hogy a szerkesztőségi jegyzet a kisegyházak felbukkanását lehetővé tevő általános nemzeti katasztrófahelyzetet nem elsősorban gazdasági, külpolitikai stb. téren érezte a legsúlyosabbnak, hanem „lelki” síkon, vagyis arra vezette vissza, hogy a történelmi események megzavarták a különben egészséges magyar lelkület egyensúlyát. A politikai élet lényegében valamennyi vezető szereplőjét (hangsúlyosan beleértve a Gömbös-kabinetet is) ideológiailag túl „határozatlannak” tekintette, és köztük, valamint a kisegyházi missziók között közvetlen összefüggést feltételezett: „Soha ennyi belső féreg nem rágódott a nemzet testén, viszont soha nem történt meg, hogy az ilyen lélekrontók számára politikai zagyvaságokkal készítsék elő a talajt. Mert ma ez történik. Nyilas irodákból, a pártközpontokból, sőt a NEP agytrösztjéből is olyan értelmetlenségek szakadnak rá a népre, olyan puffogó szavak és zavaros fogalmak, amelyek teljesen összezavarták, megkótyagosították az embereket. [...] A két zavaros elmélet, a vallási kufárkodás és a politikai propaganda között [az egyszerű ember] jóhiszeműen összefüggést is láthatott.”

Az érvelésben ismét tipikus ideológiai elemeket fedezhetünk fel: a magyar nép természeténél, ösztöneinél fogva egységesen tudná és tenné, ami számára a legjobb, de a nép ellenségei megtevesztették, félrevezették. Ez a felfogás értelemszerűen helyenként messianisztikus politikai küldetésstudattal párosult, ami az Új Nemzedék ezen írásából is kimutatható. Végkövetkeztetése megfelelt a konzervatív politikai katolicizmus nemzeti és vallási értékeket összekapcsoló programjának: „[A magyar ember] egyetlen védője, akihez felvilágosításért, megerősítésért és megnyugtató fordulatért fordulhat és fordult is mindenkoron: a papja. Amíg a pap tekintélyét felülről ki nem kezdték, addig csak nevetni lehetett a különböző lélekmérgező próbálkozásokon, mert ott állt a falu népe mögött a pap, mint a nemzeti és állampolgári kötelesség példaképe, lelkiatyja, gyámolítója és vigasztalója a község népének. Erről az ezeréves magyar értékről, a katolikus papról beszél ma a [...] kormány egyik reggeli lapja [...] és támad neki azért, mert nem hajlandó mindenütt a kormánypárti jelölt szekérét tolni.” A cikkből egyértelmű, hogy szerzője túl sokszínűnek vélte a hazai közéletet és benne a vallási szférát. Ez a szabadoság - mondja - odáig fajult, hogy az emberek csak kapkodják a fejüket, teljesen megzavarodtak, mert elvesztek korábbi biztos támpontjaik az életből. Érveléséből kitűnik, hogy amikor a lelki problémák megoldásához egyetlen számba vehető személynek a katolikus papot tartja, akkor a társadalmi bajok orvoslására egyben az egyházi személyhez kötött politikai magatartást (értelemszerűen a szerkesztőség saját nézeteit) is javasolja. Gondolatait a történelmi múlt legitimáló erejének tudata hatotta át: a katolikus pap mint

---

³¹¹ Ördögűző. In: *Új Nemzedék*, 1936. július 31. 1. p.

abszolútum, szerinte évezredek változatlanlanságát (változhatatlanságát) hordozta, ugyanúgy, mint a hozzá kötött politikai ideológia, amelynek érvényesülését csak az ellenséges érzületű közéleti szereplők aknamunkája gátolta. (A kormánypárti lap elleni támadást részben nyilván az szolgáltatta, hogy ha valamely egyházi személy egy politikai irányzathoz volt köthető, annak azonnal nagyobb népszerűséget is tulajdonítottak.) Mindenesetre ez a cikk is jól példázza, hogy a szektakérdés részévé vált a közülethez szorosan kapcsolódó egyházi szférának, s esetenként ideológiai mondanivalóhoz szolgáltatott alap-, illetve fontos adalékanyagot.

Más irányból, a magyar vidék elszegényedése felől közelített a témához 1931-ben a kor ismert jobboldali publicistája, Milotay István,³¹² de az előbbihez hasonló következtetésre jutott: „Egy református pap barátunk elmondja, hogy ez a szegénység a politikai elégedetlenség és nyugtalanság mellett a legfantasztikusabb vallási tévelygésekben éli ki magát. Sehol se burjánzanak annyira ezek a demagóg, kegyeletes, misztikus célokot hirdető, a világ végét, a gazdagok bukását, örök békét jövődőlő felekezetek, mint éppen a debreceni határban és a város mellett.³¹³ Jó pár ezerre rúg a metodista, adventista, baptista, nazarénus és millenárista szekták híveinek száma. Miután sehol sincs se lelki, se szociális, se gazdasági támaszuk, mennek azok után a lidércfények után, amelyeket vallási őrjöngők, nyomortól megviselt lelkek, vagy jól számító, üzletet hajszoló agitátorok gyűjtanak meg előttük. [...] már kinézték maguknak az imaházhoz való telket s nyárára fel is épül az egyszobás pajta, amelyből egyelőre templom lesz, hogy aztán fedelet adjon a legbetegbb és a legképtelenebb gazdasági és társadalmi rögeszméknek.”³¹⁴ Vagyis a kisegyházak keletkezését szintén a politikai szféra hatásaira vezette vissza, a kilátástalan magyar sors ösztönös megnyilvánulási formájának tartotta, mely vagy „nemzetellenes” (baloldali) politikai szervezkedésben, vagy vallási fanatizmusban tört ki, s amit rosszindulatú, pénzéhes agitátorok meglövegoltak. A meglehetősen negatív tömbként jellemzett szektáknak szintén militáns politikai propagandát tulajdonított, melyet egyszerűen becsomagoltak vallási jelszavakba.

Milotayhoz nagyon hasonló álláspontot képviselt egy másik híressé vált újságíró, később az Imrédy-mozgalom szócsövének számító Egyedül Vagyunk szerkesztője, a népi mozgalom jobb szárnyán elhelyezkedő Oláh György is. 1933-ban külön tanulmányútra indult, hogy megismerje az akkoriban felfedezett vidéki kommunista mozgalomnál „sokkal nagyobb” szervezkedést, melyet „a különböző bibliás szekták végeznek évek óta a falusi szegénység világában.”³¹⁵ Az apró vallási csoportokban a gazdasági világválság nyomait vélte felfedezni és egy „szélesebb, nagyobb népmozgalom csíráit” gyanította mögöttük. A kisegyházak keletkezését egyszerre próbálta gazdasági helyzetükkel és a történelmi egyházak befolyásának

---

³¹² Milotay István: *A legproletárabb alföldi város: Debrecen.* In: *Új Idők*, 1931. 8. sz. 229-230. p.

³¹³ Vö. pl. a Budai Napló cikkéhez írtakkal. Ld. 3.3.1. fejezet, 118. jegyzet.

³¹⁴ Milotaynak azt a véleményét, miszerint a Debrecen külterületén tapasztalt „szektásodás” kizárólag az alföldi agrárnépesség nyomorából táplálkozott, néhány évvel később a város rendőrkapitányának egyik jelentése is cáfolta. Eszerint ugyanis pl. az ottani adventistáknak fele a munkás-, fele pedig kifejezetten a középosztályból került ki. *Iratszám: 118/2/1941. biz. sz. - MOL K149. 651.f. 2. 1942-7-6006.*

³¹⁵ Oláh György: *Akik a világ végét várják. I-II.* In: *Magyarság*, 1933. április 15. 13-14. p.; 1933. április 16. 5. p. Érdekes ugyanakkor, hogy egy korábbi, falusi vallásosságot érintő írásában Oláh észre sem vette a szekták efféle tragikus veszélyességét, a parasztság nyomorának ideológiai lecsapódását csak a babonás elemekkel átszőtt népi vallásosság szélsőségeiben fedezte fel. Ld. Oláh György: *A falu szegénye.* In: *Magyar Szemle*, 1927. I. köt. 1. sz. 39-43. p.

vélt gyengülésével magyarázni. (Tápiószelén például szerinte a különböző vallási csoportok megjelenését a helyi református lelkész elhúzódó betegsége önmagában is indokolhatta stb.) Továbbá érdekes módon a „szektásodást” nem kizárólag falusi jelenségnek írta le, hanem úgy vélte, hogy a kisegyházak budapesti központjai indítanak térítő akciókat a főváros vonzáskörzetében. (Ez a magyarázat minden bizonnyal úgy keletkezett, hogy Oláh ekkor elsősorban Pest megyei községeket keresett fel, melyekben a „szektaveszélyt” a legsúlyosabbnak ítélte.) A kisegyházak okozta fenyegetettséget mindenesetre össznemzeti tragédia forrásának tekintette és költői kifejezésekkel próbálta olvasóit figyelmeztetni: „ami ezeknek az egyszerű embereknek lelki életében reszket és rázkódik, nem az ő primitív lelkükből és idegzetükből ered, hanem sokkal, sokkal mélyebbről, annak a roppant válság tömegnek mélységeiből, amelyet úgy hívnak [...]: Nagy Magyar Alföld...”

Egy későbbi tanulmányában³¹⁶ a kisegyházi probléma diagnosztizálásakor tévesen ismertette és meglehetősen eltúlozta a jehovisták szerepét („A magyarországi szektamozgalmak túlnyomó része [...] az úgynevezett millenistáknak hatása alatt jött létre.”), rajtuk kívül csak a már említett ibrányiakról írt (ld. 2.1.4. fejezet). A szerző fontosnak látta a kisegyházak keletkezésében a gazdasági-politikai válsághelyzet által okozott lelki torzulások feltételezését, úgy vélte, hogy azok „szinte minden kommentár nélkül tárják az olvasó elé egy katasztrófára készülő társadalom lelki eltorzulásait.” Később mégis inkább társadalmi szempontokat igyekezett előtérbe helyezni: „Mi, azt hiszem, akkor járunk helyes úton, ha az egyéni lélektan területeit elhagyva a nagy tömegek szociális helyzetében, az egyházak belső válságában és a kor messianisztikus feszültségében [!] keressük a szekta legmélyebb és legigazabb okát. Egy gondosan elkészített szektatérkép ugyan nem bizonyítaná be azt, hogy szektamozgalmak éppen csak a nagybirtok körül burjánoznának, azt sem lehet bebizonyítani, hogy a szektáriánusok kizárólag a protestáns egyházakból szakadnak ki. De egy biztos: szekta csak ott képződik, ahol sok-sok zsellér és földmunkás, sok nincstelen és munkanélküli él a faluban.” Oláh sarkított véleménye azért érdekes, mert nem ad és nem is keres választ a városi társadalom és az értelmiség körében tapasztalható más kisegyházi missziók gyarapodására, amelyek hasonló szociális szempontokkal nem lettek volna indokolhatók. Véleményét azzal formálja teljes meggyőződéssé, hogy ekkori észrevétele szerint a szektásodás pont azokban a térségekben a legerősebb, ahol a századforduló aratósztárjái lejátszódtak, és ez a jövőre nézve valóságos fenyegetést jelent. (Utóbbi véleménye meghökkentő párhuzamokat mutat a többi falukutató, népi író álláspontjával - ld. alább.) Elemzésének végén azonban mégis inkább a történelmi egyházak vidéki tevékenységének erősítésében, szervezeti-lelki egységének fokozásában látta a szektakérdés kezelésének kiútját: „Ha nem tudnám, hogy Ibrálynak 1925. óta [...] nincs református papja, [...] ha nem tudnám azt, hogy a lelki gondozás hiányához belső egyenetlenségek, viharos harcok járultak, egyetlen támpontom sem volna [a szekták keletkezésének megértéséhez].”

---

³¹⁶ Oláh György: *Felfedező út a szekták világában. I-II. In: Magyar Élet, 1936. 2. sz. 8-10. p., 3. sz. 6-10. p.* Oláhnak ez utóbbi véleménye bizonyára azért alakulhatott ki, mert csak ezekkel a közösségekkel találkozott és szerepüket felnagyítva adta vissza. Ez a cikk is beszámol arról, hogy az ibrányi csoportot a belügyminiszter 117.943/1932. sz. rendeletével szigorúan betiltotta. (Vö. 3.1.3. fejezet, 22. jegyzet.)

3.3.2.2. A szektakérdés összetettségét mutatja, hogy a különböző politikai irányzatokhoz tartozó (vagy később oda sodródott) gondolkodók gyakran hasonló kiindulópontból bírálták és ítélték el a kisegyházak tevékenységét.³¹⁷ A harmincas évek derekán indult a falukutató mozgalom, amikor a népi írók alföldi útjaik során felfigyeltek ezeknek a csoportoknak egyre terebélyesedő tevékenységére. Rövid idő alatt (többségében 1936-1937 folyamán) több könyvet, tanulmányt is kiadtak, melyeknek vonatkozó fejezetei a kisegyházakat ugyanabban a sajátos összefüggésben értelmezték. Munkásságuk nyomán a szektakérdés úgy került a köztudat (és az 1945 utáni történetírás) egy részébe, hogy a „szekták” kialakulása a falvak elszegényedett népének kétségbeesett, spontán reakciója a kilátástalan nyomorra, a politikai és ideológiai talajvesztésre. A magyarság értékei igazi hordozójának a parasztságot tekintették az elszemélytelenedett, elnyugatosodott várossal (főleg Budapesttel) szemben, s ez oda vezetett, hogy - Milotayval ellentétben - nemcsak megállapították a „szektában kifejeződő paraszti elégedetlenséget”, hanem a nemzet pusztulásához vezető út egyik összetevőjének tartották, többnyire a kivándorlás és az egykezés, vagyis a születéskorlátozás mellett. Utóbbi kettő azonban csak jelenségeknek, folyamatoknak tekinthető; ezzel szemben a kisegyházak tagsággal rendelkező szervezett csoportok is voltak, vagyis a népi szociográfusok egyszerre tartották veszélyesnek a kisegyházak pusztta létét és az általuk kifejtett tevékenységet. A téma jelentőségét óriásira értékelték, gondolataikat éles, szenvedélyes stílusban fogalmazták meg.³¹⁸ A szektakérdés megoldását (vagyis azok tevékenységének megszűnését) az eddigiekkel ellentétben nem az erélyes hatósági fellépésben vagy a történelmi egyházak fokozott agitációjában, hanem - stílusosan szólva - egy harmadik útban látták: a társadalom rendjének gyökeres átalakításában, mely elképzelésük szerint kiegyensúlyozott életet, értékrendet adva a magyar parasztságnak, megszünteti a „szektába menekülés” tendenciáját. Elméletük kialakításánál azonban nem vették figyelembe, hogy az esetek többségében kizárólag vallási tartalmú mozgalmakról volt szó, amelyek legfeljebb közvetett kapcsolatban álltak a parasztság nyomorával, továbbá, hogy azok Magyarország más társadalmi rétegeiben, csoportjaiban is bőven szereztek híveket; nem beszélve arról, hogy Nyugat-Európában és Észak-Amerikában egészen más társadalmi-politikai szituációban folytatták a hazai méreteket jóval meghaladó

³¹⁷ De ugyanígy vélekedtek szórványosan egyes egyházi személyek is. Pl. Laskod község református lelkésze a hatvanas években a Horthy-rendszer okozta szegénységre vezette vissza a Jehova Tanúinak ottani működését. *Iratszám: 20/1964. - TtREL; 1.34.B. 42. dob.* (Ebben a meggyőződésében egyébként érdekes módon - szinte szó szerint - osztozott a Népszabadság ekkoriban Laskodon járt szemleírója is. *Tóth Benedek: A sötétség hatalmában. Híradás a szabolcsi szektákról. In: Népszabadság, 1958. március 23. 10-11. p.)*

³¹⁸ Ld. például egyes kortárs értékeléseknél: „a mezőgazdasági lakosság egy részének jelenlegi életformája nem nyújt lehetőséget a fejlődésre, a felemelkedésre, márpedig ha azok eljutnak ennek az igazságnak az észleléséhez [...] megszűnik bennük az élet, a küzdés, a szaporodás értelme. E felismerés következményei az egyke, a szekta és az elenergiátlanodás jelenségei.” *Rézler Gyula: Falukutatók és szociográfusok. Bp., 1943. 30. p.* Idézi: *Salamon Konrád: Utak a Márciusi Front felé. Bp., 1982. (Gyorsuló idő)* Az értékelések közül ld. pl.: *Borbándi Gyula: A magyar népi mozgalom. A harmadik reformnemzedék. Bp., 1989. (2. kiadás) 68-70. p.; Némedi Dénes: A népi szociográfia, 1930-1938. Bp., 1985. stb.*

gyarapodásukat.³¹⁹ (Mások ezzel homlokegyenest ellenkező módon éppen azért kritizálták őket, mert túlnyomó többségük nyugati, illetve amerikai misszió nyomán keletkezett, és így a magyar nép lelkétől idegennek tekintették azokat. Lásd például Nyisztor Zoltán és Csikesz Sándor fentebb idézett gondolatait.)

Nézzünk néhány konkrét esetet. Darvas József például Orosháza viszonyait elemezve jutott arra a megállapításra, hogy a parasztság lelki állapotában jelentős szerepet játszott a szocializmus és a „szektázás”, amelyek azonos (!) jelenségek, hiszen az egyszerű emberek mindkettőben csak misztikumot keresnek és találnak. Így írt: „A parasztnak a szocializmushoz való eljutásában jelentős szerepe van a messiánizmusnak, amely szerencsés esetben azután feloldódik egy viszonylag reális társadalomszemléletben - de történtek olyan esetek is, hogy egyesek »túlfejlődtek« a szocializmust, és szektások lettek. [...] A szektának és a szocializmusnak ez a találkozása nem véletlen: a parasztság előbb említett messiánizmusából fakad. A földmunkásság könnyebben reagáló elemei, akik normális körülmények között (szabad s erőteljes agitáció) szocialisták lennének, most szektások lesznek. [...] a szektának valóban szociális és - közvetve - politikai hátterük van [...]”³²⁰ A szerző a politikum és a kisegyházi vallásosság viszonyát elemezve még a választások (a közügyek gyakorlása) iránti közönyt is a vallási kisebbségekkel hozta kapcsolatba. Leírta továbbá, hogy a „szektásokat” a közvélemény vagy bolondnak vagy tiszteletreméltóan becsületes, jó embernek tartotta, a túlnyomó többség azonban közönyös volt velük szemben; s Darvas szerint ez a legnagyobb baj. Felrázni kívánta olvasóit, akik szerinte nem vették észre, hogy a szekták jelenléte és a nekik tulajdonított negatív politikai „tevékenység” a magyar lélek végromlásának kiváltója: „Tény, hogy ezek az egyre általánosabbá váló jelenségek egy testi-lelki folyamatnak a legkiáltóbb megnyilvánulásai, s ha hullámaik még csak a testi-lelki berendezésüknél fogva könnyebben reagálókat vontak magukkal, az egyetemes nyomorúság növekedésével, sőt időbeli kitolódásával mindig közelebb éri az ár a nagy tömegek lelki szintjét is.”³²¹

Féja Géza érdeklődését korán felkeltették az alföldi parasztságban jelentkező vallásos rajongók, különös személyiségek. Korai írásaiban inkább tárgyilagos ismertetésre törekedett, az agrárproletariátus helyzete illetve a vallásosság formái közötti kapcsolatot kevésbé érzékeltette tragikusnak, mint később.³²² Egy másik cikkében³²³ kissé hóbortos, de becsületes,

---

³¹⁹ A falukutatók szektaellenes érveinek korabeli kisegyházi cáfolatai közül általános érvénye miatt ki kell emelni a Budapest-Nap utcai baptista gyülekezet nyilatkozatát: *Hozzászólás a szekta-ügyhöz. In: Pesti Napló, 1937. október 16. Újraközölve: Emléklapok az 1848-iki szabadságharc századik évfordulójának és az 1873-ban kezdődött baptista misszió-mozgalom emlékére. Bp., 1948. (Jubileumi füzetek I.)* Ebből ld. pl. jellemzően: „A kisebb vallásfelekezetek és vallási csoportok nem feltétlenül titokzatos szekták, melyek fantasztikus elvekben és szertartásokban élik ki magukat.”

³²⁰ Darvas József: *A legnagyobb magyar falu (Orosháza). [1937] Bp., 1965. 109-110. p.*

³²¹ *Uo. 113. p.*

³²² Ld. pl.: Féja Géza: *A „világ megmentője.” Turi Gábor kapával szánt, emberségre oktatja a malacokat és apostolokat gyűjt.* In: *Magyarország, 1934. május 17. 5. p.* Féja - másokhoz hasonlóan - ekkor sem tett különbséget a szervezett kisegyházi missziók és a valóban különös, ám magányos, gyakran önjelölt „rajongók” vallásossága között. Ld. erről: Fazekas Csaba: *Egy vallásos rajongó a harmincas években Hajdúszoboszlón.* In: *Szókimondó, 1996. 5. sz. 8-9. p.* (Hozzá hasonlóan például Bálint Sándor is azonos okokat sejtett a tanyasi lakosság körében szerveződő nazarénus és szombatista mozgalom illetve a katolikusok között különösen erős babonák, mágikus képzeletek hátterében. *Bálint Sándor: A szegedi tanyák népe. (1936) In: Széchenyi Ágnes (szerk.): Válasz, 1934-1938. Bp., 1986. 379-385. p., 383-384. p.)*

jölelkű emberekként ismertette meg a Békés megyei „szektásokat”. Következtetése megfelel a népi írók általános felfogásának: „A szekta: keresés, tusakodás az igazibb, emberibb élet felé.” A vallási közösségeket mindazonáltal veszélyes, felszámolandó jelenségeknek vélte, a védekezést illetően pedig a hatóságok és az azok erőteljes fellépését szorgalmazók kemény kritikáját adta: „Hadjáratot a szekták ellen? Minden erőszak csak erősítheti őket. [...] A tusakodást kell legyőznünk, a szegény, tragikus tusakodókat boldogabb révbe vezetnünk. Az erőszak hiábavaló fegyver, megfelelő gazdaságpolitika, szociálpolitika és modern civilizáció, modern kultúra kell.” Egy valamivel korábbi írásában³²⁴ a katolikus egyház földbirtokpolitikáját és azzal összefüggésben a hitvédelmi típusú szektaellenes harcot is bírálta. Szorgalmazta az egyház birtokain a kisbirtokrendszer bevezetését, a földreformot, továbbá azt, hogy a katolikus vezetők adják fel az arisztokratikus nagybirtokos magatartását. („[...] a katolicizmusnak a szegények, az elnyomottak és az éhezők mellett kell állnia.”) A szektakérdésre kanyarodva nem festett túl hízelgő képet az egyes „szektákról”, s azok térhódításának hangoztatásával igyekezett a katolikus egyházat a földosztás programjának támogatására rábírni: „Nem lehet ezt a kérést még azzal a különben nagyon sánta kifejezéssel sem visszautasítani, hogy az egyház feladata nem a testnek, hanem a léleknek a gondozása. Mert nemcsak a testet kezdték ki súlyos kórok, hanem a lelket is, elrettentő szekták áldozata lett. Hajdúböszörményben a koplalók szektája, kik szent zsolozsmák éneklése mellett éhen haltak. Ibrányban a termékenység ellen küzdő megmaradtak kitépték a gyümölcsfákat. Okányban a reszketősök szörnyű ideggörcseinek lehattunk tanúi. Balmazújvárosban a Jehova tanúi várják a »Megváltót« a kétezredik esztendőre. Vajon mindez nem ijesztő seb az egyház testén? És ne gondoljuk, hogy szavakkal, prédikációkkal vagy pedig erőszakkal be lehet gyógyítani ezeket az ijesztő sebeket. [...] [Ha az egyház földet osztana,] embert és keresztényt csinálna belőlük, megölné azokat a baktériumokat, melyeknek bomlásából a koplalók szektájának virágzása nyílt ki.” Féja Géza hasonló társadalmi szempontú szekta-értelmezést tartalmazó gondolatokat fogalmazott meg ismert szociográfiájában, a Viharsarokban is: „A szekta tehát lázadás, elvágja az úri paphoz és az »urak istenéhez« fűző fonalat. A nép se a politikai, se a társadalmi életben nem juthat szerephez, a modern Magyarország parcellákra tördelte hajdani kollektív életét, papja idegen társadalmi osztály kereteibe illeszkedik.”³²⁵ Fejtegetéseiből kiderül, Féja is gyakran találkozott azzal, hogy helyi lelkészek a csendőrséget vették igénybe a kisegyházak erőszakos megrendszabályozásához. „A szektát azonban mégsem lehet azzal elintézni, hogy betegség. Éppen annyira egészség is, menekülő szándék a szociális betegségből. S e nagy népmozgalmat nem lehet közigazgatási úton elintézni, mint némely lelkipásztorok szeretnék. [...] A szekta szociális életünk lázgörcbéje, s a lázat kellene gyógyítanunk. Igazán megdöbbentő, hogy a lélek hivatott szolgálai ismerik be a »lelki fegyverek« csődjét s kiáltanak közigazgatási segítség után.” A szektakérdés súlyosságát jelzi, hogy Féja már nemcsak a „lelki” zavarokról, hanem a szociális problémák nyomán fellépő elmebetegségről is beszélt: „A szektákban »nyilatkozik meg« a nép immár bomlani kezdő idegrendszere is. Az éhező parasztok rájöttek az idegrendszer túlszigázásának »természetfölötti« gyönyöreire is.”³²⁶ Féja felfogásában - egy korábbi cikkének tanúsága

³²³ Féja Géza: *Reszketősök, adventisták, lélekidezők és Jehova Tanúi. [1936]* In: Féja Géza: *Magyar haláltánc. Válogatott írások.* Bp., 1984. 69-72. p.

³²⁴ Féja Géza: *Mutasson példát az egyház! [1935]* In: Féja Géza: *Magyar haláltánc. Válogatott írások.* Bp., 1984. 189-191. p.

³²⁵ Féja Géza: *Viharsarok. Az Alsó-Tiszavidék földje és népe. [1937]* Bp., 1980. (Magyarország felfedezése) 118. p.

³²⁶ Uo. 120. p.

szerint³²⁷ - a szekták formájában a nemzetre leselkedő veszély olykor már költői magasságokba emelkedett: „Nem egyszerű vallásos rajongásról van itt szó, az élettől menekülnek ezek a szerencsétlenek [ti. szektások]. Nem véletlen, hogy éppen itten, a föld nélküliek világában keletkezett ez a szekta. Ő, ez már nem egyke, sokkal veszesebb folyamat annál. Az egyke népe föláldozza a fajfenntartó ösztönt önfenntartó ösztöne érdekében. Ezek már önfenntartó ösztönüket is odadobják.” Sorai nemcsak arról tanúskodnak, hogy a földkérdés rendezését mennyire központi és társadalmi-gazdasági szempontokon túl ideológiai következményekkel járó tényezőnek is tekintette, hanem arról is, hogy az általa ismertetett (vallási felfogásából eredően állítólag szélsőséges formában koplaló) hajdúböszörményi parasztasszony esetét mennyire általánosnak tekintette és veszélyességét a szervezett formában működő kisegyházakra is kiterjesztette. A „szekta” okozta veszélyeket tehát a halál egyfajta látens igenlésének, egyfajta lassú formában, tudatlanul végrehajtott öngyilkosságnak tekintette, holott az általunk elemzett kisegyházak jelentősebb része (pl. a baptisták, pünkösdisták stb.) ellenkezőleg, kifejezetten az emberek pozitív irányba történő befolyásolása (vagyis az életszeretet) érdekében tevékenykedett és ért el eredményeket.

Szabó Zoltán *A tardi helyzet* című könyvében Féja Géza gondolatait azzal toldotta meg, hogy végső soron a modernizációt tette felelőssé a szektásodásért, mely szétverte a hagyományos, egészséges paraszti lelkiséget, teret nyitva ezáltal a megbomlott egyensúlyú lelkek eltévedésének: „A baptista vallás terjedésének feltételei Tardon ugyanolyan kedvezőek voltak, amilyen kedvezőek a feltételek másutt a szekták számára. A civilizáció erői sikerrel rontották szét az egységes népi szemléletet és nem adtak helyébe újat.”³²⁸ A másik okot abban jelölte meg, hogy a történelmi egyházak nem elégítették ki a vidéki nép lelki szükségleteit: „A falu nagyrésze vasárnapi katolikus. Az a része pedig, amely hajlamos a túlzásig fokozott vallási életre: baptista, mert a katolikusok között nem találta a helyét.”³²⁹ Leírása sokkal inkább tárgyilagosságra törekvő, más idézett népi írókkal szemben a szektakérdésnek nem tulajdonított akkora jelentőséget, nem vélte felfedezni benne a „nemzethalál” csíráját; egyszerűen kortünetként kezelte a baptista, a növekvő pünkösdisták és szombatos csoportokat, akik a falu katolikus társadalmával mindennapi konfliktusokba keveredtek.

A gazdasági és társadalmi viszonyok okozta neurózis tüneteinek nevezett lényegében mindenféle, a történelmi egyházakon kívüli vallási megnyilvánulást Kodolányi János is, a már említett turánista gyermekavatási szertartásokat kommentálva.³³⁰ Írásában az a legérdekesebb, hogy a pogány őskultuszt újraélesztő szeánszokat teljesen azonos jelenségnek vélte a kisegyházi missziókkal, sőt úgy vélte, hogy a turánizmus nem más, mint azok ideológiájának továbbfejlesztése. Élénk színekkel ecsetelte a vidéki magyarság tragikus gazdasági és ebből fakadó lélektani állapotát, melynek lényegében utolsó állomásaként értékelte a szekták elterjedését. A népi írók többségének álláspontjától némiképp eltérően, a szekták okozta veszélyek felszámolásában nagy szerepet tulajdonított az államhatalomnak, mindenekelőtt a belügyminiszternek, akinek tevékenységét elismerően méltatta, s bizakodását fejezte ki, hogy „aki oly lelkiismeretesen figyeli a magyar nép egészségi állapotát, [...] ne lásson pusztán közigazgatási kérdést sem a táltosok, sem a többi szektások mozgálmaiban. Az ő szeme észre

---

³²⁷ Féja Géza: *A magyar haláltánc* [1934]. In: Gondos Ernő (szerk.): *A valóság vonzásában. I. Bp., 1963. 239-241. p.*

³²⁸ Szabó Zoltán: *A tardi helyzet* [1937.2] - *Cifra nyomorúság. Bp., 1986. [reprint] 144. p.*

³²⁹ *Uo.* 142. p.

³³⁰ Kodolányi János: „Urdung szellemek...” In: *Magyarország, 1936. április 17. 5. p.*

fogja venni e tébolyok elharapózása mögött a magyar néptest és néplélek állapotának kapcsolatait.” Továbbá a szektakérdés megoldásában nagy szerepet tulajdonított a kultuszminiszteri tárca ekkori birtokosának, Hóman Bálintnak is. Megjegyezzük, a turániak illetve a kiségyházak azonosítása más íróknál is megfogalmazást nyert. Lásd például: „hogy ez a veszély [a szociális és nemzeti demagógiával híveket szerző mozgalmak terjedése] virulens, azt mutatja máris számos pogány és szektárius példa, de mindez tudattalanul eddig is benne rejtett a tiszántúli tömegek gondolkozásában.”³³¹

A szektakérdésnek a fentiekhez több ponton hasonló értelmezésével találkozhatunk más népi írók (Kodolányi János, Tamási Áron stb.) műveiben is, a legteoretikusabb azonban kétségtelenül Kovács Imre: *A néma forradalom*³³² című munkája volt. „Egy megcsalt és elítélt nép utolsó próbálkozása a szekták világa”- írta, majd kifejtette, hogy különbséget lát a keleti és nyugati szekták között, utóbbiak „szexuális és pszichikai aberrációk képében lépnek fel”, és így veszélytelenek (!), szemben a magyarországiakkal, amelyeknek társadalmi töltete van. (E ponton újra arra kell hivatkoznunk, hogy a hazai kiségyházak pontos megfelelői Nyugat-Európában és Észak-Amerikában ugyanúgy megtalálhatók voltak, csak a kelet-európai politikai helyzet éleződése állíthatta szembe őket ilyen sarkítottan. Amikor Kovács Imrét könyve miatt „nemzetgyalázás és izgatás” vádjával bíróság elé állították, elismerte, hogy egyes kiségyházakat amerikai magyarok alapítottak.³³³) Kovács szerint a parasztfelkelések ma is folytatódhatnak, ha a karhatalom tökéletesedése nem fojtaná el azokat csírájában, de a forradalmi elégedetlenség a népben azóta is elevenen megmaradt, csak más formában fejeződik ki. Lényegében tehát egy nagyon sajátos történelmi kapcsolatot épített ki a Dózsa-felkeléstől a Horthy-kor kiségyházaig.³³⁴ Könyvének utolsó gondolata is ez: „a Dózsa-forradalmat is megelőzték szektárius jellegű vallási villongások: úgy látszik, a szekták a forradalom előfutárai...”³³⁵ (Ezt a nézetet hangoztatta a parlamentben a korábban idézett Sulyok Dezső is.)

Munkájában ő is megfogalmazta azokat a fentebb ismertetett képtelen vádakokat, melyekkel a szektásokat illették. Tényként írta le például, hogy „az istentiszteletek megkezdése előtt félmeztelenre vetkőzve korbácsolták egymást.” Amikor azonban maga is ellátogatott egy ilyen összejövetelre, mindennek nyomát sem tudta felfedezni, amire azt a magyarázatot adta, hogy bizonyára „az évek múlásával maguk a szektások is belefáradtak az örökös korbácsolásba, sanyargatásba”.³³⁶ Részletesen írt az elmebeteg rángatózásokról, obskurus őrjöngéseikről stb., anélkül, hogy egyszer is látott volna hasonlót, pedig, mint munkájából kiderül, több ilyen csoportot is felkeresett. (Ez különösen abból a szempontból érdekes, hogy a magyarság legsúlyosabb problémáival azonosított fő tematikai egységek - kivándorlás, egyke, szekták - közül csak az utóbbit elemezte kizárólag saját elképzelései alapján, a másik kettőhöz szak-

---

³³¹ Draskóczy Antal: *A Tiszántúl politikai arca*. In: *Magyar Szemle*, 1936. XXVII. köt. 108. sz. 315-323.p.; 322. p. illetve ld. még ugyanerről: Fülep Lajos: *Nemzeti öncélhúság*. In: *Válasz*, 1934. 1. sz. 2-24. p.; 20-21. p.

³³² Kovács Imre: *A néma forradalom [1937] - A néma forradalom a parlament és a bíróság előtt*. Bp., 1989. (Magyarságismeret.)

³³³ Uo. 165. p.

³³⁴ Uo. 14-15. p.

³³⁵ Uo. 136. p.

³³⁶ Uo. 118-119.; 126. p.

irodalmat is használt.³³⁷) Közvetlen kapcsolatot vélt felfedezni a kaszáskeresztes mozgalom és a kisegyházak között: lényegében ugyanannak a dolognak két oldala - írta, s attól félt, törvényszerű következmény, hogy hamarosan hasonló szélsőséges politikai-társadalmi mozgalmakban törjenek ki a szektások is. Bár később maga is elismerte, hogy az előbbi kizárólag politikai, utóbbi pedig vallási tevékenységet folytatott.

Kovács Imre könyve lényegében csak összegzése és rendszerbe foglalása volt a szerző felfogásának, melyet újságcikkekben és tanulmányokban már korábban is - néha szinte szó szerint magát ismételve - kifejtett.³³⁸ Gondolatai korán megerősítést nyertek Veres Péter részéről, aki a „társadalom betegségének” tüneteként fogta fel a kisegyházak megjelenését, közéleti, nemzeti kérdésként kezelte, szemben a nyugat-európai vallásos mozgalmakat, melyek - értékelése szerint - azért maradnak jórészt visszhangtalanok, mert nem tükröképei a társadalom állapotának.³³⁹ A „magyar paraszti szektázás - írta - nem egyszerű egyéni neurózisok eredménye [...], ez csak menekülési forma, a társadalmi harc elől a metafizikai passzivitásba.” Veres Péter első nagy hatású könyvében újra beszél a szektakérdésről, és markánsan megkülönbözteti a nyugati (tehát hitben megnyilvánuló) és a keleti (tehát - neurotikus - cselekedetekben „kitörő”) szektásodást, a megoldást talán másoknál kevesebbet hangoztatja.³⁴⁰

Kovács Imre „A néma forradalom” után is sokat foglalkozott a szektakérdéssel és későbbi írásaiban egyre sötétebb képet festett a kisegyházak vidéki jelenlétéről és az általuk megjelenített potenciális veszélyről. Egy 1939-es tanulmányában³⁴¹ is úgy fogalmazott, hogy az egyke és a szekta a parasztság életundorának, a valóság elől való kétségbeesett menekülésének leg súlyosabb megnyilvánulásai, melyek mellett - megítélése szerint - a falusi népesség

---

³³⁷ Uo. 141. p. Sulyok Dezső - bár Kovács Imre nagy hatással volt gondolataira - idézett parlamenti beszédében az egyke és a szekták mellett harmadikként nem a kivándorlást, hanem a szélsőséges politikai radikalizmust jelölte meg. Elveik azonban alapvetően azonosak voltak, amelyet mutat, hogy amikor Kovács Imrét beperelték, Sulyok Dezső lett a védőügyvédje. Nézeteik összefoglalását ld. továbbá: Nagy-Talavera, Nicholas M.: *The Green Shirts and the Others. A History of Fascism in Hungary and Rumania.* Stanford, 1970. 60-61. p.

Megjegyezzük továbbá, hogy Kovács Imre szektákkal kapcsolatos nézetei - néha szó szerint megelégezve illetve újraközölve „A néma forradalom” téziseit - más írásaiban is megjelentek. Ld. pl. Kovács Imre: *A kaszáskeresztes mozgalom.* In: *Magyar Szemle*, 1936. XXVII. köt. 4. sz. 324-328. p.

³³⁸ Ld. pl.: Kovács Imre: *Hulló Magyarország...* In: *Válasz*, 1937. 7-8. sz. 132-142. p.; Kovács Imre: *Hulló Magyarország. Parasztpróféták, hívőszekták, felekezetenküliek az Alföldön. I-II.* In: *Magyar Út*, 1935. 9. sz. 5-6. p., 10. sz. 3-5. p.

³³⁹ Veres Péter: *Hozzászólás a szekta-kérdéshez.* In: *Magyar Út*, 1935. 11-12. sz. 6-7. p. Veres Péter egyébként kritikusan is viszonyult Kovács Imre nézeteihez, elismerve az általa gyűjtött tényanyag megdöbbentő hatását, a problémákat csak felvető, a megoldás útjait viszont meglátni nem tudó eszmefuttatásoknak tekintette „A néma forradalom” téziseit. Ld. erről: Veres Péter: *A magyar szociográfiai irodalom. (1937)* In: Némédi Dénes (szerk.): *Dokumentumok, 1934-1940. Programok, módszerek, kritikák.* Bp., 1984. (Szociográfiai munkafüzetek) 96-102. p.; 101. p.

³⁴⁰ Veres Péter: *Az Alföld parasztsága.* Bp., 1936. (Új Magyar Könyvtár, 1., Reprint: 1986.) 7-72. p.

³⁴¹ Kovács Imre: *Menekülés a faluból.* In: *Magyar Szemle*, 1939. XXXVII. köt. 145. sz. 13-24. p.; 15. p. A szerző a szekták keletkezésére korábbi írásaiban is hasonló magyarázatokat adott. Ld. pl.: *A telepítési törvényjavaslat.* In: *Fiatal Magyarország*, 1936. március. 62. p.; *Értelmiség és paraszt ifjúság.* In: *Magyar Szemle*, 1937. XXIX. köt. 40. p. stb.

városba özönlése nyomán keletkező elnéptelenedés szinte eltörpül. Ezúttal is úgy tekintett a kisegyházakra, mint olyan, valódi arcát még fel nem fedett sötét jelenségre, melyből a legkülönfélébb tragédiák egyaránt kiindulhatnak. Például: „Ez a magatartás [ti. a kisegyházakhoz való csatlakozás] sokszor teljes nihilizmusba vagy társadalmi anarchiába, esetleg [...] forradalmi mozgalmak kezdeményezésébe és vállalásába megy át.”

(Ezen a ponton meg kell említenünk továbbá, hogy a falukutató írónál a szektakérdés ilyen súlyos megítélése csak a harmincas évek második felétől figyelhető meg. Hogy korábban mennyire nem foglalkoztak a témával, jelzi, hogy a Magyar Szemle 1929-ben tematikus falukülönszámot jelentetett meg, amelyben a parasztság sokoldalú elemzése keretében a szektakérdést csak egy tanulmány érintette, az is csak marginális jelentőséget tulajdonítva annak. Csupán felfigyelt a „szekták (nazarénus, baptista, adventista) beszivárgására” és arra, hogy „a lakosság lelkiéletének formálásában egyre nagyobb szerepük van.” Bár az ismert ideológiai elemeket ő is felsorakoztatta (keletkezésük oka a veszített világháború; nemzeti szempontból egyesek bomlasztó hatásúak stb.) nem vélte felfedezni bennük a nemzethalál olyan tragikus jegyeit, mint a harmincas évek szociográfusai, pedig bizonyára nem a kisegyházak tanítása, legfeljebb a létszáma változott meg.³⁴² Sőt, a harmincas évek közepén még a Magyar Szemle hasábjain is megjelent olyan tanulmány, mely szerint - a falukutatók egy-két évvel későbbi véleményével szöges ellentétben - a kisegyházak terjedésének „elsősorban nem a szociális nyomorúság az oka, hanem a tanyai nép lelki elhanyagoltsága.” A szektásokat egyáltalán nem veszedelmes forradalmárokként, hanem jószándékú Krisztus-keresőként mutatta be, s úgy vélte, hogy a jelenség visszaszorítása nem politikai eszközökkel vagy társadalmi reformokkal lehet eredményes, hanem csak akkor, ha „papok szállnak vele szembe.”³⁴³)

Azt, hogy a szektakérdés (más tényezőkkel együtt, a nemzethalál víziójának részeként) mennyire össze tudta kapcsolni a különböző politikai indíttatású személyeket, jól mutatja, hogy amikor Kovács Imrét és Féja Gézáat beperelték, a parlamentben az a Matolcsy Mátyás interpellált az érdekükben - azonosítva magát közvélemény-felrázó céljaikkal - aki nem sokkal később átlépett a kispártból a nyilasok soraiba.³⁴⁴ (Matolcsy és Kovács Imre egyébként együtt járták az alföldi falvakat.)

A „Néma forradalom” forrásaira visszatérve, mint említettük, Kovács azt írta, hogy a szektakérdéssel kapcsolatban nem használt szakirodalmat. Mégis a népi írók körében már korábban is keletkeztek az övéhez hasonló írások, amely nem feltétlenül jelenti azok konkrét felhasználását, hanem inkább a falukutató mozgalomban kialakult közös ideológiai struktúrák, toposzok megfogalmazódását és több szerzőnél való - esetleg egymástól független - felbukkanását. Például Marék Dénes egyik 1936-ban megjelent írása³⁴⁵ tartalmilag teljesen, helyenként pedig szó szerint megegyezik Kovács Imre gondolataival, talán az egyetlen különbség, hogy Marék sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonított a szektakérdésnek és sokkal tragikusabb tömörséggel foglalkozott vele. (Majdnem ugyanazokkal a kifejezésekkel ismertette a századforduló agrárszocialista mozgalmaival és a XX. századi rendészeti viszonyok tökéletesedésével kapcsolatos gondolatait, utóbbiaknak tulajdonítva, hogy „a

---

³⁴² Szőnyi Sándor: *Makó szellemi élete*. In: *Magyar Szemle*, 1929. VI. köt. 22. sz. 145-152. p.; 147. p.

³⁴³ Simándi Béla: *Krisztus atanyák közt*. In: *Magyar Szemle*, 1934. XXII. köt. 85. sz. 43-48. p.

³⁴⁴ Az 1939-es választásokon nyilas programmal szerzett mandátumot, majd 1942-ben újra visszalépett a kormánypártba, egyébként addig is az ún. „szalon-nyilasok” közé tartozott.

³⁴⁵ Marék Dénes: *Paraszt szekták*. In: *Kelet Népe*, 1936. 5. sz. 34-36. p.

megsebzett, életenergiájukba leszorított népi ösztönök” a kisegyházak deviánsnak vélt tevékenységében keresték a kiutat.)

Marék Dénes írását azért is érdekesnek tartjuk, mert kiinduló pontjában markánsan hangot ad annak a szintén tipikusnak tekinthető korabeli véleménynek, hogy létezik az egyéni pszichikum mélyén egyfajta látens „életerő”, amely végső soron felelős a nemzet életéért, történelmi nehézségekkel szembeni ellenállásáért. („Ma már egyre erősebb a felismerés, hogy van egy mélyről feltörő ösztönös népi erő, melynek kulturális, gazdasági és politikai kisugárzása van. Ez a motorikus erő lendíti magasra a nemzetek sorsát, és ennek az erőnek elapadása sodorja azokat dekadenciába.”) Saját korában két veszélyt vélt felfedezni, amelyek ezt a vis vitalist gyengítették: az egykét és a kisegyházak vidéki terjedését, ő azonban - jellemző stilisztikai környezetben - fontossági sorrendet is felállított közöttük: „Az egykének ma már kiterjedt irodalma van, de annál kevesebb figyelmet szentel a magyar közvélemény a paraszt szekták terjedésére, holott ezeknek a népi erőket romboló hatása, nemzetpusztító lassú munkája talán még az egykénél is nagyobb veszedelmeket rejt magában.” A közvéleményt nemcsak mondanivalójával, hanem költői magasságokban szárnyaló (hol elégikus, hol szociográfikus) stílusával is mozgósítani igyekezett. Jellemző például, hogy a homogén kisegyházi szférát „egy súlyos ragály felpattogzott sebei”-nek, a „magyar népi lélek súlyos betegsége”-nek nevezte, amelynek következményeképp „a kemény, évszázadok szenvedéseiben edzett lélek egy nehéz nyavalya vonaglásában senyved.” Mint eddig is látható volt, a közírók jelentős része a harmincas évek második felében a kisegyházak létrejöttét eredményező (vagy a tendenciát felfokozó) tömegpszichikai állapotot már nem annyira a vesztes világháborúban és Trianonban, hanem a gazdasági válságban jelölte meg. („Van a nyomornak egy olyan hatása, ahol a lelkiélet már teljesen megdermed, az értelem felfogó képessége a nullára zsugorodik [...]” - írta többek között.)

A kisegyházak életéből végképp mellőzve minden vallási elemet, azok közveszélyességéről még kifejezett valótlanságokkal is igyekezett olvasóit meggyőzni. Azt írta például, hogy a „szektárius” világa annyira beszűkült, hogy „munkáját csökkent erővel, teljesen gépiesen végzi és lassanként elvész a társadalom számára.” Az általunk vizsgált kisegyházakról semmiképpen nem mondható el a világból való „kivonulás”-ra, a társadalmi kapcsolatok megszakítására irányuló törekvés, a legtöbb esetben éppen ellenkező tendenciák figyelhetők meg. Az idézett szerző azonban saját vélekedéséből apokaliptikus következtetéseket vont le: „Ez az állapot az egyén és a faj [értsd: magyarság] teljes megsemmisülését vonja maga után, és az életképesség ily nagyfokú csökkenésébe a nemzet pusztulhat bele.” Kovácshoz és Fájához hasonlóan hangsúlyozta a hatósági fellépés és a tradicionális vallásosság elégtelenségét - s a kisegyházak gyors megszűnését az agrárviszonyok radikális átalakulásától várta.

Ezen diagnózis pontosságához a legjobb adalék talán az, hogy a történelmi egyházakon kívüli vallási élet terjedése a legkülönbébb földtulajdon- és társadalmi viszonyok között megfigyelhető jelenség volt. Továbbá a vallási kisebbségek megjelenése észrevételünk szerint a mindenkori társadalmi viszonyokkal jóval lazább kapcsolatot mutat, mint az egyén belső vallási szükségleteivel, továbbá a történelmi egyházak stabilitásából és hatalmi pozíciójából következő magatartásával. Vagyis a társadalomelemzés különböző megközelítésekben esetenként teljesen eltérő ideológiai szempontoknak rendelődött alá. Erre érzékletes példa, hogy egyes egyházi szerzők, ha aktuális mondanivalójuk úgy kívánta, ugyanazt a mezőgazdasági munkásréteget egyáltalán nem a gazdaságilag-világnézetileg talajtvesztett, és így a „szektárius agitációnak” leginkább kiszolgáltatott társadalmi csoportnak látta, hanem homlokegyenest ellenkezően. Például a már többször hivatkozott Nyisztor Zoltán később így írt a parasztságról: „Vallási szempontból ez a réteg a legmegbízhatóbb és legalábbis a

falvakban, a legkönnyebben elérhető az egyház számára. A mezőgazdasággal foglalkozó nép alapján véve vallásos, szereti a templomot, s tanítóját és vigasztalóját látja az Egyházban. Szívesen áldoz is templomára vagy egyházi célokra [...]”³⁴⁶ De még a kor szociográfusai között sem mondható egyhangúnak az a vélemény, hogy a szegényparasztság lett volna a kisegyházi missziók iránt a legfogékonyabb. (Az már más kérdés, hogy a Horthy-rendszer viszonyairól a későbbi köztudatba is inkább az idézett népi írók nézetei kerültek bele.) Rövid kitérőként itt meg kell jegyeznünk, hogy más társadalomkutatók ugyanis a harmincas évek végén - miközben ugyanazt a társadalmat elemezték, mint Kovács Imréék - a „szektásodás” fő területének a nagyvárosokat tekintették, s nem a falvakat. Felfogásukat az a prekoncepció eredményezte, hogy a parasztságot a magyarság ősi értékei hordozójának akarták láttatni az elszemélytelenedett, gyökerét vesztett vagy éppen „idegen szellemű” városi népesség ellenében. Egyikük, Péchy-Horváth Dezső például így írt 1939-ben: „[Borsod vármegyében megtalálhatók] a különféle szekták hívei [...], mint például a baptisták, adventisták és más hasonló békés igekövető szektáriánusok. De ezek is inkább a városokban találhatók, mert a vármegye józan és vallási szempontból konzervatív falusi népének körében semmiféle szekta nem tud híveket találni és gyökeret verni.”³⁴⁷ Majd megállapította, hogy ismeretei szerint a szegényebb rétegek körében a jehovisták és a pünkösdiek próbálkoztak teljesen eredménytelen térítéssel, mert tanaik semmilyen hatást nem váltottak ki „a józan, színmagyar lelkekben, amelyek hűségesen megmaradnak minden anyagi elesettségük ellenére is a régi vallások keretei között.” Mint láttuk, a népi írók éppen az „anyagi elesettségben” fedezték fel a kisegyházak károsnak vélt gyarapodásának okát. Abban tehát mindkét szociográfus álláspont megegyezett, hogy a falusi lakosságban látták a magyarság tradícióinak igazi, hiteles hordozóit, míg azonban a falukutatók ebben a társadalmi rétegben a bomlás, a vég jeleit fedezték fel, utóbb idézett szerzőnk optimistán, a mindenféle nehézséggel dacoló „színmagyar lelkeség” letéteményeseiként tekintett rájuk. A kisegyházakat illető nézeteik egyszerűen ezen általános felfogásaiknak rendelődtek alá. A kétféle álláspont azonban jól jelzi, hogy ezek a vallási mozgalmak bizonyára a legtöbb társadalmi rétegben találtak követőket, hiszen üzeneteiket az esetek túlnyomó többségében nem szociológiailag körülhatárolható csoportok, hanem az egyén számára fogalmazták meg, mondanivalójukat egyetemesnek érezve a társadalom valamennyi egységében igyekeztek híveket szerezni.

³⁴⁶ Nyisztor Zoltán: *A magyar nép vallásos élete. In: Magyar Kultúra, 1943. II. 20-24. p.* Egy korai írásában a református Csíkész Sándor is úgy vélte, hogy a magyar paraszt alapvető jellemzője „a Biblia szeretete”, amelyből - véleménye szerint - az következik, hogy „minden gyülekezetben van egy-két igazi bibliás ember, aki meg tud felelni a szektáknak és azok különféle csábításának.” Idézi: Bucsay Mihály: *A magyar református kegyesség a dualizmus korában. In: Bartha Tibor - Makkai László (főszerk.): Tanulmányok a magyarországi református egyház történetéből. 1867-1978. Bp., 1983. (Studia et ecclesiastica V.) 237-242. p.; 239. p.*

³⁴⁷ Péchy-Horváth Dezső: *Vallási viszonyok. In: Csikvári Antal (szerk.): Borsod vármegye (Borsod, Gömör és Kishont k.e.e. vármegyék). Bp., é.n. [1939] (Vármegyei szociográfiák V.) 137-140. p.; 139-140. p.*

Szinte ugyanez a vélemény fogalmazódott meg a sorozat Abaúj-Torna megyei kötetében is, kiegészítve azzal a tipikus, kisantant-ellenes élű megjegyzéssel, miszerint „a Felvidéken a cseh szellem különösen kedvezett” a szekták terjedésének. Mindazonáltal azt állapította meg, hogy az „abaúji nép mélyen érző, vallásos és hű hitéhez”, vagyis a kisegyházak térítő akcióit teljesen sikertelen, halvaszületett vállalkozásoknak látta. András Károly: *Egyházak, közművelődés, iskolaügy. In: Csikvári Antal (szerk.): Abaúj-Torna vármegye. Bp., é.n. [1939] (Vármegyei szociográfiák VII.) 93-99. p.; 96. p.*

Bár az ország határain kívül keletkezett, röviden mégis érdemes ebben a fejezetben megemlíteni a kolozsvári Korunk egyik 1934-es átfogó, részletes szektáügyi tanulmányát,³⁴⁸ egyrészt az erdélyi értelmiség magyarországi kapcsolatai miatt, másrészt mert erős tartalmi párhuzamokat mutat a falukutató írók későbbi nézeteivel. Mindettől fontosabbnak tűnik továbbá, hogy arra utal: a szektakérdés más magyarlakta területeken is felkeltette a közéleti tényezők figyelmét, persze nem függetlenül az ottani vallásügyi állapotoktól.³⁴⁹ A szekták legnagyobb mérvű elterjedése a szerző (Bányai Imre) szerint az Egyesült Államokra, Oroszországra és Erdélyre volt jellemző.³⁵⁰ Az amerikai kisegyházak ilyen megközelítése már másoknál is megjelent (Bányai így jellemezte azokat: „harc eszköz az uralkodó réteg kezében: a tömegfélrevezetés bevált módja.”), az oroszországi vélt szektásodásról pedig az a különösen hangzó véleménye volt, hogy az a „születő új társadalom eredménye, amikor a terét vesztő, tegnap még hivatalos vallás ilyen formában él tovább.” A különben is számos marxista terminust tartalmazó írás - Kovács Imréhez hasonlóan - annak a véleményének adott hangot, hogy „az egyházi köntösbe öltözött főúri osztályuralom teremtette meg a jobbágyok szektárius mozgalmait, s ezek [...] Erdélyben rendszeresen parasztfelkeléseknek voltak az előhírnökei.” A „Néma forradalom” szerzőjével szöges ellentétben azonban a kisegyházakhoz csatlakozott, zömmel kisparaszti elemeket, illetve a vallási kisebbségek tevékenységét semmilyen formában nem tekintette forradalminak, a szekták egyetlen társadalmi hatását abban ragadta meg, hogy „a falu osztályharcát semlegesítik”. Összességében semmilyen előjellel nem minősítette a kisegyházi közösségeket, jelzésszerűen sem fogalmazott meg programot a szektakérdés kezelésére, szociológiai elemzésében csupán rögzítette, hogy szerinte azok az általános reménytelenség, kiúttalanság kifejezői. (A hasonló semleges hangvételű írások egyébként - mint láttuk - meglehetősen ritkának számítottak a kortárs megnyilatkozások között.) Érdekes továbbá, hogy egyes elemzői illetve recenzensei a „Néma forradalom”-ban elsősorban a kisegyházi jelenség társadalom-lélektanával foglalkozó munkát láttak, egyéb részei kevésbé keltették fel érdeklődésüket. Ld. pl.: „A szektás parasztokról szólnak ennek a döbbenetes erejű könyvnek a legszebb fejezetei [...]”³⁵¹

A falukutató írók (különösen Féja és Kovács) könyvei széles körű társadalmi és politikai vitát váltottak ki, szempontunkból azonban talán érdekesebb, hogy szektakérdéssel kapcsolatos nézeteik még egyes egyházi megnyilatkozásokra is hatással voltak. A Protestáns Szemle egyik cikkírója például hasonló relációt feltételezett a vidéki kisegyházak és az általános gazdasági helyzet között: „Kétségtől megállapítható, hogy a szektáskodásnak különösen a szegény református tanyai emberek között is igen sok hívét találjuk, akik különböző, öntalálta szekták közt élnek és keresik a kivezető utat a nyomorúságból [...]”³⁵² Kifejezetten hivatkozott is Féja

³⁴⁸ Bányai Imre: *A vallási szekták mai értelme és szerepe. In: Korunk, 1934. 413-417. p.*

³⁴⁹ Nemcsak az erdélyi magyar folyóiratokban, hanem később az ottani szociográfiákban is megjelentek a szektakérdésre vonatkozó adatok, megállapítások. Utóbbiakból (ha a hatás nem is volt közvetlen) helyenként szintén a magyarországi falukutatók vonatkozó gondolatai csillannak elő. Pl.: „a szektázás [vagyis a kisegyházak terjeszkedése] az egész Marosszéken igen elterjedt, nagyobb mértékben, mint a székelység bármely más vidékén. Különösen a Nyárád és Küküllő mentén hódított tért a szektázás a világháború óta, több helyen imaházuk van, némely községben kettő is.” Bözödi György: *Székel bánja. [1943³.] Bp., 1985. 229. p.*

³⁵⁰ Vö. 3.3.1. fejezet.

³⁵¹ a.i. [Andreánszky István]: Kovács Imre: *A néma forradalom. In: Csehszlovákiai Népszava, 1937. augusztus 22. 2. p.*

³⁵² Gesztelyi Nagy László: *A tanyai magyarság felekezeti vonásai. In: Protestáns Szemle, 1939. 128-139. p.*

és Kovács műveire, nézeteiket azonban erős felekezeti vonásokkal ruházta fel, afelett sajnálkozva, hogy a „fáradt” reformátusok megtorpant szaporodása nyomán katolikusok kerültek a falusi közösségek vezető pozícióiba. De Kovács Imre szekta-felfogását átvették katolikus orgánumok publicistái is.³⁵³

Összességében azt mondhatjuk tehát, hogy a kisegyházak helyzete a harmincas évek során fokozatosan romlott Magyarországon, egyrészt több irányból érték őket támadások (vagyis nemcsak a történelmi egyházak teológiai megfontolásaiból, hanem arisztokratikus-nacionalista vagy éppen szociális indíttatású nemzetféltségéből szorgalmazták visszaszorításukat), azok mind gyakoribbakká váltak, másrészt egyre több alaptalan előítélet és hatósági zaklatás részesei lettek. A szektakérdés ilyenén éleződését, differenciálódását döntően a hatalom (és az általa védeni kívánt történelmi egyházak) alapvető álláspontjának változatlanságára, sőt szigorodására vezetjük vissza.

---

³⁵³ Pl. Dórits György: Kovács Imre: *A néma forradalom*. In: *Korunk Szava*, 1938. 553-554. p.

4. Kisegyházak és szektakérdés a második világháború éveiben

4.1. A második világháború és az azt megelőző évek diszkriminációs politikája a zsidóság és a cigányság mellett a kisegyházakat is nagymértékben, lényegében kollektívan sújtotta, bár ennek számos részlete ma még feltáratlan a kutatás előtt. Általában elmondhatjuk, hogy a Horthy-rendszer utolsó éveiben a visszacsatolások, a háborúba való bekapcsolódás stb. még inkább felerősítették a korszakban megfigyelt tendenciákat, a hatalom birtokosai a társadalom egyre több csoportjában, jelenségében láttak a „magyarság érdekeire fokozottan veszélyes” elemeket, amit a kisegyházak esetében is diszkriminatív rendeletekkel, végül pedig helyenként az erőszak alkalmazásával véltek megoldhatónak. A szektakérdés „végső megoldása” azonban még az 1939-1944-es évek folyamán sem jelentette kifejezetten a fizikai megsemmisítésre való törekvést (bár erre is akadt példa), a kisegyházak vallásos tevékenysége teljes felszámolásának igényét azonban igen. A kisegyházak története ekkor is elsősorban azzal függött össze, hogy a rendszer jobbra tolódása egyúttal állam és egyház viszonyának szorosabbá válását is eredményezte.

A magyar hatóságok ekkoriban megfigyelhető céljait (a vallási szféra erőteljes átalakítását, tulajdonképp a vallási kisebbségek teljes felszámolását) leginkább három tényező alapján követhetjük nyomon: a kisegyházak működésének drasztikus korlátozására irányuló rendeletekben; a vallásügyet szabályozó - témánkhoz csak közvetetten kapcsolódó - egyéb előírásokban; illetve a szektakérdés megítélésének változásaiban, azokon a területeken, amelyeket a fentiekben is vizsgálat alá vettünk (konkrét hatósági eljárások, a történelmi egyházak hozzáállása, közvélemény stb.)

4.2.1. A harmincas években megfigyelhető diszkriminációs tendenciák az első bécsi döntés után jelentősen felerősödtek. A kisegyházak „veszélyességének” összetevőiből ekkor újra a honvédelem érdekeinek veszélyeztetése és a kommunistagyanús tevékenység került előtérbe, vagyis a hatalmi döntésekből sejthetően egyre jobban betagolódtak a rendszer feltételezett ideológiai ellenségeinek és felforgatóinak sorába.

Jól mutatja ezt például a fővárosi csendőrkerület parancsnokának egyik 1938. szeptemberi rendelete,³⁵⁴ melyben a „nem kívánatos egyének” sürgős összeírására utasította alárendeltjeit: „Mínthogy ez az intézkedés elsősorban katonai érdekeket szolgál, utasítom valamennyi alárendelt őrsparancsnokságot, hogy egy névjegyzékbe vegyék fel mindazokat az őrskörletükben lakó egyéneket (férfiakat és nőket), akik kémgyanúsak, vagy megrögzött kommunisták, hadianyaggyári sztrájk, vagy sabotage megrendezése szempontjából gyanúsak, vagy antimilitarista propagandával alaposan gyanúsíthatók (pl. egyes rendellenesebb szekták tagjai is), továbbá a jelzett szempontokból, mint pánszláv érzelmű egyének jönnek tekintetbe.” Látható, hogy a kisegyházak ismét olyan csoportok „társaságába” kerültek, akik kifejezetten (a Horthy-rendszer ellen irányuló) politikai tevékenységet folytattak; rájuk ez legfeljebb csak közvetve lehetett volna igaz, többségüknél még úgy sem.

---

³⁵⁴ 1.028/1938. kt. sz. rendelet. In: Beránné-Hollós (szerk.), 1977. 265-266. p.

Az államhatalom részéről a következő diszkriminációs hullámhoz a honvédelemről szóló 1939/II. tc. irányelvei szolgáltattak alapot, több passzusa is - a korábbi szektaügyi rendeletek tartalmi elemeivel szoros összhangban - könnyen ellenük volt fordítható. Például nem használt a kisegyházak amúgy is ingatag államhatalmi megítélésének, hogy sokkal szigorúbbá vált az egyesülési jog, azáltal, hogy a központi hatóságok „az egyébként fennálló jogszabályokra tekintet nélkül” is korlátozhatták vagy felfüggeszthették bármely polgári szerveződés működését.³⁵⁵ A bevett és elismert, illetve az el nem ismert felekezetek közötti jogi szakadékot tovább mélyítette a gyülekezési jog korlátozása: „A minisztérium a közrend érdekében [...] politikai jellegű népgyűlések, felvonulások és más politikai összejövetelek tartását megtilthatja és - a közigazgatási hatóságok, valamint a bevett és törvényesen elismert vallásfelekezetek testületi szervei gyűléseinek kivételével - tartását hatósági engedélytől teheti függővé, tekintet nélkül arra, hogy bejelentésük rendes körülmények közt kötelező-e, vagy nem.”³⁵⁶ Az idézett passzus két fontos dologra irányítja rá a figyelmet: az állam és a történelmi egyházak viszonyának további szorosabbá válása fejeződött ki abban, hogy bizonyos gyűléseik azonos - kivételezett - megítélés alá estek (mindenki más pedig abból ki lett rekesztve),³⁵⁷ továbbá a közélet iránti egyre éberebb aggodalomra utal, hogy a törvényhozók szemében a politikum már mindent teljesen áthatott, hiszen lényegében mindenféle csoportosulást (egyházi gyűléseket is) „politikai” összejövetelnek minősítettek. A rendkívül szűkszavú miniszteri előterjesztés egyébként jellemzően a bevett és elismert felekezetek kivételezését „bővebb indoklást nem kívánó” intézkedésnek nevezte.³⁵⁸ A kisegyházakra vonatkoztatható passzusok közé tartozott „a honvédelem ellen irányuló izgatás”-ról szóló rendelkezés,³⁵⁹ különösen azzal a (miniszteri indoklásban szereplő) homályos kitételrel, hogy „e honvédelmi szabályok és intézkedések ellen irányuló izgatás különös büntetőjogi megtorlásban részesüljön, mégpedig abban az esetben is, ha az ilyen izgatás nem nyilvános helyen, hanem pl. házról-házra, egyes személyek között történik.” A korábbi szektaügyi rendeletek egyik fő tartalmi eleme volt, hogy a kisegyházi agitációkat nemcsak összejöveteleik alkalmával, hanem a kevésbé nyomomonkövethető, ezért veszélyesebb személyes kapcsolatfelvételek ellenőrzésével is vissza kell szorítani. (A „házalás” egyes csoportoknak, különösen a jehovistáknak egyik legismertebb tulajdonsága volt, de a kisegyházak többsége

³⁵⁵ 1939/II. tc. 148. §. In: Szentgyörgyi-Bacsó-Zöldy-Szabóky, 1939. 375-376. p.

³⁵⁶ 1939/II. tc. 149. §. In: Szentgyörgyi-Bacsó-Zöldy-Szabóky, 1939. 377. p.

³⁵⁷ Érdekességként jegyezzük meg, hogy a két világháborút megelőző rendkívüli intézkedések között a gyülekezési jog korlátozását elég hasonlóan fogalmazták meg, az egyetlen markáns kivétel éppen az egyházakat érintette. 1914-ben ugyanis csak a „közigazgatási hatóságok gyűlései” számítottak kivételezettnek, s a vonatkozó rendelet külön hangsúlyozta, hogy az egyházi gyűlésekre mindez nem vonatkozik, 1939-ben pedig utóbbiakat is kivették a szigorú engedélyeztetési procedura kötelezettsége alól. (Ld. a 2.1.3. fejezet, 20., ill. előző jegyzetben hivatkozott helyeket.) Az idézett törvényben foglaltakat (a történelmi egyházak és a hatóságok gyűléseinek kivételezett voltát) egyébként Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter is kifejezésre juttatta, például a minden egyéb gyűlés ideiglenes felfüggesztéséről szóló 1941-es rendeletében. *Iratszám: 11.449/1941. VII.res. - MOL K149. 651.f. 5/23.*

³⁵⁸ Ugyanebben a törvényben egyébként külön paragrafusban biztosítottak katonai szolgálattal kapcsolatos kedvezményeket a bevett és elismert felekezetek papjainak és papjelöltjeinek, köztük a baptista lelkészeknek is. 1939/II. tc. 42. §. In: Vajna Viktor (szerk.): *A honvédelmi törvény. Magyarázatos kiadás. Bp., 1942. 225. p.*

³⁵⁹ 1939/II. tc. 196. §. In: Szentgyörgyi-Bacsó-Zöldy-Szabóky, 1939. 447. p.

nem alkalmazta ezt a módszert.³⁶⁰) Fentiek közé sorolható továbbá a sajtóvétségről szóló paragrafus is.³⁶¹

A második világháború kitörése után a kisegyházak tevékenységének teljes megszüntetéséhez a jogi alapot ezek a rendelkezések teremtették meg. 1939. december 2-án ugyanis Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter „a honvédelem érdekeinek” veszélyeztetése címén lényegében a nagyobb támogatottságra szert tett, törvényesen el nem ismert felekezetek többségét (nazarénusok, adventisták, Jehova Tanúi, különböző pünkösdi irányzatok) teljesen betiltotta.³⁶² Az intézkedés be nem vallott célja nyilvánvalóan a vallási szféra homogenizálása, a gyanús, veszélyesnek tartott közéleti tevékenység teljes felszámolása volt vallási téren is.³⁶³ Ezt alátámasztja, hogy a rendeletet Keresztes-Fischer az alábbiakkal indokolta: az említett csoportok „antimilitarista tanokat hirdetnek [...] az állampolgárokat a honvédelmi, legszentebb állampolgári kötelességük teljesítésétől eltéríteni törekszenek”; holott a katonai szolgálat valamennyi formájának kategorikus elutasítása (és így a honvédelmi érdekek tényleges sérelme) csak a jehovistákról volt elmondható. A nazarénusok - bár a löfegyvert ember ellen működtetni és esküt tenni nem voltak hajlandók - többször is kinyilvánították, hogy a fegyverhasználaton kívül bármilyen katonai tevékenységet képesek ellátni.³⁶⁴ Továbbá nem egyszerűen nyilvános összejöveteleiknek a rendkívüli bel- és külpolitikai helyzet által indokolt ideiglenes korlátozásáról volt szó, hanem létezésük valamennyi formájának (pl. magánházaknál tartott gyűlések; sőt „izgatás” címén: a hitelveikről való beszélgetés stb.) felszámolásáról is. Mindehhez hozzá kell venni, hogy az intézkedés indoklásánál szó szerint ugyanazokat az elemeket sorolta fel, mint a húszas évek óta kiadott titkos BM-utasítások, vagyis ha a „szekták” kizárólag azok alapján lettek volna elmaraszthatóak, akkor korábban is a kisegyházi vallásosság drasztikus korlátozását kellett volna kezdeményezniük. (Lásd például: „Hitelveik és szervezeti szabályaik egyes részükben törvényes jogszabályokat

---

³⁶⁰ Illetve köztudott volt, hogy a házról házra járás eszközét alkalomadtán a történelmi egyházak (pontosabban a mendikáló katolikus szerzetesrendek) sem vetették meg, sőt a korszakban éltek is vele. Ld. pl.: „Csak tizenhat és tizenhét éves lányokat használhatunk” *Templomot építenek a salezianusok. In: Csehszlovákiai Népszava, 1937. augusztus 22. 1. p.*

³⁶¹ 1939/II. tc. 198. §. In: *Szentgyörgyi-Bacsó-Zöldy-Szabóky, 1939. 449. p.*

Közvetve a kisegyházak diszkriminációjának előkészítését szolgálta a rendőri felügyelet alá helyezés és az internálás pontos szabályainak kidolgozása, melynek alkalmazását a rendszer a veszélyes, megbízhatatlan elemekkel szemben tartotta kívánatosnak. 760/1939. BM. sz. rendelet. In: *Magyarországi rendeletek tára, 1939. Bp., 1940. 1450-1456. p.*

³⁶² 363.500/1939. BM. sz. In: *Magyarországi rendeletek tára, 1939. Bp., 1940. 2376-2377. p.*

³⁶³ Erre utalt az a később megfigyelhető tendencia is, hogy a kisegyházak és egyéb „veszélyesnek” ítélt szervezetek betiltásával párhuzamosan a belügyminiszter számos - a rendszer számára elfogadható, illetve támogatható - csoport tevékenységéhez hozzájárult, illetve újra engedélyezte azok működését. Pl. 1940-ben ezek között volt a MOVE, számos katolikus legényegylet stb. *Iratszám: 153.000/1940. VII-a. - MOL K149. 651.f. 5/22.*

³⁶⁴ A többi kisegyház még ennyire sem képviselt „antimilitarista” tanokat. A szintén betiltott Isten-gyülekezetről pl. említettük, hogy a harmincas évek elején még fegyveres testületek tagjai is minden további nélkül csatlakozhattak hozzájuk. Vö. 3.3.1. fejezet, 121. jegyzet. A nazarénusokra ld. részletesen: *Kardos-Szigeti, 1988. 284-294. p.* Ami pedig a két fegyverfogást elítélő közösség különbségét illeti, figyelemre méltó, hogy a nazarénusoknak internálásuk után hónapokig tartó eljárásokba került, míg felfogásuk és a jehovisták tanai közötti különbségeket a hatóságok előtt igazolni tudták - már amikor ez egyáltalán sikerült nekik. *Kardos-Szigeti, 1988. 331. p.*

sértenek; a magántulajdon elvének veszélyeztetésével elvetik az állam és a társadalom törvényes rendjét, a katonai szolgálati kötelezettség és az erre vonatkozó parancsok megtagadásával a katonaság intézményét, a történelmi egyházak hitelveinek és vezetőinek támadásával a bevett és törvényesen elismert vallásfelekezetek békés együttműködését [!], hitelvi felfogását s híveinek vallásos érzületét, ezekkel együtt közvetlenül vagy közvetve a közrendet és a közbiztonságot.”) A nyilvánosság elé azonban a belügyminisztérium szektaellenes intézkedéseinek érvei első ízben csak ekkor jutottak el.³⁶⁵

A szabályozás hangsúlyozta, hogy ismét tárcaközi egyeztetés nyomán (a vallás- és közoktatásügyi, illetve igazságügyminiszterrel egyeztetve) született, vagyis - hasonlóan a korábbi előírásokhoz (vö. 2.1.3., 3.1.1. fejezet) - lényegében a magyar kormány álláspontjának tekinthető. Az idézett rendelet szigorú végrehajtást írt elő, szükség esetén a kitiltás, a rendőrhatalmági felügyelet vagy az internálás elrendelését is, továbbá valamennyi „még [!] be nem tiltott szekta” éber megfigyelését, esetleg feloszlátásukra vonatkozó javaslat tételét írta elő.³⁶⁶

Hogy a rendelet szövegébe a „még” szóval jelzett szövegrész nem véletlenül került (vagyis lényegében a többi kiségyház is nem kívánatosnak minősült), jól mutatta, hogy Keresztes-Fischer a következő években további „honvédelmi érdekeket veszélyeztető szekták” működését tiltotta be. (1941 januárjában három kisebb közösséget,³⁶⁷ júliusban viszont az Üdvhadsereget oszlatták fel.³⁶⁸ A betiltások 1942-ben is folytatódtak, ekkor érték el például az ókatolikus egyház budapesti közösségét³⁶⁹ is stb.)

A betiltási hullám az el nem ismert felekezetek közül lényegében csak a metodistákat nem érintette,³⁷⁰ bár figyelemre méltó, hogy egyéb obskurus csoportok (pl. a turánisták)

---

³⁶⁵ Ezzel minden bizonnyal összefügg, hogy a jogi kézikönyvek csak ekkor vették fel tételes szabályaik közé a húszas évek közepe óta képviselt irányelveit. Ld. 2.1.1. fejezet, 4. jegyzetben idézettek.

³⁶⁶ A világháború után a kiségyházakat diszkrimináló rendeletet az elsők között helyezték hatályon kívül, s mint a belügyminiszter (ekkor Rajk László) hangsúlyozta: intézkedése ugyanazzal a tárcaközi egyeztetéssel történt, amellyel Keresztes-Fischer annak idején a betiltást is előkészítette. Ld. 70.095/1946. BM. sz. In: *Magyar Közlöny*, 1946. június 6. 3. p. (A háború okozta vallásügyi megkülönböztetések felszámolását már korábbi intézkedések is szolgálták, az említett 1946-os rendelet lényegében ezek kiségyházakat érintő konkretizálásának tekinthető. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány által a fegyverszüneti egyezmény kihirdetése tárgyában kiadott rendelete már 1945 februárjában elrendelte, hogy szabadon kell bocsátani azokat, akik „vallásos meggyőződésük következtében őrizetben vannak”. 525/1945. ME sz. 1. §. 5. pont. In: *Magyar Közlöny*, 1945. 9. sz. 1. p. Később a rehabilitációs jogszabályokat terjesztették ki a vallásuk miatt üldözöttekre. 9.590/1945. ME. sz. 13. §. In: *Magyar Közlöny*, 1945. 154. sz. 3. p.)

³⁶⁷ 151.997/1940. sz. BM-körrendelet. In: *Magyarországi rendeletek tára*, 1941. Bp., 1942. 461. p.

³⁶⁸ Ld. Balogh-Gergely 1993. 232. p.

³⁶⁹ Szigeti, 1987. 247. p.

³⁷⁰ Megjegyzés: A metodista egyház többi kiségyháznál kedvezőbb elvi megközelítése később abban is kifejeződött, hogy a Horthy-rendszerben „szektának” tekintett közösségek közül elsőként, 1947. október 31-én a vallás- és közoktatásügyi minisztérium rendelete törvényesen elismert felekezetnek nyilvánította. Nem sokkal később az országgyűlés megszavazta az 1947/XXXIII. tc.-et, amely elvileg megszüntette „a bevett és a törvényesen elismert vallásfelekezetek között az elismert vallásfelekezetek hátrányára fennálló különbségeket”, továbbá változatlan formában fenntartotta az 1895/XLIII. tc.-nek a felekezetté alakulás feltételeit rögzítő paragrafusait. Bacsó Ferenc - Mikos Imre - Némethy László - Szabó Imre - Szabóky Jenő (szerk.): 1947. év hatályos jogszabályai. Bp.,

üldözésének nyilvános bejelentését a hatóságok nem tartották szükségesnek.³⁷¹ Vagyis vallási téren a történelmi keresztény egyházak védelmét és kizárólagosságát veszélyeztető közösségek korlátozását vélték az egyik legfontosabb feladatnak. A betiltó határozatot a legtöbb napilap közölte,³⁷² kész tényként kezelve, hogy a feloszlott közösségek valamennyien „honvédelem- és államellenes” tevékenységet folytattak. Egyes sajtókommentárok alapján továbbá elmondható, hogy a háború első éveinek revíziós mámore a közvéleményformálók egy részét a szektakérdést illetően is magával ragadta.³⁷³

Hasonló hangokat ütöttek meg a magyarországi orgánumok, amikor a Teleki-kormány intézkedésével közel egy időben Antonescu marsall Romániában betiltotta a kisegyházak működését, elkobozta ingatlanjaikat, s ott ez a baptistákat is érintette. (A romániai intézkedés államhatalmi indoklása hasonló volt a magyar szervekéhez: „a szekták államéletre gyakorolt káros befolyása, hazafiatlanság, kommunistabarátság”.) A Románia és Magyarország között általában megfigyelhető (revízióval kapcsolatos) versengés hangjai szólaltak meg egyes hazai kommentárokból, melyek Antonescu rendelete kapcsán további szektaellenes (pl. baptistaellenes) intézkedéseket sürgették a magyar hatóságok részéről.³⁷⁴

1948. I/107. p. A törvény közvetett hatásának is tulajdonítható továbbá, hogy lényegében szabad utat biztosított a kisegyházak törvényes helyzetének rendezéséhez, és egy részüket 1948 folyamán a kultuszminiszter elismert felekezetté nyilvánította. (Pl. a korábban többször említett Istengyülekezetet. Vonatkozó rendelet: 37.551/1948. II. VKM. sz. Említése: *MOL XIX-A-21. 421. dob. 41.285/1983. sz.*)

³⁷¹ A már korábban említett „turáni egyistenhívők” szektáját egyébként a belügyminisztérium - nyilvánosságra nem került rendeletben - szintén betiltotta, amelynek helyi szinten való érvényesítéséről is vannak adataink. Az ózdi főszolgabíró vonatkozó intézkedése: *BAZmLt. IV.B.821. 413. köt. 2752/1940. sz.*

Viszont a turánizmus, mint a magyart (küldetéssel bíró) fajként értelmező ideológia a háború éveiben jelentősen megerősödött, ezt mutatja például a Turul Szövetség 1943-ban kiadott „Magyar Káté”-ja. Bár az elsősorban a magyarság „euráziai” származását, identitását hangsúlyozó ideológusokat erősítette, közvetve hatással lehetett az ősmagyar (vagy annak tartott) szertartásokat vallásgyakorlatként átélő, korábban is üldözött irányzatra. Ezt erősíti a Magyar Káté számos vallási utalása (a „magyarok istenének” tízparancsolata stb.) *Juhász, 1983. 179-182. p.*

³⁷² Ld. pl. az alábbi lapok 1939. december 13-i számait: *Pesti Hírlap, Nemzeti Újság, Magyarság, Magyar Nemzet* stb.

³⁷³ Ld. 4.3.2. fejezet.

³⁷⁴ A romániai rendelettel kapcsolatban ld.: *Emericus [Somogyi Imre]: „Amerikai szekta”. In: Emléklapok az 1848-iki szabadságharc századik évfordulójának és az 1873-ban kezdődött baptista misszió-mozgalom emlékére. Bp., 1948. (Jubileumi füzetek 1.) 53-55. p.* Megjegyezzük, hogy Antonescu rendelete sem volt előzmények nélküli, illetve bizonyára nem véletlen, hogy a két világháború közötti Románia és Magyarország joggyakorlata - többek között - a vallásügyi igazgatás és jogfelfogás tekintetében is hasonlóságokat mutat. A történelmi egyházak (Romániában értelemszerűen az ortodox illetve a görög katolikus egyház) államhatalommal történő összefonódását és érdekeinek más felekezetekkel szembeni érvényesítését a szomszédos országban nemcsak a mindennapi joggyakorlat, hanem az alkotmány is deklarálta. *Nagy Lajos: A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában. Kolozsvár, 1944. [reprint: Székelyudvarhely, 1994.] 69. p.*

4.2.2. Mielőtt a betiltó rendeletek végrehajtását és azok hatását elemeznénk, a szektakérdés általános belpolitikai folyamatokba való illesztése végett szükséges egyéb vallásügyi intézkedésekre is röviden kitérni. Ezek ugyanis jelezték, hogy nem pusztán a kisegyházak hátrányosabb helyzetbe hozásáról volt szó, hanem egy általános politikai irányvételről, amelynek a szektakérdés csupán egy részét képezte. A bevett és elismert, illetve el nem ismert felekezetek közötti szakadékokat mélyítették például a visszacsatolt területeken az ottani vallási viszonyoknak a magyarországihoz hasonló gyors átalakítása. Például a Kárpátalja visszacsatolása kapcsán kiadott vallásügyi rendeletben³⁷⁵ Imrédy szabályozta a bevett, elismert és el nem ismert felekezetek legfontosabb jogait. Eszerint minden gyermeknek valamely törvényes felekezet vallását kellett felvenni, ha pedig a szülők azok közül egyikhez sem tartoztak, az állami hatóságoknak kellett kijelölni, melyikhez tartozzon a gyermek. Ennek részletes szabályozása nyilván a kisegyházak tagjainak sérelmét jelentette.

Hogy mit is jelentett a negyvenes évek elején a vallásfelekezet fogalmának hatósági értelmezése, legvilágosabban abból a törvényből, illetve a hozzá kapcsolódó miniszeri indoklásból derül ki, melyben megvonták a bevett státust az izraelitáktól, visszaminősítve őket törvényesen elismert felekezetnek.³⁷⁶ Az előterjesztő Hóman Bálint kultuszminiszter a vallásfelekezetek legkedvezőbb jogi státusát egyértelműen az állammal való szoros kapcsolat történelmi eredetével hozta összefüggésbe. („A bevett egyházak, mint történetileg kialakult vallásfelekezetek, a történeti fejlődés eredményeképpen több irányban szoros közjogi kapcsolatban állnak az állammal. A bevett egyházak közjogi helyzetének forrása valójában a messze nyúló történelmi múlt, [...] alapja pedig az a szoros belső kapcsolat, amely a magyar állam és a keresztény vallás között tíz évszázad óta fennáll.”) Hóman historizáló érveléséből kitűnik, hogy nem volt könnyű jogalapot találni az 1895/XLII. tc. (az ún. recepciós törvény) hatályaon kívül helyezéséhez, vagyis a zsidóság megkülönböztetésének ilyen irányú elmélyítéséhez. Az egyetlen olyan pont, mely az állam szempontjából ennyire súlyosan megkülönböztette az izraelita és a többi bevett felekezet hitéleti tevékenységét, csak az eltérő történelmi múlttal és az ahhoz társított „társadalmi hasznosság” felekezeti szempontok szerint értelmezett elvével volt magyarázható. A miniszter mindezt meglehetősen nyíltsággal fogalmazta meg: „[1895-ben] nem volt szükség arra, hogy a szervezetében egységesen ki sem alakult izraelita vallásfelekezetet felruházzák a keresztény egyházakat a vallásszabadság és lelkiismereti szabadság követelményein felül [...] megillető közjogi tartalmú történelmi előjogokkal is.” Az érvelés logikája szerint ezek az „előjogok” nem illették volna jobban például az unitárius egyházat sem, amely alig néhány évtizeddel az izraeliták előtt kapta meg a bevett státust; vagyis a miniszter diszkriminációs szándéka nyilvánvaló. (Hóman a továbbiakban azt fejtegette, hogy meg kell szüntetni azt az „elvi ellentmondást, amely az izraelita vallásfelekezetnek és [a zsidótörvényekkel sújtott] tagjainak jogi helyzete között fennáll.” A törvény megtiltotta továbbá az izraelita vallásra való áttérést, ami a törvényesen elismert státus sokkal súlyosabb és az adott helyzetből következő értelmezése volt, mint korábban a baptisták vagy az iszlám esetében, ahol a hivatalos vallásváltoztatás elvben nem volt kizárva.) Szempontunkból az előbbi indoklásból leginkább az a lényeges, hogy a történelmiségre való hivatkozással az állam tulajdonképp kinyilvánította: nem tartja kívánatosnak a vallásfelekezetek kedvezőbb jogi helyzetbe hozását, sőt a történelmi keresztény egyházak pozitív diszkriminációjával élesebben ketté akarja választani a vallási szférát, s ez a felfogás a kisegyházak számára nyilván nem sok jóval kecsegtetett.

---

³⁷⁵ 1.440/1940. ME. sz. rendelet. In: *Magyarországi rendeletek tára, 1940. Bp., 1941. 50-52.p.*

³⁷⁶ 1942/VIII. tc. In: *Magyar Törvénytár. 1942. évi törvénycikkek. Bp., 1943. 39-42. p.*

Az 1940-es évek elejéről más forrásaink is arról tanúskodnak, hogy a törvényesen elismert vallásfelekezet fogalmának meghatározásában a hangsúlyok az állam biztosította engedményekről az általa felállított korlátokra helyeződtek át. (Más szóval, a vallás szabad gyakorlását deklaráló 1895/XLIII. tc. esetén a törvényalkotói szándék a még el nem ismert felekezetekkel szemben egyfajta pozitív, a Horthy-korszak gyakorlata pedig - előbbit visszájára fordítva - negatív diszkriminációt emelt ki.) Egy 1942-es kézikönyv például így határozta meg a bevett és az elismert felekezetek jogi különbségét: „A bevett vallásfelekezetek az államtól csaknem teljesen függetlenek, de annak teljes támogatásával működnek, addig az elismert egyházak minden ténykedését az államhatalom szigorúan ellenőrzi, az egyházi szervezetbe szükség esetén beavatkozik, sőt az egyházközséget meg is szüntetheti. Különösen éles a különbség a bevett és elismert egyházak között, ugyanis az elismert egyházak új egyházközségeket csakis engedéllyel létesíthetnek, alkalmazottakat előzetes engedéllyel fogadhatnak fel, közgyűléseiket a kormány ellenőrzi. Egyházi adót csak bírói úton hajthatnak be. Ingatlanszerzésük korlátozott. Vagyongazdálkodásuk állami felügyelet alatt áll. Politikai községek segítségét nem igényelhetik, híveikre az egyházközséghez tartozás nem kötelező, ha az egyházközség körzetén kívül laknak.”³⁷⁷ A megfogalmazásból nyilvánvaló, hogy a szerző az elismert státust a fő gyakorlati elemek tekintetében (állami beavatkozás joga, vagyonszerzés stb.) inkább az el nem ismertekéhez közelítette.

4.3.1. A kisegyházi közösségeket a betiltás szinte teljesen felkészületlenül érte. Nem kívánunk hosszan foglalkozni az egyes csoportok belső életével, túlélési stratégiáival stb., ezek a kérdések viszonylag jól feldolgozottak tűnnek.³⁷⁸

Választott témánk (a szektakérdés felekezettörténeti kérdéseket meghaladó általános vonatkozásai) szempontjából azonban utalnunk kell például arra a fontos momentumra, hogy az adventisták (tekintélyes külföldi személyek közbenjárása által segített) küzdelme 1941 januárjában sikerrel járt, Magyarországi Bibliakövetők Felekezete néven újjászervezhették egyházukat. Az engedély megszerzésében fontos szerepe volt Ravasz László református püspöknek, aki az adventisták nemzetközi kapcsolataira hivatkozva úgy vélte, hogy a szigorú viszonyok ilyenét lazítása kedvező színben tüntetheti fel külföldön a magyar kormány egyházpolitikáját.³⁷⁹ Az újonnan engedélyezett közösségnek azonban feltétlen lojalitást kellett fogadnia a Horthy-rendszer hatóságai felé. Hitelvi nyilatkozatukban teológiai alapelveik mellett hangsúlyozottan foglalkoztak közéleti szerepvállalásukkal, elsősorban az 1939-es betiltó határozat indokainak elhárításával: „Minden polgár köteles a katonai szolgálatra behívó parancsnak úgy békében, mint háborúban eleget tenni, szolgálatát becsületes honpolgárhoz, keresztényhez illően ellátni és felettes katonai parancsnokságának engedelmességedni.”³⁸⁰ Továbbá nyilatkozatuknak olyan elemeket is kellett tartalmaznia, melyek kifejezetten a kor nemzeti ideológiájának jegyeit viselték magukon: „A Magyarországi Bibliakövetők Felekezete tudatában van a magyar állameszme fontosságának, hisz a magyar nemzet Istentől rendelt hivatásában és ezért megengedhetetlennek tartja, hogy tagjai közül bárki és bárminemű olyan politikai, titkos vagy egyéb alakulatokban részt vegyen, amelynek célja a nemzeti lét vagy a fennálló társadalmi rend erőszakos felforgatása, vagy antimilitarista

---

³⁷⁷ *Gallay, 1942. 12. p.*

³⁷⁸ *Ld. pl. Szigeti, 1987. 236-250. p.*

³⁷⁹ *Szigeti, 1987. 240-241. p.*

³⁸⁰ *A Magyarországi Bibliakövetők Felekezetének hitelvei. Bp., 1942.² 14-15. p.*

gondolatokat hirdessen, amelynek célja a haza iránti legfőbb állampolgári kötelességek - mint aminő a törvényes katonai szolgálat is - megtagadása. [...] Elismerjük az állam legfőbb felügyeleti jogát, mely szerint mindenkor ellenőrizheti felekezetünket, hogy olyan tan ne hirdetethessék, amely aláassa az állam, a társadalom, a katonai szolgálat és az erkölcs alapjait.”³⁸¹

Az adventistáknak (és más kisebb közösségeknek³⁸²) ez a legalizálása azonban az akkori viszonyok között hozzávetőlegesen annyit számított, mint a baptisták törvényesen elismert címe a korábbi időszakban: a hatósági zaklatások továbbra is folytatódtak, rendszeres és éber megfigyelés alatt álltak, sőt 1942-ben rövid időre újra felfüggesztették működésüket.

Összességében tehát a szórványos újraengedélyezések egyáltalán nem azt jelentették, hogy a kormány felül akarta volna vizsgálni valláspolitikáját, vagyis az adventisták esetén sem az 1939-ben indult folyamat visszarendezésének első állomásával állunk szemben. Mint láttuk, például a baptisták, metodisták stb. részére tett esetleges jogi engedmények a Horthy-korszak korábbi éveiben sem jelentették, hogy az állam - alapjaiban - változtatott volna szektaügyi hozzáállásán, éppen ellenkezőleg: a diszkriminatív szándék, a történelmi egyházak által képviselt érdekek hatósági úton történő érvényesítésének igénye a kor folyamán végig jellemző és egyre inkább meghatározó volt a helyi és az országos politika szintjén. Az állam hozzáállását megerősítette Keresztes-Fischer 1942-ben kibocsátott újabb általános rendelete, melyben a hatóságokat a „betiltott szekták tevékenységének megakadályozására” utasította, vagyis egyáltalán nem állt szándékában a szektakérdést liberálisabban kezelni.³⁸³

4.3.2. A kisegyházi vallásosság betiltására az államhatalmi szervek reakciója értelemszerűen az addigi éber és helyenként erőszakos fellépés kiszélesítése volt. A kisegyházak tevékenysége most már nyíltan törvényen kívülinek számított, ezért különösebb megkülönböztetés nélkül illeszkedett az ideológiailag veszélyes jobb- és baloldali politikai mozgalmak utáni erőteljes nyomozó tevékenység céljaiba. A betiltás pontos végrehajtásával a hatalom nyilvánvalóan arra is törekedett, hogy a helyi szervek rendeletértelmezéssel kapcsolatos korábbi bizonytalanságát (ld. pl. 2.1.4. fejezet) „megoldja”, egységes mederbe terelje. Az „éberség” fokozódása egyébként értelemszerűen általános tendencia volt, ezt jelzi például, hogy 1942 júniusában a belügyminisztériumon belül felállították az ún. Államvédelmi Központot. A központ célja kifejezetten az volt, hogy országos szinten koordinálja az olyan mozgalmak megfigyelését, melyek - többek között - „az ország belső rendje ellen irányulnak és kihatásukban a honvédelem érdekeit sértik.”³⁸⁴ Ez utóbbi pontba - különösen a központ későbbi működésének ismeretében - minden bizonnyal nyugodtan beleérthetjük a kisegyházakra irányuló hatósági figyelmet is. (Már csak azért is, mert 1942 májusában Keresztes-Fischer intézkedett az „állambiztonsági szempontból megbízhatatlan

---

³⁸¹ *Uo.* 15. p.

³⁸² Hosszas huzavona után sikerült működését legalizálni a Keresztyén Testvérgyülekezet nevű közösségnek is (konkrétan az ő betiltásukat Keresztes-Fischer idézett rendeletei nem is tartalmazták), előfordult, hogy ennek ellenére több hónapra újra visszavonták az engedélyt, és egyébként is folyamatosan zaklatták a hívőket. Rövid ideig újra működhetett az Üdvhadsereg, 1943 tavaszán azonban őket is végleg betiltották. *Szigeti*, 1987. 247. p.

³⁸³ A rendelet pontos tartalma egyelőre ismeretlen. Tartalmi leírása Borsod-Gömör-Kishont vármegye alispáni hivatalának mutatókönyve alapján: *BAZmLt. IV.B. 810/b. 512. köt. 25.698/1942. sz.*

³⁸⁴ *Beránné-Hollós (szerk.) 1977. 377-380. p.*

személyek” haladéktalan összeírásáról.³⁸⁵ A veszélyes elemeket három csoportba sorolta: államrendészeti, közbiztonsági és közigazgatási téren kifogásolhatókra, s velük szemben „preventív intézkedésekre”, vagyis internálásra és rendőri felügyelet alá helyezésre utasított. Az első kategória pontos körülírása tömörsége miatt igen tanulságos: „[ide tartozik] a meggyőződéses kommunista, a nemzetiségi agitátor, a káros tevékenységet kifejtő zsidó, cionista, rémhírterjesztő, szektáriánus, kémgyanús, aki háborúellenes propagandát folytat, vagy a magyar állameszme ellen agitál.” - Vagyis a helyi hatóságok szemében már minden „szektáriánus” ide sorolódott, nem csak a „rendellenesebbek”. Vö. 4.2.1. fejezet.)

A szekták elleni akciók rendszeresen felbukkantak például a kerületi rendőrkapitányságok havi helyzet- és hangulatjelentéseiben. Ezekből a dokumentumokból nemcsak a tényleges intézkedésekre, hanem a szektakérdés hatósági megítélésére is következtethetünk. Magát a betiltó rendelkezést igen gyorsan végrehajtották,³⁸⁶ 1940 elején már az egész országban teljesen lehetetlenné tették a kisegyházak istentiszteleti alkalmainak megtartását. (Sőt, például a beregszászi rendőrkapitány egyik jelentése szerint alig néhány nappal Keresztes-Fischer rendeletének megjelenése után az ország e távoli pontján is szigorúan megbüntette az adventistákat összejövétel tartása miatt.³⁸⁷) A gyors lebonyolítást mutatja, hogy a kisegyházak tulajdonában lévő ingatlanokat (többségében imaházakat) igen rövid idő alatt elkobozták.³⁸⁸

A kisegyházak 1941 őszéig csak szórványosan jelentek meg az említett kerületi rendőrkapitányi jelentésekben, ekkor azonban a belügyminiszter elrendelte, hogy egységes minta szerint (nyolc csoportra bontva) küldjék fel a közélet legveszélyesebb jelenségeivel kapcsolatos észleléseiket,³⁸⁹ ettől kezdve rendszeresen találkozunk a betiltó rendelet

---

³⁸⁵ *Iratszám: 13.400/1942. VII.res. - MOL K149. 651.f. 5/24.*

³⁸⁶ Ózd esetén pl.: *BAZmLt. IV.B. 821. 409. köt. 7652/1939. sz.*

³⁸⁷ *Iratszám: 151/1941. biz. - MOL K149. 651.f. 2. 1941-7-6000.* A bibliakövetők felekezetének megalakítása előtt adventisták elleni hatósági akciókról egyébként több adat is van, ami megerősíti, hogy ugyanolyan „szektaként” kezelték őket, mint a többi betiltott közösséget. 1940 szeptemberében pl. Rákoscabán tartóztattak le adventistákat. *MOL K150. VII-6-3873.* Idézi: *Szigeti Jenő: Kiss Lajos három levele. In: Szigeti Jenő: „És emlékezzél meg az útról...” Tanulmányok a magyarországi szabadegyházak történetéből. Bp., 1981. 197-202. p.*

³⁸⁸ A következetes vagyoneklobzás tendenciája, ha másból nem, Nagy Ferenc miniszterelnök 1946. májusában kelt részletes hatálytalanító rendeletéből is kitűnik, amely harminc napot irányzott elő az illető vallási közösségektől elvont ingó és ingatlan vagyontárgyak visszaszolgáltatására. Az új miniszterelnök jelezte: nemcsak intézkedésével, hanem már szóhasználatával is szakítani kívánt az 1945 előtti gyakorlattal. („hatályukat veszítik mindazok a határozatok és intézkedések, amelyek a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetek hitelveitől eltérő hitelveket követő - egyes korábbi hatósági intézkedésekben szektáknak nevezett - vallásos gyülekezeteket, mint tilos szervezeteket [...] feloszlattak, illetőleg működésüket betiltották vagy vagyontárgyaik felől rendelkeztek.”) 6.270/1946. *ME. sz. In: Magyar Közlöny, 1946. június 4. 2. p.*

³⁸⁹ 17.906/1941. *VII. res. sz.* Részletes ismertetését ld. pl.: 34/1942. *biz. sz. irat - MOL K149. 651.f. 2. 1942-7-6006.* A rendelet főbb pontjait érdemes megemlíteni, ugyanis élesen világítanak rá arra, hogy a negyvenes évek elején mely jelenségek késztették a hazai kormányzatot fokozott éberségre (és mely tényezőkkel helyezték egy csoportba a kisegyházi missziókat): 1. Jobboldali mozgalmak (nemzeti szocialisták, nyilasok, megújulás pártiak, legitimisták, szélsőséges nacionalista csoportok); 2. Baloldali mozgalmak (szociáldemokraták, szabadkőművesek, eszperantisták, agrármozgalmak, „általános politikai célkitűzésekkel is bíró internacionális mozgalmak helyi megnyilvánulásai”); 3. „Szektárius mozgalmak (főleg a nemzetközi összeköttetésekkel rendelkező, esetleg antimilitarista, vagyonközösséget vagy szabadszerelmet propagáló, vallásos mezbe bújtatott mozgalom)”; 4. Az

végrehajtásával kapcsolatos információkkal. Az egységesítést célzó belügyminiszteri leirat a jobb- és baloldali politikai csoportok után harmadik pontként a „szektárius mozgalmakat” jelölte meg, ami mindenképpen azt jelenti, hogy az állam továbbra is kiemelt fontossággal kezelte a szektakérdést. A szekták meghatározásánál különös tekintettel ajánlotta a hatóságok figyelmébe az „antimilitarista, vagyonközösséget vagy szabadszerelmet propagáló” mozgalmakat, amely azért érdekes, mert mint említettük, a felosztatott csoportok zöméről nem mondható el, hogy tiltotta volna a katonai szolgálatot (vagy annak bizonyos fajtáit), a kommunában való életmód és a szexuális perverzitás pedig egyáltalán nem volt jellemző egyikükre sem. A hatóságok akciói azonban - mint jelentéseikből kitűnik - szinte kizárólag a pünkösdisták, jehovisták, Üdvhadsereg stb. ellen irányultak, „szektaveszély” alatt nem a szélsőséges erkölcsi elveket valló vagy életmódot folytató csoportokat értették.

A jelentéseknek mindenekelőtt az aprólékossága szembetűnő, helyenként a 4-5 fős csoportok működéséről is részletes beszámolókat olvashatunk. Mondanivalójuknak két szélső iránya mutatható ki: vagy a betiltott kisegyházak tagjai elleni intézkedéseket tartalmazzák, vagy azt, hogy a be nem tiltott, illetve újraengedélyezett kisegyházak működése ellen „kifogások nem merültek fel”, ami önmagában is mutatja, hogy bizonyára a betiltottak többsége ellen sem merült volna, ha legálisan fejthetik ki tevékenységüket. Pedig egyes szövegek arra utalnak, hogy - valóban a politikailag veszélyes elemekhez hasonló eljárás keretében - a korábbinál is jóval éberebben figyelték a kisegyházak tagjainak minden megmozdulását, a hitéleti tevékenységtől függetlenül is. Lásd például a szilágysomlyói rendőrkapitány 1942. márciusi jelentését: „A Magyarországi Bibliakövetők Egyesületének [sic!] működésében az elmúlt hónapban változás nem állott be. Ezen egyesület ellen [...] bizalmas nyomozást folytattam azon irányban, hogy [...] nem fejt-e ki kommunista vagy más irányú nemzetellenes működést. A nyomozás során azonban az egyesület ellen terhelő adat nem merült fel.”³⁹⁰ Vagy: „szektáriusi mozgalom az ilyenek állandó figyelemmel kísérése ellenére sem volt észlelhető.” (Székesfehérvár, 1942. január.)³⁹¹ 1942 februárjában a nazarénusok egyik titkos összejövele a tervezés első fázisában a hatóságok tudomására jutott, ezért le kellett tenniük szándékukról.³⁹² A havonkénti jelentésekben nagyon sok a tiltott (pl. magánháznál tartott) gyűlés, illetve „szektárius agitáció” címén letartóztatott, bebörtönzött vagy internált személyekről szóló jelentés, amely egyrészt egyre súlyosabb ítéleteket tartalmazott, másrészt az ítéletek indoklása a vallási tartalom háttérbe szorulásával teljesen átvette a bünygyi eljárások nyelvezetét. Az ítélelhozatal mechanizmusára lásd például: „A szektárius agitáció

állami és társadalmi rend, az ország külpolitikai, honvédelmi, gazdasági érdekei ellen irányuló tevékenység (kormányzósértés, izgatás, tendenciózus külpolitikai hírverések, kommunista mozgalmak, kémkedés, szabotázs, behívás megtagadása, csempészás, útlevél nélküli szökés); 5. Nemzetiségi mozgalmak (nemzetiségi agitátorok, sajtó, gyűlések, nem magyar tulajdonban lévő bankokról, szövetkezetekről, külkereskedelmi cégekről, részvénytársaságokról szóló információk); 6. „Külpolitikai, nemzetvédelmi, katonai szempontból fontossággal bíró bizonyos értesülések.”; 7. „Zsidóság magatartása, önálló mozgalmi, ténykedései a zsidótörvények kijátszására” (cionista mozgalmak, a zsidóság tevékenysége a keresztény gazdasági élet ellen, árurejtegetés, árdragítás, valutaüzérkedés, csempészás, internálások zsidó személyek ellen); 8. Egyéb események, észrevételek. (A korábban érvényben volt rendelet száma: 1.891/1940. VII. pol. res., ez még sokkal általánosabb kategóriákat alkalmazott.)

³⁹⁰ *Iratszám: 26/2-1942. biz. sz. - MOL K149. 651.f. 2. 1942-7-6006.*

³⁹¹ *Iratszám: 11/1-1942. biz. sz. - Uo.*

³⁹² *Iratszám: 4/2-1942. biz. sz. - Uo.* A mohácsi nazarénusokkal kapcsolatban az imaház bezárt állapotáról is küldtek tudósítást. *Iratszám: 164/1941. biz. sz. - MOL K149. 651.f. 2. 1941-7-6000.*

ellenőrzése terén észleltük hogy, [...] a Jehova tanúi szekta tagjai engedély nélküli összejövetelt tartottak, miért is a résztvevők ellen a bűnvádi eljárást azonnal megindítottuk az illetőknek a királyi járásbíróshoz való előállításával, ahol mindegyiket 8 naptól 3 hónapig terjedő fogházbüntetéssel sújtották. Közülük négyet azonkívül rendőri felügyelet alá is helyeztem, míg kettő ellen a büntetésük letöltése után az internálási eljárást teszem folyamatba.” (Szeged, 1942. január)³⁹³ Ami pedig a nyelvezetet illeti, Nyíregyházán például egyetlen hónap alatt 16 jehovistát internáltak, 44-et rendőri felügyelet alá helyeztek „a megszüntetett szektaszervezetben tagként való megmaradás, vagy abba való belépés miatt”,³⁹⁴ de megjelent a „rémhírtérjesztés” fogalma,³⁹⁵ mint a vallási tevékenység minősítése is. A száraz büntetőjogi terminológiában egyre inkább elterjedt továbbá a „szektás tevékenység miatt rendőri felügyelet [vagy megfigyelés, eljárás stb.] alatt álló személy” kifejezés³⁹⁶ stb.

Egyre militánsabbá váltak a történelmi egyházak védelmére irányuló hatósági próbálkozások is. Például Csongrád jelentése 1942 márciusában ezt írta az adventistákkal kapcsolatban: „A Magyarországi Bibliakövetők Felekezete a tanyavilágban kísérelte meg a terjeszkedést. Intézkedtem, hogy az a kísérlet ne járjon sikerrel, mert [...] nem kívánatos, hogy a szekta terjeszkedése a római katolikus s meglehetősen vallásos tanyai lakosság körében a mai súlyos időben egyenetlenkedésre alkalmat szolgáltasson.”³⁹⁷ Indoklásában az a legérdekesebb, hogy a „mai súlyos időre” mint a kisegyházak visszaszorítását parancsoló szükségességre a kor egészében állandó hivatkozás történt, vagyis nem elsősorban a háború okozta rendkívüli viszonyokat, hanem a rendszer uralkodó ideológiájának lenyomatát fedezhetjük fel benne. Az adventistákkal kapcsolatban 1941 decemberében a kaposvári kapitányság vezetője pedig (kissé túlbuzgó módon) maga tett előterjesztést a belügyminiszternél a „szekta működésének betiltása iránt, [...] mert a hívők gyűjtésénél a történelmi egyházak hitelveit sértő módon jártak el.”³⁹⁸ Az is előfordult továbbá, hogy egyes vidéki hatóságok a szektakérdést felhasználva hangoztatták saját, illetve térségük „nemzeti” elkötelezettségét, lojalitását: „Az ún. baloldali belpolitikai mozgalmaknak - jelentette 1942-ben a gyergyószentmiklósi kapitányság - hatósági területemen semmiféle megnyilvánulása észlelhető nem volt. Teljesen idegen és kilátástalan

---

³⁹³ *Iratszám: 3/1-1942. biz. sz. - MOL K149. 651.f. 2. 1942-7-6006.*

³⁹⁴ *Iratszám: 145/1941. biz. sz. - MOL K149. 651.f. 2. 1941-7-6000.*

³⁹⁵ Hódmezővásárhely, 1942. április. *Iratszám: 4/4-1942. biz. sz. - MOL K149. 651.f. 2. 1942-7-6006.*

³⁹⁶ Pl. a budapesti rendőrfőkapitány 1941. december 21-i jelentéséből. - *MOL K149. 651.f. 2. 1941-1-12198.* Ugyanez a jelentés egyébként azt írja, hogy az ekkor letartóztatott fővárosi „szektások” ellen az „állami és társadalmi rend erőszakos felforgatásának” vádjával indult eljárás, vagyis szó szerint alkalmazta az 1921/III. tc. eredetileg szélsőjobb- és baloldali politikai mozgalmak ellen irányuló kategóriáit. Vö. 2.1.3. fejezet, 21. jegyzet. Ugyanezen kifejezés használatára ld. továbbá a sátoraljaújhelyi rendőrség 1942. decemberi jelentését: *Iratszám: 4/1943. biz. sz. - MOL K149. 651.f. 2. 1942-7-6006. stb.*

³⁹⁷ *Iratszám: 3/3-1942. biz. sz. - Uo.* Ugyanez az érvelés egyébként több helyen is megfogalmazódott, például a budapesti rendőrfőkapitány 1941. szeptember 10-i beszámolójában, amikor kifejtette, hogy egy éppen akkor letartóztatott közösség tagjai „a szekta működését a feloszlítás dacára titokban folytatták [...] Nevezettek mindezek alapján az állam rendje és biztonsága szempontjából veszélyessé váltak, szabadlábbon hagyásuk - különös tekintettel a jelenlegi helyzetre - nem kívánatos [...]” - *MOL K149. 651.f. 2. 1941-1-12198.*

³⁹⁸ *Iratszám: 2-1942. biz. sz. - MOL K149. 651.f. 2. 1942-7-6006.* Egy korábbi jelentésében egyébként arról számolt be, hogy Kaposvárott 30 tagja volt ekkoriban az adventista gyülekezetnek. *Iratszám: 150/1941. biz. sz. - MOL K149. 651.f. 2. 1941-7-6000.*

itt mindennemű szektárius propaganda is, mert a vallásos székely nép körében ennek semmi talaja nem volna.”³⁹⁹ A rendőri szervek éber figyelme és aprólékos intézkedései ellenére egyes jelentések alapján arra következtethetünk, hogy még mindig akadt jónéhány kapitányság, amely tájékozatlanul igyekezett értelmezni és végrehajtani a belügyminisztérium előírásait, legalábbis beszámolóikból erre következtethetünk a gyakori névelírásokat, az intézkedések végrehajtásának sajátosságait, a központi rendeletek túlbuzgó vagy éppen „lazább” végrehajtását olvasva. A belügyi szervek tájékozatlansága néha teljesen humoros formában került a jelentésekbe, példa erre a hódmezővásárhelyi kapitányság 1943. januári beszámolója, melynek tartalma - különösen, ha hozzávesszük a jelentések minden szempontból aprólékos voltát, a címzett tekintélyét stb. - többnek tűnik egyszerű elírásnál: „A betiltott adventista és nazarénus szektából sokan átmentek a [...] »Jehova Isten hívők« elnevezésű szekta tagjai közé, mely szekta miniszteri rendelet alapján tovább működésre engedéllyel bír. Tagjai főképpen nők, ellenük az állandó ellenőrzés során, ezideig semmiféle kifogás nem merült fel, honvédelem ellenes tevékenységet nem fejtenek ki.”⁴⁰⁰

Ahogy időben haladunk a háború vége felé, a jelentések egyre szűkszavúbbakká váltak, s 1944-ben szinte minden helyről a „szektárius mozgalmak” teljes megszűnéséről informálták a belügyminisztert, többnyire nem titkolt elégedettséggel.⁴⁰¹ A kapitányságok ébersége azonban semmit nem csökkent. A kolozsvári rendőrkapitány például így fogalmazott 1942 júniusában az ottani „szervezkedés” előkészítéséről még csak szállingózó hírek hallatán: „[...] a legkörültekintőbb eljárást teszem folyamatba [...], egyelőre csupán azt a körülményt igyekszem ellenőrizni, hogy a szervezés nem éri-e el még a tiltott gyülekezés stádiumát, amennyiben ennek jeleit észlelem, a kérdés radikális elintézése tekintetében haladéktalanul megteszem a szükséges lépéseket.”⁴⁰² Mint a szatmárnémeti kapitányság egyik iratából kitűnik, egyes helyeken még a történelmi egyházak anyakönyvezését is élénken figyelték, a kisegyházak ellen indított akciót akkor ítélve teljesen sikeresnek, ha ezáltal a bevett vallások táborát megerősödni látták, azokba a „szektások” ténylegesen vissza is tértek: „Voltak, akik az [ellenük indított] eljárás után visszatértek a katolikus vagy református egyház kebelébe és [...] gyermekeiket megkeresztelték, de vannak konkrét esetek, amelyekben az illetők ma sem hajlandók gyermekeiket megkeresztelni. Bizonyosság ez arra, hogy a veszedelem még nem múlt

---

³⁹⁹ *Iratszám: 5/1942. biz. sz. - MOL K149. 651.f. 2. 1942-7-6006.* Mások szóhasználatában a történelmi egyházak magatartása a „normális”-sal, a kisegyházaké a „közveszélyessel” társult. Ld. pl. a mohácsi kapitányság jelentését: „Szektárius mozgalmak: Nincsenek. A hitélet rendes mederben folyik.” *Iratszám: 29/1942. biz. sz. - Uo.*

⁴⁰⁰ *Iratszám: 3/1-1943. biz. sz. - MOL K149. 651.f. 2. 1943-4-1006.* (Megítélésünk szerint a rendőrség a bibliakövetőkkel keverhette össze a jehovistákat, ami azért érdekes, mert utóbbiak ellen éppen akkor fejeződött be egy országos gyűjtőakció - éppen a belügyi szervek végrehajtása nyomán. Ld. alább.)

⁴⁰¹ Az 1944 első felében keletkezett havi jelentéseket ld.: *MOL K149. 651.f. 2. 1944-4-1006.* (A német megszállást követően az anyag erősen hiányos, minden bizonnyal az eredetileg beérkezett jelentések is azok voltak.)

Jellemző pl. Baja rendőrkapitányának elégedettsége, amellyel 1944 januárjában a kisegyházakkal kapcsolatban szűkszavúan nyugtázta, hogy „nagyrészüik internálótáborban van, illetve rendőri felügyelet alatt áll.” *Iratszám: 41/3-1943. - Uo.* (Az idézett tisztviselő egyébként korábban is minden alkalmat megragadott a vallási mozgalmak zaklatására. 1942. júniusában pl. még „a termény betakarítására [való] tekintettel” is betiltotta a legalizált adventisták istentiszteleteit! *Iratszám: 19/2-1942. biz. sz. - MOL K149. 651.f. 2. 1942-7-6006.*)

⁴⁰² *Iratszám: 10/6-1942. biz. sz. - Uo.*

el teljesen.”⁴⁰³ (A rendőrtisztviselő által levont következtetés és megfogalmazott program megint arra utal, hogy a hatóságok intézkedései közvetve vagy közvetlenül a történelmi egyházak érdekvédelmét kívánták - ha kellett, nagyobb nyomattal is - ellátni.) A túlzásig fokozott éberségre jó adalék lehet továbbá, hogy a rendőri szervek is arról voltak meggyőződve, hogy a betiltott kisegyházak tagjai átlépnek a legálisan működő vagy újraengedélyezett közösségekbe. Ennek eredetét arra a korábban már többször érintett felfogásra vezethetjük vissza, amely a kisegyházi vallásosságot egy homogén, azonos gyökérből sarjadt veszélyforrásnak tekintette, s nem vett tudomást az egyes vallások közötti - a bevett felekezetekhez hasonló mélységű - különbségekről. Például a székesfehérvári kapitányság vezetője 1943 februárjában a Magyarországi Bibliakövetők Felekezetével kapcsolatban rendszeres nyomozásról számolt be: „Hatóságom ismételt puhatolást végzett a tekintetben, hogy a felekezetbe nem léptek-e be tilos, illetve kormányhatóságilag felosztatott szekta tagjai. Ezirányú nyomozásunk azonban nemleges eredménnyel járt.”⁴⁰⁴

A betiltó határozat után nemcsak a rendőr-, hanem a csendőrhatóságok is rendkívül részletes jelentéseket készítettek, melyeknek adatait - a korábban ismertetett módon - az országos parancsnokság két-három havonként, később sűrűbben készített „szektaösszesítőkből” dolgozta fel és küldte tovább a felettes szervekhez. Ezekből kiderül, hogy a hatóságok előtt gyakran a legkisebb faluban történt összejövetel, esetenként magánbeszélgetés tartalma sem maradt titokban.⁴⁰⁵ Egy átlagos hónapban hozzávetőlegesen száz feljelentés született⁴⁰⁶ „szektárius agitáció”, „tiltott összejövetelen való részvétel” stb. miatt, rendszeresen több százra tehető az elkobzott sajtótermékek száma, és gyakoriak a letartóztatásokra, internálásokra, rendőri felügyelet alá helyezésekre vonatkozó adatok is.

A feljelentések aprólékos volta mellett az éberségre utal, hogy 1940 szeptemberében a debreceni nyomozóelosztály értesülése szerint például a pünkösdisták folytatták „hon- és állambiztonságra veszélyes működésüket”, amelyet azonnal országos nyomozás elrendelése követett.⁴⁰⁷ A felderítés eredményeként a „szektaösszesítő” például fillérre pontosan tartalmazta, hogy a pünkösdiak számlaszámára hány befizetés történt a betiltás óta (a nem egészen egy év alatt befolyt mintegy 500 pengős összeget egyébként azonnal hatóságilag lefoglalták), továbbá, hogy egyes helyeken (például Felsőgallán) a „még be nem tiltott” metodisták segítettek a felosztatott közösségnek bizonyos gyülekezési lehetőséget biztosítani. Utóbbit a nyomozó osztályparancsnok olyan súlyosan ítélte meg, hogy Keresztes-Fischernél azonnal a

---

⁴⁰³ *Iratszám: 4/1-1943. biz. - MOL K149. 651.f. 2. 1943-4-1006.* Hasonló hangvételű beszámolók a háború végéig készültek, ld. pl. a máramaroszi kapitány 1944. januári jelentését. *Iratszám: 2/1-1944. biz. - MOL K149. 651.f. 2. 1944-4-1006.*

⁴⁰⁴ *Iratszám: 30/1-1943. biz. - MOL K149. 651.f. 2. 1943-4-1006.* Korábban a marosvásárhelyi kapitányság jelentette, hogy nem tapasztalja a jehovisták akár egyénenkénti, akár csoportos átlépési szándékát a bibliakövetőkhöz. (*Iratszám: 28/15-1942. biz. - MOL K149. 651.f. 2. 1942-7-6006.*) Stb.

⁴⁰⁵ Ehhez hozzátartozik, hogy a kisegyházak betiltása - és a közvélemény általános alakulása - nyomán a hatósági intézkedések egyre gyakrabban lakossági bejelentés vagy kérés alapján történtek. Pl. budapesti jehovisták 1941. decemberi letartóztatása. - *MOL K149. 651.f. 2. 1941-1-12198.* (A „szektaösszesítő” korábbi gyakorlatára ld. 3.1.2. fejezet.)

⁴⁰⁶ Pl. 1942. január 16. és május 15. között 326, utóbbi időpont és június 15. között 102, csendőrhatóságok által történt feljelentésről állnak adatok rendelkezésünkre. *Iratszám: 8424/B.kt.1942. - MOL K149. 651.f. 2. 1942-8-szn., illetve: 11.424/B.kt.1942. - Uo.*

⁴⁰⁷ *Iratszám: 106/B.kt.1941. - MOL K149. 651.f. 2. 1941-8-szn.*

„methodista szekta” betiltását kezdeményezte.⁴⁰⁸ A csendőrségi iratok is arról tanúskodnak, hogy az államhatalom elvárásának megfelelően a kisegyházi vallásosság valamennyi megnyilvánulását (annak pontosabb mérlegelése nélkül) bűncselekménynek tekintették. Például az előbb idézett szektaösszesítő „tettenérésről” beszélt jehovisták egy vallásos témájú beszélgetése kapcsán; vagy 1940 februárjában „miniszteri rendeletbe ütköző kihágás” miatt indítottak eljárást az Istengyülekezet köröstarcsai csoportja ellen, mert egy magánlakásban „két órán át pünkösdista énekeket énekeltek”;⁴⁰⁹ mások „antimilitarista propagandát” fejtettek ki; ismét másokat pedig érdekes szóhasználatral „a keresztény hitfelekezet [!] elleni izgatással”⁴¹⁰ jelentették fel stb. De a szektakérdés veszélyességének vélelme odáig fajult, hogy bűncselekménynek minősült, ha „szektáriánus összejövetelt tartottak, ott bibliát olvastak”, sőt az is, ha a „szekta tanait vitatták”,⁴¹¹ vagy amikor egy jehovista a kistarcsai internáló táborban lévő hittestvéreinek „sajtótermékeket és gramofont akart becsempészni, továbbá Semjén községben a szekta tagjait [...] kitartásra buzdította.”⁴¹² A csendőrség hasonló intézkedéseiről egyébként a napisajtó is gyakran beszámolt, amely a közvéleményben óhatatlanul tovább erősítette a „bűnös szekta”, mint veszélyes ellenség képét. Lásd például az alábbi, nazarénusokkal kapcsolatos hírt: „A belügyminiszter még 1939 decemberében betiltott valamennyi szektát. [Mint láttuk, ez már önmagában téves értesülés volt.] A battonyai csendőrség a napokban ellenőrzést tartott, hogy valóban megszüntették-e a szekták működésüket. A nyomozás során megállapították, hogy [...] a 14 tagot számláló szekta valóban működést fejt ki, s [...] titokban összejöveteleket tart. [...] A szekta vallásos könyveit, iratait a csendőrség elkobozta s a honvédelmi törvénybe ütköző vétség címén indult ellenük bünvádi eljárás.”⁴¹³ Kisegyházi tagok internálásáról egyébként a közigazgatási hatóságok vezetői is gyakran rendelkeztek.⁴¹⁴ A rendfenntartó és egyéb szervek szektaellenes intézkedéseit illetően igen szemléletesnek tartjuk a Kistarcsára internált jehovistákról 1941 januárjában készült tudósítás szavait: „[a gyűjtőtáborba] a szolgabíró, a jegyző és a pap szentháromsága küldte őket.”⁴¹⁵ Ebben az írásban fontos továbbá, hogy a szemtanú beszámolója erősen cáfolta a jehovisták kifejezetten rendszerellenes ideológiájával és aktív gyakorlatával kapcsolatos - nyilván elfogult vagy a tényeket nem is ismerő forrásból származó - előítéleteket. Mint írta, tény, hogy ezek a szektások nem „hazafiak”, de nem is aktív antimilitaristák; továbbá meglehetősen elítélően nyilatkoztak a bolsevizmusról, Sztálinról, a kollektívizmus minden formájáról stb. A kisegyházak (különösen a jehovisták) kommunista elkötelezettségét illető nézetek egyébként a korban lényegében már a meg sem kérdőjeleződő jelenségek közé kerültek. A vonatkozó

⁴⁰⁸ *Iratszám: 24.042/B.kt.1940. - Uo. Vö. Szigeti, 1987. 243. p.*

⁴⁰⁹ *Iratszám: 3.555/B.kt.1940. - MOL K149. 651.f. 2. 1940-7-szn.*

⁴¹⁰ *Ld. 1941. májusi szektaösszesítő. Iratszám: 10.734/B.kt.1941. - MOL K149. 651.f. 2. 1941-8-szn.*

⁴¹¹ *Uo.*

⁴¹² *Uo.*

⁴¹³ *Felgöngyöltették a battonyai nazarénusok frontját. In: Kis Újság, 1943. február 17. 2. p.*

⁴¹⁴ *Pl. a csanádpalotai főszolgabíró is döntött internálásokról „szekta tanainak propagálása miatt”. Internáltak egy 90 holdas módos gazdát és négy Jehova Istentanú [sic!] szektást. In: Kis Újság, 1943. február 4. 3. p.*

⁴¹⁵ *A. D.: Jehova tanúi Kistarcsán. Szektás parasztok között az internálótáborban. In: Kelet Népe, 1941. 1. sz. 31. p.* Nem mellékes továbbá, hogy ekkor a 250 fős tábornak csak 10 jehovista lakója volt, vagyis a jehovisták tömeges internálásáról ekkor még bizonyára nem beszélhetünk, viszont ezután rohamosan növekvő tendenciát sejthetünk benne. *Vö. 4.3.2. fejezet.*

sajtótudósítások jelentős része is ebből a „tényből” indult ki.⁴¹⁶ Más kisegyházakkal kapcsolatban is akadt arra egy-egy példa (jóllehet az esetek töredékében), hogy valamely közösség politikailag közömbös vagy éppen kommunistaellenes felfogását a rendszeres és éber hatósági ellenőrzés nyomán keletkezett jelentések is elismerték. Lásd például: „A Magyarországi Bibliakövetők Egyesülete [sic!] alapszabályszerű működést fejt ki, a helybeli csendőrörstől átkért nyomozati anyag átvizsgálása után olyan adatokat nem találtam, mely törvényes eljárás alapjául szolgálhatna, Csányi László segédprédikátor államellenes tevékenységet nem fejtett ki, sőt prédikációiban szovjetellenes álláspontra helyezkedett.” (Marosvásárhely, 1942. május)⁴¹⁷

A hatóságok által foganatosított intézkedések egyébként szinte ugyanolyan módon érvényesültek a betiltott közösségek, mint a be nem tiltott felekezetek ellen. Számos baptista prédikátort elhurcoltak, pedig vezetőik a korábbinál is nagyobb erő kifejtéssel próbálták a hatóságok és a közvélemény tudomására hozni törvényesen elismert felekezet voltukat.⁴¹⁸ A metodisták közül is sokan kerültek a „kommunistagyanús” személyek listájára,⁴¹⁹ továbbá összejöveteleik megfelelő engedélyeztetését a korábbinál nagyobb szigorral ellenőrizték.⁴²⁰

A közéleti tényezők (leginkább a politikai és a közvéleményformáló erők) kisegyházakkal kapcsolatos véleményei összességében vagy többé-kevésbé rosszabbak lettek, vagy lényegében változatlanok maradtak. Utóbbira utal például a Magyar Élet egyik 1943-as átfogó elemzése is,⁴²¹ amely nagy hasonlóságot, helyenként szinte szó szerinti párhuzamot mutat a falukutató íróknak a harmincas évek második felében megfogalmazott nézeteivel. (Ld. 3.3.2.2. fejezet.) A szerző a szektákat szintén „a kiegyensúlyozatlan, kasztokra bomlott társadalom kórtünetei”-ként jellemezte, úgy vélte azonban, hogy nemcsak paraszti jelenségről van szó: „Minden társadalmi rétegben megtalálhatók: a felsőbb tízezrekben, a középosztályban s a városi munkásság körében csakúgy szedik áldozataikat, mint a parasztságban.” (Véleményét néhány sorral később úgy árnyalta, hogy a városokban a faluról beköltözött elemek csatlakoztak legkönnyebben és legnagyobb számban a kisegyházakhoz.)⁴²² Ugyancsak már

---

⁴¹⁶ Ld. pl.: *A jehovás szervezőről kiderült, hogy kommunista. In: Magyarország, 1942. április 16. 7. p. Stb.*

⁴¹⁷ *Iratszám: 28/5-1942. biz. - MOL K149. 651.f. 2. 1942-7-6006.*

⁴¹⁸ Pl. Somogyi Imre 1941-ben valamennyi vonatkozó paragrafust közzétett, s megfelelő magyarázatok kíséretében Keresztes-Fischer rendeletét így ismertette: „A m.kir. belügyminiszter [...] számos vallási csoportot (ún. »szektát«) betiltott. Ez a rendelet természetesen nem érintette a bevett és törvényesen elismert vallásfelekezeteket és azoknak jogait.” *Somogyi, 1941. 7. p.*; Ugyancsak a legitimációt szolgálta: *Somogyi Imre: A baptisták. A baptista vallásfelekezet vázlatos ismertetése. Bp., 1941. stb.*

⁴¹⁹ *Szigeti, 1987. 249. p.*

⁴²⁰ Ezt jól példázza Szécsey János metodista szuperintendens egyik visszaemlékezése, miszerint még egy kirándulásukat is titokban rendőrök követték, s amikor a szabadban egyházi énekeket énekeltek és imádságba kezdtek, a rendőrök egyből lecsaptak rájuk és durván követelni kezdték a gyűléstartásra jogosító hatósági engedélyt. *Szécsey János: A magyar methodista egyház egyenjogúsága a népi demokráciában. In: Fekete Sándor - Finta István - Kádár Imre (szerk.): A magyar protestantizmus öt éve. Bp., 1950. 118-119. p.*

⁴²¹ *Somogyi Imre: Szekták. In: Magyar Élet, 1943. 8. sz. 13-18. p.* (A szerző természetesen nem azonos a korábban sokat hivatkozott baptista vezetővel.)

⁴²² *Uo. 13. ill. 16. p.*

nem ismeretlen módon nézeteit az összes kisegyházra általánosította. („Vidéki szektákat különböző elnevezés alatt, csaknem mindenfelé a nyomorultak és elesettek között találunk. Ezeket felesleges felsorolni, mert hiszen ha más néven is, de mindenütt egyformák.”) Személyes benyomása nagyon pozitív volt a kisegyházakhoz tartozó egyénnel kapcsolatban, egyszerű, jóra való embereknek ismerte meg őket. Úgy vélte, a magyar falu egyik legnagyobb baja, hogy nincs lehetőség a „természetes kiválasztódásra” vagyis a tehetséges paraszti származásúak nem tudják energiáikat hasznosítani. „Ezekből lesznek a részegesek, a tolvajok vagy a szekták prédikátorai” - írta. Kovács Imréhez és Féja Gézához nagyon hasonlóan utasította el a szektakérdésnek a „bevett felekezetek átkozódásaival” vagy „csendőrszuronyokkal” történő elintézését: „[Az kell, hogy] az eddig kisemmizett, a kultúra szociális áldásaiból kimaradt társadalmi rétegek érvényesülni tudjanak a közösségben. A szekták maguktól is megszűnnek, ha lehetőségük nyílik a további tanulásra.”⁴²³

A szektakérdéshez kapcsolódó publicisztikákból csak néhány jellemző példát idézünk. A Keresztes-Fischer-féle betiltás megjelenésekor a Magyarország című napilap vezércikket szentelt az ügynek, amelyet Féja Géza készített.⁴²⁴ A szerző - éles ellentétben korábbi szociográfiai munkáiban lefektetett elveivel - lelkesen magasztalta a belügyminisztert a hatósági intézkedés foganatosításáért, a drasztikus korlátozásnak azonban éppen szociális (pontosabban annak vélt) tartalmát és a magyar társadalomra gyakorolt hatását ünnepelte. Konklúziója így szólt: „Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter egész működése folyamán tanúságot tett arról, hogy a magyar néppel érez. Minden rendelkezésre álló eszközt felhasznál, hogy a nép sorsán javítson. Az lebeg szeme előtt, hogy a Belügyminisztérium egyúttal szociális minisztérium legyen. Hisszük, hogy minden eszközt meg fog ragadni a szektába tévedt, s jobb sorsra érdemes magyarok megmentésére. Anyagi és szellemi segítséget kell nekik adni. Orvosolni kell a sebet, mely életérzésüket megzavarta és emberi magatartásukat megtörte. Jóleső nyugalommal állapíthatjuk meg, hogy a magyar belügyminiszter személye minden tekintetben hivatott erre.” A cikkben azonban nemcsak a betiltás valóságos népjóléti intézkedésként való értelmezése kapott hangot, hanem a kisegyházakkal szemben már korábban is megfogalmazódott szélsőséges előítéletek is. Például a kisegyházakat kivétel nélkül deviáns jelenségeknek és politikailag ambicionált csoportoknak tekintette: „A világháború után azonban, mint minden nagy emberi megrázkódtatás nyomában, nagyon elszaporodott a szekták száma. Némelyiket idegbeteg alapította, aki »szellemi ragály« útján terjesztette a maga belső betegségét. Akadt életundorban szenvedő, elragadtatott ember is az »apostolok« között, de többeknek működését politikai szándékok hatották át.” A korban szintén jellemző szófordulattal a „heveny ragályos betegségek”-hez tette hasonlóvá a nazarénusok, adventisták stb. terjeszkedését. Sötét színekkel ecsetelve általánosságban felrótta a kisegyházaknak a pszichikai terror alkalmazását (mondván, hogy a vezetők gyülekezetük tagjainak „egész életükre, egész emberi magatartásukra igyekeztek hatni [...] másutt a szekták hatása lelki összezúzódnásban nyilvánult meg [...]”), a rejtélyes - és ezért veszélyes - külföldi kapcsolatokat, súlyos anyagi visszaéléseket, a hívek kizsákmányolását stb. Egyszóval korábbi egyoldalú (bár kétségtelenül akkor is erőteljes) szektaértelmezése kiszélesedett, és csokorba

---

⁴²³ Uo. 18. p. Somogyi Imre is beszámol egyébként olyan esetről, amikor erdőben tartott kisegyházi összejöveteleket csendőrök vertek szét, továbbá megfogalmazása szerint a történelmi egyházak „kegyetlen” szektaellenes harcának lehetett tanúja. Írásához ld. továbbá: *Szij Rezső: Lelki ébredés... Megjegyzések Somogyi Imre: Szekták c. cikkére. In: Magyar Élet, 1943. 10. sz. 12-16. p.*

⁴²⁴ F. G.: *A szekták halála. In: Magyarország, 1939. december 13. 3. p.* (Az eddigi szakirodalom többször is pontatlanul hivatkozva idézte.) A cikk szignója és bizonyos tartalmi elemei egyaránt kizárólag Féja Géza szerzősége mellett szólnak.

gyűjtötte a tipikus és gyakran alaptalan előítéleteket. Hangja nem annyira realisztikusan pesszimista, hanem optimizmussal, a rendszer iránti bizalommal telt. Felfogásának ilyen irányú változásában minden bizonnyal tetten érhetjük a harmincas évek végi sikeresnek vélt kormánypolitika közgondolkodásra gyakorolt hatását, a jobbratolódás híveinek növekedését, akkor is, ha egyesek csak átmenetileg kerültek e közhangulat hatása alá. Féja cikke a szektakérdésnek továbbra is jelentős problémaként való megítélésére utal, hiszen a vallási kérdéshez egyértelműen társította a háborús évek következtében kritikusabbá váló „nemzetvédelmi” és szociálpolitikát. Érdekes részlet továbbá, hogy a kisegyházak betiltásáért nem pusztán az „embertpróbáló idők” miatt lelkesedett, hanem azért is, mert azok már nemcsak a falvakban gyarapodtak, hanem „megkezdtek a fővárosi agitációt” is. „Erre a tagadhatatlanul jól szervezett terjeszkedésre tesz pontot a [...] rendelet” - írta, némileg szembe is kerülve korábbi véleményével, mely tipikusan csak a falusi szegényparasztsággal hozta összefüggésbe a kisegyházak növekedését.

Több ízben közölt vezércikket a szektakérdésről a Kolosváry-Borcsa Mihály szerkesztésében megjelent Függetlenség c. szélsőjobboldali lap is. Az 1942-es Jehova Tanúi elleni hatósági akció kapcsán (ld. alább) lesújtó véleménnyel volt a problémáról, s a rendészeti szervek agresszív fellépését is melegen támogatta, felfogását az egységesnek tekintett magyar lélek vélt sérelmével és korának rendkívüli viszonyaival indokolva: „Ez a fülledt és beteg miszticizmus teljesen idegen a magyar lélektől és rendes körülmények között nem is volna érdemes különösképpen foglalkozni velük, a rendkívüli idők azonban felszínre vetik az elferdült szemléletűeket, és ezek többségét a legerélyesebben le kell törni. A hatóságok mindenütt résen vannak, őket nem téveszti meg az ájtatos külszín. Tisztában vannak azzal, hogy mi az igazi szándékuk ezeknek az idegen, kártékony szellemű igehirdetőknek.”⁴²⁵ (Mint láttuk, a hatóságok „rendes” körülmények között is épp eleget foglalkoztak a kisegyházakkal.) A kisegyházi szférát nemcsak a történelmi egyházakkal, hanem a nemzet egészével állította szembe: „Az igazi vallásosság [vagyis a történelmi egyházak] megcsúfolóinak semmi helyük nincsen az épeszü és egészséges szemléletű magyarok között.”

Hogy az idézett publicista mennyire nem csak a keményen betiltott, „antimilitarista szektákkal” kapcsolatban vélekedett így, jól mutatja a bibliakövetőkről (= adventistákról) 1944 februárjában írt vezércikke, amely a közösség kassai prédikátorának bebörtönzése nyomán keletkezett.⁴²⁶ „Egyike azoknak a szektásoknak, akik mostanában sűrűbben bukkannak fel” - írta újra az idők „rendkívüliségére” hivatkozva, vagyis a betiltással, internálással stb. sújtott kisegyházi vallásosságot a húszas-harmincas évek kommentárjaihoz hasonlóan ő is éppen az aktuális közelmúltban vélte fenyegetően felerősödni. (Az aktuális közelmúlt egyúttal mindig a nemzet életének legsúlyosabb időszakára minősítést is megkapta - paradox módon ez utóbbi esetben megítélésünk szerint volt ebben valami, ha nem is abból a szempontból, ahogy a cikk szerzője tartotta.) A közvéleményformálás ilyen folytonosságát figyelhetjük meg abban is, hogy igyekezett a szektások vallásossága mögé rejtett, általuk titkolt tevékenységüket és valódi kilétüket „leleplezni”: „Nem mindig jámbor fanatikusok ezek, vannak köztük nyugtalanságot kavarázó hóbortosok, feltűnési vágyban szenvedő hisztérikusok, aztán tudatos agitátorok. Az utóbbiak vallásos mezbe öltöztetik nagyon is megfontolt politikai céljaikat.” Következtetése ennek megfelelően: „Tény, hogy a szektások jó része nem épeszü, vagy legalábbis idegállapotával komoly baj van. A mai időkben különösen veszedelmes az ilyen mozgalom, amikor mindenkinek tiszta fejjel és eltökélten kell

---

⁴²⁵ B.Gy.: *Jehovások. In: Függetlenség, 1942. november 21. 5. p.*

⁴²⁶ B.Gy.: *Bibliakövetők. In: Függetlenség, 1944. február 11. 5. p.*

szembenézni a valósággal. A szektás tehát akármilyen címen jelentkezik, kártékony és így jogos vele szemben a törvény ereje.” Hangsúlyozzuk, hogy ez a felfogás nem a betiltó rendeletek nyomán alakult ki, hanem - mint láttuk - az egész Horthy-korszakra jellemző volt már a húszas évek elejétől. A folyamat nyilván éppen fordítottnak zajlott: a nemzeti fenyegetettség-érzésből fakadó gondolkodás megszilárdulása vezetett a kisegyházi vallásosság felszámolásának programjához és azt célzó intézkedésekhez.

Az államhatalom részéről a szektakérdés drasztikus megoldásának egyik állomása volt az 1942 szeptemberében az Államvédelmi Központ által a jehovisták (elsősorban vezetőik) összegyűjtésére indított országos - a csendőrség által végrehajtott - akció. A csendőrség nyomozó hatósága fel akarta kutatni az összes ilyen fellelhető tagot, hasonlóan a politikailag megbízhatatlan elemek, illetve később az izraeliták, cigányok ellen indított gyűjtőakciókhoz, azzal a különbséggel, hogy a kommunista cinkossággal vádolt „szektások”-ra hovatartozásukat nehezebb volt rábizonyítani, ha esetleg az illető le akarta azt tagadni, emiatt persze felkutatásuk is nehezkesebb, időigényesebb lett. (A hovatartozás letagadása persze csak a kevésbé hitbuzgóknál valószínűsíthető.) Rövid idő alatt mintegy 1200 jehovistát - elsősorban a vezetőiket⁴²⁷ - hurcoltak a csendőrlaktanyákba vagy internálótáborokba (Nagykanizsa, Kistarcsa stb.), ahol elég brutálisan bántak velük (egyes feljegyzések szerint például még árammal is kínozták őket).⁴²⁸ Az internálás mellett sokakat fogtak perbe és ítélték - meglehetősen súlyos - büntetésekre. A pécsi katonai törvényszék például 8 év fegyház-büntetésre ítélt egy jehovistát „hűtlenség” büntette miatt;⁴²⁹ vagy 1942. november 21-én Szamosfalván tartott nagyszabású tárgyalás keretében 77 személyt fogtak perbe ugyanezzel a váddal, hetet közülük 1-8 év börtönre ítélték, a többieket internálták, illetve rendőri felügyelet alá helyezték.⁴³⁰ A jehovisták elleni monstre perek helyi és országos szinten még a következő év első felében is tartottak, amelyeken még az előbbinél is súlyosabb ítéletek születtek. 1943. január 14-én a honvédség vezérkari főnökségének bírósága három jehovista vezetőt ugyancsak „hűtlenség” vádjával fogott perbe és ítélt elsőfokon halálra. A vezérkari főnök (Szombathelyi Ferenc vezérezredes) az ítéletet életfogytiglani börtönbüntetésre, továbbá tíz év közügyektől való eltiltásra és hivatalvesztésre változtatta. További 52 vádlott kapott hat hónaptól életfogytiglanig tartó szabadságvesztést, 8 jehovista ügyét pedig az 1. honvédhadtest parancsnokságához továbbították. A súlyos ítéletek hivatalos indoklása szerint „továbbra is fenntartották törvényellenes mozgalmukat” illetve az „állami renddel való szembenállásra szövetkeztek, fegyveres katonai szolgálat ellen izgattak, katonaszökevényeket rejtegettek

---

⁴²⁷ A kisegyházak ellehetetlenítését szolgáló hatósági akciókra egyébként általában is igaz volt, hogy a vezetőket (prédikátorok stb.) igyekeztek eltávolítani közösségüktől, nem alaptalanul remélve ezáltal zavart, esetleg felbomlást közöttük. Több kisegyház - főleg kisebb létszámú, nem túl régi - csoportjával kapcsolatban a jelentések említést tettek erről a következményről. Pl. 1942. augusztusban Máramarosziget és Pécsbányatelep rendőrkapitánya (*iratszám: 76/7-1942. biz. sz. - MOL K149. 651.f. 2. 1942-7-6006.*; ill. 8/16-1942. *biz. sz. - Uo.*); Kaposvárott vagy Székelyudvarhelyen az adventista prédikátor behívása vezetett ugyanerre az eredményre (2/1-1942. *biz. sz. ill. 9/4-1942. biz. sz. - Uo.*) stb.

⁴²⁸ *Iratszám: 14/11/1942. - Uo.; 6/12/1942. - Uo.; BAZmLt. IV.B. 810/b. 512. köt. 26.928/1942. sz.; Hollós, 1971. 116. p.; Lányi, 1948. 38. p.*

⁴²⁹ *Iratszám: 7/1942.biz. - MOL K149. 651.f. 2. 1942-7-6006.*

⁴³⁰ *Iratszám: 6/1943.res. - Uo.*

[feltehetően többnyire szintén jehovistákat]⁴³¹ A jehovisták elleni akció kapcsán a rendfenntartó erők említett jelentései nem egy helyen a „szektárius mozgalom országos felgyömlítésének” menetéről adtak részletes információkat és biztató hangvételű jelentéseket,⁴³² több ízben hangsúlyozva, hogy az intézkedés nyomán hatósági területükön mindenféle kisegyházi agitáció végleg megszűnt. A Jehova Tanúi illetően felszámolására tett lépések ugyanis bizonyára a többi kisegyház számára is jelezték: a hatóságok a korábbi helyi, illetve spontán erőszakos eszközök alkalmazásán túl nem riadnak vissza azokat mintegy „hivatalossá”, központilag irányítottá tenni a nemzet vélt érdekeinek megvalósítására.

A nyilasok a háború vége felé elrettentő célzatú nyilvános kivégzéseket is tartottak a jehovisták megfélemezésére - továbbá nyilván saját céljaik és erejük fitogtatására.⁴³³ A nyilvános megszegyenítés és elrettentés eszközeit egyébként már az 1942-es csendőrségi akció során is alkalmazták, például Tiszalök zsúfolt piacterén öt jehovistát vertek össze.⁴³⁴ Továbbá újra vannak adataink az eretnecség középkori kezelésének térnyerésére: az 1940-es évek elején egyes helyeken a római katolikus temetőkből újra kiásatták a jehovista halottakat.⁴³⁵ A csendőrök által összegyűjtött Jehova Tanúi tagok csoportjának egy részéből egyébként Jászberényben létrehozták az - 1943 júliusában az Organisation Todt rendelkezésére a bori rézbányákba irányított - 801. sz. különleges munkaszolgálatos századot. A jehovisták, illetve rajtuk kívül a jóval kevesebb főt tömörítő szombatisták elleni ilyen szigorú elbánásban minden bizonnyal a korábbi negatív megítélés mellett további fontos szerepet játszott, hogy a

---

⁴³¹ *Életfogytiglani fegyházra ítélték a „Jehova Isten tanúi” szekta több tagját. In: Reggeli Magyarország, 1943. január 15. 3. p. illetve ugyanezt ld. Új Magyarország, 1943. január 15. 4. p. (De nemcsak politikai lapok, hanem egyes egyházi orgánumok is ugyanezt a közleményt jelentették meg. Pl. „Jehova Isten tanúi” In: Magyar Sion, 1943. január 24. 4. p.)* Az idézett közlemény egyébként nem leplezett elégedettséggel kommentálta az ítélethirdetést, és szorgalmazta, hogy a fegyveres testületek eredményes munkája után a vidéki értelmiség „a fajta iránt érzett szerető gondoskodás” által vezéreltetve vállaljon nagyobb szerepet a falvak magyar lakosságának „a lelki meredélyektől” történő megóvásában, vagyis a szekták teljes elszorvasztásáért folyó küzdelemben.

⁴³² Pl. *Iratszám: 76/8-1942. biz. - Uo.* (Máramarossziget, 1942. szeptember); *iratszám: 9/5-1942. biz. - Uo.* (Székelyudvarhely, 1942. szeptember); *iratszám: 4/15-1942. biz. - Uo.* (Sátoraljaújhely, 1942. október) stb. A hatóságok optimizmusára ld. pl.: „A bíróság által meghozott s a napilapokban is ismertetett szigorú ítélet bizonyára visszariasztó hatással volt azokra, akik ezzel az eszmével titokban rokonérzéssel viseltettek.” (Beszterce, 1942. december. *Iratszám: 20/1943. biz. - Uo.*) A besztercei rendőrség jelentéséhez kapcsolódó további érdekes adalék is azt mutatja, hogy a hatóságok súlyosan ítélték meg a „szektás tevékenységet.” Mint a hivatalos alispáni beszámolóból kitűnik, 1942 szeptembere és 1943 májusa között a vármegyében összesen 17 rendőri felügyelet alá helyezésre és internálásra került sor, amely bizonyára a jehovisták és talán más kisegyháztagok elleni intézkedéseket is magában foglalja. (A jogerős ítélettel börtönbüntetésüket töltőket természetesen nem.) *Beszterce-Naszód vármegye hivatalos lapja. 1943. május 22. 6. p.*

E ponton - rövid kitérőként - ugyanakkor megjegyezzük, a szektakérdés második világháború éveiben megfigyelhető hatósági kezelésének továbbgyűrűző belső következménye lett, hogy egyes kisegyházi közösségek saját vallási kiválasztottságuk megerősítését fedezték fel a korlátozásokban, s esetenként valóban fanatikus formában élték át az eseményeket, bár ez sem igaz valamennyi csoportra. Az effajta magatartás leginkább a Jehova Tanúinál szembetűnő, amint az saját írományaikból is látható. Pl. „*Vigadjatok, ti nemzetek.*” Bp., 1946. stb.

⁴³³ Pl. Balogh-Gergely, 1993. 250. p.

⁴³⁴ Bajor Nagy Ernő: *Befelé nézők. V. In: Szabad Föld, 1965. 51. sz. 8. p.*

⁴³⁵ Uo. illetve Lányi, 1948. 38. p.

nácik a két felekezet tagjait külön kihangsúlyozva a „Harmadik Birodalom ellenségeinek” nyilvánították.⁴³⁶

A szektakérdés rendkívül gyorsan szigorodó hatósági kezelését pusztán a kiszabott ítéleteken is lemérhetjük. 1942 tavaszán-nyarán még „szektárius tevékenység miatt” a bíróságok börtönbüntetés esetén többnyire legfeljebb néhány hetes vagy hónapos elzárást szabtak ki,⁴³⁷ az év őszétől pedig annak mértéke általában több évre rúgott. (Általában persze, hiszen a konkrét ügykezelés a helyi adottságoktól, jó- vagy rosszindulattól továbbra is függött.) A súlyosabb büntetések mögött pedig nem kereshetjük a törvényes helyzet megváltozását, hiszen a viszonylag enyhébb ítéleteket is már jócskán a betiltó rendeletek után és azok szellemében mondták ki - vagyis a belügyi szervek megítélése lett rosszabb, nem pedig a kisegyházak tevékenysége élénkebb. A katonai bíróságok a fegyverfogást elutasító két közösség tagjai, a nazarénusok és a jehovisták ellen esetenként ennél is súlyosabb, halálos, illetve életfogytiglant kimérő ítéleteket is hoztak.⁴³⁸ (E ponton szeretnénk röviden utalni arra, hogy a kisegyházakkal szembeni hatósági fellépésben a betiltás első hivatalosan megjelölt konkrét indoka - az „antimilitarizmus” - egyre inkább háttérbe szorult az általános közveszélyesség elemei mögött [eleve is csak két vallási közösségről volt elmondható a katonaság elítélése], s a fegyveres szolgálat tényleges megtagadása meglehetősen kis arányt képviselt az összes kisegyházakkal szembeni intézkedés között.)

A szektakérdésnek a korszak általános történeti kérdéseivel való összefüggéseit mutatja, hogy már a német megszállást megelőzően a börtönökből, internálótáborokból a legtöbb nazarénust, jehovistát munkaszolgálatra, gyűjtőtáborokba (például a jugoszláviai Borba; Németországba stb.) vitték, ahol a zsidósággal szinte teljesen azonos elbánásban

---

⁴³⁶ Karsai Elek (szerk.): „Fegyvertelen álltak az aknamezőkön...” Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez Magyarországon. Bp., 1962. II/378. p.; Braham, Randolph L.: A magyar holocaust. I-II. Bp., 1988. I/271. p.

Különleges munkaszolgálatos századot egyébként nazarénusokból is szerveztek. Szigeti, 1987. 238. p. A korábban idézett 13.400/1942. VII.res. sz. belügyminiszteri rendelet értelmében egyébként a „különleges” megjelölésű alakulatokat a „nemzethűség szempontjából megbízhatatlan”, vagyis fegyverfogásra alkalmatlan elemekből hozták létre. Vö. 4.3.2. fejezet.

⁴³⁷ Ld. pl. 1942. januárban Szegeden kiszabott ítéleteket fentebb, a 39. jegyzethez írtaknál. 1941 tavaszán továbbá egy ceglédi és egy csanádpalotai jehovistát tartóztattak le és ítélték „sajtórendészeti vétség” miatt 30 nap fogházra. Egy hónapra ítélték „Jehova bizonyágtevőjét”. In: Ceglédi Függelenség, 1941. június 8. 1. p. Tettük az 1942. évi őszi letartóztatások után a gyakorlatban már „a fegyveres szolgálat elleni izgatás”-nak és így sokkal súlyosabb eseménynek számított.

⁴³⁸ A jehovista-perekben született halálos ítéletekről, illetve életfogytiglanra változtatásukról a fentiekén túl ld.: A „Jehova tanúi” vallási szekta [...] In: Szatmári Katolikus Értesítő, 1943. 5. sz. 3. p. stb. Nazarénusok kivégzésére még a doni fronton is sor került. Kardos-Szigeti, 1988. 191. p.

Egyébként a hadsereg elleni agitáció sem esett 1942 szeptembere előtt olyan súlyos megítélés alá, mint később: az év májusában Nyíregyházán egy jehovistát például „kihágás” címén 30 nap elzárásra ítélték, „mert fiatalkorú gyermekét a levante foglalkozáson való részvételtől ismételtén visszatartotta.” Iratszám: 113/1942. biz. - MOL K149. 651.f. 2. 1942-7-6006.

részesültek.⁴³⁹ A kisegyházak és a zsidóság egymáshoz való társítása Magyarországon is bizonyára a zsidótörvények és a Keresztes-Fischer-féle betiltások, vagyonelkobzások egyszerre történt végrehajtása nyomán a közgondolkodás azonosító hatásának eredménye, amely helyenként szélsőséges formákat öltött. Például voltak helységek, ahol valamely szociális juttatást még baptisták sem vehettek igénybe, mert a helyi szervek úgy tudták, hogy az „zsidóknak és baptistáknak törvényesen [!] nem jár.”⁴⁴⁰

4.4.1. Végül nézzük meg, hogyan alakult a történelmi egyházak szektakérdéshez való viszonya a kisebb felekezetek betiltását követően.

A katolikus egyház esetén - amellet, hogy újra jelentősebb levelezést kezdtek folytatni a témában (vö. 3.2.1. fejezet) - lényegében folytatódtak a harmincas években megfigyelt tendenciák, például a hatóságok igénybevétele a „szekták” visszaszorítása érdekében. Fontos ugyanakkor, hogy helyi és országos szinten egészen más következményekkel járt, ha a csendőrök a plébánosok kérésére intézkedtek, mint korábban. A szektakérdést egyesek végleg a közigazgatási és közbiztonsági hatóságok illetékességébe utalták, ami kitűnik például Czapik Gyula veszprémi püspök Serédi hercegprímásnak írt soraiból. Levelében elégedetlenségét fejezte ki, amiért az illetékes szervek „erélytelen” módon hajtják végre a belügyminiszter előírásait.⁴⁴¹ Alig öt héttel a rendelet megjelenése után az egyházmegye papjaitól beérkezett jelentésekre hivatkozva azt jelentette Esztergomba, hogy a betiltott kisegyházak híveit a baptisták befogadják, vagyis előbbieket nemcsak folytatják korábbi tevékenységüket, hanem még legális kereteket is felhasználnak arra, hogy „veszedelmes tanaikat” továbbra is hirdessék. Czapik úgy látta, hogy a „szektáriusok” eljárása „meghiúsítja a belügyminiszter úr tilalmának intencióit.” A katolikus egyház érdekeit súlyosan veszélyeztető jelenségnek vélte, hogy a betiltott közösségek - el nem ismert felekezetek tagjai lévén - korábban nem léphettek ki a bevett (történelmi) egyházak kötelékéből felekezetváltoztatás céljából, viszont ha a baptisták befogadják őket, akkor megtehetik. Tehát a veszprémi püspök csak az egyik veszélynek látta, ha a kisegyházak gyarapodnak, ennél súlyosabbnak, ha ez nyilvánosságot is kap, vagyis lényegében úgy vélte, hogy ha az illetők nem is katolikusok, legalább statisztika szerint oda számíttassanak. Mindemellett Czapik valószínűleg túldimenzionálta a problémát, hiszen a baptisták (részben az el nem ismert

---

⁴³⁹ Kardos-Szigeti, 1988. 290-291. p.; Lányi, 1948. 38. p. Mindezt egyébként egy-egy visszaemlékezés is alátámasztja. Ld. pl.: Eck, Nathan: *The March of Death from Serbia to Hungary (September 1944) and the Slaughter of Cservenka (Story of a survivor of the death pit)*. In: Esh, Shaul (ed.): *Yad Washem Studies on the European Jewish Catastrophe and Resistance. II. Jerusalem, 1958. 255-294. p.; 273. p.*

A jehovisták egyébként a németek által megszállt területekről később olyan számban kerültek koncentrációs táborokba, hogy külön jelzéssel (lila háromszöggel) is ellátták őket, hogy megkülönböztessék a táborok más ok miatt odahurcolt lakóitól, elsősorban a zsidóktól. Carr, Joseph J.: *A megtört kereszt. Bp., 1993. 114. p.*

⁴⁴⁰ 1942: zsidóknak és baptistáknak törvényesen nem jár. In: Somogyi Barnabás (szerk.): *Egyház-történeti és hitépítő írárok. Bp., 1988. (Emléklapok 4.) 92. p.*

A hatóságok azonosító szemlélete jelentkezett akkor is, amikor a pécsi hadkiegészítő parancsnokság ZS jelzésű (vagyis a munkaszolgálatra kötelezett zsidók számára rendszeresített) katonakönyvet adott ki nazarénusok számára. Kardos-Szigeti, 1988. 297. ill. 607. p. 2. jegyzet.

⁴⁴¹ *Iratszám: 374/1940. - PL Ser. Cat D/C. 733/1940.*

közösségektől alapvetően eltérő teológiai felfogásuk miatt, részben pedig saját pozícióik romlásának elkerülése végett) csak szórványosan fogadtak be egyéb kisegyházi tagokat, s azokat is csak személyükben, s nem gyülekezeti szinten, illetve a még így „átvett” személyeket is sok esetben hamarosan eltanácsolták a baptista összejövetelek látogatásától. (Ld. erről részletesen a 4.4.2. fejezet.)

Czapik azonban - a „nemzetféltés” szélsőséges, a tényektől elrugaszkodott hangját megütve - ajánlatosnak vélte a belügyminiszter figyelmét erre felhívni, „hogy a szekták kijátszó törekvésének gátat vessen”, illetve a püspöki kar elé terjeszteni állásfoglalás céljából. Sajnálkozását fejezte ki továbbá, hogy „magának a baptista szektának a többi szekta módjára való betiltása nem várható”, aminek oka főképp elismert státusában volt. Felhívta azonban a figyelmet, hogy „ellenben az megakadályozható, hogy újabb baptista fiókgyülekezetek alakuljanak” s azt javasolta, hogy „kormányhatóságilag el kellene tiltani továbbiakig az új baptista állomások szervezését”, hogy legalább a „baptistáktól eddig mentes helyeket” megóvhassák, végleg lezárva a baptista misszió terjedését.⁴⁴² Összességében a veszprémi püspök a szektakérdés megoldására örömmel vette az erőteljesebb hatósági intézkedéseket és további erélyes fellépést sürgetett, állam és egyház együttműködésének fokozását kívánva ezzel.

De ugyanez volt a véleménye magának a hercegprímásnak is. Czapik javaslatairól Keresztes-Fischert értesítő soraiból ugyanis megtudjuk, hogy mind az esztergomi érsek, mind a többi püspök körlevélben hívta fel papsága figyelmét a belügyminiszter intézkedésére,⁴⁴³ amit Serédi a maga részéről „a honvédelem, társadalmi béke és vallásos élet szempontjából öröndetes rendelkezés”-nek nevezett. Vagyis az esztergomi érsek a szektakérdés kapcsán újra tudatosan fűzte össze az állami és a katolikus érdekszféra szálait. Sorait így zárta: „A N[agy]m[éltósá]g[od] által a rendelkezéssel elérni kívánt nagy érdekek szolgálata késztet arra, hogy [...] figyelmét tisztelettel fölhívjam a jelenségre.” (Kutatásaink jelen szintjén mindazonáltal úgy tűnik, Keresztes-Fischer elegendőnek ítélte a kisegyházak ellen fogatosított addigi intézkedéseket, legalábbis a baptisták ilyen drasztikus korlátozásáról nincs adatunk - jóllehet a világháború alatt ők is alaposan megsínylelték a szektakérdés további éleződését.) Egyes adatok továbbá arra utalnak, hogy a katolikus egyház vezetői a kisegyházak korlátozását még a belügyminiszternél is szigorúbban ítélték meg. Pl. 1941-ben a kormány elismerte az ún. ókatolikus egyház működését, Serédi azonban határozottan nemkívánatosnak minősítette.⁴⁴⁴ Az egyházfő kisegyházi ügyekben a felekezeti érdekek mellett szintén a magyarság szempontjaival próbált érvelni: „Az ilyen és hasonló apró szekták támogatása nemzeti szempontból sem látszik üdvösnek.” - írta. (Egy évvel később - mint említettük - be is

---

⁴⁴² Czapik levelében indokolatlanul alacsonyra (mintegy 400-ra) tette a baptista fiókgyülekezetek számát, ami azért érdekes, mert a püspök - talán a probléma vélt súlyossága miatt - nem nézett utána pontos adatoknak, pedig a hivatalos statisztika évről évre közzétette a budapesti baptista központ aktuális mutatóit. Eszerint 1940-ben 891 volt a baptista hitközségek (állomások) száma. *Magyar Statisztikai Évkönyv. 1940. Bp., 1941. (Új folyam, XLVIII.) 191. p.*

⁴⁴³ *Iratszám: 374/1940. - PL Ser. Cat D/C. 733/1940.* (fogalmazvány) A veszprémi püspök vonatkozó felhívását pl. ld.: *Litterae circulares ad venerabilem clerum almae dioecesis Wesprimiensis dimissae anno 1925. Wesprimii 1940. Nr. 17., I. sz. 11. p.*

⁴⁴⁴ *PL Ser. 7931/1941.*

tiltották a felekezetet, papját előbb két hónapig őrizetben tartották, majd nem sokkal később katonai behívót kapott.⁴⁴⁵⁾

A katolikus egyházi hierarchia más tagjai is élénken érdeklődtek a szektakérdés iránt a világháború éveiben. Például a szentföldi ferences-rendi zárda magyarországi biztosa, Majsay Mór is írt ezügyben a hercegprímásnak, veszélyesnek ítélve az (újraengedélyezett) adventisták terjeszkedését.⁴⁴⁶ Néhány vonatkozó sorában (amellett, hogy szervezetük működését az Actio Catholica programjába kívánta felvetetni) népszerű nyilvános szentírásmagyarázatokat tartott célravezetőnek. Szempontunkból azonban további érdekesség, hogy az adventista egyház tevékenységét a spiritizmussal tartotta azonos jelenségnek, az „ördög két lélekpusztító fogásaként” mutatva be azokat, meglehetősen tájékozatlanságról téve ezáltal tanúbizonyságot. A kétféle mozgalom között ugyanis belső párhuzamot nem lehetett volna kimutatni, hasonlóságuk abban merült ki, hogy a katolikus papság mindkettőt egyaránt károsnak ítélte.

Az állami hatóságok és a katolikus egyház közötti közvetlen viszony fenntartásában azonban nemcsak Serédiék, hanem a belügyi szervek is érdekeltek voltak. Ez tűnik ki például annak a levélnek a hangvételéből is, amelyben Keresztes-Fischer a hercegprímást tájékoztatta az Államvédelmi Központ által a jehovisták ellen indított országos akcióról.⁴⁴⁷ Már a dátum is érdekes: szeptember 26-án, vagyis az akció konkrét megkezdése előtti napokban írt a belügyminiszter Esztergomba, és pontos információkat adott arról, hogy az addigi nyomozás során mire jutottak, sőt még az elkobzott iratokból is küldött az érseknek, nyilván nem véletlenül hangsúlyozva, hogy a jehovisták a pápa és a katolikus vallás ellen agítálnak.

Ami pedig a helyi szintet illeti, továbbra is jellemző tendencia maradt a hatóságok katolikus egyházi személy felkérésére történő intézkedése. (Az ófehértói plébános feljelentése nyomán internálták például az ottani baptista prédikátort, „politikai és közbiztonsági” okokra hivatkozva, akit kiszabadulása után rendőri felügyelet alá helyeztek. Utóbbi indoklása igencsak jellemző: „veszedelmes nazarénus izgató.”⁴⁴⁸ Stb.)

A katolikus egyházi sajtóban is újra megjelentek szektaellenes írások. Nyisztor Zoltán például a húszas évek után 1940-ben az Actio Catholica egyik füzetében fejtegette újra a kisegyházakkal kapcsolatos - lényegében változatlan - álláspontját.⁴⁴⁹ Stílusa azonban ezúttal meglehetősen érzelmes, lírai soraiban a katolikus egyházat az élet tengerén a mennyország felé úszó, stabil hajóhoz, a szektákat „a tévely sötét, viharos tengerén” garázdálkodó kalózokhoz hasonlította: „A kalózok immár kipusztultak [...] A modern államok páncélos hajói kiirtották őket, akárcsak a csendbiztosok s pandúrok a Bakony s az Alföld szegénylegényeit. De a szellemi világból, a vallásos életből - úgy látszik - még nem vesztek ki. Sőt, többen vannak, mint valaha; fürgébbek, merészebbek, veszedelmesebbek, mint voltak valaha.”⁴⁵⁰ Vagyis az egyházi szakíró a betiltó rendeletek és végrehajtásuk árnyékában

---

⁴⁴⁵ Szigeti, 1987. 247-248. p. Az ókatolikusokról ld. egykorúan: Csernohorszky Gyula Ottó: *Mariavita ó-katolikus egyház vagy a római szentszéktől elszakadt Máriaivita-rend rövid története és alaptörvényei*. Bp., 1939. illetve újabban: Sasvári László: *Ókatolikus mozgalmak Magyarországon*. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 1994. 1-2. sz. 81-125. p.

⁴⁴⁶ *Iratszám: 2091/1941. - PL Ser. Cat 22. 7103/1941.*

⁴⁴⁷ *Iratszám: 220/1942. eln.ávk. - PL Ser. Cat D/C. 8025/1942.*

⁴⁴⁸ Szigeti, 1987. 248. p.

⁴⁴⁹ Nyisztor Zoltán: *A szekták*. In: *Actio Catholica* 78. Bp., 1940. 10-19. p.

⁴⁵⁰ *Uo. 11. p.*

ugyanúgy a katolikus egyházat és a társadalmat fenyegető egyik legnagyobb veszélynek látta a kisegyházakat, mint a fentebb idézett világi publicista, vagy másfél évtizeddel korábban ő maga is. (Vö. 2.2.1. fejezet) Hangsúlyozottan fenntartotta továbbá a „szektásodás” eredetére vonatkozó nézeteit, miszerint „az újkori szekták osztoznak mind Luther és Kálvin bűnében, amennyiben elvetik a csálhatatlan tanítói hivatást, a szentírást a hit egyedüli forrásává teszik meg s minden ember számára a szentírás szabad értelmezésének jogát követelik.”⁴⁵¹ Katolikus dogmatikai alapról egyaránt elítélt minden vallási kezdeményezést, amely egyházának kizárólagos szerepét elutasította, a reformációt éppúgy, mint a baptistákat vagy jehovistákat. Újra megfogalmazta azt a véleményét, mely Amerikát a kisegyházak szülőföldjének tekintette és a vallási összevisszaság hazájaként értelmezte stb.

Nyisztor és más vezető katolikus személyiségek nézetei az egész katolikus sajtóban teret kaptak. A Katolikus Ösvény című lap például 1941-ben a baptistákat bemutató cikkében⁴⁵² így írt: „Legnagyobb gyűjtőhelyük Anglia és Amerika lett. Az Egyesült Államokból kaptak új erőre és guruló dollárokat a háború után az adventistákkal és az Üdvhadsereggel együtt. Ha európai propagandáról volt szó, akkor egységesen léptek fel, otthon, a korlátlan lehetőségek földjén több különböző csoportra oszlanak.” Utóbbi véleménye (a baptisták „tűrhető” nyugati és veszélyesebb szektának tekintett hazai megkülönböztetése) mint láttuk, protestáns szerzőknél is megfigyelhető volt. (Ld. Csikesz Sándor gondolatait - 3.2.2. fejezet) Az idézett szerző szintén a katolikus dogmatika kizárólagosságát képviselő gondolatokkal zárta írását: „Vajjon mikor folynak vissza ezek a lejtőre szaladt ágak Krisztus Urunk egyetlen igazi forrásához [vagyis a római katolikus egyházhoz]? Tudja-e minden katolikus, hogy végtelen értékű kincssel rendelkezik szent vallásában a kicsinyes, rajongó szektákkal szemben?” Egy későbbi történelmi témájú cikkében⁴⁵³ George Fox kora újkori kvéker mozgalmát elemezve nagyon is saját korának szekta-felfogására jellemző és Nyisztor írásainak közvetlen hatásáról tanúskodó megállapításokat tett. Többek között úgy vélte, hogy a szektások alapvetően jóindulatú emberek, akik nem ismerték fel, hogy csak a katolikus egyház isteni eredetű, minden más csupán emberi kitalálás, és így törekvéseik a protestantizmus önálló bibliaértelmezést hirdető felfogása miatt szükségképpen megfeneklenek: „Ha George Fox nem Leicestershire-ben születik, hanem Palermóban, és nem anglikán és puritán papoktól kér kétélyeire tanácsot, hanem ferencesektől és jezsuitáktól, akkor nem szektát alapít, hanem új szerzetet! Jóakarata nem posványosodik el az egyéni szabályvizsgálatban és a Biblia ráncigálásában, hanem ismerte volna az Egyház komoly és megtámadhatatlan igazát.”

Más katolikus szerzők élesebben hangsúlyozták, hogy a kisegyházaknak politikai indíttatást tulajdonítanak, példa erre a Magyar Kultúra egyik 1942-es elemzése.⁴⁵⁴ Az egyébként pszichologikus hangvételű, a szektakérdést az egyéni lélektan oldaláról megközelíteni kívánó írás közvetlen kapcsolatot vélt felfedezni a kora középkori eretnekmozgalmak, a reformáció és a XX. század új vallási jelenségei között, előbbiekről hangsúlyozva, hogy azok a „társadalmi rend felforgatói”, illetve a „politikai gyűlölet” hordozói voltak. Megállapítása - szintén nem elsőként - elszakítja a szektakérdést a vallási szférától: „bátran mondhatjuk, hogy a kereszténység második évezredében tisztán vallási alapon keletkezett szekta alig van.” A kisegyházak gyarapodását leginkább az egyén újdonságra, „törvénytelenésre” hajló belső

---

⁴⁵¹ Uo. 12. p.

⁴⁵² HJ [Hajós József]: Egy eretnekség sorsa és a mai helyzet. In: Katolikus Ösvény, 1941. 8. sz. 3. p.

⁴⁵³ HJ [Hajós József]: Egy élő szekta tanulságai. In: Katolikus Ösvény, 1942. 23. sz. 2-3. p.

⁴⁵⁴ Gál Ferenc: A szekták mozgatóerői. In: Magyar Kultúra, 1942. II. 185-187. p.

természetével magyarázta, a végső megoldást mégsem csak a katolicizmusban, mint ideológiában, hanem sokkal inkább a római egyház, mint a kizárólagosság igényével fellépő szervezet megerősítésében látta: „[a szektakérdés] egyrészt arra ösztönzi az Egyházat, hogy saját híveiben növelje az öntudatot, másrészt arra figyelmeztet, hogy az emberi szellem legmélyebb igényét, a vallást is, mint sötét árnyék kíséri az egyéni elbukás lehetősége, tehát nem marad más biztos út, mint ragaszkodni ahhoz az intézményhez [!], amelyet a minden szenvedélyen és korlátoltságon győzedelmeskedő igazság Lelke éltet és védelmez.” A katolicizmus kisegyházak általi fenyegetettségét a kérdéshez hozzászóló katolikus szerzők általában ugyanolyan jelentősnek, esetenként még súlyosabbnak ítélték meg, mint a Horthy-rendszer korábbi éveiben. Egy, a hivatáselhagyó papokról szóló írás például 1942-ben (két és fél évvel a kisegyházak felszámolását meghirdető belügyminiszeri rendelet után) érdekes módon arra panaszkodott, hogy a katolikus egyháznak hátat fordító klerikusok reformátusnak, görögkeletinek állnak, de „az újabban becsempészett [sic!] protestáns szekták, pl. adventiek [= adventisták] is felszippantanak néhányat.”⁴⁵⁵

Azonban a katolikus sajtóban nemcsak a korábbi álláspontok újrafogalmazását figyelhetjük meg, hanem jóval szélsőségesebb nézetek megjelenését is, amelyek nyilván nem függetlenek a betiltó rendeletektől, illetve a közgondolkodásban a radikális jobboldali ideológia térnyerésétől. Nagyon tanulságos e szempontból az Actio Catholica Rozsnyón megjelent felvidéki közlönyének egyik elemzése.⁴⁵⁶ Az egyébként számos kifejezetten antiszemita hangvételű cikket is közlő lapnak már a stílusa is sokat sejtet: A kisegyházak tagjait kivétel nélkül „szerencsétlen, megzavart, beteg agyú és minden torzgondolatra kapható emberek”-nek minősítette, akik „iszapos agyuk szennyét” úton-útfélen tukmálják az emberekre. (A szektaveszélyt ez a cikk is éppen saját korában vélte a legfenyegetőbbnek.) A szerző gondolkodásában a kisegyházak mögötti ellenségkép-keresés valamennyi korábbi eleme összegződött, sőt kiegészült azzal a sokatmondó tényezővel, hogy a szektákban is felfedezni vélte a zsidó nagytőke ősi keresztényellenes agitációját, és mindezt a jobboldali plebejus radikalizmus stílusjegyeivel szóltaltatta meg: „Nem kell azt gondolni, hogy csupa apostoli szent tűz fűti őket [ti. a szektákat]. Dehogy. Amerika fűti apostolkodásuk kétesértékű tűzét pénzeivel. Amerika zsidó és kapitalista urainak nem tetszik, hogy a katolikus Egyház olyan hatalmasan kiállt a munkásság jogai mellett [...] Nem tetszik a jól meghízott uraknak, akik tízezreket tartanak éhbéren, rabszolgasorsban, hogy az Egyház - no és a pápa! -[...] azt is tanítják, hogy a tőke nem önmagáért van”. Feltételezése tulajdonképp nem más, mint az antiszemitizmus titkos zsidó „világösszeesküvés”-elméleteinek sajátos interpretálása. Úgy vélte, hogy a szekták csak és kizárólag azért jöhettek létre, mert az amerikai (és zsidó) nagytőkések - rettegve attól a lehetőségtől, hogy a világ katolikusai felismerik sötét üzeneteiket és összefognak - lefizették „az új vallások ügyvédből és párttitkárokból felcsapott alapítóit”, hogy minden erejüket latba vetve a katolicizmus és a pápa ellen agitáljanak. („Szóval az világos, hogy valakinek érdeke ennyi pénzt kidobni, de van is miből kidobnia. Ezt tehát csakis az istentelen kapitalizmus teheti. De megéri nekik, mert úgy majd elterelődik a figyelem az Egyház által hirdetett szociális követelésektől [...] és ők tovább tömhetik a szegény munkás véréből kisajtolt arannyal zsákjaikat...”)

A „szekta” ebben a kontextusban már mindenért felelős lett, ami rossz: a háttérben nemcsak katolicizmusellenes, hanem magyarságellenes összeesküvés rémképe is kirajzolódott, olyanmire, hogy a szerző nem a nemzetet bomlasztó tényezők egyikének, hanem a legalatto-

---

⁴⁵⁵ P. Tamássy András: *A legteközlőbb fiúk*. In: *Egyházi Lapok*, 1942. július. 195-197. p.; 195. p.

⁴⁵⁶ *Szektások - országfűrók*. In: *Krisztus Királysága*, 1940. április, 1-2. p.

mosabb, az ellenséges országok haderejénél is veszedelmesebb csoportnak festette le a „baptista, meg metódista, meg szombatista és jehovista”⁴⁵⁷ prédikátorokat és iratterjesztőket: „Ezek nagyobb veszedelmei a nemzeti életnek, mint a külső ellenségek. A külső ellenség fegyverkezik. Tudjuk, mit csinál, ez ellen tudunk védekezni. De ezek a belső ellenségek úgy rágják a nemzet testét, mint szú a fát.” (Utóbbi egyébként az összeesküvés-elméletek egyik tipikus szófordulata.) A vallási kisebbségek szerinte „titokban veszedelmes, nemzetvesztő elveket terjesztenek”, amit a cikk szerzője szerint nemcsak a már ismert antimilitarizmussal, hanem a házasság tilalmazásával is el akartak érni. Utóbbi azért érdekes, mert ezzel olyan új elem jelent meg a kisegyházak bűnlajstromán, amelyet még tanításaik szélsőséges félremagyarázásának sem tulajdoníthatunk, hiszen hasonlóan sem hirdetett egyik jelentősebb közösség sem. Minden bizonnyal arról van szó, hogy a zsidóság ellen megfogalmazott vádak egyszerűen adaptálódtak ezekre a csoportokra. Ez kiderül abból, ahogy a házasságellenes tanításokat „leleplezték”: „[Ha a magyarságot már elpusztították, illetve kiszorították hazájából] Hadd jöjjön más fajta ember, rabolja el tőlünk atyáink vérével megszerzett, kenyeretadó szép magyar földünket... Persze az ellenség megint ki lesz más, mint a kereszténytelen [!] tőke.” A kormány betiltó intézkedését persze a lap melegen üdvözölte, és olvasói figyelmét felhívta arra, hogy a csendőrségnek kötelessége éberrel figyelni mozgolódásukat. Nem is nagyon titkolta, miben látja a szektakérdés megoldását: „a láb alól el kell tenni [őket] a nemzet védelmében”, ugyanúgy, mint azokat, akik ellenséges országok megbízásából kémtevékenységet folytatnak Magyarországon. Cikkét szenvedélyes, túlfűtött szavakkal fejezte be: „A szektásokkal minden józan katolikus ember bánják tehát érdemök szerint: hazánk ellenségei, Krisztus gyilkosai [az antiszemitizmus legrégebbi eleme!], vén bűnösök. Takarodjanak a házuk küszöbéről [...]”

Hasonló hangot ütött meg továbbá a Szatmár megyei katolikusok lapja is, amikor 1942 őszén a jehovisták elleni akcióról tudósított.⁴⁵⁸ A jehovizmust már nem elsősorban fegyverfogás-ellenes tanításai miatt bírálta, hanem vallásuk vélt zsidó jellegét ítélte el: „[a jehovisták] mézes-mázásos vallásos szavakkal vezetik félre a népet: azt állítván többek között, hogy vissza kell térni a Jehova-tisztelethez, vagyis a módosított zsidó valláshoz [...]” (Ez egyébként eléggé tendenciózus túlzás.) Ezt a gondolatsort azonban nem vallási téren fűzték tovább, hanem társadalmi-aktuálpolitikai síkon, és magától értetődően kapcsolták össze a kommunista veszély korabeli hangsúlyozásával, illetve a magyar nemzet ideológiai védelmezésének programjával: „Ebből a veszedelmes tanításból nyilvánvaló, hogy az egész jehovista tévhit a kereszténység ellen küzdő talmudi zsidóságnak és a bolsevizmusnak szörnyű eszköze, amely ezen a sokat szenvedett magyar földön újra az 1919. évi forradalom rémségeit akarja felidézni.” A hatósági intézkedést ezen az alapon lelkesen támogatta („A rendőrhatalóságok régóta figyelemmel kísérik ezt a vallási ruhába bújtatott bolsevizmust, és kemény kézzel fogott neki e mótely kiirtásának.”) Ez a kommentár azonban nemcsak a zsidó-bolsevista kapcsolatokkal vádolt csoport hatósági felszámolását, hanem a katolikus lelkesítését is megfogalmazta, de már nemcsak a jehovistákra, hanem a kisegyházi szféra egészére

⁴⁵⁷ Ugyanez a lap egyébként szintén ismertette a kisegyházak betiltásáról szóló BM-rendeletet (*Krisztus Királysága, 1940. február, 3. p.*); szeptemberi számában pedig Amit a baptista szektáról tudni kell címmel közölt egész oldalas, a fentihez hasonló hangvételű „leleplezést”. Utóbbi ellen a baptisták tiltakoztak, s a katolikus orgánus is kénytelen volt a megvádolt közösség törvényes elismertségét nyilvánosan megerősíteni. Ld. erről: *E.[mericus = Somogyi Imre]: Figyelő. In: Békehírnök, 1940. november 10.*

⁴⁵⁸ *Gyűjtő-táborba viszik a jehovista prédikátorokat. In: Szatmári Katolikus Értesítő, 1942. 25. sz. 2. p.*

vonatkozóan. Hangot adott annak a korábban is teret nyert véleménynek, hogy ahol erős a katolikus egyház, ott „mindenféle sötét szekták nem tudnak gyökeret verni”. A szektakérdést megoldani kívánó csendőri akciók mellett az Actio Catholica szervező-vezető szerepét is hangsúlyosan támogatta.

Általában elmondhatjuk: nem arról van szó, hogy az izraeliták és a kisegyházak külön-külön szálkák jelentek egyes jobboldali ideológusok és a velük rokonszenvező közvélemény szemében, hanem éppen azok közösnek vélt gyökerei miatt. Annak ellenére, hogy a külső szemlélő minden bizonnyal több különbséget láthatott közöttük, mint hasonlóságot; a kisegyházak önmagában is gyűjtőfogalom; a közösségek nem származás alapján, hanem a belépők felnőttkori, szuverén döntése nyomán jöttek létre; nem lehetett őket tipikus társadalmi-foglalkozási csoportokkal (pl. kereskedők, ügyvédek stb.) azonosítani stb.

Fontos megjegyezni továbbá, hogy a kisegyházakat a katolikus vezetők is egyértelműen politikai mozgalmakként kezelték, vallási elemeiket másodlagosnak tekintették. Erre utal Serédi Jusztinián 1943 októberében egy katolikus nagygyűlésen tartott beszéde is, melyben visszautasította azokat a „bel- és külföldön lábrakapott hazug vádakat, amilyenek például a vallási és nemzeti kisebbségek elnyomása [...]” Vagyis a „szektákat” távolról sem sorolta a vallási kisebbségek közé, de nem minősítette elnyomásnak például a zsidótörvényeket sem.⁴⁵⁹

Általánosságban igaz továbbá, hogy a szektakérdés katolikus megítélésének elemei egy darabig a háború utáni években is tovább éltek. 1948-ban jelent meg például egy, Nyisztor Zoltán korábbi röpirataihoz tartalmilag, szerkezetileg sokban hasonló népszerűsítő kiadvány,⁴⁶⁰ továbbá az egyik 1947-es püspökkari konferencián a szekták ügye egyike lett azoknak az egyház szemében fontos társadalmi-közéleti jelenségeknek, amelyeket Mindszenty az egyes püspököknek mint „reszortot” kiosztott⁴⁶¹ stb. (A szektakérdés katolikus szempontból való koordinálásának felelőse egyébként ekkor a hercegprímás utasítására a váci püspök lett.)

4.4.2. A történelmi protestáns egyházak magatartása némiképp más képet mutat. Bár, mint láttuk, a kisegyházak terjeszkedését - különböző indokokkal bár, de - az egész korszakban nemkívánatosnak minősítették, a betiltást követően egyes vezetőik a vallásszabadság ilyen drasztikus korlátozását nem tartották megengedhetőnek. Ebben a véleményükben (a szekta-ellenes küzdelem már ismert hitvédelmi jellegű stratégiája mellett) minden bizonnyal közrejátszott, hogy a hatósági intézkedésekben a katolicizmus pozícióinak államhatalmi eszközökkel történő jelentős megerősítését láthatták, ami esetleg őket is félelemmel töltötte el. (Álláspontjuk változása 1940 körül némiképp párhuzamba állítható a történelmi egyházak zsidótörvényekkel kapcsolatos magatartásával: az első kettőt megszavazták, látva azonban, hogy a folyamat hová vezet, némileg visszakoztak, várakozó álláspontra helyezkedtek, a harmadikat vezetőik támogatása nélkül fogadta el a felsőház.)

A kisegyházak hatósági betiltása és üldözése ellenére (esetleg annak hatására méginkább) a református egyetemes konvent 1940-es közgyűlésén a „szekták elleni küzdelmet” továbbra is

---

⁴⁵⁹ Idézi: *Juhász, 1983. 236-237. p.*

⁴⁶⁰ *Szekták mesterkedése. Bp., 1948.* (A füzet „A Szív” katolikus kiadó gondozásában látott napvilágot.)

⁴⁶¹ *Gergely, 1989. 22-23. p.*

a kiemelt fontosságú feladatok közé sorolják.⁴⁶² Bár a nagyobbik protestáns történelmi egyház harmincas években tanúsított magatartását (a kisegyházak akár hatósági úton való visszaszorítása szükségességének hangoztatását) a betiltó rendeletet követően is megfigyelhetjük, a református közvélemény azonban általában óvatosabban foglalt állást, mint az idézett katolikus vélekedések. Ez a hűvös álláspont fogalmazódott meg például egy 1941-ben kiadott teológiai kézikönyvben: „A szekták közül különösen az üldözött szekták azok, amelyek a legtöbb hódítást tesznek, a velük való küzdelmet megnehezíti, hogy egyházunk nincs velük érintkezésben, de könnyíti, hogy a hatósági tilalom működésüket bizonyos mértékig korlátozza.”⁴⁶³ Valamivel szenvedélyesebben hasonló véleményének adott hangot egy 1940 tavaszán tartott lelkészi konferencián Révész Imre, hangsúlyozva, hogy a világot szörnyű tévelygések hálózák be, amelyben véleménye szerint azok a legrosszabbak, amelyek „keresztyén mezben” lépnek fel. Egyházára és az emberiségre a két legveszedelmesebb jelenségnek - a korábbi református álláspontokhoz kapcsolódva - a katolicizmust és a szektákat nevezte, hangja azonban sokkal vészjóslóbb, mint néhány évvel korábban Csikesz Sándoré: „Milyen csaknem elbírhatatlan súllyal nehezedik reánk Rómával való ellentétünk! Milyen szörnyű vakondmunkát végez gyülekezetünkben sok szekta [...]”⁴⁶⁴ A két ideológiai irányzatot (a katolicizmust és „a” szektát ő is ugyanazon dolog két arcának nevezte, utóbbihoz társítva a spiritizmust is). Következtetése: „meg kell állapítanunk, hogy antikrisztusi erők dolgoznak mindkettőben és egyiknek a szövetségére sem bízhatjuk rá magunkat”. Az általános ideológiai problémákhoz csatolt szektakérdés - felfogása szerint - éles kapitalizmus- és Nyugat-ellenességgel párosult, ami mögött talán a világháború első szakaszának következményeit sejthetjük: „A vallási tévelygés mögött tehát meghúzódik a kapitalista érdek. Mert mi a kapitalizmus, ha nem ez: az emberi test és az emberi lélek rabigába hajtása munka nélkül, könnyű kereset céljából azok számára, akik ezt a testet és lelket a maguk hatalmába kerítették? A kapitalizmus örök természetrajzához tartozik azután az, hogy e szörnyű antikrisztusi törekvését vallásos jogcímmel látja el.”⁴⁶⁵

Mint láttuk, Ravasz László református püspöknek jelentős szerepe volt az adventisták újraengedélyezésében, és - legalábbis emlékiratai szerint - saját egyháza konventi elnökségének döntése ellenére támogatta az Üdvhadsereg betiltásának feloldását is. Nyilvánvaló, hogy a püspök ezen döntésében a fenyegetett közösség angolszász kapcsolatai játszották a főszerepet.⁴⁶⁶ (Serédi hercegrímás az Üdvhadsereg legalizálását szintén élesen ellenezte.) A református konvent elutasító határozatát egyébként az állam iránti lojalitás feltétlenségével indokolta: „[a konventi elnökség] nem tartja lehetségesnek, hogy az ország belső rendjéért és nyugalmaért egyedül felelős kormányt az általa szükségesnek látott

⁴⁶² Bolyki János-Ladányi Sándor: *A református egyház*. In: Lendvai L. Ferenc: *A magyar protestantizmus, 1918-1948*. Bp., 1987. 25-127. p.; 78. p.

⁴⁶³ Imre Lajos: *Ekkleziasztika. Az egyház élete és szolgálata*. Bp., 1941. (*A Coetus Theologorum Református Theológusok Munkaközösségének kiadványsorozata*, 2.) 41. p.

⁴⁶⁴ Révész Imre: *A mai világhelyzet*. In: Vasady Béla (szerk.): „Áll a világban maga a magyar...” *A tiszántúli egyházkerület lelkészi konferenciájának emlékfüzete (1940. április 9-10.) Debrecen, 1940. (Igazság és élet füzetek 19.)* 7. p.

⁴⁶⁵ Uo. 8. p.

⁴⁶⁶ Ravasz, 1993. 208. p.

rendsabályok megalkotásában és végrehajtásában a legcsekélyebb mértékben is befolyásolni megkísérelje.”⁴⁶⁷

Ravasz azon az állásponton volt, hogy az 1939 előtti állapot visszaállítása lenne kívánatos, tehát arra már ő sem volt hajlandó, hogy a diszkriminált közösségeknek a református egyház keretében nyújtson menedéket, vagyis legális gyülekezési lehetőséget. A pünkösdisták ugyanis például hajlandóak lettek volna testületileg belépni a református egyházba, ha annak keretei között külön összejövetelt tarthatnak. Ravasz elutasító véleményét így indokolta: „Ezzel visszaszerzik rendeletileg elkobzott szabadságjogukat. Úgy éreztem [...], hogy ez csempészség és erre nem vállalkozhatunk [...]”⁴⁶⁸ (Feltételezhető, hogy ugyanez az elem fogalmazódott meg Révész Imre fentebb idézett véleményében, amikor a szektákkal való „szövetségkötés” elutasításáról beszélt.)

Érdekes módon a be nem tiltott, de addig is fenyegetett helyzetben lévő baptisták nagyon hasonló álláspontot képviseltek az említett közösség megsegítésével kapcsolatban. Minden bizonnyal nem akarva rontani amúgy is ingatag helyzetüket, az „azonos hit és gondolkodás” szükségességére hivatkozva egyénileg elképzelhetőnek tartották pünkösdiiek csatlakozását (pünkösdi meggyőződésük feladása mellett), gyülekezeti szinten azonban nem. Hogy a szektakérdés alakulása milyen hatással volt a kisegyházak belső életére, jól mutatja az egyik baptista vezető véleménye, aki szerint üldözött létükre közvetve az üldözöttekkel kezdtek azonosakká válni.⁴⁶⁹ A pünkösdiiek egyébként több be nem tiltott, illetve újraengedélyezett kisegyház (metodisták, baptisták, testvérgyülekezet) egyes helyi csoportjaival fel tudták venni a kapcsolatot, ami számtalan feszültség, majd a korábbinál is élesebb szembenállás forrása lett, egyrészt az egyes közösségek között (ezáltal is nyilvánvalóvá lett egyébként, mennyire különböző vallásos értékeket képviselnek), másrészt pedig sokkal inkább az egyes közösségekben belül. (Legtöbb vita e csatlakozások tekintetében éppen a pünkösdiiek berkeiben folyt.) Ezek a folyamatok jelezték, hogy a szektakérdés állami megítélésének változása nemcsak közvetlenül veszélyeztette létezésüket, hanem az intézkedések nyomán kialakult helyzet közvetve is segítette a hatóságok céljait: belső válságokat idézett elő és a kisegyházi missziók széttűlésével fenyegetett.⁴⁷⁰

Visszatérve a reformátusokra, elmondhatjuk, hogy bár az országos szintű vezetők között voltak, akik a szektakérdés hatósági szabályozása láttán hajlandóságot mutattak volna egyházuk korábbi magatartásának felülvizsgálatára (Ravasz László kezdeményezései is ebbe az irányba mutattak), általában azonban helyi szinten a református lelkészek és a kisegyházak viszonyában nem figyelhetünk meg alapvető változást a harmincas évekhez képest. Erre látszik utalni, hogy a református vezetők szektakérdésben tanúsított magatartásukat csak 1945 után vizsgálták felül, s kértek bocsánatot az ekkor már a szabadegyházak tanácsába tömörült közösségektől, elismerve, hogy „saját református történeti örökségünk hálás tudatában és felelős védelmezése közben sokszor [...] gőgös fölényt tanúsítottunk [...] sokszor mi magunk

---

⁴⁶⁷ Szigeti, 1987. 247. p.

⁴⁶⁸ Ravasz, 1993. 208. p. A püspök egyébként azt írta, hogy a pünkösdisták betiltásának feloldása érdekében „nem eredménytelenül” közben is járt Horthynál és Keresztes-Fischernél, ennek azonban egyelőre sehol nem látszanak nyomai.

⁴⁶⁹ Szebeni, 1983. 158. p.

⁴⁷⁰ Szigeti, 1987. 243. p.

is testvértelen módon bántottuk őket.”⁴⁷¹ Az idézett határozat szorgalmazta továbbá a diszkriminatív vallásügyi szabályozások megszüntetését és a kisegyházakkal való kapcsolat-felvételt.

A pünkösdisták végül érdekes módon az evangélikus egyházzal tudtak megegyezést kötni, amely pedig korábban a legerélyesebb hatósági fellépést szorgalmazta. (Ld. 2.2.3. fejezet.) Először 1940 áprilisában az evangélikus lelkesi kar is elutasította közeledésüket,⁴⁷² majd hosszas huzavona után július elején alá tudtak írni egy megállapodást. A megegyezés Kemény Lajos budapesti esperes közvetítésével a pünkösdisták és a bányai egyházkerület evangélikus püspöke között jött létre, s a kisegyház valamennyi tagjának csatlakozása fejében végül is súlyos feltételeket tartalmazott: „a pünkösdista mozgalom hívei mindenben alávetik magukat az evangélikus egyház hitelveinek és szokásainak.”⁴⁷³ Vagy: „Mind a jelenben, mind pedig a jövőben az evangélikus egyház hűséges hívei lesznek, attól el nem szakadnak, s annak egységét megbontani nem engedik [...]”⁴⁷⁴ Már maga az egyezményről kiadott közlemény szövege „volt pünkösdisták”-ról beszélt, és a még meglévő nézetkülönbségeket „átmeneti jellegűnek” ítélte. A pünkösdisták nyilván nem kívánták egyik pillanatról a másikra hitelveiket feladni, csak lehetőséget akartak a nyugodt gyülekezésre, az evangélikusok pedig a „szekta” ilyen módon való megszelídítésében is reménykedhettek. Az evangélikus püspökök egyébként külön leiratban értesítették az egyházmegyéket Keresztes-Fischer 1939-es rendeletéről, amelyet hamarosan a felekezeten kívüliek belépését tárgyaló dokumentum követett. A pünkösdistákkal kapcsolatban készült püspöki leirat leszögezte, hogy „a püspöki kar [...] helyesnek tartja, ha a pünkösdisták alapos előkészítés, oktatás után visszatérnek (áttérnek) egyházunkba.”⁴⁷⁵ Mindez arra utal, hogy a betiltó rendszabályban az evangélikus vezetők azonnal felfedezték, hogy hogyan állíthatják azt saját egyházi érdekeik szolgálatába. A pünkösdistákkal kötött megegyezés evangélikus értelmezését világosan meg is fogalmazták, pl.: „A pünkösdistáknak esetleges felvétele s lelkigondozása [...] egyházunk missziói, de egyszersmind [...] lelkiismeretbeli kérdése is egyúttal. Ezért mindent el kell követnünk, hogy ne csak névleg, hanem lélek szerint is egyházunk tagjaivá váljanak, s egyházunkat ne engedjük az ő érdekeik kihasználási eszközévé tenni.”⁴⁷⁶ Más evangélikus egyházmegyék a kisegyházak tagjainak vissza- illetve megszerzését illetően - nyilván nem minden célzatosság nélkül - a kérdéskör nemzetvédelmi szempontjait igyekeztek előtérbe állítani: „a belmissziói

---

⁴⁷¹ Békefi Benő (szerk.): *Az Országos Református Szabad Tanács határozatai, deklarációi, kérelmei és az ott elhangzott közérdekű beszédek*. Nyíregyháza, 1946. augusztus 15-17. Bp., 1946. 72. p.

A háború után református oldalon egyébként a kisegyházakkal kapcsolatos korábbi hitvédelmi álláspont egyeseknél kifejezetten önkritikus felhangokat kapott teológiai és közéleti síkon egyaránt. Ld. pl.: „Példájuk [mármint a szekták példája] bizonyítja, hogy ahol és amikor az egyház eltér a Szentírástól és megkövesedve összenő a fennálló társadalmi és gazdasági rendszerrel, a hívek elfordulnak tőle. Ha az egyház az utolsó száz év alatt tisztán és elegyítetlenül hirdette volna az Igét, bizonyára nem kerül sor a különféle szekták elterjedésére.” Bíró Sándor - Szilágyi István (szerk.): *A magyar református egyház története*. Bp., 1949. 493. p.

⁴⁷² Szigeti, 1987. 243. p.

⁴⁷³ *Pünkösdisták bekapcsolódása az evangélikus egyházba*. In: *Magyar Értesítő*, 1940. július 9.

⁴⁷⁴ Idézi: Bütösi János: *Tévtanítások pergőtüzében*. Bp., 1994. 102. p.

⁴⁷⁵ *A veszprémi evangélikus egyházmegye 1940. évi július hó 17-én Pápán tartott évi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve*. Győr, 1940. 17-18. p.

⁴⁷⁶ *A veszprémi evangélikus egyházmegye 1941. évi július hó 16-án Pápán tartott évi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve*. Győr, 1941. 4. p.

munka területén nem szabad idegen talajon született eszméket és gondolatokat minden további nélkül átvenni [...]”⁴⁷⁷

A pünkösdistákkal kötött megegyezés nem válhatta be a hozzá fűzött kölcsönös reményeket, ezt jól mutatja, hogy a magas szintű egyházi előjárók akcióját a vidéki evangélikus egyház-községek túlnyomó többsége értetlenséggel fogadta, és nem tudott azonosulni azzal, hogy soraiba fogadjon olyanokat, akiknek üldözésében korábban a hatóságok illetve saját vezetőik az ő közreműködésükre is számítottak. Több helyen (pl. Gyulán, Bakonycsernyén stb.) az evangélikus lelkészek szóba sem álltak a pünkösdistákkal, és szektaügyben ugyanúgy gondolkoztak és cselekedtek a kisegyházakkal kapcsolatban, mint korábban. Az egyik leginkább meghurcolt baptista prédikátort, Barabás Jánost például első ízben a helyi evangélikus tanító és egyben leventeoktató alaptalan feljelentése nyomán internálták.⁴⁷⁸ Egy-két évvel később már az evangélikus vezetők sem voltak hajlandók védnökséget vállalni a befogadott pünkösdistákért, akik ellen így szintén „szektás agitáció” miatt indulhatott eljárás, és sokan internálótáborokba kerültek.⁴⁷⁹ Mindez a stratégiai célok megfogalmazásának szintjén is tükröződött, egyes vidéki egyházi előjárók ugyanúgy adtak hangot véleményüknek, mint néhány évvel korábban. Pl. a dél-dunántúli belmissziói esperes 1940-ben így fogalmazott: „A szekta kérdés is egyelőre lekerült a napirendről a panaszok sorában. [Az 1939-es betiltást követően.] De ez ne áltasson bennünket azzal, hogy megszűnt a szektaveszedelem. A háború s annak érthetlensége, borzalmi ismét a szektáknak dolgoznak, mert megzavarják az emberek tisztánlátását.”⁴⁸⁰

Az evangélikus egyház kiadványai - a reformátusokhoz hasonlóan - kissé óvatosabban nyúltak a szektakérdéshez. Az egyik leginkább figyelemreméltó evangélikus állásfoglalás egy 1943-as, jehovistákról kiadott füzet volt.⁴⁸¹ A legtöbb katolikus és világi publicisztikához hasonlóan úgy ítélte meg, hogy az (egyébként drámai képekkel ecsetelt) aktuális körülmények között valóságos virágzásnak indultak a szekták, s ez szerinte természetes jelenség. Szintén a közélet hatásának tulajdonítható, hogy a jehovistákkal kapcsolatos felvilágosítás szükségességét így indokolta: „megdőbbentően illoyálisak és [...] agitátoraik ügyesen vigyáznak arra, hogy könnyen fel ne ismerhessék őket.”⁴⁸² Tanaik ismertetése és kritikája mellett hangsúlyt helyezett a közösség jogállásában bekövetkezett változásokra, és tömören ismertette az

---

⁴⁷⁷ Ottmár Béla (összeáll.): *A Nógrád-Hont-Barsi ideiglenesen egyesített Ág. Hitv. Evangélikus Keresztyén Egyházmegye 1939. évi október hó 4-én Balassagyarmaton tartott rendkívüli és 1940. évi július hó 3-án Losoncon tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Balassagyarmat, 1940. 49. p.* A szóhasználatra jellemző, hogy ugyanez az esperesi jelentés Galgaguta községben a „baptista front megtöréséről” is tájékoztatott, s örömmel nyugtázta, hogy „a [szekta]veszély vagy megállt vagy visszafejlődően van”. *Uo.* 23. p.

⁴⁷⁸ *Senior*, 1948. 51. p. (A prédikátort két ízben is internálták, rendőri felügyelet alatt állt, számtalan durva csendőr intézkedését, a börtönben megaláztatást kellett elszenvednie. Hónapokig tartó huzavona után felmentették és hazatérhetett a kolozsvári gyűjtőtáborból, de egészsége annyira megromlott, hogy hamarosan meghalt.)

⁴⁷⁹ *Szigeti*, 1987. 246. p.; *Kardos*, 1969. 186-187. p.

⁴⁸⁰ *A Tolna-Baranya-Somogyi ág. hitv. evangélikus egyházmegye Bonyhádon 1940. évi augusztus hó 7-én tartott évi rendes közgyűlésének és Sárszentlőrincen 1940. évi október hó 10-én tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve. Győr, 1940. 25. p.*

⁴⁸¹ *Wolf Lajos: A Jehova tanúi. Győr, 1943. (Harangszó könyvek)*

⁴⁸² *Uo.* 1-2. p.

ellenük folyó eljárásokat is. Ennek kapcsán azonban megint azt emelte ki, hogy „tevékenységük elé gátat vet most a hatóságok tilalma”, s ennek ellenére „pillanatnyilag a talaj alkalmasabb számukra.” Utóbbi véleményének minden bizonnyal az volt az alapja, hogy a hatósági fellépés erőteljesebben helyezte a köztudatba a szekták veszélyességét, illetve a szektakérdés fontosságát, mint korábban. Érdekes az az álláspontja is, amely szerint a jehovistáktól nemcsak azok vélt tévedései, illetve közveszélyessége miatt igyekezett óvni saját felekezetét, hanem azért is, mert az efféle felfogás miatt még bíróság elé kerülhet az ember.⁴⁸³

---

⁴⁸³ *Uo. 13., 15. p.*

5. Összegzés.

Eszmetörténeti adalékok a Horthy-korszakból - a szektakérdés kapcsán

Az eddigiekben többször utaltunk a szektakérdés általános ideológiai kapcsolataira, e ponton mégis szükségesnek érezzük ezeket az elemeket röviden még egyszer - összegzőképpen - áttekinteni, összefoglalni. A kisegyházak kezelése ugyanis egyáltalán nem volt önálló jelenség a közélet egyik szereplőjének gondolkodásában sem, hanem lényeges pontokon következett az állam ideológiai arculatát a kor egészében meghatározó eszmékből (például az ún. kereszténynemzeti gondolkorból).⁴⁸⁴ (Ez egyébként véleményünk szerint általánosságban is igaz: a vallási kisebbségek megítélése és kezelése többnyire sokkal inkább a fennálló rendszerek egyházpolitikájából, mint az érintett közösségek tényleges közveszélyességéből következik.)

Az 1919-ben hatalomra jutott rezsim kezdettől fogva arra törekedett, hogy szoros kapcsolatokat építsen ki a történelmi egyházakkal, mindenekelőtt a római katolikkal.⁴⁸⁵ A közeledést persze kölcsönös érdekek motiválták: az egyház a dualizmus időszakában megtépzottnak vélt tekintélye helyreállítását remélte, Horthynak és körének pedig a rendszer megszilárdításához szüksége volt az egyházak erkölcsi tekintélyére, társadalomszervező szerepére és tevékenységére. Olyannyira, hogy a katolikus egyház gazdasági pozíciójából, közéleti-politikai szerepvállalásából következően „lényegében azonosult a hatalommal.”⁴⁸⁶ A két szféra érdekegyezőségét 1919. augusztus 18-án, gyakorlatilag a Horthy-rendszer születésekor többek között így fogalmazta meg Huszár Károly, a vallás- és közoktatásügyi tárca új tulajdonosa egyházi vezetőknek küldött üzenetében: „az erkölcsi megújulás csak a hazai papság és tanítóság vállvetett közreműködésével történhetik meg. Legyen minden szószék és iskolai katedra erős és bevehetetlen vára a hazafiságnak, a valláserkölcsi világfelfogásnak, a családi élet és a tulajdon szentségének.”⁴⁸⁷ Ugyanezek a gondolatok a húszas-harmincas évek folyamán gyakran nyertek megfogalmazást hivatalos személyek részéről. Állam és egyház közeledése ideológiai és szervezeti téren egyaránt jelentős méreteket öltött, és a folyamatot mindkét szféra vezető személyiségei pozitívként hangoztatták. Szemléletesen fejezték ezt ki Bethlennek 1929-ben Csernoch János esztergomi érsek aranymiséje alkalmából mondott szavai: „Soha [...] nagyobb szükség nem volt arra, hogy az állam és az egyház, az erkölcsi és a testi erő együttműködjenek.”⁴⁸⁸ A „lelki helyreállítás” programjának és az állam-egyház közötti viszonynak a szoros kapcsolatára lényegretörő tömörséggel világít rá többek között a felelős tárca vezetőjének, Klebelsberg Kunónak 1924-ben, a XVI. Országos Katolikus Nagygyűlésen elmondott beszéde: „Nemcsak pénzügyi, hanem lelki szanalásra is szükségünk

⁴⁸⁴ A Horthy-kor ilyen vonatkozású kérdései viszonylag jól feldolgozottak, ezért a témában csak a legfontosabb ismert dolgokat említjük meg újra. Ld. pl. *Gergely, 1977.*; *Gergely, 1989.* stb. Állam és egyház viszonyának általános történeti kérdéseire vonatkozóan újabban kitűnő összefoglalás: *László, Péter: Church-State Relations and Civil Society in Hungary: a Historical Perspective. In: Hungarian Studies, 1994. No. 10. 1-31. p.*

⁴⁸⁵ Ld. pl. *Gergely, 1984.*

⁴⁸⁶ *Gergely, 1984. 40. p.*

⁴⁸⁷ *Iratszám: 4.566/1919. VKM. - ÉL Arch. Nov. 2637. r.sz. 2972/1919.* A minisztérium levéltárából kivonatolva megjelent: *Szemelvények a magyar történelem tanításához. II. Bp., 1952. (Az oktatás és nevelés kérdései, 11.) 146. p.*

⁴⁸⁸ Idézi: *L. Nagy, 1984. 484. p.* Bethlen és Csernoch hasonló hangvételű levelezése pl. *MOL K468. 9. cs. 8. tétel.*

van. [...] Egyik legnagyobb, leghatásosabb gyógyszer a katolikum [...] Végzetes lenne a magyar nemzetre, ha egyszer magyar kultuszminiszter arra ragadtatná magát, hogy szekularizáljon. [...] mint magyar kultuszminiszter bevallom, hogy az állami eszközök nem elégségesek a lelki rekonstrukciókra, ezért vagyunk ellensége az egyház és az állam elválasztása tanának.”⁴⁸⁹

A szektakérdés alakulásának mozgatóit fellelhetjük abban is, hogy a keresztény-nemzeti ideológia két legnagyobb hatású egyházi megfogalmazójának, Prohászka Ottokárnak és Bangha Bélának a rendszerébe utólag könnyen beleilleszthető volt a kisegyházak elleni fellépés szükségessége. (Nem azt akarjuk tehát mondani, hogy az említett katolikus személyiségek kifejezetten a szekták ellen fogalmazták meg gondolataikat. Annak az óriási hatásnak a tudatában azonban, melyet az egész Horthy-kor szellemi-ideológiai meghatározására gyakoroltak, nem túlzás azt állítani, hogy az általuk felállított képletek alkalmasak voltak a továbbgondolásra, elméleteiknek a szektakérdés gyakorlatában való megvalósítására. Ugyanakkor azt sem tarthatjuk csak a véletlen művének, hogy Prohászka lett a szektákkal kapcsolatos 1925-ös püspökkari körlevél megszövegezője, továbbá a témában többször megszólaló Nyisztor Zoltán Bangha orgánumának, a Magyar Kultúrának volt egyik legközelebbi munkatársa, később szerkesztője.) Prohászka a fehérterror idején két erőt látott egymással küzdeni: a magyar lélek és a destrukció harcát, melyben vér és lélek (nemzet és kereszténység) összeötvöződik.⁴⁹⁰ Keresztény alatt már a székesfehérvári püspök is interkonfesszionális lelki egységet értett. Destrukció az ő értelmezésében elsősorban a kommunizmust és a forradalmakat jelentette, de a két szféra merev szembeállításából következően a nemzet egyéb ellenségeire is alkalmazható volt. Lásd például Prohászka egy másik nyilatkozatát: „A nemzeti ellenállás csak akkor leszen igazán hatalom, ha azt a vallás lelke, szelleme hatja át. Mert kivel állunk szemben? Szemben állunk az Istent, Krisztust, keresztet, szent hitet s azzal együtt (!) a hazát, történelmet s nemzetet megtagadó és megbecstelenítő vörös akcióval.”⁴⁹¹ A tradicionális vallásgyakorlat értékeit megvető, hazafiatlan ellenségkép - mint láttuk - könnyen alkalmazható volt a szektákra is.

Hasonlóan igaz ez Bangha Béla „rekonstruktív keresztény ideológiájára” is, amely három alapvető eszmét különböztetett meg: a liberalizmust, a szocializmust és a kereszténységet.⁴⁹² Ebből az első kettő egyaránt felbukkan később a szektakérdés szélsőséges értelmezéseiben is. A liberalizmus ebben az értelemben vallási szabadosságot és így a tévtanok, szekták burjánzását vonja maga után (mint tette azt Amerikában), a szocializmus - vélte Bangha - törvényszerűen kommunizmusba csap át, és így mint a katolicizmus legnagyobb természetes ellensége logikus szövetségesre találhat a szektákban. Bangha képviselte továbbá azt a nézetet is, miszerint a nemzeti keresztény ideológia csak akkor hatékony, ha agresszív, ellenségeivel nem bánik kesztyűs kézzel. Ezt az elemet leginkább abban figyelhetjük meg, hogy a Horthy-korszak folyamán a hitvédelmi indíttatású szektaellenes stratégia háttérbe szorult a karhatalom felhasználásának igénye mögött, nemcsak a történelmi egyházak (különösen a katolicizmus) magatartásában, hanem egyre inkább ezt vallották az állam legmagasabb rangú tisztviselői is.

---

⁴⁸⁹ *A kultuszminiszter megvédte az egyházi vagyont. In: Nemzeti Újság, 1924. október 11. 6-7. p.*

⁴⁹⁰ *Gergely, 1977. 39. p.*

⁴⁹¹ *Idézi: Gergely, 1977. 40. p.*

⁴⁹² *Gergely, 1977. 59-60. p.*

Ami az állami és egyházi szféra ideológiai és szervezeti egybekapcsolódását illeti, az előbbi kiindulópontját leginkább abban ragadhatjuk meg, hogy az egész korszakban megfigyelhető az az uralkodó nézet, mely a magyarság valódi összetartozásának zálogát elsősorban nem politikai, foglalkozás, lakóhely stb. szerinti hovatarozás, hanem valamiféle közös lelki egység létében jelölte meg, mely a magyarság egészének felekezeti határokon is átívelő, néha kifejezetten idillikus együttgondolkodását és cselekvését jelentette. Nem véletlen, hogy már 1920 körül sokan erőteljesen képviseltek olyan nézeteket, amelyek szerint a rombadőlt ország helyreállítását elsősorban „az emberek lelki fogyatékosságainak” orvoslásával, a lelki egység megteremtésével kell megkezdeni.⁴⁹³ A felfogásból logikusan következett, hogy az olyan mozgalmak, amelyek bíralták a történelmi egyházak hitelveit (ami akkor is benne volt tanításaikban, ha tételesen nem is hangsúlyozták vagy akár meg sem fogalmazták azokat), a nemzet lelki egységének alapját támadták meg. Ez a vélemény kristálytisztán teret kapott egyházi személyek megnyilatkozásaiban (lásd például Zadravecz, Csernoch János, az evangélikus egyház 1926-os határozata stb.), állami hatóságok irányelveiben (lásd például valamennyi belügyminiszteri rendelet indoklását, a Varjas-csoport elítélésének megokolását stb.), a sajtóban és más fórumokon is. Ennek a lelki egységnek a deklarálása az egyes történelmi egyházak értelmezésében helyenként bizonyos felekezeti árnyalatot kapott, alapvetően azonban interkonfesszionális volt; elsősorban politikai hatalommal kapcsolatos pozíció és a nemzeti ideológia hasonló értelmezése fejeződött ki benne, és csak másodsorban valamiféle teológiai tartalom.

Ezt a gondolkört a szektakérdéstől függetlenül is nagyon sokan megfogalmazták, teoretikussága miatt ezen a helyen csak két véleményt idézünk. Ravasz László református püspök egyik cikkében⁴⁹⁴ nemzeti értelemben elítélte a totális egyház-fogalmat, de a vallási közönyt is, egészséges középutat ajánlva a kettő között: „[a kereszténység] állandó és nélkülözhetetlen ihletés, amelyben az ember művelődési ideálokkal töltözik meg, és a legmagasabb célok elérésére olyan motívumokat talál, amelyek a nemzet lelki egységében és egészségében hozzák meg a maguk nemes gyümölcseit. [...] Ez a gondolat a nemzet lelki egységének és tiszta öntudatának mindenek felett álló követelményét hirdeti. Vallja, hogy egy nemzet saját mivoltának élettörvényei szerint szervezhető meg, mert egyedül a nemzet az a közösség, amelybe mindenki beletartozik. [...] Miután a nemzet lelki egysége a nemzeti léleknek a kérdése; a léleknek pedig alaptörvénye, hogy azt csak lélekkel lehet táplálni, befolyásolni és nevelni: a keresztyénség, mint a leghatalmasabb [...] lélektermelő hatalom a nemzet életcéljának megközelítésében a [...] legnélkülözhetetlenebb tényező.” Katolikus oldalon persze gyakrabban hangoztatták, hogy az egység alapja csak a teljesen azonos vallási meggyőződés lehet, de a nemzeti elv a Horthy-korban az esetek jelentős részében áthidalta a történelmi egyházak közötti teológiai ellentéteket. Ravasz álláspontját - legalábbis a nyilvánosság előtt - a második világháború éveiben is fenntartotta: „[...] fontos dolog, hogy a magyarok között a lelki egység felépüljön. Minden olyan mozdulat, kísérlet, mely magyar embert magyar emberrel szembeállít, meglévő ellentéteket felfokoz, az ellenségnek tesz közvetlen szolgálatot. Azért esett olyan rendkívül jól egynéhány nemes megnyilatkozás, amely katolikus oldalról a magyarság lelki egységének helyreállítása céljából hangzott el.”⁴⁹⁵ A különböző egyházak fennállása óta eltelt időt nemcsak legitimáló tényezőnek, hanem a

---

⁴⁹³ Gergely, 1977. 135. p.

⁴⁹⁴ Ravasz László: Október 31. In: *Pesti Napló*, 1935. október 31., 1-2. p.

⁴⁹⁵ Ravasz László: Elnöki megnyitó beszéd. Az ORLE budapesti közgyűlésén, 1942. november 5-dikén elmondotta [...] In: *Szatmári Református Híradó*, 1942. 47. sz. 1. p.

történelmi felekezetek közötti együttműködés alapjának tekintette. (Vagyis az ökumenizmus ekkor egyáltalán nem vallási, hanem az azonos társadalmi-közéleti célkitűzések alapján fogalmazódott meg.) „Mindegyik keresztyén egyház a maga tanításának hívő megvallásával, történeti jellegének kidomborításával keresse az útját annak, hogy nagy társadalmi kérdésekben miképpen dolgozhat együtt más egyházak híveivel [...] magyar embernek a legfőbb magyar kérdésekben életre és halálra közösen vagyunk érdekelve.”

Kapi Béla evangélikus püspök 1942-ben a dunántúli egyházkerület közgyűlésén még egyértelműbben fogalmazott,⁴⁹⁶ szenvedélyesen állást foglalva a történelmi egyházak együttműködése mellett. Hangsúlyozta azonban, hogy emögött nincs közös teológiai háttér vagy közösen megélt történeti örökség, felfogásában a nemzet lelki egysége az aktuálpolitika követelményeképpen kell hogy kiteljesedjék: „A háború a nemzet egységének próbatétele. [...] A kérdésnek nem dogmatikai, kultúrtörténeti és történeti, hanem reálpolitikai oldalát nézi és saját önfenntartási érdekét védelmezi. Mert igenis állami és nemzeti érdek, hogy erőegyesítést követelő időben egyházi gyűlölködés ne szakgassa pártokra a nemzetet és rejtett vagy nyílt kultúrharc ne gyengítse az állam erejét. Állami és nemzeti érdek, hogy a keresztyén egyházak a nemzetnek az eddiginél nagyobb értékű, egynevezős támogatást nyújtsanak, s egymásmellettiségüket változtassák át belső lelki egységből táplálkozó együttes munkálkodássá.” Majd kifejtette, hogy az egységnek különböző típusai létezhetnek: amikor a szükség kényszere hoz össze szövetségeket, illetve amikor az egység csak külsőségekben mutatkozó látszat. „A nemzetnek ennél többre: az egyházak hivatás-egységére van szüksége” - folytatta, majd lényegében arra a következtetésre jutott, hogy a Horthy-rendszer adott viszonyai között az egyházak szolgálata, vagyis hitéleti tevékenysége háttérbe kell, hogy szoruljon a „nemzeti érdek” képviselete mögött: „[az egyházak] találkozzanak a nemzeti szolgálat közösségében [...] s teremtsék meg annak lelki feltételeit. Csak a hivatás-egység vezethet szolgálat-egységre, de mindkettő lelki egységet követel.”

Hasonló tartalmat fejeztek ki szemléletesen Serédi Jusztinián szavai a Szent István Társulat egyik közgyűlésén: „bár a vallási egység reményéről a magyar katolikusság nem mond le, most mégis úgy látszik, hogy előbb inkább a nemzeti élet terén találunk egymásra, ami szintén nagyon értékes és kíváncsi eredménye lesz az egységi törekvéseknek. [...] És ha belátjuk, hogy a hitetlenek és erkölcstelen polgárok a haza legnagyobb ellenségei, akkor belátjuk azt is, hogy minél buzgóbb katolikus valaki, annál derekabb magyar.”⁴⁹⁷ Hasonló, de sokkal ökumenikusabb álláspontot képviselt Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát 1942 karácsonyán megjelent - a protestánsok körében nagy visszhangot, Rómában és Esztergomban

---

⁴⁹⁶ Kapi Béla: *Keresztes zászló alatt*. In: *Evangélikus Élet*, 1942. 37. sz. 2-4. p. A témában számtalan további korabeli megnyilatkozást idézhetnénk. Ld. pl.: Pap Béla: *A lelki egység útja*. In: *Protestáns Szemle*, 1943. 107-110. p.; Tasnádi Nagy András: *A keresztyén egység*. In: *Protestáns Szemle*, 1944. 99-104. p. stb.

⁴⁹⁷ *A hercegprimás beszéde*. In: *Kis Újság*, 1943. március 19. Az esztergomi érsek egy másik korabeli beszédéből: „[Az egyesületek életében] mindig szem előtt kell tartani a katolikus elveket, melyeket nálunk első szent királyunk igen szerencsésen átalakított magyar elvekké [...]” *Szerédi hercegprimás: Magyarság és kereszténység elválaszthatatlanok egymástól*. In: *Magyar Nemzet*, 1943. június 16. 5. p.

A széthúzást, a „nemzeti erők” vélt értelmetlen szétforgácsoltságát - hasonló hangvétellel - történelmi távlatokban is többen elemezték, melynek alapmotívuma a tatárjárás, a mohácsi vész és az aktuális közelmúlt párhuzamba állítása volt. Ld. pl.: *Félegyházy József: A magyar lelkiség nagy nemzeti megpróbáltatásainak idején*. In: *Magyar Kultúra*, 1938. II. 21. sz. 227-229. p.; Istvánffy István: *Szent István faji és keresztény állameszméje*. In: *Magyar Sion*, 1939. február 5. 1. p. stb.

viszont idegességet kiváltott - cikkében, amelyben lényegében a felekezeti különbségek nemzeti szempontú áthidalása mellett foglalt állást: „Felfogásom lényegét a »nagy magyar lelki egység« alkotja. Mi igazán a magyarság életformáját éljük, melynek történeti elhivatottsága a döntő a fennálló problémával szemben.”⁴⁹⁸ A protestánsokkal való szorosabb együttműködést azonban a hercegprímás nem tartotta kívánatosnak és a katolikusok ökumenikus irányú kezdeményezéseit, kapcsolatfelvételi kísérleteit is elítélte.

A húszas-harmincas évek egyházi szférától független közvéleményében is gyakran megfogalmazódott, hogy a vallási-egyházi viszonyok konzerválása a fenyegetően vészterhesnek érzékelt kül- és belpolitikai viszonyok között nemcsak kívánatos, hanem egyenesen feltétele Magyarország politikai, gazdasági és erkölcsi talpraállásának és fejlődésének. Egy 1926-ban született tanulmány⁴⁹⁹ például elégedetten állapította meg a történelmi egyházak megteremtett és ideálisnak tekintett stabilitását. („A történelmi egyházak elérték a teljes megállapodottság immobilis korszakát, térítők, innovátorok nem zavarják belső nyugalmukat.”) Ennek alapján pedig a tendencia folytatódásában és ezzel szoros összefüggésben az ország stabilitásában reménykedett: „bízni lehet a magyar nép józan belátásában, amely meg fogja őrizni a szerencsétlenségtől, amit a mai helyzetben a felekezeti szeparatizmus jelentene.”

Az állami szféra oldaláról (szintén általános elméleti síkon) fogalmazta meg 1936-ban a magyar lelki egység megteremtésének szükségességét többek között Kornis Gyula, a két világháború közötti magyar oktatáspolitikai prominens személyisége. Annak a véleményének adott hangot, hogy a magyar állam ugyan a vallások között semleges álláspontot képvisel (!), de a nevelés területén támogatja az egyházakat, mint az erkölcsi értékek szinte kizárólagos hordozóját. A felekezeti tagolt magyar társadalom nemzeti-vallási egységének programjáról így nyilatkozott: „A vallási különbségek, a polgárság felekezeti megosztottsága mindenesetre nem szolgál a nemzet és az állami hatalom belső egységének és erényének fokozására. De ha már e különbségek megvannak és történelmileg évszázadok óta megszülettek, a cél nem lehet egyéb, mint az, hogy a különböző vallási közösségekhez tartozó csoportok békésen együtt dolgozzanak s egymás jogait kölcsönösen elismerjék és tiszteljék. Az állam neveléspolitikájának normája: közös és egységes nemzeti és állampolgári érzület kialakítása a különböző vallási meggyőződések dacára.”⁵⁰⁰ A külön felekezeti iskolák túlsúlyát éppen azért nem tartotta kívánatosnak, mert az efféle tendencia „esetleg a nemzeti egység kárára lesz”, ehelyett az állami és községi iskolákban a kötelező vallásoktatás programját támogatta. Szavai mögött a történelmi egyházak hitelveit valló vallásos és (a rendszer szempontjából) a „magyarság érdekeinek” elkötelezett állampolgár eszménye húzódott meg. Az állam semleges világi kultúrát közvetít polgárai felé, de ezzel párhuzamosan egyúttal az oktatásban „teret enged az egyházaknak is”. A két szféra iskolaügy terén mutatott együttműködésében nem tudta, és nem is akarta meghúzni a határvonalat közöttük, és éppen ez mutatja a feltételezett érdekazonosság elmélyülését: „Az a mód és mérték, amelyet az állam az egyházaknak az iskolaügy terén enged, hogy a vallásos nevelésben rejlő értékeiket

---

⁴⁹⁸ Kelemen, Chrysostom: *Der seelischen Einheit des Ungartums entgegen*. In: *Pester Lloyd*, 25. Dezember 1942. *Morgenblatt*. 1-2. p. Az egyetértő protestáns visszhangokra ld. pl. többek között: Ravasz, László: *Die seelische Einheit des Ungartums*. In: *Pester Lloyd*, 1. Januar 1943. *Morgenblatt*. 3-4. p.; az *Evangélikus Élet* 1943. évi első számai stb.

⁴⁹⁹ Pakodi Pál: *Az áttérések mérlege*. In: *Társadalomtudomány*, 1926. 197-199. p.; 197. p.

⁵⁰⁰ Kornis Gyula: *A kultúrpolitika alapelvei a közigazgatásban*. - *Állam, egyház, nemzeti kisebbség*. In: Mártonffy Károly (szerk): *A mai magyar közigazgatás. Az 1936. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai*. Bp., 1936. (*A korszerű közzolgálat útja*, 2.) 765-780. p.; 771-772. p.

kifejthessék, egyetemes, kor- és nemzetfeletti módon elvileg alig határozható meg.⁵⁰¹ Vagyis lényegében a Horthy-korszak egyházpolitikai téren megvalósuló gyakorlatát Kornis is a sajátosan magyar viszonyokkal (a már jól ismert történelmi determináltsággal) vélte igazolhatónak.

Ami pedig a szervezeti kapcsolatot illeti, az állam elvben a tételes jog (ugyan sajátosan értelmezett) szekta-fogalmát igyekezett megvalósítani, több tényező (leginkább a baptisták története) azonban élesen mutatja, hogy a gyakorlatban nem a hatályos törvények, állami rendeletek által biztosított szekta-fogalmat, hanem a történelmi egyházak teológiai szekta-fogalmát érvényesítette. Ezt a törekvést egyébként a harmincas években keletkezett szabályozások - mint láttuk - teoretikusan is meghatározták.

Az egyház érdekeinek állami eszközökkel történő megvalósítási igénye nagyon gyakran megfogalmazódott elméleti síkon is. Lásd például Nagy Miklós katolikus teológus gondolatait: „Nincs az állam alávetve az Egyháznak az alattvalók földi javainak gondozásában. De alá van rendelve az állam az Egyháznak, ahol az alattvalók lelki javairól van szó. Amint a lélek felülhaladja a testet, úgy az Egyház felülhaladja az államot. Az állam és Egyház nem járhatnak teljesen külön utakon, amint a lélek sincs a földön elszakítva e testtől. [...] a történelem minduntalan bizonyítja, hogy az állam mindig csak nyert azzal, ha az Egyházzal karöltve dolgozott alattvalói javán. Csak az Egyház tudja most is megadni ebből a valóságos világégésből [a második világháborúból] a kivezető utakat.”⁵⁰²

Madarász István, a kultuszminisztérium I. (katolikus) ügyosztályának vezetője, pápai prelátus 1938-ban mindezt úgy összegezte, hogy állam és egyház egymáshoz való viszonyában három típust különített el: a bizantinizmust, a „szabad egyház a szabad államban” felfogást és az „egyház a jogállamban” koordinációs rendszerét. A bizánci szisztémát élesen elítélte, mert megítélése szerint ott ugyan teljes egységbe került a két szféra, de ennek következménye az egyház autonómiájába való állami-hatósági beavatkozás, az egyház érdekeinek állami determináltsága lett. (Madarász érdekes módon ebbe a típusba sorolta a jozefinizmus XVIII. századi egyházpolitikáját, továbbá a görögkeleti vallású balkáni államokat és az 1917 előtti Oroszországot is.)

A szempontunkból leginkább figyelemre méltó második típust így jellemezte: „Az olasz Cavour államférfiú elve volt az, hogy az Egyház az államtól teljesen elválasztassék és szabadon fejthesse ki tevékenységét és viceversa az állam is az Egyháztól teljesen függetlenül kormányozhassa alattvalóit. Ez a tetszetős rendszer csak az Egyháznak és államnak nagy hátrányára, az alattvalók súlyos erkölcsi és anyagi kárára valósítható meg oly országokban, amelyekben a két hatalom kezdettől fogva egyetértésben működött. Ez a rendszer uralkodik Franciaországban, Mexikóban és az Északamerikai Egyesült Államokban. Ez utóbbi országban a vallásfelekezetek és szekták rengeteg nagy száma miatt már az állam

---

⁵⁰¹ Uo. 772. p.

⁵⁰² Nagy Miklós: *Az Egyház*. In: *Actio Catholica* 78. Bp., 1940. 1-10. p. Azért éppen ezt a katolikus szerzőt idéztük, mert figyelemre méltónak tartjuk, hogy az írást pont Nyisztor Zoltán szektakérdést tárgyaló röpiratával együtt jelentették meg. Ld. 4.4.1. fejezet.

Protestáns oldalon ld. a témában: *Szentpéteri Kun Béla: Állam és Egyház*. Debrecen, 1938. Korábban a Vatikán politikáját és hazai támogatóit - finoman a fennálló rendszert - historizáló érvekkel (a főkegyúri jog vélt sérelmével) kritizálta: *Szabó László: Az Egyház és az Állam harmóniája*. In: *Pesti Napló*, 1927. április 24. 1-2. p.

megalakulásakor szükségből született meg e rendszer s ezért ott nem is ítéltető el.”⁵⁰³ Vagyis Madarász érvelésében szintén történelmileg minősítette determinálnak saját kora egyházpolitikai gyakorlatát, amit az egészséges kontinuitás megszakadása miatt tartott elítélendőnek. Éppen ezért nem is tudta megnevezni, hogy milyen súlyos „erkölcsi és anyagi” károkat okozott a szeparáció (pl. Franciaországban, amely mellesleg szintén katolikus többségű, tekintélyes történelmi tradíciókkal rendelkező állam volt). Abban, hogy a jelentős múlttal bíró országokban követhetetlennek nevezte ezt a gyakorlatot, megítélésünk szerint Madarász nem az alattvalók etikai elveinek, hanem inkább - kimondatlanul - saját egyháza hatalmi pozícióinak sérelmét látta. („Jelentős” múlt ebben az értelemben természetesen nem minőséget jelez, sokkal inkább kronológiai terjedelmességet takar.) Madarász értelemszerűen a Horthy-korszak gyakorlatát nevezte ideálisnak, amelyet a két szféra „mellérendelt” viszonyaként határozott meg, ahol a felek egymástól jogilag függetlenek, de érdekeltységük közös. Fejtegetéseit sokatmondóan így zárta: „Az Egyház és az állam az emberiség javát célzó feladatok sikeres megoldása végett egymásra vannak utalva. Az Állam hivatva van az Egyházat támogatni, az Egyház pedig az állami jogrendnek legbiztosabb támasza. Az a kérdés, hogy az állampolgár a kettő közül melyiket részesítse előnyben, hasonlít ahhoz a tapintatlan és éretlen kérdéshez, melyet némely látogató rokon intéz a gyerekhez: »kit szeretsz jobban, az édesapát vagy az édesanyát«.”⁵⁰⁴ Fontosnak véljük továbbá, hogy az állami és az egyházi élet nemcsak társadalmi-intézményi formában szövődött össze, hanem - éppen a szervezeti együttműködés következményeképpen - az egyén hétköznapi gondolkodása, értékrendje számára is a történelmi egyházak hitelvei váltak meghatározóvá. Más szóval az egyéni és közkerölcs normái és célkitűzései a vallási terminológia segítségével fogalmazódtak meg.⁵⁰⁵ (Érdekes, hogy Madarász hármas felosztása egyes protestáns szerzőknél is hasonlóan jelent meg, például a már idézett Kovács J. István egy cikkében,⁵⁰⁶ aki - mint korábban is láttuk - a református egyház történelmi, függetlenségi hagyományait képviselte. Madarással ellentétben azonban a „szabad egyház szabad államban” elvet - melynek kálvini jellegét nem mulasztotta el hangsúlyozni - tekintette ideálisnak. Ennek kapcsán megállapította, hogy a „fejlődés abba az irányba hat”, akkor is, „ha a fejlődésnek ezt a sodrát időnként - miként napjainkban is - feltartóztatja is egy-egy visszatérő reakciós hullám”. Fontos azonban, hogy

---

⁵⁰³ Madarász István: *A katolikus egyház kapcsolatai a magyar államigazgatással*. In: Mártonffy Károly (szerk.): *A mai magyar város. Az 1938. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai*. Bp., 1938. (A korszerű közszolgálat útja, 8.) 719-732. p.; 719-720. p.

⁵⁰⁴ Uo. 732. p.

⁵⁰⁵ Ld. erről pl.: Tomka Miklós: *Vallási változás Magyarországon*. In: Tüskés Gábor (szerk.): „Mert ezt Isten hagyta...” *Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. Bp., 1986. 572-600. p.; 574-575. p. Ez a szociológiai elemzés arra a további érdekességre is felhívja a figyelmet, hogy a történelmi egyházak állami szerepvállalásának fokozódása (az egyén szintjén) azok hitéleti tevékenységének csökkenő intenzitásával járt együtt: „[A társadalom] profán funkciói ellátására igényli és támogatja az egyházi intézményrendszer erősödését. Ugyanakkor a vallási intézmények szoros értelemben vett vallási hatékonysága bizonytalan. Profán feladataik terhelik és lefoglalják őket.” Uo. 577. p. Ezt a megállapítást egyébként egy-egy konkrét felmérés tapasztalatai is megerősítették. Ld. pl. Elek Péter - Gunda Béla - Hilscher Zoltán (stb.): *Elsüllyedt falu a Dunántúlon. Kemse község élete*. Bp., 1936. 74. p.; Boros Margit: *Ostoros község szociográfiája*. In: *Magyar Szemle*, 1934. XXII. köt. 85. sz. 22-35. p.; 30. p. stb. (Utóbbi szociográfia pl. így fogalmaz: „A vallás náluk [ti. a falusi lakosságnál] nem világnézeti probléma, hanem adottság, amelybe beleszülettek.”)

⁵⁰⁶ Kovács J. István: *Az egyház és az állam viszonyának jellegzetes formái*. In: *Protestáns Szemle*, 1935. 397-405. p.

amikor Kovács a Horthy-rendszer „korlátolt vallásszabadságot” képviselő szisztémáját a „teljes vallásszabadság” rendszerével szembeállította, utóbbit „a református típusnak” is nevezte, vagyis a szabadság korlátozását nyilvánvalóan azonosította saját felekezete lehetőségeinek beszűkítésével.)

Ezen a ponton megjegyezzük, hogy állam és egyház viszonyának (és ebben a szektakérdésnek) katolikus megítélése nemcsak az egyház társadalmi-közéleti szerepvállalását illető ideológiákban jelentkezett, hanem - a múltra visszavetítve - történelemszemléletét is meghatározta. Ezt példázta többek között egy 1939-ben megjelent egyháztörténeti kézikönyv inkvizíciót tárgyaló fejezete is, amelyben az állam és a történelmi egyházak szektaügyben (is) tanúsított összefonódását igazolandó olyan elemek köszönnek vissza, amelyek megítélésünk szerint nemcsak a középkorra, hanem keletkezésének korára jellemzőek: „[Az inkvizíció létrehozásának egyik oka a római jog elterjedése, a másik pedig] az eretnekek kíméletlen és súlyos veszélyeket rejtő fellépése. Így például a katharok államellenességre, a családi élet és a társadalmi rend széttöltésére vezető tanokat vallottak. E veszedelmes tanok leküzdésére szövetkezett az Egyház és az állam.”⁵⁰⁷

A korszakban mind a hatóságok, mind az egyházi álláspontok azzal indokolták a történelmi felekezetek és a hatóságok szorosabb együttműködését, hogy az nem más, mint természetes reakció a szektáknak a lelki összetartozásból fakadó nemzeti érdek ellen irányuló tevékenységére. Megítélésünk szerint azonban a valóságban éppen fordított volt a helyzet: a szektakérdés éleződését megelőzte az állam és egyház összefonódása, amely közös és agresszív ellenséget vélt felfedezni azokban, akik legfeljebb csak (teológiai síkon) az egyik fél, a történelmi egyházak elveit és érdekeit veszélyeztették. Így kerülhetett bele a szektaügyi állásfoglalásokba a honvédelem-ellenesség, a kommunista összeesküvések gyanúja stb., melyek az állami szférát nyíltan is érdekeltté teheték a mozgalmak korlátozásában. Állam és egyház kapcsolata fejeződött ki a szektakérdés valamennyi elemében, nemcsak a „nemzetvédelemben”, hanem például abban is, ahogy a kiségyházak a köztudatban a kommunista mozgalommal kerültek összefüggésbe. Mivel a bevett, történelmi felekezetek ideológiájában hangsúlyos szerepet kapott a Horthy-rendszer politikai támogatása, a vallási közösségek politikai elkötelezettségének és szerepvállalásának tényét magától értetődően levetítették a kisebb, el nem ismert felekezetekre. Ha pedig a bevett vallások képviselői ebben a felfogásban a „jó” („nemzeti”) oldalon helyezkedtek el, az azok érdekeire veszélyes kiségyházak automatikusan a rendszer politikai ellenfeleivel kerültek egy csoportba.

De ugyanez az ideológiai tipizálás az 1945 után hatalomra került kommunizmust is jellemezte, csak természetesen fordított előjellel: a kiségyházak a szovjet bolsevizmus helyett az amerikai imperializmus obskurus ügynökeivé, a nemzet helyett a szocialista társadalom egységének bomlasztóivá stb. alakultak át a politikai hatalom szemében.⁵⁰⁸ A képet némileg

---

⁵⁰⁷ *Félegyházi József: A középkor egyháza. Bp., 1939. (Bangha Béla - Íjjas Antal: A keresztény egyház története, IV.) 254. p.*

⁵⁰⁸ Pl. már 1949-ben a Szabad Nép egyik (nyilván nem minden célzatosság nélkül közölt) olvasói levele arról számolt be, hogy szerzője részt vett egy kiségyházi rendezvényen, majd tapasztalatait így összegezte: „Rákosi elvtárs szavaira kellett gondolnom, aki megmondta, hogy a különböző vallásos szekták gyökere Amerikába nyúlik vissza és azok a százmilliók táplálják, amelyeket az amerikai szenátus a »vasfüggöny« mögötti propagandára szavazott meg.” *Szabad Nép, 1949. június 16. 6. p.* Hasonló megnyilatkozások, sőt kifejezett politikai programok a legmagasabb szinten is megfogalmazódtak. Pl.: „Fokozni kell a harcot a különböző szektákkal szemben is. Az adventista, jehovista, baptista és egyéb szekták vezetői a legtöbb esetben az amerikai imperializmus szolgálatában állnak, a szekták nem egyebek, mint imperialista propaganda szervek.” *A Magyar*

árnyaltabbá tette, hogy ebben a „szerepben” a sztálinizmus éve alatt társaik lettek a történelmi egyházak is, hiszen az államot átszövő ideológia már nem utóbbiak hitelveiből, hanem a materializmusból táplálkozott.

* * *

A kisegyházak története és a szektakérdés a szocialista korszakban értelemszerűen számtalan új elemmel gazdagodott (ezt jelentette önmagában a Szabadegyházak Tanácsának felállítása is), de sok momentuma tovább éltette a Horthy-rendszer bizonyos hatalmi reflexeit. A vallási kisebbségek vizsgálata mindazonáltal nemcsak napjaink felé haladva, hanem a két világháború közötti időszakban is számtalan továbbgondolásra és értékelésre váró dokumentumot, adatot, tényezőt, illetve eddig nem érintett kutatási irányt foglal magában, úgyhogy elemzésünkkel inkább csak a főbb tendenciákat jelölhettük meg, vizsgálatunkat azonban e ponton - tartalmi és kronológiai szempontból egyaránt - aligha tekinthetjük lezártnak.

Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata a klerikális reakció elleni harcról. Révai József elvtárs beszámolója a Központi Vezetőség június 1-én tartott ülésén. Bp., 1950. 39. p. (Érdekességgént megjegyezzük, hogy a határozatot elég figyelmetlenül állították össze, az amerikai imperializmus és a hazai kisegyházak közös tevékenységét elítélő passzust ugyanis szó szerint két helyen is betették a szövegbe - két különböző fejezetben.) Uo. 59. ill. 60. p. Vagy: „a háborús rémhírterjesztést szervesen egészítik ki a különböző pacifista szólamok, amelyek az imperialista támadással szembeni ellenállás bűnös voltát és hiábavalóságát hirdetik. Ebben a hazaáruló propagandában nagy szerepe van a különböző szektáknak, amelyeket az amerikai imperialisták közvetlenül pénzelnék és irányítanak.” R. Sánta Ilona: A vallásos elmaradottság leküzdésének kérdéséhez. In: Társadalmi Szemle, 1952. augusztus-szeptember. 795-807. p.; 802. p. Stb.

Ld. továbbá hasonló hangvétellel: Egyed Imre: Vése, ahol a szektások csak a túlvilággal törődnek, - míg az újjazdák tovább építik a demokráciát. In: Somogyvármegye, 1947. október 31. 4. p.; László Miklós: Amerikai prédikátor a Dózsa György úton. In: Szabad Nép, 1948. december 19. 10. p.; Pintér István: A szekta rabja. In: Népszabadság, 1962. június 7. 6. p.; Szekta az USA zsoldjában. In: Kelet-Magyarország, 1962. augusztus 19.; Soltész István: Akinek a „pápája” Washingtonban székel. In: Hajdú-Bihari Napló, 1962. augusztus 7. 2-3. p., augusztus 8. 2-3. p.; Győri Illés György: Üvölt a szekta. In: Népszava, 1963. május 19. 4. p. stb.

A témában kevés publikáció született, ld. leginkább: Horváth Zsuzsa: Az állami egyházpolitika és a kisegyházak 1945 után. (Adalékok egy kevésbé kutatott témához) In: Csáková Mihály (szerk.): Hitek és emberek. Horváth Zsuzsa tanulmányai kisegyházakról, vallási mozgalmakról. Bp., 1995. 283-300. p.

MELLÉKLET

Szórványadatok a magyarországi kisegyházak létszámához, illetve nagyságrendjéhez, 1919-1949⁵⁰⁹

Bár tanulmányunk alapvető céljának a kisegyházi probléma politikai és általános történeti elemzését tekintettük, mégis szükséges - hangsúlyozottan illusztratív szándékkal - a vizsgált vallási közösségek támogatottságáról néhány adatot megemlíteni. Mint az eddigiekből is látható volt, a szektakérdés általános kezelése mind a hatalom gyakorlói, mind a közélet egyéb tényezői és a történelmi egyházak részéről is alapjában véve független volt a kisegyházak által megmozgatott tömeg nagyságától, az esetek többségében azok megjelenésével, pusztán léteével függött össze. Ugyanakkor feltétlenül meg kívánjuk jegyezni, hogy a korabeli kisegyházak minél pontosabb létszámára, társadalmi összetételére, szerkezeti felépítésére, életmódjára stb. irányuló kérdésfeltevéseket - bár a szektakérdés most vizsgált szempontjaitól lényegében függetlennek, de - nagyon érdekesnek, magunk számára is további kutatási feladatnak tekintjük.

---

⁵⁰⁹ A csak jelen mellékletünkben használt rövidítések:

Népszámlálás, 1920./1. - Az 1920. évi népszámlálás. Első rész. A népesség főbb demográfiai adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Bp., 1923. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 69.)

Népszámlálás, 1920./5. - Az 1920. évi népszámlálás. Ötödik rész. Részletes demografia. Bp., 1928. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 73.)

Népszámlálás, 1920./6. - Az 1920. évi népszámlálás. Hatodik rész. Végeredmények összefoglalása. Bp., 1929. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 76.)

Népszámlálás, 1930./1. - Az 1930. évi népszámlálás. I. rész. Demográfiai adatok. Bp., 1932. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 83.)

Népszámlálás, 1930./5. - Az 1930. évi népszámlálás. IV. rész. A népesség foglalkozása a főbb demográfiai adatokkal egybevetve. V. rész. Részletes demografia. Bp., 1936. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 96.)

Népszámlálás, 1941./1. - Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint. Bp., 1947.

Népszámlálás, 1941./4. - Az 1941. évi népszámlálás. 4. Demográfiai és foglalkozási adatok törvényhatóságok szerint. Bp., 1979. (Történeti Statisztikai Kötetek)

Népszámlálás, 1949./9. - Az 1949. évi népszámlálás. 9. Demográfiai eredmények. Bp., 1950.

Asztalos, 1926. - Asztalos József: Áttérési mozgalom és felekezetenkívüliség az 1919-1924. években. In: Magyar Statisztikai Szemle, 1926. 4. sz. 183-191. p.

Thirring, 1932. - Thirring Lajos: Budapest népességének anyanyelvi és vallási megoszlása. In: Magyar Statisztikai Szemle, 1932. 5. sz. 459-467. p.

Thirring, 1936. - Th.L. [Thirring Lajos]: Magyar és idegen állampolgáraink anyanyelvi és vallási megoszlása 1930-ban. In: Magyar Statisztikai Szemle, 1936. 10. sz. 858-860. p.

Az 1941. évi népszámlálás, 1943. - Az 1941. évi népszámlálás nemre, családi állapotra és vallásra vonatkozó adatai. In: Magyar Statisztikai Szemle, 1943. 5-6. sz. 249-252. p.

Fogarasi, 1944. - Fogarasi Zoltán: A népesség anyanyelvi, nemzetiségi és vallási megoszlása törvényhatóságokként 1941-ben. In: Magyar Statisztikai Szemle, 1944. 1-3. sz. 1-20. p.

Csanád, 1976. - Csanád Béla: A katolikus vallásosság mérése hazánkban. In: Vigilia, 1976. 5. sz. 294-303. p.

A kisegyházak támogatottságának felmérése azonban lehetetlen egy-két mindent magában foglaló átfogó táblázat összeállításával, az bonyolult módszertani problémakört is jelent. A kérdés megközelítése két szempontból sem könnyű. Az egyik ok általános jellegű: a statisztika számára mindig is nehéz volt meghatározni a vallásosság (különösen egy konkrét fajta vallásosság) mérését, mértékét; a második pedig a Horthy-rendszer jogi helyzetében kereshető: a kisegyházak (el nem ismert felekezetek lévén) nem képeztek külön kérdőpontot (összeírandó szempontot) a népszámlálások végrehajtásakor, illetve az ilyen elemzések külön kritikával kezelendők.

Ami az előbbi illeti, a modern vallásszociológia sokat foglalkozott a felekezetek és az egyén vallásosságának felmérési problémáival.⁵¹⁰ A népösszeírások, népszámlálások illetve a felekezetek létszámát felmérni hivatott közvéleménykutatások ugyanis az egyén önbesorolása alapján készülnek, ami általában szubjektív, illetve abban az esetek többségében csak a gyermekkori kereszttétel vagy származás ténye, annak egyszerű ismerete fejeződik ki. Az ilyen felmérések hasznosak lehetnek bizonyos társadalmi elemzések készítéséhez, a tényleges hívők számának megállapítására azonban lényegében (önmagában) alkalmatlanok.⁵¹¹ A felekezetek lélekszámának vallásszociológiai megközelítése gyakran nem az önbesorolásra épít, hanem arra, hogy az emberek milyen rendszerességgel látogatják egy vallásfelekezet összejöveteleit, milyen mértékben vesznek igénybe bizonyos egyházi szolgáltatásokat (temetés, házasságkötés stb.) illetve mennyire mélyek a sajátjuknak elismert (többnyire keresztény) vallásukkal kapcsolatos ismereteik.⁵¹² Fontos azonban, hogy a felekezetek „szolgáltatásainak” igénybevételében, sőt az istentiszteletek látogatásának gyakoriságában sem fejeződik ki szükségszerűen az egyén vallási elkötelezettsége, egyházával való feltétlen azonosulása, hanem legtöbbször valamiféle tradicionalitás, egy helyi közösség vagy a társadalom vélt elvárásának való megfelelés igénye, olykor éppen kényszere stb. Mindez szoros összhangban van a történelmi keresztény egyházak azon gyakorlatával, miszerint a csecsemőkeresztesség illetve valamilyen gyermekkori szertartás (pl. bérnálás, konfirmáció stb.) megtörténtét az egyháztagság fogalmával azonosítják. Az újabbnak tekinthető vallási mozgalmak (gyakran éppen ezért) ellenben a felnőttkorban - önálló döntés eredményeként - történt belépéssel tekintenek valakit saját tagjuknak. A kétféle elv a száraz statisztika számára nem összeegyeztethető, ezért az egyháztagság értelmezésében a felekezeteket két olyan kategóriára oszthatjuk, melyek pusztán összehasonlításából nem lehet következtetéseket levonni azok tényleges - egymáshoz viszonyított - nagyságrendjére. (Ez mindazonáltal nem függ össze azzal, hogy a kisegyházak támogatottsága a valóságban is minden bizonnyal eltörpült egy-egy történelmi egyház híveinek száma mellett.)

Ha végigtekintünk a hét bevett felekezet népszámlálásokon alapuló lélekszám-adatain (ld. 1. táblázat), jelentősebb strukturális eltérést csak két helyen észlelhetünk: 1941-ben a

---

⁵¹⁰ Ld. erről többek között: Csanád, 1976.; Tomka Miklós: *Vallásosak-e a „vallásos”-ak?* In: *Világosság*, 1977. 12. sz. 778-783. p.; Tomka Miklós: *A vallásosság mérése*. In: Tomka Miklós: *Vallásszociológia. Szöveggyűjtemény*. Bp., 1984. 89-108. p.; Bárh János: *A katolikus magyarság vallásos életének néprajza*. In: Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Magyar néprajz*. 7. Bp., 1990. 329-424. p.; Bereznai Zsuzsanna: *A főlegyházi katolikus nép vallásossága*. In: *Cumania*, 13. *A Bács-Kiskun megyei múzeumok évkönyve. Kecskemét*, 1992. 401-441. p. stb.

⁵¹¹ Csanád, 1976. 295. p.

⁵¹² Saját korában érdekes vonatkozó megfigyeléseket tett közzé és megjegyzésszerűen a „protestáns jellegű szekták (anabaptisták [!], nazarenusok)” adataira is utal: Pfeiffer Miklós: *A népesség vallása és a születési arányszám alakulása*. Bp., 1926. 11. p., 13. jegyzet.

területnövekedések nyomán nagy mértékben csökkent a római katolikusok aránya (létszámuk ugyanakkor mintegy kétmillió fővel gyarapodott), ugyanakkor - a visszacsatolt területek felekezeti sajátosságainak megfelelően - megugrott a görög katolikusok, a görögkeletiek és az unitáriusok száma és aránya.

A Horthy-korszakban a különböző összeírások felekezeti hovatartozásra vonatkozó kérdőpontjainál érthető okokból a bevett vallásfelekezetek lélekszámát, pontosabban egymáshoz való arányait igyekeztek felmérni, illetve a hangsúlyt arra helyezték.⁵¹³ Minden esetben külön regisztrálták tehát a római és görög katolikus, a református, evangélikus, görögkeleti egyházakat és az izraelita felekezetet, az unitáriusokat viszont (alacsony létszámuk miatt) már gyakran nem. További lehetséges kategóriák voltak a „felekezeten kívüli” (vagyis valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásból a hivatalos procedúrákat követően kilépettek), az „egyéb” és az „ismeretlen” vallású személyek csoportja. A történelmi keresztény egyházakon és a zsidóságon kívüli vallások lélekszámát a hivatalos statisztikák is legtöbbször összevontan, egy összegben tüntették fel („egyéb és ismeretlen” címen, sokszor az unitáriusokat is ide sorolva), annak belső arányaira illetve finomabb adatközlésekre gyakran csak lábjegyzetekben vagy elemző tanulmányok elejtett megjegyzéseiben bukkanhattunk.⁵¹⁴ Tanulságosan kifejezik mindezt a népszámlálások végrehajtási utasításainak vonatkozó pontjai. Például az 1930-as utasításban ld.: „Mindenki azt a vallást tartozik megjelölni, amelyben anyakönyvelve van, kivéve, ha vallásfelekezete a törvényes előírásoknak megfelelően megváltozott. [...] A felekezeten kívülieket, mohamedánokat és szórványosan előforduló más vallású egyéneket a »vagy« szó után külön kell megnevezni. [...] Felekezeten kívülinek azonban csak azokat kell tekinteni, akik felekezetükből való kilépésüket a főszolgabírónál vagy a polgármesternél bejelentették. Azoknál, akik magukat nazarénusnak vagy baptistának mondják, mindig tisztázni kell, hogy korábbi felekezetükből kiléptek-e vagy nem, mert utóbbi esetben ezeket törvényes felekezetük szerint is ki kell tüntetni.”⁵¹⁵ Az utasítás a továbbiakban csak a baptisták és a nazarénusok felmérését részletezte, s a kilépés tényétől függően különböző beírás-módokat tett kötelezővé. (Figyelemreméltó, hogy a baptistáknál élesen elhatárolandó kategóriának tüntette fel a - felekezeten kívüli baptistákat, vagyis azokat akik nem Budapest főpolgármesterénél jelentették be áttérésüket. - Ld. minderről 2.1.3. fejezet.) Ugyanezt fejezte ki egy, az 1941-es népszámlálásról készült elemzés szerzője is: „A különféle szekták hívőit a népszámlálás a törvényes rendelkezéseknek megfelelően általában annál a felekezetenél mutatta ki, amelynél anyakönyveztettek.”⁵¹⁶

---

⁵¹³ Vizsgált időszakunkban négy általános népszámlálás adatait használhattuk: 1920, 1930, 1941-ben pedig kétszer, a területnövekedések előtti és utáni állapotnak megfelelően. Mindehhez hozzávettük az 1949-es - egyben a felekezeti hovatartozást utoljára firtató - népszámlálás adatait is.

⁵¹⁴ Bár a korszakban viszonylag sok, felekezeti megoszlást elemző tanulmány látott napvilágot, azok túlnyomó részben két lehetséges problémakört igyekeztek körbejárni: a történelmi egyházak egymáshoz viszonyított arányát illetve a zsidóság „térnyerését” (vagy éppen vesztését) a „keresztény” lakossággal összefüggésben. Ld. pl. Karner, 1931.; Thirring, 1932.; Fogarasi Zoltán: *Magyarország népessége vallásfelekezetek szerint*. In: *Magyar Statisztikai Szemle*, 1936. 9. sz. 755-771. p.; *Az 1941. évi népszámlálás, 1943.*; Fogarasi, 1944.; Ruh György: *Változások Európa népességének felekezeti megoszlásában 1830 és 1930 között, különös tekintettel Magyarországra*. In: *Magyar Statisztikai Szemle*, 1941. 7. sz. 477-483. p. (Utóbbi ugyanakkor utal a felekezeten kívüliség európai terjedésére is.)

⁵¹⁵ *Utasítás és nyomtatványminták a Magyarországon tartandó 1930. évi népszámlálás végrehajtásához*. (4.341/1930. ME. sz.) H.n. é.n. [Bp., 1930.] 17. p.

⁵¹⁶ *Az 1941. évi népszámlálás, 1943.* 251. p.

A problémát az teszi igen bonyolulttá, hogy a szektakérdés szempontjából általunk vizsgált kisegyházak tagjai a statisztikákban lényegében négy különböző csoportban is meghúzódhatnak: jelentős részüket a felekezeten kívüli rovatban gyaníthatjuk (ugyanakkor elvben oda nem hívó emberek is sorolhatták magukat, ha kiléptek valamely bevett vallás kötelékéből),⁵¹⁷ továbbá a népszámlálási kérdőíveken az „egyéb vallás” csoportjába gyakran beírták (sokszor az összeíróbiztos precizitásától függően), hogy valaki nazarénusnak, metodistának stb. nevezte magát; és éppen a bizonytalansági tényezőből adódóan előfordulhatnak az „ismeretlenek” között is. Negyedik, létszámában legnagyobb csoportjuk pedig minden bizonnyal valamely bevett vagy elismert felekezet rovatában található, hiszen többségük hivatalosan nem jelentette be kitérését, a népszámláláskor azonban annak vallotta magát, aminek keresztelték, jöllehet azzal az egyházzal semmiféle kapcsolatban nem volt (vagy éppen lépten-nyomon el is ítélte annak vallási felfogását). A legtöbb kisegyház feltehetően nem is tulajdonított akkora jelentőséget az egésznek, s nem írta elő szigorúan, hogy tagjaik régi felekezetükből hivatalosan kilépjenek és felekezetnélkülivé legyenek. Mindennek elképzelhető, hogy részben oka a Horthy-rendszer kisegyházakkal kapcsolatos korlátozó fellépése is, nyilván sokakat visszatartott a kilépés bejelentésétől annak nyilvánosságra kerülése, mások nem akartak „minden hidat felégetni maguk mögött” stb.⁵¹⁸ Ismereteink szerint két el nem ismert közösség volt csak, amelyek - viszonylag - nagyobb hangsúlyt fektettek tagjaik hivatalos kilépésének bejelentésére: a nazarénusok és a jehovisták.⁵¹⁹ A hivatalos kilépés mérlegelésével kapcsolatos egyes kisegyházi magatartás-típusok ugyanakkor nemcsak felekezetfüggőek voltak, befolyásolhatták azt egy helyi, pl. falusi közösség belső viszonyai stb. is. A problémát néhány kortárs statisztikai munka szerzője is érzékelte. Egyikük például 1931-ben megállapította, hogy a felekezeten kívüliek rovatában „nagyon különböző elemek nyerne elhelyezést, ami természetesen a statisztika pontosságának és világosságának rovására megy.” Éppen ezért - korábban nem jellemző módon - felvetette, hogy valóságghű adatok szerzése céljából a népszámlálások során valamennyi vallásfelekezethez való tartozást figyelembe kellene venni, tekintet nélkül arra, hogy „az illető felekezet állami elismerést nyert-e vagy sem.”⁵²⁰ A hivatalos statisztikák leginkább a baptisták esetén tűnnek

---

⁵¹⁷ Bár ehhez hozzá kell tennünk, hogy a felekezetükből kiléptek, de el nem ismert valláshoz nem tartozók aránya nem lehetett különösebben magas. Erre vonatkozóan lényegében helytálló a korabeli statisztikus megállapítása: „a kiléptek legnagyobb része nem marad tulajdonképpen felekezeten-kívüli, hanem oly felekezetekbe lép át, amelyet törvényeink még nem ismertek el, tehát valamely túrt felekezetbe, amelyre az áttérés statisztikája nem terjed ki. Ilyen elsősorban a nazarenus felekezet és ezenkívül még más, manap annyira elszaporodott »szekták«, amelyeknek tanait nagyrészt Amerikából visszatértek hozzák magukkal és terjesztik el hazánkban.” *Asztalos, 1926. 189. p.*

⁵¹⁸ Ld. minderről: *Szigeti, 1987. 214-215. p.*

⁵¹⁹ Utóbbiak tényét megerősíti, hogy a feljelentések, hatósági akciók során készült adatlapok valamennyi általunk ismert esetben a jehovistákat felekezeten kívülinek tüntették fel. Ld. pl. *MOL K149. 651.f. 2. 1941-1-12198. stb.* Ugyanakkor a többi kisegyházzal kapcsolatos idézett újságcikkek szinte mindenütt megemlítik, hogy az érintettek jogilag a református, katolikus stb. egyházak tagjai voltak.

⁵²⁰ *Karner, 1931. 52. p.*

Összességében egyet kell értenünk véleményével, miszerint a népszámlálások alkalmával a kisegyházak legkülönfélébb felekezeti kategóriákba történő besorolásának gyakorlata „nem alkalmas arra, hogy a felekezetek tényleges erőviszonyairól alkotott képet tisztábbá, világosabbá tegye és mindenekelőtt lehetetlenné teszi azt, hogy a terjedő szektákról statisztikailag legalább a körülményekhez képest tiszta képet alkothassunk [...]” *Karner, 1931. 53. p.*

megbízhatónak - törvényesen elismert felekezet lévén, erre a vallásra jogilag is lehetséges volt az áttérés, és annak kockázata is bizonyára kisebbnek tűnt.

Összességében a hivatalos felmérések minden bizonnyal legfeljebb a vallási kisebbségek létszámának alsó határát képezhetik. Később további lehetséges forrásként jöhetnek szóba a kisegyházak saját nyilvántartásai, bár azok sem teljesen megbízhatóak önmagukban, hiszen például esetenként az időközben kilépettek száma nem jelenik meg bennük. Bár a valósághoz közelebb állnak, ugyanakkor szintén megfelelő kritikával kezelendők a különböző hatósági szervek és közeleti szereplők felmérései, adatgyűjtései. Ezeknél torzulást az okozhat, hogy a - nyilván valamilyen konkrét céllal készült - felmérést végző szerv vagy személy mennyire volt elfogult, esetleges előítéleteinek megfelelően milyen mértékben akarta a szekták növekedését tragikusnak vagy a „veszélyt” kezelhetőnek láttatni. Az mindenesetre - az eddigiek alapján is láthatóan - bizonyos, hogy az állami és egyházi szervek nemcsak folyamatosan kapcsolatban álltak egymással álláspontjuk kialakításakor, hanem adatgyűjtést is végeztek a vallási kisebbségek támogatottságáról. Pl. Klebelsberg Kunó idézett 1923-as javaslatában (ld. 2.1.2. fejezet) az egyházi vezetőkkel számos helyi létszámadatot és felmérést is közölt a vallási kisebbségekről, gyakran külön megemlítve, hogy azok többek között a kalocsai érsek, a tiszántúli református püspök és más vezető személyiségek bizalmas közléseiből származnak⁵²¹ stb.

Ha csak a hivatalos statisztikák adatait tekintjük (ld. 2. táblázat), 1920-tól 1949-ig mintegy négyszeresére nőtt a hivatalosan bevett felekezeteken kívül állók száma, ami egyrészt figyelemreméltó gyarapodást jelent, másrészt hozzátartozik (a népszámlálási statisztika és a tényleges helyzet közötti említett különbségen túl), hogy az adatfelvételek a kisegyházak különböző jogállapotai mellett születtek. (Pl. az utolsó időpontban - a törvényes felekezetek egyenjogúságának deklarálása, az újabb vallások folyamatos legalizálása idején - a felekezetnélküliség vállalása jóval kevesebb kockázatot rejtett magában, mint 1941-ben, közvetlenül a Keresztes-Fischer-féle betiltások és a kisegyházak elleni szankciók idején.)

Egy vallásfelekezet jogállapota és hatósági kezelése közötti különbség azonban ebben az összesítésben is tettenérhető. A mohamedánokra vonatkozóan például megállapíthatjuk, hogy a húszas évek során mintegy egyharmaddal csökkent a hivatalos számuk, azok is szinte kizárólag a fővárosban éltek és külföldi állampolgárok voltak.⁵²² Ugyancsak szinte teljes egészében külhonosok alkották a hazai anglikán kolóniát, akiknek a száma viszont rohamosan nőtt az említett évtizedben, nyilván a Magyarországon tartózkodó brit állampolgárok számával párhuzamosan. (Természetesen az anglikánok kívül estek a hazai vallási viszonyok szempontjából érdekes felekezetek körén, például semmilyen vonatkozásban nem kerültek

---

⁵²¹ *Iratszám: 111.939/1923. II. - RZsL. Közig. 100/c.* A kisegyházakról gyűjtött adatok nagyon gyakran megjelentek továbbá a történelmi egyházak belső használatra készült anyagaiban, pl. a protestánsoknál a különböző évi közgyűlések (esperesi, püspöki stb. beszámolók) függelékeiben, a római katolikus egyház schematizmusáiban stb. Ld. pl. a 3. fejezet 122-124. és 127. jegyzetben idézettek, a pécsi püspökség schematizmusainak baptistákra vonatkozó adataira: *Mészáros, 1978. 130. p.* Ami pedig a kisegyházak saját adatgyűjtéseit illeti, elmondhatjuk, hogy ahol vezettek tagnyilvántartást, ott azt többnyire elég pontosan tették, vagyis nemcsak az újabb hívek regisztrálására, hanem a halálesetek, kizárások stb. folytán bekövetkezett fogyások feljegyzésére is hangsúlyt helyeztek. Ennek szép példája többek között az ún. „Hetednap Adventisták Magyar Misszió Egyesülete - Reform-mozgalom” elnevezésű csoport - ismeretlen úton a Batthyány-család levéltárába került - nyilvántartókönyve. *MOL P1380. 1922-1933.*

⁵²² *Thirring, 1936. 860. p.*

említésre a kormányzat illetve a történelmi egyházak vallásügyi politikájával kapcsolatban született, munkánk során felhasznált iratanyagban.) Ami a baptistákat illeti - a korábban ismertetett hatósági szemléletnek megfelelően -, alig nőtt a „törvényes” felekezet lélekszáma, a „felekezeten kívüli baptisták” támogatottsága azonban megháromszorozódott. Emögött azonban bizonyára az húzódik meg, hogy a vidéki baptista áttérők nem jelentek meg a budapesti hitközség statisztikájában, ténylegesen azonban annak szervezetébe tartoztak. Utóbbit az is megerősíti, hogy a törvényes baptista hitközség 1930. évi adatsorában szereplő mintegy 8000-es szám majdnem megfelel a népszámlálás összesítésében szereplő „törvényesen elismert” és „felekezeten kívüli” baptisták összegének. (Vö. 5. táblázat megfelelő sorait.) Érdekes itt megjegyezni, hogy a Központi Statisztikai Hivatal 1928-ra számított népességi adatokat tett közzé, melyben a baptisták lélekszámát mintegy 6000 főre tette, vagyis az 1930. évi népszámlálás hivatalos adatánál magasabbra.⁵²³

Még ennél is jóval bizonytalanabb a többi jogállású csoport számadatainak megbízhatósága. A felekezeten kívüliek gyarapodása 1920-1930 között (a későbbiekhez képest) önmagában nem tűnik jelentősnek, a harmincas évektől azonban ez lesz az egyik legdinamikusabban növekvő csoport. Az „egyéb” megjelölésű felekezetek megközelítéséhez már érdemes a nem népszámlálási, hanem hatósági szervek, intézmények becsült adatait is figyelembe venni. 1930-ban a nazarénusoknál a hivatalos statisztika mintegy fele, az adventistáké egyharmada a közösségek ténylegesen becsült lélekszámának, a metodistáknak pedig alig egytizenötöd részét (1000 helyett 67 főt) regisztráltak hivatalosan, a felekezet többi tagjának adata más kategóriákban található. (Ami azért is érdekes, mert a belügyminisztérium éppen velük kapcsolatban volt hajlandó „lazítani” a hivatalos szektapolitika korlátait.⁵²⁴) Figyelemreméltó továbbá, hogy a becslések a baptisták esetén is rendszeresen és következetesen jóval magasabb adatokat mutatnak a népszámlálások vonatkozó rovatainál, mind a baptisták saját, mind a kívülállók megítélése szerint.⁵²⁵ A kisegyházakról készült becslések összevetése alapján összességében a második világháború előtt az „egyéb” felekezetek és a népszámlálási adatsorok arányát 3:1-re tehetjük, a kisegyházak együttes lélekszámát pedig mindenképpen tízezres nagyságrendűre, amelynek zömét (hozzávetőlegesen a felét) végig a baptisták alkották.

A Keresztes-Fischer-féle betiltás és a kisegyházakkal szembeni hatósági zaklatások fokozódása rejlik abban, hogy 1941-ben a hivatalos adatokban az előzőtől eltérő tendenciát regisztrálhatunk. A baptisták száma (trianoni területen) mintegy 17.000 fő, amely ezúttal már magában foglalta a korábbi „felekezeten kívüli” baptistákat is, vagyis a hivatalos statisztikából eltűnt a megkülönböztetés továbbá a népszámlálás egyre inkább takarta a tényleges támogatottságot.⁵²⁶ Drasztikusan (és a kisegyházak harmincas évekbeli gyarapodásáról szóló ismereteinknek élesen ellentmondóan) csökkent az „egyéb” vallásúak száma és nagyon alacsonynak tűnik a felekezeten kívüli kategória kétezres növekedése is, amely annak tudható

---

⁵²³ Karner, 1931. 5-6. p. Ugyanebben a számításban a statisztikai hivatal a többi, bevett egyházakon kívüli kategóriánál drasztikus csökkenést becsült az 1920-as népszámláláshoz képest.

⁵²⁴ Ld. 2.1.3. fejezet.

⁵²⁵ Az 1920-as években pl. 12-13.000-re becsülték a felekezet lélekszámát baptisták és kívülállók egyaránt. Ld. pl. Klebelsberg Kunó fentebb idézett levelét (13. jegyzet), illetve: *I.E.: Csopják Attila, a kispesti „bemerítők” széniora harcot hirdet az egyke ellen. In: Kispesti Napló, 1929. október 26. 4-5. p.*

⁵²⁶ Ez a létszám ezúttal is nagyjából megfelel a baptisták hivatalos 1941. évi nyilvántartásának. Ld. 5. táblázat.

be, hogy a kisegyházak tagjai - vallási felfogásuk megőrzése mellett - „visszaáramlottak” a történelmi egyházak adatsoraiba. (Érdekes adalék lehet például, hogy a korábban többször érintett pünkösdisták csoportok missziója csak a húszas évek közepén kezdődött Magyarországon és azok vége felé vett lendületet, a harmincas évek közepére azonban minden bizonnyal több ezerre tehető a számuk.⁵²⁷ Egyik csoportjuk, az Istengyülekezet önmagában 3.000 főt képviselt, akik túlnyomó többsége bizonyára eredeti felekezeténél lett megjelölve, nem is beszélve a többi szintén gyarapodó kisegyházról. Ld. 3. táblázat.) Önmagáért beszél, hogy a nem bevett vallások népszámlálási adataiból a törvényesen elismert státussal bíró baptisták 1930-ban 60%-ot, 1941-ben pedig 76%-ot tettek ki (trianoni területen, a megnövekedett országban még magasabbat).

Az 1938-1941 közötti területi gyarapodások nyomán a bevett felekezeteken kívüli vallások lélekszáma és aránya is nőtt valamelyest, de ez a folyamat is a baptistáknál volt a legjellegzetesebb. A visszacsatolt térségekben viszonylag magas volt az általunk vizsgált felekezeti kategóriák támogatottsága: az első bécsi döntéssel Magyarországhoz került területen 1938-ban 3.080 fő „egyéb és ismeretlen” vallású (valamennyi nem bevett felekezetű + unitárius) személyt írtak össze,⁵²⁸ 1941-ben ugyanott mintegy ezerrel kevesebbet,⁵²⁹ amiben megint a jogállapotban bekövetkezett változás érhető tetten; a „visszatért” Kárpátalján pedig 1941-ben mintegy 800 fős csökkenést regisztrálhatunk az ottani 1939-es népszámlálás 2.855 fős adatához képest.⁵³⁰

Az 1949-es adatsorban a felekezeten kívüliség második világháború utáni erőteljes térnyerését figyelhetjük meg, de jelentősen gyarapodott az „egyéb” vallások (vagyis többségében a vizsgált kisegyházak) támogatottsága is, mindezzel ellentétben a baptisták növekedése 1941-hez képest meglehetősen visszafogottnak tűnik, fentebb említett arányszámuk pedig 50% alá csökkent. Mindebben a kisegyházak korábbi fizikai zaklatásának megszűnése⁵³¹ mellett a missziós lehetőségek kiszélesedése és a nem bevett felekezethez való hivatalos csatlakozás kisebb kockázata is benne rejlett, bár az 1949-ben összesített mintegy 40 ezres össz-tagság még mindig bizonyosan alacsonyabb ezen felekezeti csoportok együttes létszámától, hiszen ekkor is valószínűleg sokan szerepeltek történelmi egyházak adatsoraiban. Mindazonáltal a

---

⁵²⁷ Szigeti, 1987. 226-229. p.

⁵²⁸ Az 1938. évi felvidéki nép-, földbirtok- és állatösszeírás. Bp., 1939. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 108.) 12*. p.

⁵²⁹ Fogarasi, 1944. 859. p.

⁵³⁰ Uo.; Az 1930. évi népszámlálás. VI. rész. Végeredmények összefoglalása, továbbá az 1935., 1938. és 1939. évi népszámlálások végeredményei. Bp., 1941. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 114.) 240. p.

⁵³¹ Ez egyébként mindenütt szinte „azonnal” együtt járt a kisegyházak lélekszámában megfigyelhető viszonylagos növekedéssel is. Pl. Marosvásárhelyen 1941-ben 61 „egyéb - ismeretlen” vallásút írtak össze (a valóságban ennek nyilván sokszorososa lehetett), alig három év múlva már 111-et, miközben az összlakosság (15 ezer fővel) a korábbi kétharmadára csökkent. Zsák A. József: Marosvásárhelyen 1944. évi december hó 1-én megtartott népszámlálás adatai. Marosvásárhely, é.n. [1944] 4. p.

Horthy-korszak folyamán jelentős növekedésről, előzetes becslésünk szerint legalább megháromszorozódásról beszélhetünk a kisegyházi szférában.⁵³²

---

⁵³² Ez az arányszám nemcsak a kisegyházak tényleges támogatottságára vonatkoztható, hanem a népszámlálások „egyéb - ismeretlen” rovataira is igaz. Ez a megállapítás nemcsak az elemzett trianoni Magyarország esetén, hanem az 1941-es megnagyobbodott országterület 1910-es adatokkal történő összevetése kapcsán is érvényesnek látszik. Vö. *Thirring Gusztáv: Anyanyelv, nemzetiség és vallás 1941-ben. In: Kisebbségvédelem, 1941. 1-3. sz. 1-27. p.*

Ha pedig azt vizsgáljuk, hogy mindez hogyan jelentkezett a kor gondolkodásában, érdekes, hogy egyes statisztikusok készpénznek vették a népszámlálási éveken megjelenő adatokat és annak megfelelően is értékelték a kisegyházak tevékenységének jelentőségét. Volt, aki csak megállapítani vélte, hogy a „felekezetnélküliség Magyarországon a[z első világ]háború után nem öltött nagyobb mértéket.”⁵³³ (Ennek az állami és egyházi hatóságok megítélése élesen ellentmondott.) Egy másik elemző viszont 1930-ban már a felekezetükből ki nem lépteket a történelmi egyházak odaadó híveinek tekintette, s „a magyar nép vallásosságát és az elismert vallásokhoz való ragaszkodását” ünnepelte a felekezeten kívüliek mintegy 2.000 fős adatát látva,⁵³⁴ nem véve persze tudomást arról, hogy a tradicionális vallásokhoz írtak jó része is hivatalosan utóbbiak hívének számított. Egy másik szerző még az 1920-as évek közepén a történelmi egyházakon kívüli vallások egységes tömbje és vélt azonossága alapján írta, lényegében a fentiehez hasonlóan: „Az »egyéb« vallásúak rovatában húzódnak meg az ismeretlen vallásúak, a felekezeten kívüliek s a kisebb szekták. Minthogy ezeket egymástól különválasztani nem lehet [!], az adatokból csak azt az általános következtetést vonhatjuk le, hogy a szekták hívői 1880 óta nagyon kevés tért hódítottak a megszervezett történelmi egyházaktól.”⁵³⁵ A statisztikai adatsoroknak a történelmi egyházak tényleges támogatottságával történő alaptalan azonosítása az egész korszakban meghatározó maradt. (Egy 1944-es tanulmány is - a magyarság történelmi egyházakhoz való kötődését ecsetelve - azt állapította meg, hogy „ügyszólván minden ember ragaszkodik egész életében ahhoz a valláshoz [!], amelybe beleszületett, s amelyben nevelkedett.”⁵³⁶) Ugyanakkor az idézett Karner Károly azon kevesek közé tartozott, akik felismerték, hogy a kisegyházak tagjainak nagy része nem tér ki abból a felekezetből, amelybe beleszületett, vagyis a történelmi egyházak támogatottsága - ha a „szektások” leszámítása nagyságrendi csökkenést nem is eredményezne - mégis kisebb a Központi Statisztikai Hivatal adatainál.⁵³⁷

A fentieket tanulságosan árnyalja tovább egy-egy helyi illusztráció. Diósgyőr plébánosa például ismeretterjesztő könyvéhez 1927-ben részletes felmérést kért az egri egyházmegye papjaitól a helységükben élő „szektások” számára vonatkozóan. Ha ennek adatait összevetjük az 1930-as népszámlálás községsoros adataival (Ld. 4. táblázat.), láthatjuk, hogy a nem bevett felekezetek önbesorolásra épülő hivatalos statisztikája mennyire nem fedte a kisegyházak

---

⁵³³ Asztalos, 1926. 189. p.

⁵³⁴ Kovács Alajos: Az 1930. évi népszámlálás fontosabb eredményei. In: Magyar Statisztikai Szemle, 1932. 10. sz. 811-826. p.; 823. p.

⁵³⁵ Benisch Artúr: A hitfelekezeti erőviszonyok változásai Csonka-Magyarországon. In: Társadalomtudomány, 1925. 169-182. p.; 182. p. Soraihoz az is hozzátartozik, hogy még a Benisch Artúr által elemzett 1880-as adatsor is 2,5-szeresére nőtt 1920-ra, ami azért nem is kevés, ha hozzávesszük, hogy a kisegyházi missziók jó része a századforduló illetve az első világháború után jelent meg vagy kezdett dinamikusabban elterjedni Magyarországon.

⁵³⁶ Eöry Ferenc: Milyen tényezők alakították ki a mai felekezeti megoszlást Budapesten? In: Statisztikai Értesítő. Budapest székesfőváros statisztikai havifüzeteinek melléklete, 1944. 124-132. p.; 127. p.

⁵³⁷ Karner, 1931. 52. p. Meg kell itt ugyanakkor jegyeznünk, hogy több európai országban a statisztikusok a hazainál sokkal jelentősebb áttérési mozgást, illetve a felekezeten kívüliek arányának számottevőbb növekedését regisztrálták, ami első ránézésre valóban a magyarság történelmi egyházakhoz való ragaszkodásának képzetét kelthette. Ld. erről: Szimonidesz Lajos: A vallásváltoztatásra vonatkozó statisztikai adatok. In: Századunk, 1926. 221-225. p.

valódi támogatottságát.⁵³⁸ A túlnyomó többségében a „szektások” javára mutakozó különbségek elég egyenetlenek, helyenként szélsőséges értékeket mutatnak, s még az is előfordul, hogy a népszámlálás mutat nagyobb lélekszámot. (Ehhez persze hozzá kell venni, hogy az adatokat közlő plébános koncepciója szerint a szektásodás protestáns többségű helységekre jóval jellemzőbb, mint katolikus falvakra, s elképzelhető, hogy adatkezelése helyenként ezen felfogásának rendelődött alá.) Összesen 3.200-ra becsülte az egri érsekséghez tartozó öt vármegye (Heves, Borsod, Szolnok, Hajdú és Szabolcs) „szektakövetőinek” lélekszámát, s bár lehet, hogy elemzéséből kimaradtak helységeket, továbbá kissé talán a katolikus falvak alulreprezentáltak, de összesítése még így is mintegy másfélszerese a térségben népszámlálás során „egyéb és ismeretlen”-nek felmért lakosság lélekszámának.⁵³⁹

Végezetül néhány adat a baptistákkal kapcsolatban. (Ld. 5. táblázat.) Az 1919-1942 között kiadott statisztikai évkönyvek⁵⁴⁰ rendszeresen közzétették a (hangsúlyozottan budapesti székhelyű) baptista egyház hitéleti statisztikáját. Ebből a filiák és a hívek számát tekintve először is egy dinamikus növekedés képe rajzolódik ki, amely 1940 után meredeken felfelé ível. Utóbbiban a visszacsatolások mellett elképzelhető, hogy szerepet játszott az a tendencia, miszerint sok betiltott kisegyházhoz tartozó személy, aki korábban baptista volt, visszalépett előbbi felekezetébe. Kitűnik továbbá, hogy a felnőttkeresztségek (vagyis amikortól lényegében tényleges egyháztagnak tekintenek valakit a baptisták) majdnem mindig felülmúlták a hivatalosan bejelentett áttérések számát, vagyis a többség hosszabb-rövidebb ideig mindenképpen már baptistának tekintette magát, amikor jogilag még nem volt a felekezet tagja.⁵⁴¹

---

⁵³⁸ A hivatalos felmérések és a kisegyházak tényleges nagyságrendje közötti szakadékot egyes egyházi vezetők is érzékelték. Kardos György evangélikus esperes, kormányfőtanácsos például 1940-ben a baptistákkal kapcsolatban szorgalmazta, hogy az (egyébként rendszeresen készített és felterjesztett) helyi adatfelvételekben két rovatot vezessenek a kisegyházhoz hivatalosan áttértek és a rokonszenvezők számának feltüntetésével, ugyanis ha csak az előbbit kísérik figyelemmel, szem elől téveszthetik a baptisták gyarapodását. *Ottmár Béla (összeáll.): A Nógrád-Hont-Barsi ideiglenesen egyesített Ág. Hitv. Evangélikus Keresztyén Egyházmegye 1939. évi október hó 4-én Balassagyarmaton tartott rendkívüli és 1940. évi július hó 3-án Losoncon tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Balassagyarmat, 1940. 57. p.*

⁵³⁹ *Népszámlálás, 1930./1.26*. p.; Csintalan, 1929. 43. p.* A vizsgált öt megye területén egyébként az idézett egyházi szerző 1927-ben mintegy 42 ezerrel több római katolikust tüntetett fel, mint amennyi az 1930-as népszámlálásban szerepel.

⁵⁴⁰ Az 1943-as évkönyv csak a világháború után jelent meg, amelyből az általunk használt táblázat egyéb egyházi statisztikákkal együtt már kimaradt.

⁵⁴¹ A baptista áttérések statisztikai értékelésére ld. többek között: *Asztalos, 1926. 189-190. p. Karner, 1931. 47. p., 75. p.; Thirring, 1932. 466. p. stb.*

TÁBLÁZATOK

1. táblázat - Bevett vallásfelekezetek lélekszáma népszámlálási adatok alapján					
<i>a) Szám</i>					
	1920	1930	1941 ⁵⁴²	1941 ⁵⁴³	1949
római katolikus	5079729	5634003	6119218	8073234	6240427
görög katolikus	175247	201093	233836	1700176	248355
református	1670144	1813162	1934853	2789276	2014707
evangélikus	497012	534165	557193	729929	482152
görögkeleti	50990	39839	38317	560594	36010
unitárius	6224	6266	8465	57999	9447
izraelita	473310	444567	400760	725007	133862
összesen	7902656	8673095	9294316	14636545	9164960
<i>b Az össznépesség százalékában⁵⁴⁴</i>					
	1920	1930	1941	1941	1949
római katolikus	63,5	64,9	65,6	54,9	67,8
görög katolikus	2,2	2,3	2,5	11,5	2,7
református	21,6	20,9	20,7	18,9	21,9
evangélikus	6,2	6,1	6,0	4,9	5,2
görögkeleti	0,6	0,5	0,4	3,8	0,4
unitárius	0,1	0,1	0,1	0,4	0,1
izraelita	5,9	5,1	4,3	4,9	1,5
összesen	99,9	99,9	99,8	99,7	99,6

Források:

Népszámlálás, 1920/5. 52-53. p.

Népszámlálás, 1930/5. 240-241. p.

Népszámlálás, 1941/(1.) 8*-9*, 18*-20*, 696-697. p.

Népszámlálás, 1941/4. 39. p.

Népszámlálás, 1949/9. 12. p.

⁵⁴² Trianoni terület. Megjegyzés: a népszámlálási adatsorok kétféle (1947-es és 1979-es) kiadásában a bevett felekezetek számsorai között helyenként kisebb (lényegében elhanyagolható) eltérések mutatkoznak, az össznépesség az utóbbi kiadásban mintegy háromezer fővel kevesebb. Táblázatunkban ennek adatait vettük figyelembe. (Az egyéb, illetve felekezeten kívüli kategóriákra vonatkozó számsorok pontosan megegyeznek.)

⁵⁴³ 1938-1941 között kialakult, megnagyobbodott terület.

⁵⁴⁴ Kerekített adatok.

2. táblázat - A bevett felekezeten kívüli vallások lélekszáma népszámlálási adatok alapján					
	1920	1930	1941 ⁵⁴⁵	1941 ⁵⁴⁶	1949
baptista	4187	4715	17917	36802	18874
mohamedán	468	291			
anglikán	87	247			
baptista fel. kív.	1155	4684			
nazarénus	1773	2487			
metodista		67			
adventista		410			
szombatos		61			
egyéb	173		708	1486	7153
felekezeten kívüli	1245	1959	3841	7238	12291
ismeretlen	1399	303	966	1252	1521
összesen	10487	15224	23432	46778	39839

Források:

Ld. az 1. táblázatnál idézett forrásokat.

Népszámlálás, 1920/1. 15*. p.

Thirring, 1936. 860. p.

Fogarasi, 1944. 13. p.

---

⁵⁴⁵ Ld. 34. jegyzet.

⁵⁴⁶ Ld. 35. jegyzet.

3. táblázat - Néhány kisegyház lélekszám-adatai becslések tükrében ⁵⁴⁷		
	1920-as évek	1930-as évek
methodisták	115 (1920) 320-350 (1923) 700 (1926) 1000 (1929)	
adventisták	745 (1923) 1222 (1926)	
nazarénusok	4-5000 (1928)	5-6000 (1934)
baptisták	8394 (1921) 9616 (1922) 12000 (1923)	
Üdvhadsereg	200 (1926)	
Ibrányi közösség		250 (1931)
Istengyülekezet		3000 (1939)
Jehova tanúi		7000 (1947)

Források:

Klebelsberg Kunó levele. *Iratszám: 111.939/1923. II. - RZsL. Közig. 100/c.*

Zadravecz István naplója. *PTI Arch. 685. f. 2/20. I. köt. 0095. p.*

Vass Vince: *Baptizmus, nazarénizmus, metodizmus. In: Theológiai Szemle, 1925. 367-379. p.; 370. p.*

Kecskés Pál: *Az „Üdvhadsereg”. In: Magyar Kultúra, 1926. 297-305. p.*

Szabolcs vármegye alispánjának jelentése. *Iratszám: 49/1931. Eln. - OL K149. 651. f. 2. 1932-6-6735.*

A belügyminisztérium 1926-os jelentésének melléklete. *Iratszám: 6.200/1928. VII. res. - OL K63. 34-2907-1929.*

Szimonidesz Lajos: *A lappangó vallási forradalom. In: A Toll, 1929. 12. sz. 25-27. p.*

Belügyminisztériumi tájékoztató, 1934. *OL K149. 651. f. 7. 1934.*

Szigeti, 1987. 242. p.

Csengey Dénes - Fazekas István - Halmágyi Miklós - Ködöböcz Gábor: *Jézus királysága. Jehovisták Magyarországon. In: Valóság, 1979. 7. sz. 71-80. p.; 77. p.*

⁵⁴⁷ A tájékoztató jelleggel készült táblázatban csak néhány - valóban megbízhatónak látszó - adatot tüntettünk fel.

4. táblázat - Kisegyházak létszáma közvetlen megfigyelés és népszámlálás tükrében, az egri római katolikus főegyházmegye néhány községében			
	A helység plébánosának felmérése szerint „szektás” (1927)	Az 1930-as népszámláskor „egyéb” vallású ⁵⁴⁸	Népesség száma 1930-ban
Hajdúböszörmény	640	186 (137)	28914
Balmazújváros	430	37	14894
Kisújszállás	64	36	14532
Túrkeve	41	17	13320
Heves	5	15	10124
Büdszentmihály	35	2	8639
Hejőcsaba	12	12	6356
Ibrány	210	64	6028
Nyírábrány	215	2	5487
Mándok	158	2	4143
Kisköre	7	7	3680
Pátroha	304	14	3151
Abasár	10	3	2966
Ároktő	14	14	2411
Felsőtárkány	11	10	2395
Tard	45	83 (73)	2317
Szomolya	25	-	2204
Feldebrő	17	1	2086
Merkesz	7	14	1884
Erk	12	9	1784
Tiszapalkonya	22	-	1726
Egerszólát	20	14	1495
Bükkzsérc	90	40 (36)	1479
Nagyvarsány	64	34 (34)	1459
Disznósd	12	-	1193
Bekölce	21	41 (39)	932

Források:

Csintalan, 1929. 44-45. p.

Népszámlálás, 1930/1.

⁵⁴⁸ Az alábbi vallások összege: a bevettek közül az unitárius egyház; a törvényesen elismert (baptista és mohamedán) felekezetek; az egyéb el nem ismert közösségek; a felekezeten kívüliek és az ismeretlen vallási hovatartozásúak. Egyes helységeknél zárójelben a felmért baptisták lélekszáma.

5. táblázat - A baptista vallásfelekezet néhány mutatója a hivatalos évi statisztikák alapján					
a) Az önálló baptista egyházközségek száma és a felekezet összes lélekszáma néhány évben					
	egyházközségek		hívek		
	száma				
1919	412		5704		
1925	450		6163		
1930	526		8213		
1935	763		10003		
1940	891		12573		
1942	1249		27004		
b) Keresztelések, valamint a baptista vallásra áttérők száma					
	keresztelések	áttérések	különbség	keresztelések	áttérések
	száma			évi átlaga	
1919-1925	3853	2480	-1373	550,4	354,2
1926-1930	2302	2587	285	460,4	517,4
1931-1935	3199	2693	-506	639,8	538,6
1936-1940	2409	2131	-278	481,8	426,2
1941-1942	1224	1173	-51	612,0	486,5
1919-1940	11763	9891	-1873	534,6	449,5
1919-1942	12987	11064	-1923	541,1	461,0

Források:

A Magyar Statisztikai Évkönyv rendszeresen kiadott kötetei 1919-1942. (Új folyam, XXVII-L. Bp., 1925-1943.) Valamennyi kötet IV. B) (Egyházi és hitélet c.) fejezete, „A törvényesen megalakult baptista hitközség” c. táblázat adatai.

The Problem of Small Religious Communities and Sects During the Horthy Era

- Summary -

Beginning roughly with the first half of the nineteenth century every modern and modernizing state had to face the vexing and complex issues arising from the appearance and spread of newly founded religious movements. Although religious attitudes differing from customary and generally accepted norms were no longer handled in the fashion of medieval “heresies”, they were still regarded with mistrust and intolerance. The predicaments created for state authorities and the general public by the existence of denominations that had developed outside the traditionally accepted churches can be called the problem of sects. These sectarian tribulations obviously were not by themselves fundamentally important for any nation. At the same time how the sects were regarded remained closely connected to the dominant ideology and political practices of each era. In other words, the analysis of sectarianism can provide us with thought provoking contributions for understanding the workings of a social system, especially in regard to church-state relations and the authorities' handling of minority issues.

This was also characteristic of Hungary during the period between the two world wars - generally known as the Horthy era - when the government in the early 1920s began to establish and build close relationships with the historically accepted Christian churches: the Roman Catholic, the Reformed, and the Lutheran. Hungary's decisive defeat in World War I, its significant territorial losses in the aftermath of the war, and the revolutionary movements of 1918-1919 all combined to foster a fear of anything new and unfamiliar in the eyes of the Horthy regime. The government sought to overcome the political and economic difficulties through a program of “moral regeneration of the nation.” This policy meant that the traditional churches assumed a prominent part in public and political life. For their part these churches welcomed state assistance for the recovery of the prestige that they had lost during the reform of church-state relations at the end of the nineteenth century. The liberal legislation of 1894-1895 established the free practice of religion, civil marriage, the compulsory civil registration of all weddings, births and deaths, and the recognition of Judaism as an accepted faith. These reforms slighted the centuries-old privileges of the traditional churches, most especially those of the Roman Catholic church.

The statutory interpretation of the Horthy era distinguished between three forms of churches: accepted, recognized and unacknowledged. Confessions enjoying state support and a well-established history in Hungary were considered as accepted churches. These included the Roman Catholic, Greek Catholic (Uniate), Reformed, Lutheran, Greek Orthodox, Unitarian, and Judaic. Recognized status was reserved for other denominations, and included those that had achieved legal recognition as a result of the reforms at the end of the nineteenth century. The Baptists became recognized in 1905, and Islam achieved the same rank during the First World War. The elevation of Islam to recognized status was not due to any increase of Muslims in Hungary, but merely constituted a noble gesture toward Turkey, which had become an ally of Austria-Hungary during the war. It is significant that no additional denominations acquired recognized status during the entire Horthy period. In fact the only major change in this ranking came during the time of rising persecution of the Jews, when the government withdrew accepted status from Judaism in 1942. Furthermore the recognized

status of the Baptists remained a mere formality. Both the authorities and public opinion, which generally took its cues from government policy, considered the Baptists simply as an unacknowledged sect, and in most cases the Baptists were treated as the small religious communities enjoying no legal recognition.

One of the peculiar coincidences of Hungarian history is that the most prolific spread of new religious movements began during the first decades of the twentieth century. In addition to the previously mentioned Baptists, denominations such as the Nazerenes, the Seventh-Day Adventists, the Salvation Army, the various Pentecostal movements, and the Jehovah's Witnesses began to attract significant support.

At the beginning of the 1920s we can observe certain signs indicating a more tolerant handling of sects. In a memo of 1923 Kuno Klebelsberg, the minister responsible for ecclesiastical and educational matters, held out the prospect of continuing the process begun at the end of the nineteenth century and gradually extending legal recognition to the unacknowledged sects and denominations. The accepted churches and the authorities concerned with internal affairs, however, considered these sects and denominations disruptive to national unity, and their prospective legalization was removed from the agenda. Consequently, till the end of the Horthy period the problems relating to the unacknowledged sects were considered a police and not a religious matter.

The first detailed regulation of domestic affairs was delivered to the local police precincts in October 1924, and it mandated that the unacknowledged sects be placed under "permanent and vigilant oversight, as well as supervision by the police authorities." Each meeting by a sect needed to be reported, the gatherings regularly observed, accounts of each meeting filed, those under age eighteen strictly prohibited from attending, and sectarian publications hindered by every possible means. The secret ordinances, which regulated the unacknowledged sects and denominations till the end of the Horthy period, and their systematic implementation seriously contradicted the laws of Hungary, above all the legislation of the 1895, which had guaranteed the free practice of religion. Interestingly, the authorities of the Horthy regime constantly invoked the late nineteenth-century law as the source of their church-state arrangements. In 1926 the Minister of the Interior issued a new regulation, which additionally directed the police that whenever action was taken against the sects, they should also consult with the local representatives of the traditional churches. Determining that the steps taken by the authorities had been insufficient, the government issued new regulations one year later. This time however, Kuno Klebelsberg, the Minister of Culture, feeling pressure from the historical churches, reversed his previously tolerant position and urged the authorities to take energetic action against the sects. A 1928 ministerial conference took up the matter of sects and further demonstrated the political significance of this issue. Soon a comprehensive ordinance reiterating the previous policies followed.

The local authorities in the countryside, however, encountered difficulties in implementing the regulations. It proved to be impossible to delineate precisely not only what was forbidden but also why it was prohibited. For example, one could not define exactly what was injurious to the beliefs of the traditional churches. Consequently the police authorities generally imposed the most narrow limitations on the sects. The newspapers and official documents of the time often described how the authorities used various excuses to disrupt sectarian meetings, disband religious groups, and even assault the members of sects.

In general the leadership of the traditional churches supported the energetic suppression of the unacknowledged sects and denominations. Nevertheless, the various legally recognized churches developed slightly different strategies. The Roman Catholic episcopate as early as

the spring of 1922 took up the battle against the Baptists, Nazarenes, Adventists, as well as others and urged the parish priests to use the police whenever necessary. In addition the Catholic ecclesiastical authorities sought to mobilize public opinion against the “dangers of sectarianism.” In 1925 they issued an encyclical letter against the sects, which was publicly proclaimed and read in every Catholic church, and also published a series of popular fliers directed against the sects. In an age when the bishops only distributed a total of twelve encyclicals to the faithful, the extraordinary step of issuing an episcopal encyclical testifies to the seriousness with which the Catholic authorities regarded the problem of sects. In these publications the bishops did not merely base their condemnation of sectarian beliefs on Catholic dogma but also attempted to arouse public opinion by arguing that the sects constituted a socially disruptive phenomenon and accusing these groups of activities threatening national unity. Nevertheless, the Catholic authorities regarded the problems connected to sectarianism as essentially a police matter.

The Reformed church also attempted to employ the instruments of mobilizing public opinion and police restrictions against the sects. On the other hand the Reformed strategy relied primarily on religious apologetics and the enforcement of church discipline. Some of the Reformed even felt that the anti-sectarian activities of the police were a detriment to Protestant self-consciousness. Nevertheless, by the second half of the 1920s they had come to accept the position of the government and concurred with the more vigorous official actions against the sects. Interestingly enough the Lutherans assumed the most radical stance. Their 1926 general assembly produced a harsh resolution condemning the sects, and forwarded it to the Minister of the Interior. The document accused the sects of threatening to dissolve “the nation's spiritual unity” and explicitly urged the national and local organizations of the traditional churches to cooperate with the police authorities in vigorously repressing the sects.

As a result of the economic crisis of 1929-1933 and the policies of the decidedly right-wing Gömbös government the previously established attitudes on sects became further entrenched in all areas of public life. Additional directives in 1934 and 1936 encouraged even more energetic anti-sectarian efforts by the authorities and commanded consultations with the local clergy from the Catholic, Reformed and Lutheran churches before any actions were taken against sects. Miklós Kozma, the Minister of the Interior, made no secret of the ideological basis for these decisions. “The free practice of religion cannot extend to the proclamation of teachings that offend the beliefs of Hungary's accepted and legally recognized churches and the feelings of their members.” Without any doubt all these policies constituted a strengthening of the traditional churches' power. It speaks volumes that one of the most important internal security organs of the Horthy era, the investigative branch of the gendarmerie, which was responsible for maintaining surveillance of domestic political movements and the activities of political parties, was entrusted with the oversight of sects.

As far as the implementation of the regulations on the local level is concerned, the small unacknowledged religious communities continued to be harassed, and the officials did not shrink from employing physical force against the members of sects. Even the legally recognized Baptists had some of their local meetings and a national conference dispersed by the police. The failure to obtain official permission to meet and the presence of underage worshipers served as the most common excuses for official harassment of sects, but even petty acts such as the posting of Biblical quotations on the meetinghouse door could provoke the authorities. Occasionally some medieval practices, including the exhumation of the dead who were discovered to have been sectarians, reemerged. The extensive correspondence between church officials and various ministries, studies published in the ecclesiastical press, and anti-sectarian conferences - most especially the event organized by the Reformed at Sárospatak in

1933 - all testify that the traditional churches not only supported the state officials in theory but also usually backed their specific actions against the small religious communities.

Paralleling the policy of the state authorities and the persistent opposition of the traditional churches, public opinion toward the end of the 1930s developed a more and more negative view of the all sects and increasingly lumped these small religious communities together with dangerous organizations, above all with the Communists, who were considered to be a threat to the social order and the nation. Assisted by tendentious reporters, all kinds of baseless prejudices and rumors about the sects circulated and found support among the public. For example, the sectarians were thought not only to remove their clothes and flagellate each other but also to engage in sexual abuses. In addition to harassment at the hands of public officials the sects increasingly came to suffer from "spontaneous popular outbursts", in other words the incitement of public opinion and even physical atrocities against them. The condemnation of the small religious communities increasingly paralleled and sometimes intertwined with the contemporary history of the Jews.

Taking as their starting point the desire to prevent damage to the interests of the nation, various political ideologues of both the left and the right perceived in the activities of the sects a dangerous threat. The right-wing nationalist thinkers discovered in the sects an attack not only on the traditional support for the state provided by the historical churches but also on the spiritual unity of Hungary. The left on the other hand found in the growth of sectarianism evidence for the hopelessness that permeated the Hungarian poor in general and the peasants of the Alföld in particular. Numerous influential sociographies, appearing in 1936 and 1937 and representing the so-called populist rural sociologist school, which desired to expose the hardships of village life, considered the sectarians to be one of the great tragedies of the peasantry. With the approach of World War II the regime's drift to the right was mirrored entirely in the issues surrounding the sects.

Hungary's discriminatory policies of the Second World War and the preceding years not only crashed down on the Jews and the gypsies but also on the small religious communities. Invoking the interests of national defense, in December of 1939, immediately after the beginning of the war, the Interior Minister Ferenc Keresztes-Fischer, seemingly without exception, prohibited the activities of the sects. Consequently they could no longer exercise even their previously limited rights. The "final solution" of the problems with the sectarians did not unconditionally mean a program of physical elimination for individual members, even if we can find examples for that too. On the other hand we can certainly recognize the drastic limitation and even elimination of religious activities that diverged from those of the traditional churches. As the years went by the authorities became ever more vigilant and eventually came to punish even such minor infractions as attempts to hold secret meetings. These trends were very closely connected to the increasing intimacy of church-state relations and with a program for the fundamental rearrangement of religious life. The harassment escalated beyond all previous practice as evermore sectarians were imprisoned and interned. In 1942 the government rounded up Jehovah's Witness throughout Hungary and imprisoned the members in forced labor and concentration camps.

The way small religious communities are viewed and treated is never an isolated matter. It remains intimately connected to the general climate of ideological, political and social relationships and does not depend on the degree of "public danger" posed by the religious minorities. The ideology of the Horthy governments has usually been described as "Christian-Nationalist". This essentially means that the regime, which came to power in the 1920s, attempted to forge very close institutional and ideological ties with the traditional churches.

Among the individuals who emerged at the beginning of the 1920s and attempted to define church-state relations, the Bishop of Székesfehérvár Ottokár Prohászka and the Jesuit Béla Bangha were especially influential. Both rejected liberalism and the left. Their “Christian” politics occasionally included a narrow exclusivity and Antisemitism. Although neither developed his ideas directly in opposition to the sects, their social program, as we can now observe in the arrangements of the Interior Ministry, could easily be applied to the small religious communities.

Under the influence of defeat in World War I and the humiliating Treaty of Trianon many came to believe that the nation's economic and territorial revival must go hand in hand with the reestablishment of “spiritual” unity, by which they meant an expressly ideal community overarching all confessional boundaries.

Everyone who criticized the existing political system and its leading personalities was consigned to the homogeneous camp of “the nation's enemies”. By questioning the beliefs of the traditional churches, the small religious communities were automatically assigned to this category. The policies and practices of the accepted traditional churches placed considerable emphasis on the political support for the Horthy regime. As a result the historical churches naturally projected the same political commitments and roles on the small unacknowledged religious communities. In this way the sects came to be condemned much like the Communists in virtually all spheres of public life. The same type of ideological categorization was characteristic of the Communists who came to power after 1945. The new autocratic state, however, altered the definition of the dangers posed by the small religious communities. The sects deviating from the religiosity of the traditional churches instead of being labeled as compatriots of Soviet Bolshevism were transformed into the abstruse agents of American imperialism, and instead of threatening the “nation” were regarded as menacing “socialist society.” Although the definition of the dangers posed by the small religious communities was rewritten, the methods employed by the state against them remained very much the same.